



ULUSLARARASI ÜRETİM ZİNCİRLERİNDE DÖNÜŞÜM VE TÜRKİYE'NİN KONUMU



EKONOMİK ARAŞTIRMA FORUMU ÇALIŞMA RAPORLARI SERİSİ

ULUSLARARASI ÜRETİM ZİNCİRLERİNDE DÖNÜŞÜM VE TÜRKİYE'NİN KONUMU

TÜSİAD-Koç Üniversitesi
EKONOMİK ARAŞTIRMA FORUMU

Aralık 2011
(Yayın No: EAF-RP/11-01)

Rumelifeneri Yolu 34450 Sarıyer / İstanbul
Tel: (0212) 338 18 34 • Faks: (0212) 338 18 37

Aralık 2011
(Tüsiad Yayın No: T/2011,12 ; 522)
Meşrutiyet Caddesi, No: 46 34420 Tepebaşı / İstanbul
Telefon: (0212) 249 19 29 • Faks: (0212) 249 13 50

© 2011, TÜSİAD

© 2011, EAF

Tüm hakları saklıdır. Bu eserin tamamı ya da bir bölümü, 4110 sayılı Yasa ile değişik 5846 sayılı FSEK uyarınca, kullanılmazdan önce hak sahibinden 52. Maddeye uygun yazılı izin alınmadıkça, hiçbir şekilde ve yöntemle işlenmek, çoğaltılmak, çoğaltılmış nüshaları yayılmak, satılmak, kiralanmak, ödünç verilmek, temsil edilmek, sunulmak, telli/telsiz ya da başka teknik, sayısal ve/veya elektronik yöntemlerle iletilmek suretiyle kullanılamaz.

ISBN: 978-9944-405-77-5

TAYBURN Uluslararası Danışmanlık ve İletişim Hizmetleri Ltd. Şti.

Süleyman Seba Cad. Açısu Sok. 1/15

Maçka 34357 İstanbul

Tel: 90 212 227 04 36 Faks: 90 212 227 88 57

ÖNSÖZ

Koç Üniversitesi-TÜSİAD Ekonomik Araştırma Forumu (EAF) 2004 yılında Koç Üniversitesi ve TÜSİAD-Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği'nin ortak girişimleri sonucu kurulmuş kar amacı gütmeyen ve tarafsız bir araştırma kuruluşudur.

Koç Üniversitesi-TÜSİAD Ekonomik Araştırma Forumu, Türkiye'nin sürdürülebilir bir büyümeye ortamında dengeli bir şekilde kalkınmasına katkıda bulunacak kısa ve uzun vadeli ekonomi politikaları alanında bilimsel bir araştırma platformu olmayı hedeflemektedir. Forum, küreselleşme ve AB'ye yakınsama sürecinde Türkiye'nin önündeki ekonomi politikası seçeneklerini değerlendiren, kısa ve uzun dönemli öngörülerde bulunmayı amaçlayan araştırmaları destekler. Yayımladığı kapsamlı araştırma raporlarıyla ekonomik politikalara ilişkin çeşitli görüş açılarını yansıtmayı ve ekonomik politikaların belirlenmesi sürecine katkıda bulunmayı amaçlar.

Bu amaç doğrultusunda “ULUSLARARASI ÜRETİM ZİNCİRLE RİNDE DÖNÜŞÜM VE TÜRKİYE’NİN KONUMU” başlıklı çalışma, Erol Taymaz, Ebru Voyvoda ve Kamil Yılmaz tarafından hazırlanmış ve Ekonomik Araştırma Forumu Çalışma Raporu olarak yayımlanması kararlaştırılmıştır.

Aralık 2011

ÖZGEÇMİŞLER

EROL TAYMAZ

Erol TAYMAZ 1982’de ODTÜ Makine Mühendisliği Bölümü’nden mezun oldu. 1983–1985 yılları arasında Aselsan’da Araştırma Mühendisi olarak çalıştı. Gene bu yıllar arasında ODTÜ Ekonomi Bölümü’nde lisansüstü çalışması yaptı. 1989 yılında ABD’de Case Western Reserve University’de doktora çalışmasını tamamladı. 1989–1992 arasında Stockholm’de bulunan Industrial Institute for Economic and Social Research (IUI)’de araştırmacı olarak çalıştı. 1993’ten bu yana Orta Doğu Teknik Üniversitesi İktisat Bölümü’nde öğretim üyesidir.

EBRU VOYVODA

Ebru VOYVODA Yüksek Lisans ve Doktora derecelerini 1998 ve 2003 yıllarında Bilkent Üniversitesi’nden aldı. 2003–2004 arasında ABD’de University of Utah’da misafir araştırmacı olarak çalıştı. Eylül 2004’den bu yana Orta Doğu Teknik Üniversitesi İktisat Bölümü’nde öğretim üyesidir. Dr. Voyvoda 2011–2012 akademik döneminde Almanya’da Center for European Economic Research (ZEW)’de konuk öğretim üyesi olarak bulunmaktadır.

KAMIL YILMAZ

Kamil YILMAZ ekonomi lisans derecesini 1987 yılında Boğaziçi Üniversitesi’nden, ekonomi lisansüstü ve doktora derecelerini 1990 ve 1992 yıllarında ABD’de Maryland Üniversitesi’nden aldı. 1992–1994 yılları arasında Dünya Bankası Araştırma Bölümü’nde ekonomist olarak çalıştı. 2003–2004 ve 2010–2011 akademik dönemde Pennsylvania Üniversitesi Ekonomi Bölümü’nde konuk öğretim üyesi olarak bulundu. 1994 yılından itibaren Koç Üniversitesi Ekonomi Bölümü öğretim üyesidir.

İÇİNDEKİLER

ÖZET

1. GİRİŞ: YAPISAL DÖNÜŞÜM VE BüYÜME

2. KÜRESEL İŞBÖLÜMÜNDE GÖZLEMLENEN DEĞİŞİMLER

- 2.1. Dünya Ticaretinin Yapısı ve Bölgesel Bileşimi
- 2.2. Küresel Sermaye Hareketleri ve Doğrudan Yatırımlar

3. TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET YAPISINDA GÖZLEMLENEN DEĞİŞİMLER

- 3.1. 1980-sonrası Dönemde Makroekonomik Görünüm ve Dış Ticaret Politikaları
- 3.2. Üretim Süreçlerine Göre Dış Ticarette Gelişmeler
- 3.3. Üretim Süreçleri ve Bölgelere Göre Dış Ticaret
- 3.4. Üretim Süreçlerine Göre Dış Ticarette Rekabet

4. TÜRKİYE'YE YÖNELİK DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI

5. ULUSLARARASI ÜRETİM ZİNCİRLERİİNDE TÜRKİYE'NİN KONUMU

- 5.1. Üretim Zincirleri ve Ürün Tanımları
- 5.2. Üretim Zincirlerinde Piyasa Büyüklüğü
- 5.3. Üretim Zincirlerinin Büyümesi
- 5.4. Türkiye'nin Üretim Zincirlerine Eklenmesi
- 5.5. AB-15 Pazarında Rekabetçi Konum

6. ÜRETİM ZİNCİRLERİİNİN KÜRESEL ÖLÇEKTE DÖNÜŞÜMÜ

- 6.1. Kara Taşılari
- 6.2. Televizyon
- 6.3. Tekstil ve Giyim Eşyası
- 6.4. Gıda
- 6.5. Makina
- 6.6. Üretim Zincirlerinde Yoğunlaşma

7. SONUÇLAR VE TÜRKİYE İÇİN POLİTİKA SEÇENEKLERİ

REFERANSLAR

EKLER

1. Üretim Süreçlerine Göre Dikey Sınıflandırma
2. Dış Ticaret Dengesine Katkı
3. İmalat Sanayii Teknolojik Düzey Sınıflandırması
4. Dış Ticarette Rekabet Gücü
5. Ticarette Değişim Payı Analizi
6. Çalışmada Kullanılan Ülke Grupları

TABLOLAR

Tablo 2.1. Gelişmekte olan ülkelere net sermaye girişi, 2001-2009

Tablo 2.2. Doğrudan yabancı yatırımlar, 1990-2009

Tablo 2.3. Ülke grupları ve başlıca sektörler itibarıyla doğrudan yabancı yatırımlar

Tablo 3.1. Türkiye ekonomisi için seçilmiş makroekonomik göstergeler, 1980-2001

Tablo 3.2. Türkiye ekonomisi için seçilmiş makroekonomik göstergeler, 2001-2010

Tablo 3.3. Geniş ekonomik grupların sınıflandırmasına göre dış ticaret, ihracat, 2000-2009

Tablo 3.4. Geniş ekonomik grupların sınıflandırmasına göre dış ticaret, ithalat, 2000-2009

Tablo 3.5. Üretim sürecine göre dış ticaret dengesine katkı, 1995-2009

Tablo 3.6. İhracatın Dağılımı (ISIC, Rev 3), 1996-2010

Tablo 3.7. İthalatın dağılımı (ISIC, Rev 3), 1996-2010

Tablo 3.8. Üretim sürecine ve sektöré göre imalat sanayiinde dış ticaret dengesine katkı, 1998-2009

Tablo 3.9. Üretim sürecine göre dış ticaretin dağılımı, seçilmiş bölgeler, 1995-2009

Tablo 3.10. Üretim Sürecine ve Bölgelere Göre İhracatın Dağılımı, 1995-2009

Tablo 3.11. Üretim Sürecine ve Bölgelere Göre İthalatın Dağılımı, 1995-2009

Tablo 3.12. Üretim Sürecine Göre Karşılaştırmalı Üstünlük Endeksi, Seçilmiş Ekonomiler, 1998-2009, Orta Teknolojili Sektörler (ISIC Rev.3)

Tablo 3.13. Üretim Sürecine Göre Karşılaştırmalı Üstünlük Endeksi, Seçilmiş Ekonomiler, 1998-2009, Yüksek Teknolojili Sektörler (ISIC Rev.3)

Tablo 3.14. Sanayi malları ihracatı, toplam ihracattaki pay (%), 1994-2009 ortalama

Tablo 3.15. İhracat payındaki değişime katkılar, 2000-2007

Tablo 3.16. İhracat payındaki değişime katkılar, 2007-2009

Tablo 3.17. İhracattaki değişim, pazar payı etkisi, 2000-2007

Tablo 3.18. İhracattaki değişim, yapısal değişimin etkisi, 2000-2007

Tablo 3.19. İhracattaki değişim, pazar payı etkisi, 2007-2009

Tablo 3.20. İhracattaki değişim, yapısal değişimin etkisi, 2007-2009

Tablo 4.1. Çeşitli ülkelere giren yeni (greenfield) doğrudan yabancı yatırım proje sayısı, 2003-2010

Tablo 4.2. Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımların sektörlerde göre dağılımı, 2003-2010

Tablo 5.1. Üretim zinciri ve ürün grupları

Tablo 5.2. HS92 6-haneli ürün sayıları

Tablo 5.3. Birim fiyatlar, 2005-2007 ortalaması

Tablo 5.4. Dünya ithalatı, seçilmiş üretim zincirleri, 2007

Tablo 5.5. Türkiye'nin ihracatı, seçilmiş üretim zincirleri, 2007

Tablo 5.6. Türkiye'nin dünya ithalatı içerisindeki payı, seçilmiş üretim zincirleri, 2007

Tablo 5.7. Türkiye ihracatının coğrafi dağılımı, seçilmiş üretim zincirleri, 2007

Tablo 5.8. Türkiye ithalatının coğrafi dağılımı, seçilmiş üretim zincirleri, 2007

Tablo 6.1a. Kara taşları küresel ihracat payı değişimleri, 2002-2008

Tablo 6.1b. Kara taşları AB-15 pazar payı değişimleri, 2002-2008

Tablo 6.1c. Kara taşları küresel ithalat payı değişimleri, 2002-2008

Tablo 6.2a. Televizyon küresel ihracat payı değişimleri, 2002-2008

Tablo 6.2b. Televizyon AB-15 pazarı payı değişimleri, 2002-2008

Tablo 6.2c. Televizyon küresel ithalat payı değişimleri, 2002-2008

Tablo 6.3a. Tekstil ve hazır giyim küresel ihracat payı değişimleri, 2002-2008

Tablo 6.3b. Tekstil ve hazır giyim AB-15 pazarı payı değişimleri, 2002-2008

Tablo 6.3c. Tekstil ve hazır giyim küresel ithalat payı değişimleri, 2002-2008

Tablo 6.4a. Gıda ürünleri küresel ihracat payı değişimleri, 2002-2008

Tablo 6.4b. Gıda ürünleri AB-15 pazarı payı değişimleri, 2002-2008

Tablo 6.4c. Gıda ürünleri küresel ithalat payı değişimleri, 2002-2008

Tablo 6.5a. Makina küresel ihracat payı değişimleri, 2002-2008

Tablo 6.5b. Makina AB-15 pazarı payı değişimleri, 2002-2008

Tablo 6.5c. Makina küresel ithalat payı değişimleri, 2002-2008

Tablo 6.6. Küresel üretim zincirlerinde yoğunlaşma, 1994-2008

ŞEKİLLER

Şekil 1.1. Türkiye ekonomisinde büyümeye oranları, 1950-2009

Şekil 1.2. Kişi başına GSYİH'nin gelişimi, 1970-2009

Şekil 1.3. Türkiye'nin ihracat yapısı, 1970-2009

Şekil 1.4. Türkiye'nin ithalat yapısı, 1970-2009

Şekil 2.1. Toplam küresel ticaret, 1994-2009

Şekil 2.2a. Küresel ticarette pazar payları, 1994-2009

Şekil 2.2b. Küresel ticarette pazar payları, 1994-2009

Şekil 2.3. Uluslararası piyasalarda Türkiye'nin pazar payı, 1994-2009

Şekil 2.4. Uluslararası piyasalarda Çin'in pazar payı, 1994-2009

Şekil 2.5. Hedef ülke grupları itibarıyla doğrudan yabancı yatırımlar, 1980-2009

Şekil 2.6. Yeni yabancı yatırımlar ve sınır ötesi birleşme ve satın almalar

Şekil 3.1. Türkiye'nin dış ticareti, 1970-2009

Şekil 3.2. Reel döviz kuru, 1998-2010

Şekil 3.3. Üretim süreçlerine göre ihracat payları, 1995-2009

Şekil 3.4. Üretim süreçlerine göre ithalat payları, 1995-2009

Şekil 3.5. Türkiye ve seçilmiş ülkeler arası rekabet, orta ve yüksek teknoloji, 1998-2009

Şekil 3.6. Türkiye ve seçilmiş ülkeler arası rekabet, orta ve yüksek teknoloji, 1998-2009

Şekil 3.7. Türkiye ve seçilmiş ülkeler arası rekabet, orta ve yüksek teknoloji, 1998-2009

Şekil 3.8. Türkiye ve seçilmiş ülkeler arası rekabet, orta ve yüksek teknoloji, 1998-2009

Şekil 3.9. Coğrafi pazar etkisi, 2000-2009

Şekil 3.10. Ürün pazar etkisi, 2000-2009

Şekil 4.1. Türkiye'ye doğrudan yabancı yatırım girişi, 1991-2010

Şekil 5.1. Üretim zinciri

Şekil 5.2. Tekstil/giyim eşyası üretim zincirinde katma değer

Şekil 5.3. Otomobil üretim zincirinde katma değer

Şekil 5.4a. Kara taşları üretim zinciri ihracat endeksi, 1994-2009

Şekil 5.4b. Televizyon üretim zinciri ihracat endeksi, 1994-2009

Şekil 5.4c. Tekstil/giyim eşyası üretim zinciri ihracat endeksi, 1994-2009

Şekil 5.4d. Gıda üretim zinciri ihracat endeksi, 1994-2009

Şekil 5.4e. Makina üretim zinciri ihracat endeksi, 1994-2009

Şekil 5.5a. Kara taşları üretim zincirinde Türkiye'nin payı, 1994-2009

Şekil 5.5b. Televizyon üretim zincirinde Türkiye'nin payı, 1994-2009

Şekil 5.5c. Tekstil/giyim eşyası üretim zincirinde Türkiye'nin payı, 1994-2009

Şekil 5.5d. Gıda üretim zincirinde Türkiye'nin payı, 1994-2009

Şekil 5.5e. Makina üretim zincirinde Türkiye'nin payı, 1994-2009

Şekil 5.6a. Türkiye'nin rekabet gücü ve uluslararası pazarların büyümeye hızı, 2002-2008

Şekil 5.6b. Türkiye'nin rekabet gücündeki değişim ve uluslararası pazarların büyümeye hızı, 2002-2008

Şekil 5.7a. Türkiye'nin AB-15 pazarındaki konumu

Şekil 5.7b. Çin'in AB-15 pazarındaki konumu

Şekil 5.7c. AB-12'nin AB-15 pazarındaki konumu

Şekil 6.1a. Kara taşları üretim zincirinde dönüşüm, nihai ürün, 1994-2001

Şekil 6.1b. Kara taşları üretim zincirinde dönüşüm, ana girdi (motor), 1994-2001

Şekil 6.1c. Kara taşları üretim zincirinde dönüşüm, standart girdi, 1994-2001

Şekil 6.1d. Kara taşları üretim zincirinde dönüşüm, hammadde, 1994-2001

Şekil 6.1e. Kara taşları üretim zincirinde dönüşüm, takım tezgahları, 1994-2001

Şekil 6.2a. Televizyon üretim zincirinde dönüşüm, radyo/televizyon, 1994-2001

Şekil 6.2b. Televizyon üretim zincirinde dönüşüm, ana girdi (CRT), 1994-2001

Şekil 6.2c. Televizyon üretim zincirinde dönüşüm, elektronik bileşenler, 1994-2001

Şekil 6.2d. Televizyon üretim zincirinde dönüşüm, plastik, 1994-2001

Şekil 6.2e. Televizyon üretim zincirinde dönüşüm, enjeksiyon makinaları, 1994-2001

Şekil 6.3a. Tekstil ve giyim eşyası üretim zincirinde dönüşüm, hazır giyim, 1994-2001

Şekil 6.3b. Tekstil ve giyim eşyası üretim zincirinde dönüşüm, kumaş, 1994-2001

Şekil 6.3c. Tekstil ve giyim eşyası üretim zincirinde dönüşüm, iplik, 1994-2001

Şekil 6.3d. Tekstil ve giyim eşyası üretim zincirinde dönüşüm, hammadde, 1994-2001

Şekil 6.3e. Tekstil ve giyim eşyası üretim zincirinde dönüşüm, tekstil makinaları, 1994-2001

Şekil 6.4a. Gıda üretim zincirinde dönüşüm, hazır gıda, 1994-2001

Şekil 6.4b. Gıda üretim zincirinde dönüşüm, işlenmiş gıda, 1994-2001

Şekil 6.4c. Gıda üretim zincirinde dönüşüm, gıda hammaddesi, 1994-2001

Şekil 6.4d. Gıda üretim zincirinde dönüşüm, gıda makinaları, 1994-2001

Şekil 6.5a. Makina üretim zincirinde dönüşüm, makina, 1994-2001

Şekil 6.5b. Makina üretim zincirinde dönüşüm, ana girdi (motor, türbin, vb), 1994-2001

Şekil 6.5c. Makina üretim zincirinde dönüşüm, standart girdi, 1994-2001

Şekil 6.5d. Makina üretim zincirinde dönüşüm, metal hammadde, 1994-2001

ÖZET

1950'den günümüze kadar olan son 60 yıllık dönemde Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisi içerisinde uzmanlaşlığı ürünlerde köklü dönüşümler yaşanmıştır. Fakat bu dönüşümlere karşın Türkiye'nin ABD ve diğer gelişmiş ülkeler ile arasındaki önemli refah farkı kapanmamıştır. Göreli konumunu istikrarlı bir biçimde koruma konusunda son derece başarılı olan Türkiye, gelişmiş ülkelerle arasındaki gelir farkını kapatmak açısından, özellikle Kore gibi ülkelerle karşılaşıldığında, oldukça başarısız olmuştur. Bu çalışmada, Türkiye ekonomisinin performansının değerlendirilmesi ve geleceğe yönelik öngörülerin oluşturulabilmesi amacıyla 2001 Krizi sonrası yaşanan büyümeye devresinde Türkiye açısından önemli olan beş sektörde (otomotiv, tekstil/hazır giyim, televizyon, gıda ve makina) küresel üretim zincirlerinin dönüşümü ve Türkiye'nin konumu kapsamlı olarak incelenmektedir.

Çalışmada elde edilen bulgulara göre, Türkiye'nin son 10 yılda uluslararası ekonomi içerisindeki uzmanlaşlığı ürünler/sektörler, genel olarak büyümeye hızları düşük olan ürünler/sektörlerdir. Ayrıca, Türkiye göreli fiyatlarının düşük olduğu ürünlerde daha rekabetçi olabilmektedir. Bu olumsuzluklara karşın, Türkiye'nin yöneldiği pazarlar diğer pazarlardan daha hızlı büyüğü için Türkiye ihracatını hızlı bir şekilde arttırmıştır. Türkiye pazar avantajlarını ve coğrafi konumunu iyi kullanabilmiş, fakat hızlı büyuyen/teknolojik olarak gelişmiş ürünlerde rekabetçi olamadığı için uluslararası ekonomideki konumunu güçlendirememiştir.

Türkiye'nin her dönem, o döneme özgü teknolojisi standartlaşmış, düşük maliyet temelinde rekabetçi olunabilecek ürünlerde uzmanlaşması, dış ticaret yapısında yapışal dönüşüm gerçekleşmesine karşın uluslararası ekonomideki göreli konumunun değişmemesine neden olmuştur. Ayrıca, makina ve kara taşıtları gibi orta-teknolojili ürünlerde rekabetçi olması olumlu bir gelişme olmakla birlikte, bu ürünlerin üretiminde daha standart teknoloji kullanan aşamalarda uzmanlaşması, uluslararası ekonomi içindeki konumunun güçlenmesine katkı yapmaktan uzaktır.

Çalışmada elde edilen sonuçlara göre Türkiye, uluslararası ekonomideki değişimlere pasif fakat başarılı bir şekilde uyum sağlayabilmiştir. Bir başka deyişle, Türkiye, uluslararası üretim zincirlerindeki dönüşümlerden yararlanabilmiş, özellikle AB-15'ten ayrılan fakat bu bölgeye yönelik yeniden-orgütlenen üretim zincirlerine başarılı bir

şekilde eklemenebilmiştir. Bu sayede Türkiye ekonomik gelişmişlik düzeyi açısından gelişmiş ülkelerle arasındaki farkın açılmasını engellemiştir. Fakat bu sürecin pasif olması sonucu, Türkiye ancak gelişmiş ülkelerden kaydırılan üretim aşamalarında varlık gösterebilmiş ve gelişmiş ülkelerle arasındaki farkı kapatamamıştır. Bir başka deyişle, ihracatındaki tüm yapısal dönüşüme karşın, Türkiye'nin uluslararası işbölümü içerisindeki konumu değişmemiştir.

Not: Uluslararası üretim zincirlerindeki dönüşümlerin animasyonları proje web sitesinden temin edilebilir: www.metu.edu.tr/~etaymaz/uuz

BÖLÜM

GİRİŞ: YAPISAL DÖNÜŞÜM VE BÜYÜME

Türkiye ekonomisi 2001'deki mali krizden sonra hızlı bir büyümeye sürecine girdi. 2002-2007 yıllarında gerçekleştirilen yüksek büyümeye hızları, ekonominin uzun dönemli sürdürülebilir büyümeye ilişkin tartışmaları da gündeme getirdi. Türkiye ekonomisinin uzun dönemde yüksek büyümeye hızlarını koruyabilmesi, içinde yer aldığı uluslararası ekonomi ile ilişkilerine, bir başka deyişle uluslararası ekonomiye eklenenme tarzına bağlıdır. Bu çalışmada, seçilmiş ürünler için uluslararası üretim zincirlerinde dönüşüm süreçleri analiz edilmiş ve bu zincirlerde Türkiye'nin konumu incelenerek Türkiye ekonomisinin uluslararası ekonomi ile eklenenme tarzı ortaya konmuştur.

Türkiye ekonomisinin yakın dönemdeki ekonomik performansını değerlendirebilmek ve uzun dönemde hızlı büyüyebilmesinin koşullarını anlayabilmek için tarihsel ve karşılaştırmalı çalışmalara gereksinim bulunmaktadır. Türkiye ekonomisinin son 60 yıllık performansının incelenmesi bu açıdan önemli bilgiler sunmaktadır.

Türkiye ekonomisinin 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki büyümeye performansı Şekil 1.1'de özetlenmiştir. Son 60 yıllık dönemde Türkiye'nin büyümeye hızı genel olarak %4-6 bandı arasında kalmıştır (1950-2010 ortalaması %4,8). 1950'lerin başlarında gerçekleştirilen yüksek büyümeye hızları korunamamış, 1950'lerin ortalarından itibaren büyümeye hızlarında kısmi düşüşler yaşanmıştır. 1960'dan sonraki "planlı kalkınma" ve "ithal ikameci sanayileşme" dönemlerinde görelî olarak yüksek büyümeye oranlarına ulaşılmış (1960-1976 ortalaması %5,6), fakat bu dönemde özellikle ödemeler dengesi sorunları ile tıkanmış ve 1979-1980 yıllarında ekonomi daralmıştır.

1980 Krizi'nden sonra ekonomi politikalarında köklü değişikliklere gidilmiş, ekonomi hızla dışa açılmıştır. 1980'lerin başlarında, ihracat artışının da etkisi ile büyümeye hızlarında bir artış gözlenmiş, fakat 1990'lı yıllarda artan kamu borç yükü ve sermaye piyasalarının liberalleşmesi ile birlikte makroekonomik istikrarsızlık artmış, büyümeye hızlarında şiddetli dalgalanmalar yaşanmıştır. Artan istikrarsızlık sonucu 2001 yılında Cumhuriyet döneminin en büyük ekonomik krizi yaşanmıştır.

2001 Krizi'nden sonra ekonomi hızla toparlanmış ve tekrar yüksek büyümeye hızlarına ulaşmıştır. Fakat bu yüksek büyümeye hızları, Türkiye ekonomisinin son 60 yıllık performansı ile karşılaştırıldığında, büyümeye döngülerinden daha farklı görünmemektedir. Bir başka deyişle, ekonomik büyümeye rejiminde köklü bir dönüşüm gözlenmemektedir.

Türkiye ekonomisinin (2001 sonrası) yakın dönemdeki ekonomik performansını değerlendirebilmek için uluslararası karşılaştırma yapılması gereklidir. Bu kapsamda ABD'ye oranla Türkiye'deki kişi başına GSYİH'nin gelişimi izlenmiştir (bkz. Şekil 1.2). Karşılaştırma ama

ciyla, 1970'lerde Türkiye ile aynı konumda olan iki ülke, Brezilya ve Kore ile, iki gelişmekte olan ülke, Çin ve Malezya verileri de incelenmiştir.

Türkiye'de kişi başına GSYİH (2000 fiyatlarıyla) 1970'lerin başlarında ABD'nin yaklaşık %11-12 düzeyindeydi. Aynı dönemde Brezilya ve Kore de benzer bir gelire sahipken, Malezya'nın geliri ABD'nin %6'sı, Çin'in geliri ise sadece %1'i düzeyindeydi. Bu ülkeler arasında Kore sürekli olarak yüksek bir büyümeye performansı göstermiş ve görelî gelir düzeyini 40 yıl içerisinde 4 kat arttırmıştır. Özellikle 1980'lerden sonra çok iyi bir performans gösteren Çin, 1970-2009 döneminde görelî gelirini yaklaşık 9 kat arttırmıştır. Bu hızlı büyümeye oranlarına karşın Çin'in 1970'lerdeki kişi başına GSYİH'si çok küçük olduğu için ABD ile arasındaki büyük fark hala devam etmektedir.

Türkiye ve Brezilya benzer bir gelişme eğilimi göstermiştir. Bu iki ülke, ABD ile arasındaki farkı son 40 yıllık dönemde hiç kapatamamıştır. Tüm dönem boyunca her iki ülkede kişi başına GSYİH, ABD'nin %10-15'i düzeyinde olmuştur. Bu durum, Türkiye'nin kısa dönemli yüksek büyümeye hızlarına karşın, uzun dönemde sürekli bir büyümeye performansı gerçekleştiremediğini göstermektedir.

Türkiye'nin uzun dönemde ABD ile arasındaki farkı kapatmaya yönelik bir büyümeye performansı gösterememesinin pek çok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerden önemli bir tanesi gittikçe dışa açılan ekonominin uluslararası ekonomi ile eklenmenme tarzıdır. Uluslararası ekonomiye eklenmenme tarzının bir göstergesi dış ticaretteki uzmanlaşma yapısı olduğu için, bu konuda genel durumu görmek amacıyla, Türkiye'nin dış ticaret yapısına bakılmıştır (bkz Şekil 1.3 ve 1.4¹).²

1970'den günümüze Türkiye'nin uluslararası ekonomiye eklenmenme tarzı, dış ticaret yapısı açısından üç döneme ayrılabilir. 1970'lerdeki ilk dönemde Türkiye'nin en önemli ihracık kalemî, büyük kısmı işlenmemiş tarımsal ürünlerden oluşan gıda ve içecek ürünlerinden oluşuyordu. İthalatta ise makina ana üründü. Bu yapısıyla Türkiye tipik bir "azgelişmiş" ülke görünümündeydi. 1980'lerdeki ihracat artışının büyük ölçüde tekstil ve hazır giyime dayalı olması sonucu, 1980'lerden 1990'ların ortalarına kadar bu sektörün ihracatındaki payı hızla artmış ve tekstil ve hazır giyim Türkiye'nin en önemli ihracık ürünü haline gelmiştir. Bu dönemde ithalatın yapısında köklü bir dönüşüm yaşanmamıştır. 1990'ların ortalarından başlayarak günümüze kadar devam eden üçüncü dönemde, ihracat içerisinde gıda ve içe-

¹ Aksi belirtildiğince tüm tablo ve şekillerdeki veriler, Birleşmiş Milletler'in *Comtrade* veritabanı kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

² Uzun dönemli veri için SITC sınıflaması kullanılmıştır. Şeilde kullanılan ürünler, otomotiv (SITC 732), haberleşme cihazları (SITC 724), tekstil ve hazır giyim (SITC 65, 84), gıda (SITC 0, 1, 4) ve makina (SITC 7, SITC 732 ve 724 hariç) olarak tanımlanmıştır. İthalat ve ihracat payları petrol ve doğal gaz (SITC 331, 3411) hariç tutularak hesaplanmıştır. Şeillerde yer almayan diğer ürünler hammaddeler, kimyasal ürünler, demir-çelik ve diğer mamul ürünlerdir. Yıllık dalgalanmaların payının azaltılması amacıyla 3-yıllık ortalama değerler kullanılmıştır.

cek payının düşmeye devam ettiğini ve en önemli ihracat ürünü olan tekstil ve hazır giyimin payının da artık düşmeye başladığını görüyoruz. Bu ürünler yerine 1990'ların ortalarından itibaren makina, otomotiv (motorlu kara taşıtları) ve haberleşme cihazlarının payı hızla artmıştır. Haberleşme cihazları ihracatında ise en önemli ürün tüplü televizyon olmuştur. Türkiye televizyon üretiminde LCD ve plazma ekran teknolojisine zamanında geçemediği için bu sektörün ihracat payı 2000'lerin ortalarından itibaren düşmeye başlamıştır. 1990'ların ortalarından itibaren ithalatın yapısında görülen en önemli değişim makina payının azalması ve çeşitli tüketim maddeleri ve ara malların payının artmasıdır.

Dış ticaret yapısına ilişkin verileri, Türkiye'nin uluslararası ekonomi ile eklenenme biçiminin zaman içerisinde değiştiğini, 1970'lerdeki tarımsal ürün ağırlıklı ihracat yapısından, 1980'lerde tekstil ve hazır giyim gibi emek-yoğun sektörlerde uzmanlaşlığını, 1990'ların ortalarından itibaren ise uzmanlaşmanın orta-teknoloji olarak tanımlanabilecek makina ve otomotiv gibi ürünlere yöneldiği görülmektedir. Bu dönüşümne rağmen, uluslararası ekonomi içerisindeki görelî konumda bir iyileşme sağlanamamıştır. Bu kısmi başarısızlığın iki nedeni olabilir: Öncelikle dış ticarette uzmanlaşılan ürünlerin dönemin katma değeri yüksek ürünleri olmaması görelî konumun değişimmemesine yol açabilir. Örneğin gelişmiş ülkeler katma değeri yüksek yeni ürünler geliştirmiştir ve bu ürünlerin üretiminde uzmanlaşırken, Türkiye gibi ülkelerin, teknolojisi standartlaşmış, ancak düşük maliyet temelinde rekabetçi olunabilecek ürünlerde uzmanlaşması, dış ticarette yapısal dönüşüm katkıda bulunsa da uluslararası ekonomideki görelî konumun değişimini sağlamak uzaktır. İkinci olarak, küreselleşmenin bir sonucu olarak üretim zincirlerinin farklı aşamalarının farklı ülkelere taşınabilmesiyle, tek tek ürünlerde uzmanlaşma yerine üretim aşamalarındaki uzmanlaşma önem kazanmaktadır. Örneğin otomotiv katma değeri yüksek bir ürün olsa da, otomotiv üretiminin farklı aşamalarının katma değer yoğunluğu farklıdır. Otomotiv ihracat payının artması, ürün veya sektörel düzeyde bakıldığından olumlu bir gelişme olarak görünmekle birlikte, bu uzmanlaşma otomotivin düşük katma değerli üretim aşamalarında gerçekleşiyorsa, ülkenin uluslararası işbölümündeki konumu değişimeyecektir. Bu nedenle, uzun dönemli ekonomik büyümeye süreci açısından uluslararası ekonomiye eklenenme tarzının katkısının anlaşılabilmesi için, uluslararası üretim zincirlerinin ve bu üretim zincirlerinde ülkelerin alındıkları konuların değerlendirilmesi gereklidir. Bu kapsamda bu çalışmada, beş önemli ürün grubunda uluslararası üretim zincirlerinde son 15 yılda görülen dönüşüm ve Türkiye'nin konumunu detaylı olarak incelenmektedir.

Çalışma yedi bölümden oluşmaktadır. Bu giriş bölümünden sonra, 2. Bölüm'de küresel işbölümünde son 10 yılda gözlenen değişimler (dış ticaret yapısı ve küresel sermaye hareketleri kapsamında) incelenmiştir. 3. Bölüm'de Türkiye'nin dış ticaret yapısında gözlemlenen değişimler ele alınmıştır. Bu kapsamında öncelikle 1980 sonrası dönemde makroekonomik durum ve dış ticaret politikaları değerlendirilmiş, daha sonra üretim süreçlerine göre dış ticaretteki gelişmeler kapsamlı olarak analiz edilmiştir. Çalışmanın 4. Bölümü'nde

Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı yatırımların düzeyi ve sektörel dağılımı ele alınmıştır. 5. Bölüm'de, uluslararası üretim zincirleri tanımlanmış, seçilen üretim zincirlerinin büyülüğu, büyümesi ve Türkiye'nin konumu incelenmiştir. 6. Bölüm'de üretim zincirlerinin küresel ölçekte dönüşümü, üretim ağları grafikleri de kullanılarak detaylı olarak analiz edilmiş, üretim zincirlerinin farklı aşamalarında yükselen ve gerileyen ülke grupları belirlenmiştir. Çalışmanın sonuçları ve Türkiye için politika seçenekleri son bölümde tartışılmıştır.

B Ö L Ü M

KÜRESEL İŞBÖLÜMÜNDE GÖZLEMLENEN
DEĞİŞİMLER

Küresel işbölümünün iki önemli göstergesi bulunmaktadır: mal ve hizmet hareketleri (ticari ilişkiler) ve sermaye hareketleri (uluslararası yatırımlar). Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye ekonomisinin içerisinde faaliyet gösterdiği bağlamı anlayabilmek için küresel ekonomide ve işbölümündeki değişimler incelenmiştir.

2.1. Küresel Ticaretin Yapısı ve Bölgesel Bileşimi

Küresel ticaret, genelde küresel üretimden daha yüksek büyümeye hızlarına sahiptir. Bu nedenle, özellikle 1980-sonrası dönemde, tüm ülkelerde dış ticaret hacminin GSYİH'ye oranında artışlar gözlenmiştir.

Küresel ticaret, 1990'lı yıllarda görelî olarak düşük bir oranda artış göstermiştir (cari fiyatlarla, yılda yaklaşık %6). Fakat 2002'den 2008'deki küresel krize kadar dünya ticareti çok hızlı bir artış göstermiş, 1994'te yaklaşık 3,7 trilyon dolar olan küresel ithalat hacmi, 2002'de 6,0 trilyon dolara, 2008'de ise (2002-2008 döneminde yılda %16 artarak) 14,8 trilyon dolara ulaşmıştır (Şekil 2.1).³ Küresel krizin etkisi ile dünya ekonomisindeki daralmaya paralel olarak 2009'da ithalat hacmi çok şiddetli bir şekilde düşmüştür (yaklaşık %24). 2002-sonrası küresel ticaretin hızlı bir şekilde genişlemesi, aynı dönemde Türkiye'nin de ihracatını artırmasına ve hızlı bir şekilde büyümesine yardımcı olmuştur.

Küresel ticaret hızlı bir şekilde büyürken, ticaretin coğrafi dağılımında da önemli bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Gelişmiş ülkelerin dünya ihracatı içindeki payı düzenli olarak azalmaktadır (Şekil 2.2a ve 2.2b). Bu eğilimin sonucu olarak AB-15'in⁴ dünya ihracatındaki payı 1990'ların ortalarındaki %35-40 düzeyinden 2009'da %31'e düşmüştür. ABD-Kanada ikilisinin pazar payı da 2000'li yıllarda hızla düşmüştür (2000'de %17, 2009'da %11). Asya-Pasifik'in üç gelişmiş ülkesi, Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda'nın dünya ihracatındaki payları tüm dönem boyunca düşme eğiliminde olmuştur.

Dünya ihracatı içerisinde son yıllarda payı artan ülke ve ülke grupları Çin, AB-12 ve Güney Asya (Bangladesh, Hindistan, Pakistan) ve BDT (Kazakistan, Rusya, Ukrayna) olmuştur. Türkiye'nin ihracat payı tüm dönem boyunca, özellikle de 2001 krizi sonrası artmıştır. Türkiye'nin dünya ihracatındaki payı 1994'te %0,37'den 2001'de %0,47'ye, 2004'te %0,64'e

³ Bu bölümde kullandığımız "dünya" veya "küresel" ticaret verileri, çalışmanın daha sonraki bölümlerinde kullanılan ülke gruplarının toplam ticaretine tekabül etmektedir. Bu ülkelerin toplam dünya ticaretindeki payı 2000'li yıllarda yaklaşık %95 düzeyindedir.

⁴ Bu çalışmada AB-15, Avrupa Birliği'nin ilk 15 üyesini, AB-12 de (2009 yılı itibarıyle) son 12 üyesini tanımlamaktadır. Ülke gruplarının tanımları için bkz Ek. 5.

ve 2008'da %0,69'e çıkmıştır. 2008-2009 krizinin büyük ölçüde Türkiye'nin ihracat pazarlarını etkilemesi sonucu, Türkiye'nin dünya ihracatındaki payında kısmi bir düşüş yaşanmıştır (%1,24).

Dış ticarete ilişkin veriler, özellikle dünya ekonomisinin genişleme dönemlerinde küresel ticaretin çok hızlı bir şekilde genişleyebildiğini, bu nedenle dış piyasaların ekonomik büyümeye açısından önemli bir ağırlığının olabileceğini göstermektedir. 2000'li yıllarda, küresel üretmeye bağlı olarak, küresel ticaretin de coğrafi dağılımında önemli kaymaların olduğu gözlenmektedir. Özellikle Orta Avrupa ülkeleri (AB-12), Güney Asya ülkeleri ve Çin küresel ticaret içerisindeki paylarını önemli oranda artırmaktadır.

Küresel ticarette bu değişimler olurken, Türkiye'nin hangi piyasalarda daha rekabetçi olduğunu görmek için, farklı ülke gruplarının ithalatında Türkiye'nin payına bakılmıştır (Şekil 2.3). Türkiye son 10 yıl içerisinde Kuzey Afrika, Avrupa (AB-15, AB-12 ve Diğer Avrupa) ve BDT ülkelerinde pazar payını arttırmış, diğer ülke gruplarında ise kayda değer bir dönüşüm gerçekleştirememiştir. 2006'dan sonra Güney Asya piyasalarındaki artış ilgi çekmektedir. Bu durum, Türkiye'nin gelişmiş komşularında ve çevresindeki gelişimde olan ülkelerde daha rekabetçi olabildiğini göstermektedir. Bu gelişmelere karşın Türkiye'nin uluslararası piyasalardaki payı hala oldukça düşüktür. Örneğin Türkiye'nin pazar payının en yüksek olduğu Kuzey Afrika ülkelerindeki payı sadece %2,5 düzeyindedir.

Dünyadaki tüm ülkeler gibi Türkiye açısından da en önemli rekabetçi ülke Çin'dir. Bu nedenle Çin'in farklı piyasalardaki payına da bakılmıştır (Şekil 2.4). Türkiye'nin aksine Çin tüm piyasalarda pazar payını son 20 yıl içerisinde hızla artırmıştır. Çin'in pazar payı, kendisine yakın gelişmiş (Japonya-Avustralya-Yeni Zelanda) ve gelişmekte olan Doğu Asya ülkelerinde %15-20 düzeyinde ulaşmıştır. Çin'in pazar payı, Türkiye'nin görece güçlü olduğu Kuzey Afrika ve Avrupa piyasalarında, Türkiye'nin payını 2000'li yılların başlarında geçmiştir. Bir başka deyişle, coğrafi konumunun getirdiği dezavantajlara karşın Çin, Avrupa ülkelerine Türkiye'den daha fazla ürün ihracat edebilmektedir.

2.2. Küresel Sermaye Hareketleri ve Doğrudan Yatırımlar

Küresel işbölümünün iki önemli göstergesinden diğerı uluslararası sermaye hareketleri ve en önemli alt kalemi olan doğrudan uluslararası yatırımlardır. Küreselleşmeyle birlikte özellikle gelişmekte olan ülkelere (GoÜ) yönelen sermaye akımında büyük oranda artışlar gözlemlenmiştir. GoÜ'lerde gerçekleşen net sermaye girişi 1990 yılında 115 milyar dolar iken 1997 yılında 300 milyar dolara ulaşmıştır. Ancak 1997 Asya krizi ve ardından Rusya, Brezilya ve diğer yükselen pazar ekonomilerinde yaşanan krizler, GoÜ'lere sermaye girişlerinin beş yıl boyunca düzenli olarak azalmasına yol açmıştır. 2002'de bu ekonomilere net sermaye girişi sadece 154 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.

1997 sonrası dönemde sermaye girişinin bileşenlerine baktığımızda, 5 yıl arka arkaya süren düşüşün asıl nedeninin GoÜ'lere sağlanan özel kaynaklı kredilerin çok sert bir şekilde azalması olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak, 2000'li yıllarda GoÜ ekonomilerinde gözlenen iyileşme ve özellikle 2001 resesyonunun ardından ABD merkez bankasının politika faizini çok düşük seviyelere çekmesinin bir sonucu olarak GoÜ'lere yönelen sermaye girişi 2003'ten 2007'ye hızlı bir şekilde artmış ve 2007'de 1,1 trilyon dolara ulaşmıştır (Tablo 2.1).

2008'de patlak veren küresel mali krizin etkisi hemen o yıl kredi kanalında kendisini göstermiş ve net borçlanma bir önceki yıla göre %55 azalmıştır. Benzer şekilde, 2007'de 135 milyar dolarlık net portföy yatırımları girişi gözlemlenmişken, 2008'de bu kalemdede 53 milyar dolarlık bir çıkış gerçekleşmiştir. Krizin doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) üzerindeki etkisi bir yıl gecikme ile 2009'da yaşanmıştır. 2008'de %15 oranında artan net DYY girişi 2009'da %40 azalmıştır. Alt kalemlerde krizin etkisiyle gerçekleşen bu sert düşüşler sonucunda, GoÜ'lere yönelen net sermaye girişi 2008'de %33 ve 2009'da %20 düşmüştür ve 598 milyar dolara gerilemiştir. 2007'de, GoÜ ekonomilerinde üretilen gayri-safi milli gelirin %8'ine ulaşan net sermaye girişi 2009'da %3,7'ye düşmüştür.

Gelişmekte olan ülkelerin küresel doğrudan yatırım pastasından aldığı pay zaman içinde ve özellikle de 1970 ve 1980'lerde önemli iniş çıkışlar sergilemiştir. 1990'lı yılların ilk yarısında başlayan küreselleşme sürecinin de bir yansımıası olarak, GoÜ'in doğrudan yabancı yatırım payı %15'lerden %40'a kadar çıkmış, ancak 1997 Doğu Asya, 1998 Rusya ve 1999 Brezilya krizleriyle birlikte tekrar hızlı bir şekilde düşerek, 1990'ların sonunda %20'nin altına inmiştir. 2000'li yıllarda tekrar güçlenen gelişmekte olan ülkelerin küresel doğrudan yatırım pastasından aldığı pay, 2005-2007 arasında tekrar azaldıktan sonra özellikle sanayileşmiş ülke ekonomilerini etkileyen 2007-2008 küresel mali krizinin de etkisiyle artmaya başlamış ve 2009 itibarıyla %40'a kadar çıkmıştır.

Küreselleşmeyle birlikte GoÜ'lere yönelen sermayenin bileşiminde de önemli değişiklikler gerçekleşmiştir. 1980'li yıllarda ağırlıklı olarak kamu sektörü borçlarından oluşan toplam sermaye girişlerinde zaman içerisinde özel sektör lehine değişiklikler gözlenmeye başlamıştır. Bu çerçevede 1990 yılında 35 milyar dolar olan doğrudan yabancı yatırımları, on yıl boyunca sürekli artarak 2000 yılında 256 milyar dolara ulaşmıştır. Aynı dönemde küresel doğrudan yabancı yatırımlar çok daha büyük bir sıçramayla 208 milyar dolardan 1,4 trilyon dolara yükselmiştir. Küresel DYY akımının GoÜ'lere yönelen DYY akımına göre çok daha büyük sıçrama göstermesinin bir nedeni, bu dönemde büyük bir artış sergileyen sınır ötesi şirket birleşme ve satın alma işlemlerinin ağırlıklı olarak gelişmiş ülkeler arasında gerçekleştirilmesi olarak düşünülebilir.

ABD ve sanayileşmiş ülkelerdeki teknoloji sektörü hisselerinde 1990'lı yılların sonuna doğru yaşanan balonun 2000 yılında sönmesinin ardından, 2000-2003 yılları arasında azalan ve

600 milyar doların altına inen küresel doğrudan yatırımlar, 2004'ten itibaren çok daha güçlü bir artış eğilimine girmiş ve 2007 sonu itibarıyla 2,1 trilyon dolara ulaşmıştı. Küresel mali krizin etkisiyle 2009 yılında 1,1 trilyon dolara kadar düşen dünya çapında gerçekleşen DYY hareketleri, 2010 yılında da bir miktar daha düşmüş olsa da 2011 yılından itibaren yeniden artış eğilimine girmesi beklenmektedir (Şekil 2.5).

Her ne kadar, gelişmekte olan ülkelerin küresel doğrudan yatırım payı zaman içinde artış yönünde olsa da Şekil 2.5'te dikkati çeken 2000 ve 2007'deki iki tepe noktasına ulaşımında ve ardından gelen sert düşüşlerde GoÜ'lerin oynadığı rolün oldukça kısıtlı kalmış olmasıdır. Bu iki tepe formasyonunun oluşmasında asıl önemli katkı gelişmiş ülkelerin kendi aralarında gerçekleştirdikleri DYY akımı ve bu akımın alt bileşenleridir.

UNCTAD verileri doğrudan yabancı yatırımların yaklaşık 2/3'ünün sınır ötesi birleşme ve satın almalardan (BSA) olduğunu göstermektedir. Doğrudan yabancı yatırımların mali piyasalardaki gelişmelerden ciddi oranda etkilenmesinin en önemli nedeni yatırımların, özellikle de BSA'ların ağırlıklı olarak kredilerle finanse edilmesinin bir sonucudur. Faizlerin düşük olduğu ve mali piyasalarda fazla fonların olduğu dönemde kredi imkanları geniş ve kredi maliyeti düşük olduğu için doğrudan yatırımlar, özellikle de birleşme ve satın alma faaliyetleri ciddi artış kaydetmektedir. Nitekim 1997-2000 ve 2004-2007 dönemlerinde gözlenen de budur. BSA faaliyetleri, 1997'de sadece 180 milyar dolar iken, 1998'de 408, 1999'da 630 ve 2000 yılında 905 milyar dolara ulaşmıştır. 2004 yılına geldiğimizde BSA faaliyetleri 227 milyar dolara kadar düştükten sonra tekrar artma eğilimine girmiştir ve 2007 yılında bu miktar 1 trilyon doları aşmıştır (Bakınız Şekil 2.6).

BSA faaliyetlerinin mali genişleme döneminde hızlı büyümeye göstermesinin en önemli nedeni düşük faiz oranlarının finansman maliyetini düşürmesi nedeniyle şirket yöneticilerinin BSA'lara daha fazla başvurmasıdır. Öte yandan, 2000'li yıllarda sınır ötesi BSA faaliyetlerinin neredeyse yarıya yakın bir kısmının mali hizmetler sektöründe gerçekleşmesi de mali genişleme dönemlerinden BSA faaliyetlerinin hızlı büyümeyi sağlayan faktörlerden birisidir. Mali sektördeki hızlı büyümeye döneminde bu sektördeki oyuncular, küresel pazar paylarını daha da artırmak için sınır ötesindeki banka ve diğer finans şirketlerini satın alma yoluna gitmektedirler.

BSA'nın mali genişleme döneminde yeni yatırımlara göre daha hızlı artmasının bir diğer nedeni de yeni yatırımların planlanması ve gerçekleştirilmesinin birleşme ve satın almalara göre çok daha yavaş gerçekleşmesi ve bu tür işlemler için gerekli olan fonların büyülüklüğü arasındaki önemli faktördür. İster imalat sanayi, hizmetler, isterse madencilik sektörleri olsun, birim zamanda gerçekleştirilebilecek yeni yatırımların önünde fiziksel engeller varken, birleşme ve satın almalar için benzer bir durum söz konusu değildir. Bir şirket finansman sağladığı sürece kısıtlı bir zaman diliminde arka arkaya birkaç şirketi satın alabilir.

BSA faaliyetleri mali sektördeki hızlı genişleme dönemlerinde hızla artarken, bu sektördeki daralmalardan ve krizlerden de olumsuz etkilenmektedir. ABD'de faiz artışlarının başladığı ve ardından teknoloji balonunun patladığı 2000 yılında 905 milyar dolara ulaştıktan sonra hemen ardından düşüse geçen BSA faaliyetleri, 2003'te 1997'deki seviyesine geri dönmüşdür. BSA yatırımları 2007'de 1.022 milyar dolara ulaştıktan sonra küresel krizin de etkisiyle 2009'da 250 milyar dolara gerilemiştir.

Kriz dönemlerinde, uluslararası mali piyasaların hızla daralması, özellikle BSA için gerekli olan büyük çaplı fonların sağlanması zorlaştırmakta ve bu fonların maliyetini artırmaktadır. Yine mali kriz dönemlerinde, bankalar ve finans şirketleri satın alma ve birleşme faaliyetleri yerine, krizden etkilenen bilançolarını güçlendirmek için, yeterince verim alamadıkları varlıklarını satmayı tercih etmektedirler. Bu nedenle, mali kriz dönemlerinde fonlama imkanlarına ve fonların maliyetlerine yakından bağlı olan BSA ciddi biçimde azalırken, yeni yatırımlarda gerçekleşen azalma eğilimi çok daha zayıf kalmaktadır.

2007-09 döneminde resmi olarak ülkelerden çıkış yapan yıllık ortalama 1.77 trilyon dolarlık DYY'nin 1.44 trilyon doları gelişmiş ülke kaynaklı iken, gelişmekte olan ülkelerden kaynaklanan yatırımlar 273 milyar dolardır. 2009'da gerçekleştirilen DYY'de gelişmiş ülkelerden çıkan yatırım üç yıllık ortalamanın çok altında, sadece 821 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Oysa, 2009'da gelişmekte olan ülke şirketleri tarafından başka ülkelerde gerçekleştirilen doğrudan yatırımlar üç yıllık ortalamaya göre çok az da olsa artmış ve 280 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

2000'li yılların ikinci yarısında gelişmekte olan ülkelerden gerçekleşen DYY çıkışları da ciddi oranda artış göstermiştir. DYY girişlerinde olduğu gibi çıkışlarında da özellikle BRIC ülkeleri, hem uluslararası pazarlara daha kolay girebilmek, hem de hammadde girdi ihtiyaclarını karşılayabilmek için yurtdışında gerçekleştirdikleri yatırımları ciddi boyutta arttırmışlardır. Örneğin, Çin 2007-2009 döneminde yıllık ortalama 95,6 milyar dolarlık yabancı yatırım çekeren, yurtdışında da 40,8 milyar dolarlık yatırım gerçekleştirmiştir. Çin'in yatırımları kriz döneminde hız kesmemiş, 2007'de sadece 22,5 milyar dolar iken, 2008'de 52 ve 2009'da 48 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Yurtdışı yatırımlarıyla dikkat çeken diğer bir ülke de Rusya'dır. Rusya'nın yurtdışında yaptığı yatırımlar ağırlıklı olarak Sovyet dönemi sonrasında devlet şirketlerini ele geçiren ultra zenginlerin yurtdışında yapmış olduğu yatırımlardan oluşmaktadır. Ancak, yine de Rusya'nın 2004-06 ortalaması 19 milyar dolar olan yurtdışı yatırımlarını, krize rağmen 2007-09 döneminde 56 milyar dolara çıkarmış olması dikkat çekmektedir.

Ülkelerin DYY girişleri konusundaki performansını incelediğimiz zaman, 1990'lı yıllarda GoÜ'lerin çektiği DYY'nin sadece %20'si BRIC ülkelerine yönelikken, 2000'li yıllarda dünya

ekonomisinde daha fazla ön plana çıkan bu dört ülkenin GoÜ'lerin çektiği DYY'den aldığı pay %40'a çıkmıştır (Bakınız Tablo 2.2). Hong Kong'u da bu gruba dahil edersek, 2007-2009 arasında BRIC ülkelerinin GoÜ'lerin çektiği DYY'deki payı %50'ye, GoÜ'lerden kaynaklanan DYY'deki pay ise %60'a kadar çıkmaktadır.

BRIC ülkeleri arasında Çin, 1990'lı yıllarda sermayenin büyük bir bölümünü çekerken zaman içinde Brezilya, Hindistan ve Rusya'nın da daha fazla sermaye çekmeleriyle birlikte bu ülkelerin payları Çin aleyhine artmıştır. Çikan doğrudan yatırımlarda Rusya, diğer BRIC ülkelerine göre daha önemli bir rol oynamaktadır.

Küresel doğrudan yatırımlar içinde hizmet sektörlerinin payı, tarım, madencilik ve imalat sanayinin paylarının toplamından daha fazladır (Tablo 2.3). Tarım, madencilik ve petrol arama faaliyetlerinden oluşan birincil sektörlerde yönelen DYY, 2006-08 döneminde 1990-92 dönemine göre yaklaşık 15 kat artmışken, imalat sanayii ve hizmet sektörlerine yönelen DYY sırasıyla 8 ve 11 kat artış göstermiştir. Birincil sektörlerde asıl artış gösteren sektör madencilik ve petrol arama ve çıkarma faaliyetleridir. Görece daha fazla artmasına karşın birincil sektörlerin toplam doğrudan yatırımlardan aldığı pay 1990-92'de %8,4'ten 2006-08'de ancak %13,2'ye kadar yükselmiştir. Birincil sektör DYY'sinde sanayileşmiş ülkelerin ağırlığı zaman içinde değişimmemiş, gelişmekte olan ülkelerin aldığı pay da zaman içinde çok büyük değişiklik göstermeden %33-41 düzeyinde gerçekleşmiştir. Tarım yatırımlarının payında da ciddi bir değişiklik olmamıştır. Dünya çapında tarım sektörü en fazla 2006-08 döneminde sadece 6 milyar dolar uluslararası yatırım çekmiştir. Bu yatırımların tamamına yakın kısmı GoÜ'lere yönelmiştir.

Sanayide gerçekleştirilen DYY, 1989-91'de 64 milyar dolardan 2004-06'da 236 milyar dolara ulaşmıştır. Ancak yine de bu artış, özellikle hizmet sektörlerinde yaşanan DYY artışının gerisinde kalmış ve 1989-91 döneminde %34 olan sanayinin küresel DYY içindeki payı 2004-06 döneminde %23'e gerilemiştir.

Küreselleşme süreci ile birlikte GoÜ'lere yönelen sanayi yatırımları çok önemli artışlar sergilemiş; 1989-91'de ortalama 16 milyar dolar olan sanayi DYY, 2004-06'da 102 milyar dolara ulaşmıştır. Ancak, yine de incelediğimiz dönemler itibarıyle GoÜ'lere yönelen uluslararası yatırımların toplamının 35 milyar dolardan 329 milyar dolara, yaklaşık 9,5 kat arttığını göz önünde bulundurursak, GoÜ'lere yönelen sanayi yatırımlarındaki artışın daha düşük kaldığı ortaya çıkmaktadır.

Sanayi sektörünün küresel DYY pastasından aldığı pay düzenli olarak azalsa da, sanayide gerçekleşen toplam DYY artmaktadır. Toplam sanayi için geçerli olan bu durum alt sektörler için de geçerlidir. Bu sektörlerin her birinin çektiği yatırım miktarı zaman içinde artış göstermektedir. Uluslararası yatırımlar çerçevesinde imalat sanayii içinde ön plana çıkan alt

sektörler sırasıyla kimya, gıda, içecek ve tütün ürünleri, makina ve teçhizat, metal ve metal ürünleri sektörleri olarak gözlemlenmektedir.

Hizmet sektörleri arasında doğrudan yatırımların en çok arttığı sektörler 1989-91'de %1,6 olan payını 2004-06'da %7,6'ya çıkaran lojistik ve iletişim hizmetleri ile %9,9 olan payını %14'e çıkaran iş hizmetleri sektörleridir. Öte yandan mali hizmetler sektörü %15-20 düzeyindeki payı ile uluslararası yatırımlar alanında önemli rol oynamaya devam etmektedir. Mali hizmet sektöründe, gelişmiş ülkelere yönelen yatırımların toplam içindeki payı zaman içinde azalırken gelişmekte olan (geçiş ekonomileri dahil) ülkelere yönelik yatırımlarda 1990'ların başından günümüze önemli artış olmuştur. 1989-91 döneminde %6,3 olan sektörün GoÜ'lere giden toplam yatırımdaki payı, 2001-03'te %10,2'ye, 2004-06'da %17,6'ya yükselmiştir. GoÜ'lere yönelen yatırımlar içinde benzer yönde daha dikkate değer bir gelişme ise, payını %3,8'den %17'ye artıran iş hizmetleri sektöründe yaşanmıştır. Öte yandan, 1989-91'de hizmet sektörleri arasında ön plana çıkan toptan ve perakende ticaret ile otel ve lokantalar sektörlerinin toplamdaki payları zaman içinde azalmıştır.

UNCTAD verilerine göre küresel DYY'nin %50-60'ı öz sermaye, %30-35'i yeniden yatırılan karlar ve yaklaşık %10-20'si de şirketler arası krediler gibi diğer sermaye kalemlerinden oluşmaktadır. Öte yandan, DYY'nin hızlı büyümeye döneminde her üç kalemin de hızla genişlediği, ancak küresel krizin ardından asıl büyük daralmanın öz sermaye yatırımlarında ortaya çıktıgı gözlemlenmektedir. 2008'den 2009'a küresel DYY 550 milyar dolar azalarken, bunun 500 milyar dolarlık kısmı öz sermaye yatırımlarındaki daralmadan kaynaklanmıştır.

B Ö L Ü M

TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET YAPISINDA
GÖZLEMLENEN DEĞİŞİMLER

Türkiye uzun dönem dış ticaret patikasına ait ilk gözlem, Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1980'lere dek oldukça ciliz artışlar gösteren dış ticaret hacminin bu dönemden sonra 1990'larda, özellikle 2000'lerde ciddi ivmelenme kaydetmesidir (Şekil 3.1). Bu durum elbette aynı dönemde dünya ticaretindeki gelişmeler ile oldukça paraleldir ve temel olarak 1980 sonrası dönemde tekil ekonomilerin dışa açılma ve uluslararasılaşma süreçleri ile yakından ilişkilidir.

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle kısaca 1980 sonrası dış ticaret politikaları, bu döneme ait genel dış ticaret verileri ile birlikte değerlendirilecek, Türkiye ekonomisi için dış ticaret yapısındaki dönüşüm açısından kritik dönemeçler vurgulanacaktır. Ardından Türkiye'nin dış ticaret yapısında gözlemlenen değişimler, özellikle üretim sürecine göre dikey parçalanmış bir yapı altında dış ticarette gözlemlenen değişimler, üretim sürecine göre dış ticarette rekabet ve dış ticarette değişim payları gibi unsurları ele alan bir çerçeve içerisinde sunulmaktadır.

3.1. 1980-sonrası Dönemde Makroekonomik Görünüm ve Dış Ticaret Politikaları

Türkiye ekonomisi için 1970'li "içe dönük dışa bağımlı genişleme" dönemi aynı zamanda 5-yıllık kalkınma planları kapsamında "ithal ikameci büyümeye" modelinin benimsendiği 1960 sonrası döneminin de son evresi olarak anılagelmektedir. Bu dönemde Türkiye ekonomisi yoğun bir biçimde dayanıklı tüketim ve ara mallar üreten sanayi sektörlerinin yurt içinde ikamesine yönelik ve kamu kesimi öncülüğünde 5-yıllık kalkınma planları aracılığı ile yürütülen bir yatırım programı ile bu süreç desteklenmiştir. Bu dönemde gerek kamu gereksiz özel yatırımlar yıllık ortalama %10'u geçen hızlarda büyürken 1963-1973 döneminde %17'nin biraz üzerinde seyreden sabit sermaye yatırımlarının gayri safi sabit sermaye içindeki payı 1974-76 döneminde %22,7'ye çıkmış, ekonominin reel büyümeye hızı ortalama %7, sektörü büyümeye hızı da %10'lara yaklaşmıştır.

Ancak özellikle dönemin sonlarına doğru petrol şokunun ardından dış ticaret hadlerinde ülke aleyhine meydana gelen olumsuz gelişmeye rağmen dış ticaret rejiminde ciddi bir reform gerçekleştirilmemiştir. Dış alemdeki durgunluk sürecine de bağlı olarak dış ticaret göstergeleri kronik dış açıkların bir sorun olarak ortaya çıktığını ortaya koymaktadır.⁵ Böylece, sanayinin kullandığı dövizleri kendi iç dinamiği ile kazanamaması sonucu ortaya çıkmış ve ulusal ekonomi yüksek enflasyon, yüksek kamu finansman ve cari işlem açıkları ve negatif büyümeye hızlarına sürüklenemiştir.

⁵ 1977 dış ticaret göstergelerinin şiddetle bozulduğu, 1978-79 dış kaynakların tıkanması nedeni ile büyümeyen de hızla aşağı çekildiği yillardır. 1977-80 döneminde cari açık/GSYİH oranı %3,4 olarak gerçekleşken aynı dönemde reel GSYİH yıllık ortalama büyümeye hızı %0,5 olarak kaydedilmiştir.

Bu süreç 1980'e deðin iktisadi ve siyasi krizlerin peþpeþe birbirlerini beslemesiyle devam etmiþ ve 1980 "yapısal uyum" programının bir askeri müdahale aracılığıyla yürürlüğe konulmasına kadar sürdürmüþtür. 24 Ocak 1980 kararları ile başlayan süreçte uygulamaya konan ekonomik önlemler paketinde sadece makroekonomik dengelerin sağlanmasına yönelik karar yoktu. Paketin daha da önemli boyutu, 1960'lardan sonra uygulanmakta olan ithal ikameci dış ticaret rejiminden ihracata yönelik büyümeye öncelik veren bir dış ticaret rejimine geçişin ilk adımlarını kapsamasıydı. 1980'de ilk olarak ihracatı teþvik edici önlemlere öncelik verilirken, 1984'ten başlayarak ithalat rejiminde ciddi boyutta serbestleşmeye adım atılmış, önceki dönemin ithal ikameci büyümeye modeli adım adım terk edilerek ihracata dayalı büyümeye politikalari benimsenmiştir. Basamaklar ile liberalizasyona yönelen bir ithalat rejimi, reel devalüasyonlar, farklı kredi mekanizmaları ve vergi iadesi gibi teþvikler ve sübvansiyonlarla desteklenen ihracat rejimi ve iç talebin daraltılmasına yönelik makroekonomik politikalar "dışa açık" büyümeye sürecinin temel unsurları olmuştur.

1980-2001 dönemi için seçilmiş makroekonomik göstergeler Tablo 3.1'de sunulmaktadır. 1980'de GSYİH'nın %5'inden daha az olan ihracatı artırmak için hükümet, bu yıldan başlayarak ihracat teþvik önlemlerini uygulamaya başladı. 1980'de yeni ihracat teþvik sistemi vasıtıyla sağlanan teþviklerin toplamı ihracatın %17,2'sine eşitti. Ihracat teþviklerinin toplam ihracata oranı daha sonraki yıllarda da yüksek seyretti ve 1989 yılında en üst seviyesi olan %33,8'e ulaþtı (Aktan, 1996). 1987'de Türk Eximbank'ın kurulmasıyla birlikte ihracat teþvikleri yeni bir boyut kazandı; krediler ve garanti programları vasıtıyla ihracat potansiyeli yüksek olan sektörlerde ihracatın arttırılmasına yönelik çalışmalar sürdürdü. Doðrudan ödemeler, ihracat kredileri, vergi ve gümrük vergisi indirimleri biçimini alan toplam ihracat teþviklerinin ihracata oranı 1994'e kadar %20'nin altına düşmedi (Uygur, 1998). Türkiye-AB Gümrük Birliği Anlaşmasının 1996 yılında yürürlüğe girmesiyle birlikte ihracat teþvikleri zaman içinde tamamen kaldırıldı.

1980'lerin ilk yarısında iş başına gelen hükümetler açık ihracat teþviklerinin yanı sıra, TL'nin reel değerini düşük tutmak suretiyle de ihracatı daha cazip hale getirmeye ve ithalatı da kontrol altında tutmaya çalışmışlardır. Bu politikanın bir sonucu olarak Lira 1980-1984 arasında %44 reel olarak değer kaybetmiştir. Sağlanan doğrudan ve dolaylı teþvikler sonucunda 1980 yılında 2,9 milyar dolar olan toplam ihracat 1984'te 7,1 milyar dolara ulaşmış, bu artışta en önemli katkı imalat sanayii tarafından gerçekleştirilmiştir. 1980'de %36 olan imalat sanayinin toplam ihracat içindeki payı 1984'te %72'ye ulaşmıştır (Taymaz ve Yılmaz, 2007).

Böylece 1980-84 döneminde TL'nin değerinin düşük tutulmasından da olumlu etkilenen ihracat, 1980'lerin ikinci yarısında verilen teşviklerle artış hızını sürdürmüştür. Ancak 1980'li yılların ikinci yarısında kur politikasının belirlenmesinde önceliğin enflasyonla mücadeleye kaydırılması ve bunun sonucu olarak 1984-1990 arasında TL'nin %34 reel değer kazanması ve ihracat teşviklerinin zaman içinde azaltılması sonucunda TL'de gözlenen reel değer artışı ihracatın artış hızını yavaşlattı. 1990'a gelindiğinde ihracat 1984'e göre %100'ün altında bir artışla 13 milyar doları buldu. 1989-93 arasında ihracat büyümeye hızı yıllık ortalama %9,1 düzeyindedir. 1994'teki ekonomik kriz sonrasında TL'nin değer kaybı sonucunda ihracat performansı 1994-97 arasında tekrar ivme kazandıysa da 1998-2000 arasında tekrar bir duraklama dönemine girdi.

Dış ticaret politikasının diğer önemli ayağı olan ithalata yönelik düzenlemelerde de 1980'li yıllarda önemli değişiklikler gözlandı. İthalata uygulanan yüksek korumacı politikalar 1980-83 arasında bir miktar gevşetilmişse de, ithalatta serbestleşme politikası özellikle 1984 sonrasında ivme kazandı. Başlangıçta ithalata getirilen miktar kısıtlamalarının kaldırılması ve kademeli olarak indirilmesi biçiminde tezahür eden serbestleşme adımları, miktar kısıtlamalarının iyice azalmasından sonra gümrük vergilerinin de kademeli olarak düşürülmesi şeklini aldı. Miktar kısıtlamalarının korumacı etkisi 1986'ya kadar büyük oranda düşürüldü. Bu önlemler sonucunda imalat sanayi ürünlerine uygulanan ortalama ağırlıklandırılmış koruma oranı 1983'te %75,8 iken, serbestleşme politikaları sonucunda 1994 yılına gelindiğinde %20,7 olarak gerçekleşti. Bir seferde atılan en büyük serbestleşme adımı, AB ile Gümrük Birliği'nin 1996 yılında yürürlüğe girmesiydı. Bunun sonucunda gümrük koruma oranları daha da düşerek %10'lara geriledi. İthalatta serbestleşme politikalarının sonucunda 1983'te %15 olan ithalat oranı (toplam ithalatın iç piyasaya yapılan toplam arza oranı) 1984-1991 arasında %16 ile 18 arasında dalgalandıktan sonra Gümrük Birliği ile birlikte 1996'da %28 düzeyine ulaştı (Taymaz, Voyvoda ve Yılmaz, 2008).

Tüm bu süreçlerin yansıması olarak 1980 sonrası dönemde ithalat da ivme kazanmış, 1981 yılında 8,9 milyar dolar olan toplam ithalat 1990 yılında 20 milyar dolara ulaşmıştır. İthalat özellikle sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasının ardından 1990'lı yıllarda -kriz dönemi hariç- ekonominin büyümeye patikasına paralel olarak hızlı büyümeye eğilimi göstermiştir.

Askeri yönetim 1983 yılında yapılan genel seçimlere kadar sürdü, ancak siyasi ve sendikal faaliyetler üzerindeki kısıtlamalar Ekim 1987'ye kadar devam etti. Siyasi yasakların kalkması ile birlikte 1987 sonrasında siyasi rekabet ortamında ortaya çıkan popülist döngünün en önemli belirleyicilerinden biri kamu kesimi dengelerindeki bozulma olmuştur. Özellikle 1989-1991 yılları arasında kamu sektörü borçlanma gereğinin milli hasılaya oranı 1986'daki %3,7'lik düzeyinden, 1987-1989 döneminde ortalama %5,4'e, 1991'de %10,1'e ve 1993'te %12,1'e çıkmıştır. Kamu kesimi borçlanma gereksinimi hızla artarken, açık finansmanında

Merkez Bankası kaynakları dışında arayışlar devlet iç borçlanma senetlerinin alınıp satıldığı bono ve tahvil piyasalarına işlerlik kazandırmıştır.⁶ Konsolide bütçe toplam harcamalarının dağılımında 1990'dan, 2000'e degen geçen sürede en önemli artışın borç faiz ödemeleri kaleminde olduğu bilinmektedir. Nitekim, kamu kesiminde oluşan iç borç yükü, faiz ödemelerinin hızlı artışı ile kendini 1993 yılından itibaren hissettirmeye başlamıştır. İç borç stoku hızla büyümüş ve 1990'lar boyunca her sene yapılan net yeni iç borçlanma, toplam iç borç stokunun %50'sini aşan bir tempoda sürdürülmüştür. Ancak yurt içi tasarrufların yanında yurt dışı kaynakların da bu döngüde kullanılabilmesi Ağustos 1989'da yayınlanan 32 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaların tamamen kaldırılması ile mümkün hale gelmiştir.

32 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Türkiye ekonomisi 1990'lı yıllara ticaret ve finans hareketlerinde tamamen dışa açık makroekonomik koşullar altında girmiştir. 1989 yılında yürürlüğe konan sermaye serbestliği ile ülkeye çekilmeye çalışılan uluslararası sermayenin bütçe finansmanının dışında ekonomik büyümenin kısa vadede hızlandırılması gibi amaçlara da hizmet etmesi beklenmekteydi. Bu hedefler çerçevesinde, en azından kısa vadede, sermaye hesabı serbestleşmesi yolu ile yurtdışından daha fazla sermaye çekilerek daha çok ithalat finanse edilebilmiş ve 1991 genel seçimlerinden önce yurtçi tüketim ekonomisinin canlandırılması doğrultusunda belli bir başarı sağlanmıştır. Ancak bu karar, sonraki 10-12 sene içerisinde ekonomide kırılganlığın ciddi ölçüde artmasına yol açmıştır.

Makroekonomik ve siyasi belirsizlikler hüküm sürerken ve özellikle bu karardan en çok etkilenenek finans sektörünü yeniden düzenleyen yasalar çıkarılmadan sermaye hesabının serbestleştirilmesinin erken verilmiş bir karar olduğu izleyen yıllarda görüldü. Yüksek reel faiz ve değerli döviz kuru ile uyarlanan kısa vadeli (spekulatif) yabancı sermaye bu dönemde, bir yandan kamu açıklarını “dış tasarruflar” biçiminde finanse ederken, bir yandan da ulusal ekonominin ithalat ve tüketim hacmini genişletecek 1990'ların “yeni popülizminin” alt yapısını oluşturmuştur.⁷ Bu kararın ardından Merkez Bankası'nın enflasyonla mücadele için kontrollü kur politikası izlemesi TL'nin zaman içinde aşırı değerlenmesine yol açmış ve 1994 yılında hükümetin yanlış ekonomi politikaları yüzünden patlak veren krize katkıda bulunmuştur.

1994 yılı boyunca, kamu kesimini daraltıcı ve döviz kazandırıcı tedbirler uygulandı. Bu tedbirler sonucu, üretim ve istihdamda gözle görülür bir daralma yaşandı ve 1994 yılı GSMH

⁶ Bu dönemde KİT'lere ve yerel yönetimlere mali özerklik statüsü verilerek bu kuruluşlara yapılan otomatik bütçe transferlerinin ve bu transferlerin parasallaşma sürecinin sona ermesi, bu kuruluşları da yurtçi piyasalarдан borç almak zorunda bırakmıştır. Böylece 1990'lı yıllar Türkiye ekonominin kamu dengelerinde derin bir çöküşün yaşadığı yıllar olmuştur.

⁷ Akyüz ve Boratav (2002), Boratav, Yeldan ve Köse (2000) ve Yeldan (2002) ve Yentürk (2005) 1990'lar boyunca sermaye hareketleri ve çalkantılı makroekonomik yapının ayrıntılı değerlendirmelerini sunmaktadır. Ayrıca bu dönemde bozulan mali yapı ve finansman konusu için bakınız Özatay (1999) ve Türel (1999).

büyüme hızı eksiy'e döndü. Krizle birlikte yaşanan dış kaynak çıkışları ve bunun sonucunda TL'nin değer kaybetmesinin etkisiyle ihracatta hızlı bir iyileşme gerçekleşti, aynı zamanda ithalat patlaması tersine çevrildi ve neticede cari işlemler hesabında iyiye doğru bir gidiş gözlendi. 1995 yılı başından itibaren, kısa vadeli sermaye girişi artarken büyümeye süreci yeniden başladı. 1997 Asya krizine kadar, yükselen piyasalara yönelen genel sermaye akışlarıyla oluşan uygun mali ortamdan Türkiye ekonomisi de büyük ölçüde faydalandı.

1994 Krizi'nin üzerinden iki yıl geçmeden Türkiye-AB arasında Gümrük Birliği (GB) Anlaşması yürürlüğe girdi (1 Ocak 1996). Başlangıçta GB'ne karşı olan sektörler, hem 1994 yılında TL'nin ciddi oranda değer kaybetmiş olması hem de alınan geçici önlemler sayesinde GB'den olumsuz etkilenmedi. Tersine, otomotiv sektöründe olduğu gibi GB sonrası ciddi anlamda ithalat rekabetiyle karşı karşıya kaldıkları için yatırım yapmaya zorlanan imalat sanayi sektörlerinin rekabet gücünün ve ihracat potansiyellerinin arttığı görüldü (Taymaz ve Yılmaz, 2007). Ancak, diğer aday ülkelerin yapmış olduğu gibi, Türkiye de AB ile gümrük birliği yerine serbest ticaret anlaşması imzalamış olsaydı özellikle 2000 sonrası dönemde Çin'den gelen ithalatın imalat sanayi üzerindeki olumsuz etkisini daha da kontrol altına alabilirdi.

1990'lı yılların sonuna gelirken özellikle 1997 Asya ve 1998 Rusya krizleri gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri doğrudan ya da dolaylı olarak etkiledi. Türkiye ise özellikle Rusya krizinden olumsuz etkilendi. 1994'ten sonra geçen süre içinde en ciddi istikrar çabası 1999 yılı sonunda geldi. Özellikle Rusya krizi ve Marmara depreminin ardından iç borçlanma maliyetleri artma eğilimine girdi. Bu arada dış finansman sağlamak açısından önemli işlevleri olan IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar mevcut durumun sürdürülemezliği konusunda ısrarlı bir tutum sergilemeye başladılar. Nisan 1999'daki seçimlerin ardından işbaşına gelen koalisyon hükümeti iç ve dış şartların da zorlamasıyla, geçmiştekilerden daha ciddi bir şekilde hazırlanmış ve yıllarca geciktirilmiş yapısal reformların yapılmasını da öngören IMF destekli bir istikrar programını 2000 başında uygulamaya koydu.

1990 sonrası dönemde Türkiye ekonomisinin en önemli özelliği istikrarsızlıktır. 1990 sonrası dönemde GSYİH büyümeye hızında dalgalanmalar daha sık ve şiddetli olmaya başlamıştır (Şekil 2.8). Bu dönemde üç yıl (1994, 1999 ve 2001) GSYİH'de düşüşler gözlenmiştir. 1990 sonrası dönemin kapanış perdesi ise 2001 yılında ülkenin bugüne kadar gördüğü en derin ekonomik kriz olmuştur.

Türkiye tüm 1990 sonrası on-yılı genel bir "istikrarsızlık" altında, inişli-çıkışlı bir konjonktür ile geçirdikten sonra 2000 yılının Kasım ayından itibaren de tam anlamı ile bir iktisadi ve siyasi krize sürüklenecektir. 2001 krizi Türkiye ekonomisinin yaşadığı en derin kriz olarak nitelendirilmektedir. GSYİH %5,7 oranında daralmış, kamu borç stoku GSYİH'nin %40'1

oranında artmış, yıl boyunca yaklaşık %97,0 oranında artan döviz kurunun da etkisi ile enflasyon oranı %60'ların üzerine fırlamıştır.⁸

Türkiye ekonomisi kriz ortamından “iyileşme sürecine”, tam teşekkürü bir “stabilizasyon programı” uygulama şartı altında IMF’nin toplamı yaklaşık 20 milyar doları bulan bir mali desteği ile girebilmiştir.⁹ “İstikrar programı” esas olarak kamu kesiminin olumsuz borç dini miğinin kırılmasını ve bu amaca uygun olarak para ve mali piyasaların yeniden yapılandırılarak bankacılık kesimine işlerlik kazandırmayı amaçlamaktaydı; bu amaçlar doğrultusunda da gecikmeden uygulanmaya kondu.

2001-sonrası dönem için seçilmiş göstergeler Tablo 3.2’de sunulmaktadır. Programın temel elemanlarından olan ve büyülü her yıl ortalama GSYİH’nin %6,5’i oranında bir “faiz dışı fazla” vererek kamu borcunun düşürülmesi hedefi 2001-sonrası dönemde büyük oranda gerçekleştirilmiş, kamu kesimi borçluluk göstergelerinde büyük iyileşmeler kaydedilmiştir. Kamu borçlanma gereğindeki düşüş ile birlikte de ekonomide “mali baskınlık” azalmış, gerek nominal gerekse reel faizlerde önemli gerilemeler yaşanmıştır.

Tablo 3.2’de sunulan diğer göstergeler takip edilirse 1980-2001 ve 2001-sonrası dönem karşılaştırmasında yapılabilecek ilk gözlem, GSYİH reel büyümeye göstergesi açısından ilk dönemin çalkantılı görünümüne karşılık 2001-sonrası dönemin (2008-2009 küresel krizine dek) güçlü pozitif görünümüdür. 1999-2001 bunalımını izleyen üç yılda Türkiye ekonomisinin bunalım sürecinde oluşan atıl kapasitelerin de kullanılması ile hızlı bir toparlanma/büyüme yaşadığını görüyoruz. 2002-2004 arasında sürekli artış gösteren reel büyümeye, 2004’té %9,4 ile zirve değerine ulaşmış, ancak bu dönemden sonra düşüş göstermiştir. Küresel çalkantının etkisinin Türkiye ekonomisinde hissedilmeye başlamasından önceki son yıl olan 2007 yılı için reel büyümeye oranı %4,7 olarak gerçekleşmiştir.

Bu göstergeler ile birlikte 2001-sonrası dönemde ekonomik performansın en temel belirleyicilerinden birisinin, sadece Türkiye ekonomisi için değil bu dönemde tüm gelişmekte olan ekonomiler için 2007 yılına dek geçerliliğini koruyan, “son derece cömert uluslararası konjonktür” olduğunu tespiti de önemlidir. 2002-2007 döneminde ABD’de ve diğer gelişmiş ekonomilerdeki son derece düşük faiz düzeyleri ve Amerikan ekonomisinin harcama patikasına bağlı ciddi bir genişleme sürecinden geçmesinin bir sonucu olarak gelişmekte olan ekonomilere fon akışı hacmi önemli boyutlarda artış göstermiştir. Türkiye ekonomisinde bu “cömert” konjonktürden de kaynaklanan muazzam çaplı bir dış kaynak girişi yaşanmış, %60’ı borç yaratıcı öğelerden oluşan bu yabancı kökenli sermaye akımları bir yandan

⁸ 2001 krizi üzerine detaylı çalışmalar için bakınız: Akyüz ve Boratav (2003), Cizre ve Yeldan (2002), Gençay ve Selçuk (2001), Yentürk (2001) ve Özatay (2009).

⁹ IMF desteğinin detayları Yeldan (2004)’de bulunabilir.

döviz kurunun değerlenmesini sağlayıp enflasyonun düşürülmesine yardımcı olurken bir yandan da cari işlemler açığını beslemiştir.

İstikrar programının önemli ayaklarından biri olan merkez bankası bağımsızlığı ve eşlik eden sıkı para politikasının da etkisi ile 2001 yılındaki %70'ler düzeyinden 2004 yılı itibarıyle %10'un biraz altına düşürülen enflasyon (TÜFE), bu dönemden itibaren tek haneli düzeylerde kalmıştır. Bu gözlem ile birlikte aynı dönemde döviz kuru sürekli değerlenmiş, TL/\$ reel döviz kuru için 2002-2007 arasındaki değişim birikimli olarak %- 50,9'u bulmuştur (Şekil 3.2).

Ucuzlayan döviz maliyeti karşısında ithalat artışları ile de giderek artan cari açık kriz sonrası toparlanmanın “zirve” yılı olan 2004’te 14,4 milyar dolar iken, 2007’de 37,7 milyar doları bulmuştur. Bu büyüklükler GSYİH’ye oranlandığında sırası ile %4,0 ve %5,9 değerlerini vermektedir. Paralel olarak, 2003 yılı başında yaklaşık 130 milyar dolar olan dış borç stoku, 2007 yılı sonunda 240 milyar dolar, 2008 sonunda ise 280 milyar dolar olarak belirlenmiştir.

Tüm bu gelişmeler ışığında gerek döviz kurundaki değerlenme ile birlikte artan ithalat ve özellikle Türkiye imalat sanayinin ihracata dönük sektörlerinin giderek artan oranda ithalat girdilerine bağlı hale geldiği gözlemi, gerekse Türkiye makroekonomik çevrimlerinin ve büyümeye sürecinin giderek artan boyutlarda dış kaynak hareketlerine bağlı olarak belirlendiği ve bu belirlemenin ekonomide yarattığı kırılganlık, 2001-sonrası dönemde sıkılıkla tartışılan değerlendirmeler arasında yer almaktadır.¹⁰

2001-sonrası “kırılgan” yapının belki de en önemli göstergesi işsizlik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde ekonomideki çarpıcı büyümeye performansına karşılık istihdam yaratma kapasitesi son derece cılız kalmış, 2002-2008 döneminde yurt外ci reel hasila yıllık artış ortalaması %6,4, ihracat açısından kritik imalat sanayi reel katma değer yıllık artış ortalaması %7,1 olarak gerçekleşirken, aynı dönemde yıllık istihdam artış oranı sıfıra yakın negatif bir değer almıştır. Ekonominin büyümeye dinamiğinin “daraldığı” 2004-sonrası dönemde ise Türkiye’de istihdam yıllık ortalama %1,2 oranında daralmıştır. Böylece 2000 yılında %6,5 olarak kaydedilen işsizlik oranı 2001 yılında %8,4, 2003 yılında %10,0 düzeyine yükselmiş ve %14,0’e fırladığı 2008 küresel çalkantı yılina dek bu düzeyde kalmıştır.

Metropol ekonomilerinde patlak veren finansal krizin küresel boyut kazandığı 2008’in son çeyreğine Türkiye ekonomisi, 300 milyar dolara yaklaşmış bir dış borç stoku ve 50 milyar dolar civarında bir cari işlemler açığı ile girmiştir. Bu göstergenin düzeyi ve oranı, son yıllardaki artış temposu ve niteliği yukarıda da özetlendiği gibi ekonominin “kırılgan” yapısını tüm ölçütleri ile temsil etmektedir.

¹⁰ Yükseler ve Türkhan (2008), Taymaz ve Yılmaz (2008).

Ekim 2008'den bu yana makroekonomik göstergeler Türkiye ekonomisinin gelişmekte olan ülkeler grubu içinde krizden yüksek oranda etkilenen ekonomilerden biri olduğuna işaret etmektedir. 2008 yılında GSYİH büyümesi %1'in altındadır. 2009 yılında ise ekonomi yaklaşık %5 oranında küçülmüştür. Küresel kriz ortamında gerek ithalat, gerekse ihracat talebinin gerilemesiyle, dış ticaret hacmi ciddi oranda daralmıştır. 2009'da mal ihracatı %22,1, ithalatı ise %30,6 oranında; dış ticaret açığı da %46,9 oranında gerilemiştir. İthalatın, ihracata göre çok daha hızlı gerilemesi, harcamalara göre milli gelir hesaplamasında ekonomik daralmanın boyutlarını etkilemiştir. Bu arada net dış kaynak girişlerinin 2009'da negatif dönmesi ile 2008-2009 döneminde Türk lirası ABD doları karşısında yaklaşık %20 oranında değer kaybetmiştir (Tablo 3.2).

Küresel çalkantı sonucunda varılan noktada ekonomilerde toparlanma süreci inişli çıkışlı seyrini sürdürürken, tüm “kur savaşları” tehdidi, başta ABD olmak üzere gelişmiş ekonomilerin kriz boyunca uyguladığı “genişletici” para ve maliye politikaları sonucunda ortaya çıkan “gevşek” kredi hacmi ve bu durumun yeni köpüklere yol açacağı endişesi gibi önemli sorunlar ile çevrelenmiş bir ortamda Türkiye ekonomisinin dış ticaret performansı ve büyümeye patikası da büyük oranda 1990'lar ve 2000'ler boyunca “biriktirdiği” yapılar ile belirlenecektir. Bu çalışmanın konusu dış ticaret ilişkileri açısından “biriktirilen” yapıların incelenmesidir.

Çalışmanın bu ve izleyen bölümlerinde temel olarak izlenen yaklaşım, dış ticaret verilerinin üretim süreçlerinin dikey ayrışımı çerçevesinde derlenmesine dayanmaktadır. Böylece en genel veri kümelerinden yola çıkarak giderek daha detaylandırılmış gözlemleri, dikey uzmanlaşma desenlerini ele almak mümkün olmakta, yapısal dönüşümün temel belirleyicileri en genel veriden başlayıp daha spesifik sınıflandırmalar altında takip edilebilmekte, yorumlanabilmektedir.

3.2. Üretim Süreçlerine Göre Dış Ticarette Gelişmeler

Dış ticarette yapısal dönüşümün dinamiklerini kavramak üzere değerlendirilecek iyi bir başlangıç noktası, Birleşmiş Milletler (BM) Geniş Ekonomik Grupların Sınıflandırması'na (GEGS, *UN Broad Economic Categorization* - BEC) göre dış ticaret verilerinin derlenmesi olarak düşünülmektedir. Bu çalışmada, dış ticaretin üretim süreçlerine göre ayrılmamasında Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) GEGS altında sunduğu veriler ve bu sınıflandırmanın detaylandırılmış versiyonlarından yararlanılmaktadır.¹¹

Tablo 3.3 ve Tablo 3.4 1996-2000 dönemi için GEGS altında toplam ihracat ve ithalat değerlerini ve bu toplam içerisinde yatırım malları, ara mallar ve tüketim malları paylarını

¹¹ GEGS ile ilgili tanımlar Ek 1'de sunulmaktadır.

sunmaktadır. Tabloya göre, 1996 yılında cari dolar fiyatları ile 23,2 milyar dolar olarak gerçekleşen Türkiye toplam ihracatı, bu dönemde yılda ortalama %16,1 oranında artarak 2008 yılında 132,0 milyar dolara ulaşmış, 2009 yılında ise 102,1 milyar dolara gerilemiştir. Buna karşılık 1996 yılında cari dolar fiyatları ile 43,6 milyar dolar olarak kaydedilen Türkiye toplam ithalatı, yılda ortalama %15,3 oranında artarak 2008 yılında 202,0 milyar dolara yükselmiş, 2009 yılında ise ciddi bir gerileme ile 141,0 milyar dolar seviyesine düşmüştür. Genel bir gözlem olarak gerek ihracat gereklilik etikeleri 2000 sonrasında ivme kazanmıştır. Özellikle 2002-08 döneminde yıllık ortalama ihracat artışı %23,0 olarak gerçekleşirken, aynı dönemde yıllık ortalama ihracat artışı %25,7 seviyesinde seyretmiştir. Elbette bu gözlemlerde Bölüm 3.1'de özetlenen makroekonomik politikaların etkilerinden bahsetmek önemlidir. Örneğin 1999-2000 döneminde sürdürülen döviz kuruna dayalı istikrar programının etkisi ile değerlenen TL'nin bu dönemde ihracat performansında bir gerilemeye yol açtığı (1999 yılı için ihracat artış oranı %-1,4, 2000 yılı için %4,5) söylenebilir. Benzer şekilde 2001 yılında yaşanan kriz GSYİH'de ciddi bir daralmaya yol açmasına rağmen bu yılda reel kurdaki gerileme toplam ihracatın 31,3 milyar dolarlık bir artış göstermesinde etkili olmuştur. 2001 krizi döneminde ekonomideki daralma ithalat talebini de etkilemiş, bu dönemde Türkiye toplam ithalatı 2000 yılına göre %24,0'luk bir azalma göstermiştir. 1998 ve 1999 durgunluk yıllarda ithalat talebinde %5,4 ve %11,4'lük düşüşler yaşanmıştır. 2008-2009 küresel çalkantının Türkiye reel ekonomisi üzerindeki yıkıcı etkilerini hem iç hem de dış talep değişkenlerinde izlemek mümkündür. Türkiye toplam ihracatı 2007'de %25,4 oranında bir artış kaydederken bu oran 2008'de %23,1'e gerilemiş, 2009'da ise %22,6'luk keskin bir düşüş yaşanmıştır. Toplam ithalat artış oranı 2007 için %21,8, 2008 için %18,8'dir. 2009 için ise üretimdeki sert gerileme ile birlikte ithalat %30,2 oranında azalmıştır.

Toplam dış ticaret verileri GEGS'e göre ayırtılılmış alt kalemleri itibarıyle incelendiğinde Türkiye ekonomisinin uluslararası işbölümü ve ticaret ilişkileri yapısı içerisinde gösterdiği değişimin genel hatlarını gözlelemek mümkün hale gelmektedir. Genel bir gözlem olarak 1990'ların ortalarından 2000'li yılların sonlarına dek Türkiye dış ticareti ara mal ve sermaye (yatırım) malı ithal eden, buna karşılık daha çok yine ara mal ve tüketim malı ihracatı gerçekleştiren bir ekonomi konumundadır. Sermaye malı, ara mal ve tüketim malı kategorileri için 1996-2009 döneminde toplam ihracat payları ortalaması sırasıyla %9,3, %43,4 ve %47,0'dır. Tüketim malları toplam ihracatta 2009 yılı için %40,0 ile en yüksek payı oluşturmaya rağmen 1996'dan itibaren bu payda sürekli bir azalış gözlemlenmektedir. 1996'da %53,0 olan tüketim mallarının toplam ihracat içerisindeki payı özellikle 2004-sonrası dönemde hızla azalmıştır. Paralel olarak 1996'da sermaye mallarının % 4,8, ara mallarının %42,1 düzeyinde olan payları düzenli artarak 2008'de sırası ile %12,7 ve %51,3'e ulaşmıştır. 2009 kriz yılında paylarda tekrar kaymalar gerçekleştiği de tablodan gözlemlenmektedir. Sermaye malı, ara mal ve tüketim malı kategorileri için 1996-2009 döneminde toplam ithalat payları ortalaması sırasıyla %17,8, %70,4 ve %11,2'dir. Bu dönemde toplam ithalatta sermaye malı payının sürekli azalış, buna karşın ara mal ve tüketim malları paylarının sürekli artış göstermesi, ara

malı ihracat payındaki artış ile birlikte değerlendirildiğinde dış ticaretin, dolayısı ile katma değerin üretiminin yapısında kaymalara işaret eder niteliktedir.

BM-GEGS kategorilerinden yararlanarak üretim süreçleri dikey detaylandırıldığında dış ticaret verilerini beş kategoriye ayırmak mümkündür: i) temel mallar, ii) ara mallar-yarı mamul, iii) ara mallar-parça ve bileşenler, iv) nihai tüketim malları ve v) nihai sermaye malları. Bu ayrıştırma sonucunda elde edilen ihracat ve ithalat payları dağılımları Şekil 3.3 ve Şekil 3.4'te sunulmaktadır. Şekiller Tablo 3.3 ve Tablo 3.4'teki detaylı veriler ile birlikte değerlendirildiğinde Türkiye ekonomisinin 1995-sonrası dönemde dış ticarette dikey yapılanması ile bilgiler üretmek mümkün hale gelmektedir. Buna göre Türkiye ekonomisi için 1995-2009 döneminde gözlemlenen toplam ihracatta tüketim malları payındaki azalışa paralel sermaye malları ve ara mallar ihracat paylarındaki artış temel olarak nihai sermaye malları ve özellikle yarı mamul formundaki ara malları ihracatındaki artıstan kaynaklanmaktadır. Şekil 3.4, Türkiye ekonomisi için ithalat payları açısından yine yarı mamul formunda ara mal ithalatındaki artış da dikkat çekmektedir. Toplam ithalattaki payı 2000'ler boyunca %70'lerin üzerinde seyreden ara mallar kalemi içerisinde ağırlığı %60'ı bulan yarı mamul formundaki ara mallar temel olarak sanayi için işlem görmüş hammaddeler ve işlem görmemiş yakıt ve yağılardan oluşmaktadır. İzlenen dönemde yarı mamul formunda ara malların, özellikle sanayi için işlem görmüş ara malların ihracat ve ithalatında gözlemlenen bu artışlar, Türkiye ekonomisi için sıkılıkla dile getirilen "ithalata dayalı ihracat ve üretim modelinde ithalatlaşma" tartışmaları açısından kritik görünmektedir.¹²

Genel bir gözlem olarak 2000'li yıllarda Türkiye ekonomisinin üretim ve dış ticaret yapısında değişimi konusunda sıkılıkla vurgulanan motorlu kara taşıtı (ISIC Rev 3–34) ve dayanıklı tüketim malı (özellikle Radyo, Televizyon, Haberleşme Teknolojileri ve Cihazları, ISIC Rev3 – 32) sektörlerinin önem kazanması ve bu gözlemin bir anlamda ihracatın teknolojik içeriğinde değişiklik göstergesi olarak yorumlanması da tablo ve şekillerden izlenebilmektedir. Bu dönemde hemen her kalemde düşüş gösteren "nihai tüketim malları" ihracat payları içerisinde ters yönde hareket eden iki grubun "binek otomobil" ve "dayanıklı tüketim malları" olması dikkat çekicidir. 2000'li yılların başında toplam ihracattaki payı %1'in altındaki "binek otomobilleri" ürün grubu 2009'da %6,0'lık bir paya ulaşmıştır. Benzer şekilde 1996'da %4,1 olarak kaydedilen "dayanıklı tüketim malları" ihracat payı 2004'te %9,5'e kadar yükselmiş, bu tarihten sonra sürekli düşüş göstererek 2009'da %7,7'ye gerilemiştir.¹³

¹² Yükseler ve Türkcan (2008), yatırım malı üreten sektörlerin ihracat paylarındaki artışa dikkat çekmeye, bununla birlikte ihracat performansını değerlendirmek üzere hesapladıkları ihracat/üretim ve ihracat/arz oranlarından 1996-2007 döneminde, imalat sanayiinde gözlemlenen ihracat/üretim'deki hızlı artışların ihracat/arz oranlarına yansımadığını belirlemiştirler. Yazarlar, hesapladıkları ithalat/üretim ve ithalat/arz oranlarından imalat sanayii için ithalat bağımlılığının arttığı, artış eğiliminin özellikle son yıllarda belirgin olduğu gözlemlerini yapmaktadır.

¹³ Taymaz ve Yılmaz (2008) bu iki sektörü küresel ekonomi ile eklenme dinamikleri açısından ele almakta, sektörlerin dış ticaret performanslarında gözlemlenen farklılaşmayı detaylı incelemektedirler.

Tabloda ayrıca bu iki sektör ile bağlantılı olarak düşünülebilecek sanayi ile ilgili “taşımacılık araç ve gereçleri” yatırım malları ve “taşımacılık aksam ve parçaları” ara malları gibi ürün gruplarının ihracat paylarındaki artış genel olarak Türkiye ekonomisinin dış ticaret ve üretim yapısındaki değişimin yönü hakkında da fikir vermektedir. 2000'li yıllarda Türkiye ekonomisi için ihracat/ürtim yapısı nihai tüketim mallarının ağırlıkta olduğu bir yapıdan yatırım malları ve ara malların ağırlıkta olduğu bir yapıya kaymış görünümketedir. Genel olarak nihai tüketim malları ihracat paylarındaki azalmanın yanı sıra nihai tüketim malları ihracat payındaki değişimin alt kalemleri incelendiğinde, 1996'da %33,1 civarında kaydedilen yarı dayanıklı ve dayaniksız tüketim malları ihracat payının 2000'lerin sonuna gelindiğinde %616,0'a düşüğü gözlemi de yapılmaktadır. Bununla birlikte izlenen dönemde toplam ihracat içerisinde payları artan yatırım malları ve ara mallar alt kalemlerinde, özellikle sanayi için işlem görmüş hammaddeler, yatırım mallarının aksam ve parçaları ve taşımacılık araçlarının aksam ve parçaları ihracat artışı dikkat çekicidir.

Kuşkusuz sadece ihracat ya da sadece ithalat payları ve bu paylardaki değişim üzerinden yapılan değerlendirmeler gerek Türkiye ekonomisinin üretim ve dış ticaret yapısı ve bu yapıdaki değişimler gerekse Türkiye ekonomisinin küresel işbölümü çerçevesindeki pozisyonunu değerlendirmeye yeterli görülmemelidir. Tablo 3.5 belirlenen beş dikey ayrışma kategorisinde tüm dünya ekonomileri ve Türkiye ekonomisi için dış ticarette en önemli coğrafayı temsil eden AB-15 ekonomileri için dış ticaret dengesinde katkı göstergesini sergilemektedir.¹⁴

Uluslararası ticaret teorisi ekonomilerin küresel işbölümü çerçevesinde “uzmanlaşmalarını” “karşılaştırmalı üstünlük” göstergeleri ile belirlemektedir. Buna göre örneğin 1980 ve 1990'lar boyunca önemli iktisadi gelişme gösteren Doğu Asya ülkelerinin küresel ekonomiye eklenmeleri öncelikle tekstil, ayakkabı gibi emek-yoğun, kaynak temelli sektörler üzerinden temin edilmişken, daha sonra bu eklenme demir çelik, tersane ve gemi üretimi gibi ölçek-yoğun ve elektronik, telekomünikasyon gibi daha yüksek teknoloji içeren ürünler yolu ile devam etmiştir. Bu durumda “karşılaştırmalı üstünlük” göstergelerinin üretim süreçlerindeki ve dış ticaret performansındaki bu yapısal değişimi yansıtılmasına beklenmektedir.

Ancak elbette üretim ve dış ticaret süreçlerinde yukarıdaki örnekte olduğu gibi sektörel kaymalar yaşanabileceği gibi eşanlı olarak her sektör için üretim sürecinin farklı aşamaları arasında kaymalar da gerçekleşebilir. Ya da aynı sektör sınıflandırması içerisinde farklı eko-

¹⁴ Genel olarak “dış ticarette üstünlük” göstergesi için temel veri olarak kabul edilen ihracat değerleri ya da ihracat paylarının yanında ithalat değerleri ve ithalat paylarını da kullanan bu gösterge ihracat yapısındaki değişimleri “net” olarak sergileyen bir gösterge olarak düşünülebilir. Hesaplama detayları Ek 2'de sunulan “dış ticaret dengesine katkı” göstergesi, ekonomide dış ticarete konu olan sektörlerin dış ticaret performanslarını ekonominin makroekonomik konjunktürüne işaret ettiği düzeyden ne yönde ve ne kadar farklılığını ifade eden bir göstergedir.

nomilerin ihraç ettiği ürünler teknolojik olarak tamamen farklı üretim süreçlerine karşılık gelebilir.

Bu nedenlerle üretimin farklı aşamalarının dikey ayırtılmasına yönelik yaklaşım altında üretimin her aşaması farklı bir üretim fonksiyonu ile temsil edilmektedir. Böylelikle ele alınan ekonomi için her aşamada “dış ticarette üstünlük”ten bahsedilebileceği gibi farklı aşamalarda “dış ticarette avantaj” ya da “dış ticarette dezavantaj”dan bahsetmek de mümkün olabilir. Üretimin hemen tüm süreçlerinde “dış ticarette avantaj” gösteren bir ekonomide yatay uzmanlaşma ve yoğun bir katma değer üretimi söz konusudur. Üretimin dikey süreçlerinin bazlarında avantajlı bazlarında ise dezavantajlı ekonomiler içinse sanayi temeli eksikliğinden ya da ihracatın ithalat bileşeninin yüksekliğinden ya da yerel sanayiinin geri bağlarının kopmasından bahsetmek mümkün hale gelmektedir. Bu nedenle örneğin ara mal ithalatı bir aşamada yerel üretim sürecinin dikey akışında kesinti anlamına geldiği ve örneğin genel olarak “montaj sanayii” olarak adlandırılan üretim süreçlerinin sonraki aşamalarında uzmanlaşma durumuna işaret edebileceğinden önemlidir. Dünya ekonomilerinin gelişme patikaları üzerine yapılan bazı çalışmalarda, sürece “geç katılanlar”的 (*late-comers*) üretim sürecinin en emek-yoğun son aşamalarında uzmanlaştıkları, gelişmiş ekonomilerin ise daha önceki sermaye ve teknoloji yoğun aşamalarda dış ticaret dengesine pozitif katkı yapmaya devam ettikleri gözlenmiştir (Lemoire ve Ünal-Kesenci, 2004).

Bu nedenle, çalışmada kullanılan üretim süreçlerinin dikey ayırtılması metodu altında dış ticaret dengesine katkı göstergesinin genel olarak zaman içerisinde ve daha sonra sektörel düzeyde takibi, Türkiye ekonomisinin küresel işbölümü çerçevesinde ve kendi gelişme patikasında hangi noktada olduğuna dair ipuçları taşıması açısından önemlidir. Buna göre Tablo 3.5, 1995-2009 döneminde parça ve bileşen formunda ara mallar, yarı mamul formunda ara mallar ve nihai sermaye mallarının ihracat paylarında önemli artışlar, nihai tüketim malları ihracat payında da önemli azalışlar gözlemlememize rağmen (örneğin 2009 yılında ara mallar-yarı mamul ürün grubu için ihracat payı %39,1'e ulaşmışken nihai tüketim malı ürün grubu için ihracat payı 1995'teki %54,8 düzeyinden 2009'da %39,2'e düşmüştür) bu dönemde tutarlı bir biçimde dış ticaret dengesine katkı pozitif tek kategori nihai tüketim malları kategorisi olmuştur.

Ancak elbette özellikle ara mal kategorisinde ihracat artış hızlarının ithalat artış hızlarının üzerinde seyretmesi nedeni ile bu kategoride yer alan ürünler için dış ticaret dengesine negatif katkının zaman içerisinde azaldığını Tablo 3.5'te izlemek mümkündür. Nihai tüketim malları kategorisinin dış ticaret dengesine katkısı 10 puan azalırken yarı mamul formunda ara mallar ve nihai sermaye malları katkılarını artırmıştır. Ancak, AB-15 coğrafyası söz konusu olduğunda artışın sadece nihai sermaye malları yolu ile gerçekleştiği vurgulanmalıdır¹⁵ (1995-2009 döneminde AB-15 coğrafyası için toplam ihracatta nihai sermaye malı payı

¹⁵ Tanım itibariyle her yıl için kategoriler üzerinden dış ticaret dengesine katkı toplamı sıfır olmalıdır (Ek 2).

%2,8'den %11,8'e yükselirken, bu kategorideki ürünlerin toplam ithalattaki payı %30,2'den %22,3'e gerilemiştir).

Türkiye ekonomisinde dış ticaret yapısındaki değişimin temel elemanlarını genel olarak değerlendirmenin yanında sektörel düzeyde de analiz yapmak önemli görülmektedir. 2000'li yıllar boyunca katma değerin yaklaşık %23,5'ini üreten imalat sanayii bu dönemde Türkiye'nin toplam ihracatının yaklaşık %94'ünü, toplam ithalatının da %80'ini gerçekleştirmektedir. Toplam işgücünün yaklaşık %20'sini istihdam eden bu sektörün, üretim zinciri ve sektörler-arası geri bağlantılarla hizmet sektörleri ile de yakından ilişkili olduğu da göz önünde bulundurulursa küresel ekonomi ile eklenmenme ve bu eklenmenin ulusal/yerel ekonomiye yansımaları açısından en kritik sektör olduğu vurgusunu yapmak yerinde olacaktır. İmalat sanayii, 1980-sonrası dönemde Türkiye ekonomisinin ihracata yönelik dışa açılma sürecinde lokomotif sektör olarak belirlenmiş ve bu süreçte üretim, üretkenlik ve istihdam ilişkilerinin şekillenmesinde de odak noktası olmuştur.

Tablo 3.6 ve Tablo 3.7 Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına (USS Rev.3, *International Standard Industrial Classification* - ISIC) göre Türkiye ekonomisi toplam ihracat ve ithalatı ile birlikte sektörel payları vermektedir. Tablo 3.8 ise imalat sanayii alt sektörleri için üretim sürecine göre ayrıstırılmış dış ticaret dengesine katkı göstergesini sunmaktadır. Tablolardan yapılabilecek ilk gözlem 1996-2009 döneminde, ekonominin diğer sektörleri ile karşılaşıldığında imalat sanayiinin gerek ihracat gereklilik artışlarında en etkin sektör olmaya devam ettiği gözlemdir. Tüm dönem için imalat sanayii ihracat yıllık ortalama artış oranı %13,6, küresel çalkantı öncesi 2000-08 dönemi içinse %24,5 olarak belirlenmektedir. Aynı dönemler için imalat sanayii yıllık ithalat artış oranı ise sırasıyla %9,7 ve %19,6 olarak gerçekleşmiştir. 2000-08 döneminde imalat sanayiinde en hızlı ihracat artışı gerçekleştirerek toplam ihracattaki paylarını artırılmış görünen sektörler yıllık ortalama ihracat artışı hızı %43,2 ile Yakıtlar (23), %33,0 ile Motorlu Taşıtlar (34), %33,0 ile Ana Metal Sanayii (27), %28,0 ile Metal Eşya Sanayii (28) ve %27,5 ile Ağaç ve Mantar Ürünleri (20) sektörleridir. Bununla birlikte genel olarak orta ve orta-üst teknoloji sınıflandırmasına giren sektörlerdeki ihracat artışı hızları, düşük ve orta-düşük teknoloji sınıflandırmasına giren sektörlerde göre daha yüksektir.¹⁶ Ele alınan tüm dönem için tekstil, giyim, gıda gibi geleneksel sektörler sırası ile %7,8, %6,0 ve %8,4'lük yıllık ortalama ihracat artış oranları ile %13,6'lık imalat sanayii ortalamasının oldukça gerisinde kalmışlardır.

1996-2009 döneminde imalat sanayii için ithalat artışı hızı yıllık ortalama %11,5, 2000-08 dönemi içinse %19,7 olarak hesaplanmaktadır. Bu dönemde yıllık ortalama ithalat artışı hızı imalat sanayii ortalamasının üzerinde olan sektörler %21,0 ile Giyim (18), %19,2 ile Ağaç ve Mantar Ürünleri (20), %23,8 ile Yakıtlar (23), %15,6 ile Elektrikli Makina ve Teçhizat

¹⁶ Bu çalışmada kullanılan imalat sanayii sektörlerinin teknolojik düzey sınıflandırması için kullanılan gruplandırma Ek 3'te verilmektedir.

(31), %20,5 ile Motorlu Taşıtlar (34) ve %18,4 ile Diğer Ulaşım Araçları (35) sektörleridir. Bu sektörlerin toplam ithalat içerisindeki payı, özellikle 2002-sonrasında ciddi artış göstermiştir. Türkiye ekonomisi için sıkılıkla tartışılan enerjide dışa bağımlılığın artması olgusu bu tablolarda kısmen Madencilik (C), kısmen de Yakıtlar (23) sektörlerinin ithalat paylarındaki artışlarla kendini göstermektedir.¹⁷ Bu dönemde geleneksel tüketim malları üreten sektörlerin ithalat talebi artışları imalat sanayii ortalamasının gerisinde kalmış, Gıda Ürünleri (15), Tekstil (17) gibi sektörlerin payı 2002 yılında sırasıyla %2,6 ve %4,9 iken küresel çalkantı öncesi son dönem olan 2008 için %1,9 ve %2,5 olarak kaydedilmişlerdir. Türkiye toplam ithalatında en yüksek paya sahip Kimyasal Ürünler (24) sektörü de incelenen dönem boyunca %11'lik yıllık ortalama artış hızı ile yaklaşık %15 olarak seyreden payını korumuştur.

2008-2009 küresel bunalımın dış ticaret etkileri de tablo ve şeillerden izlenmektedir. Ekim 2008'de krizin etkisinin Türkiye ekonomisinde hissedilmeye başlanması ile birlikte genel olarak ekonomik aktivitede ve özellikle dış ticarete konu olan sanayi üretiminde azalmalar ihracat ve ithalat değişkenlerinde yön ve kompozisyon itibariyle kaymalara neden olmuştur. 2008 ve 2009'da toplam ihracat yıllık artış oranları sırası ile %23,1 ve % -22,6 olarak gözlemlenirken ekonomik aktivitedeki ciddi daralma ile birlikte toplam ithalat yıllık ortalama değişimleri %18,8 ve % -30,2 olarak gerçekleşmiştir. Küresel krizin etkilerinin tam olarak ortaya çıktığı 2009 yılında, 1996'dan bu yana toplam ihracat payları sürekli azalan yarı dayanıklı ve dayaniksız tüketim malları, esası yiyecek olan işlenmemiş tüketim malları gruplarının paylarındaki artış ve 2000'li yıllar boyunca toplam ihracattaki payı sürekli artış gösteren sanayi ile ilgili taşımacılık araç ve gereçleri yatırım malları payındaki azalış da krizin dış ticaret yapısında ne tür sektörel kaymaya yol açabildiğinin göstergesidir. Krizle birlikte nihai tüketim mallarının (özellikle dayaniksız tüketim malları) toplam ihracat payı artarken nihai sermaye ve ara malları ihracat payları azalış göstermektedir. Özellikle gelişmiş coğrafyalarda krizin etkilerinin uzun dönemli olacağı ve toparlanmanın yavaş seyredeceği öngörüsü de göz önünde bulundurulduğunda (IMF, 2010) Türkiye ekonomisi açısından kriz sonrası dönemde ihracatın coğrafi dağılıminin nasıl şekilleneceği büyük önem taşımaktadır.

2008-2009 krizi ekonomik aktivitede daralma ile birlikte Türkiye ekonomisi toplam ithalatında da önemli düşüşlere yol açmıştır. 2009'da GSYİH'de %4,9 oranındaki azalma ile birlikte temel mallar ve yarı mamul formundaki ara mallarda toplam ithalat ortalamasının üzerinde düşüşler gerçekleşmiş, bu iki grubun toplam ithalat içerisindeki payları 2008'de sırası ile 19,3 ve 43,6'dan 2009'da 15,0 ve 42,3'e gerilemiştir.

İmalat sanayii sektörlerinin küresel işbölümü çerçevesinde, üretim süreçleri açısından ekonominin geneline paralel bir yapısal dönüşüm geçirip geçirmedikleri sorusunun cevabını

¹⁷ Özellikle 2000'li yıllarda enerji ürünleri ithalatındaki artışa genel olarak dünya petrol fiyatlarındaki artış da etkindir. Özellikle 2004-2007 döneminde küresel ekonomideki genel canlanma ile birlikte dünya enerji fiyatlarındaki ciddi artışlar ve bu artışların ekonomiye etkileri sıkılıkla vurgulanmıştır (Yükseler ve Türkan, 2008).

Tablo 3.8'de analiz etmek mümkündür. İmalat sanayii sektörleri için üretim sürecine göre ayrıstırılmış dış ticaret dengesine katkı göstergesini veren tabloda toplam üretim süreçlerinden dış ticaret dengesine katkısı pozitif olan sektörler (koyu renk ile) ve sadece üretimin son aşamasında dış ticaret dengesine katkısı pozitif olan sektörler (kalın yazı ile) işaretlenmiştir. Tabloda dış ticarete katkı göstergesinin her sektör için zaman içerisindeki değişimi de sektörün üretim teknolojilerinde bir farklılaşmaya gidilip gidilmemişinin de işaret olaraq yorumlanabilir. Buna göre Türkiye ekonomimde 1998 yılından itibaren tutarlı olarak Tekstil (17), Giyim (18), Metalik Olmayan Mineraller (26), Plastik ve Kauçuk (25), Metal Eşya (28), Mobilya (36) ve Motorlu Taşıtlar (34) sektörleri pozitif dış ticaret katkısı sunmaktadır. Bu yapı içerisinde bu dönemde önemli farklılaşma göstermiş tek sektör ise Motorlu Taşıtlar sektörü olarak öne çıkmaktadır. 1998 yılında üretimin her aşamasında dış ticaret katkısı negatif olarak belirlenen bu sektör için bu tarihten sonra üretimin nihai aşamaları için dış ticaret katkısı artan düzeyde pozitife dönüşmüştür. Bununla birlikte bu sektör için üretimin önceki aşamalarında dış ticaret katkısı artan oranda negatiftir. 1998 sonrası dönemde Türkiye imalat sanayiinde dış ticarete katkı pozitif olan sektörler içerisinde üretim süreçlerinde ciddi yapısal değişim göstermiş başka bir sektörün varlığı gözlemlenmemektedir. Bu sektörlerin üretim süreci açısından da Türkiye genellikle üretimin sadece son aşamalarında (nihai tüketim malı) uzmanlaşmış görülmektedir. Bununla birlikte dış ticarete katkısı yüksek pozitif olan sektörler hala genel olarak geleneksel, emek yoğun sektörlerdir. Uzun dönem Türkiye ekonomisi için dış ticarete katkısı pozitif olmuş Tekstil, Giyim gibi sektörlerin üretim yapısında ciddi bir değişiklik olmaması, örneğin Giyim sektöründe Türkiye firmalarının ara mal ithalatçısı ve nihai mal ihracatçısı olarak kalmaya devam etmeleri de tespit edilmiştir.

Motorlu Taşıt (34) sektörü ile birlikte 2000'li yıllar boyunca ihracat performansı son derece yüksek seyreden ve Türkiye ekonomisinin yüksek teknoloji ürünlerine kayışını temsil ettiği tartışmasına konu olan Radyo, Televizyon Haberleşme Teçhizatı ve Cihazları (32) sektörünün bu dönemde dış ticaret dengesine toplam katkısı negatif olmuştur. Türkiye bu sektörde üretimin sadece son aşamasında özelleşmiş, üretimin önceki süreçlerinde parça ve bileşen formunda ara mal ve nihai sermeye malları katkısı sürekli negatif kalmıştır. 2009 yılına gelindiğinde bu sektörün toplam dış ticaret dengesine üretimin son aşamasında dahi pozitif katkısı son derece sınırlıdır.

3.3. Üretim Süreçleri ve Bölgelere Göre Dış Ticaret

Türkiye ekonomisi için dış ticaret süreçlerinin dikey ayrıştırılması sonucunda ortaya çıkan tablonun ardından yatan etkenlerden biri de dış ticaretin coğrafi dağılımıdır. Tablo 3.9 seçilmiş coğrafyalardan üretim süreçlerine göre dış ticaret verilerini sunmakta, Tablo 3.10 ve Tablo 3.11 sırası ile ihracat ve ithalat paylarını vermektedir. Bu bölümde Türkiye ekonomisi için üretim süreçlerine ve dış ticarete ortak coğrafyalara göre süreç ortaya konmaktadır.

2000'li yıllarda Türkiye ekonomisinin toplam ihracatı yıllık ortalama %16,8, toplam ithalatı ise yıllık ortalama %14,0 oranında artış göstermiştir.¹⁸ Bu dönemde Türkiye'nin ihracatının en hızlı arttığı coğrafyalar ise ortalama %55,3 ile Çin, ortalama %30,2 ile BDT ve ortalama %29,3 ile AB-12 olmuştur. Bu artış oranları 2002 yılında %0,7, %4,6 ve %6,0 olarak kaydedilen Çin, BDT ve AB-12 için toplam ihracat paylarını 2007 yılında sırasıyla %0,8, %6,9 ve %10,6'ya çıkarmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin toplam ihracatında payı düşen coğrafyaların başında ise AB-15A ülke grubu gelmektedir. Bu grup için 1995'te %45,0 olarak gerçekleşen toplam ihracattaki pay 2007'de %35,6, 2009'da ise küresel çalkantının da etkisi ile %30,0'a gerilemiştir. Türkiye ekonomisinin toplam ihracatındaki payı yaklaşık 15 puanlık düşüş gösteren AB-15A ülke grubunun payının bu dönemde kısmen diğer Avrupa ülkeleri, ancak özellikle Tablo 3.10 ve Tablo 3.11'de "Diğer" başlığı altında toplanan ve Kazakistan, Azerbaycan gibi Asya ve Suudi Arabistan, İran, Irak, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri gibi Orta Doğu ülkelerini içeren coğrafyalarca doldurulduğunu görüyoruz.

Bu gözlemler üretim süreçlerine göre tüm bölgeler için dış ticaret paylarındaki değişime dair gözlemler ile birlikte değerlendirildiğinde Türkiye ihracatının dikey ayırtma ve coğrafi dağılım açısından nasıl bir değişim sergilediğini izlemek mümkün hale gelmektedir. Şekil 3.2'de gözlemlenen 1995 dönemi için toplam ihracatta nihai tüketim mallarının payındaki düşüse karşılık nihai sermaye ve ara mallarının ihracat paylarındaki artışlar ile ihracatın, üretim süreçlerinin son aşamalarından yavaş yavaş önceki aşamalarına da yayıldığı gözleminde bulunmuştur. Nihai tüketim mallarının ihracat payındaki düşüşün en ciddi yaşandığı coğrafyalar yine AB-15A ve Kuzey Amerika (ABD-Kanada) olmuştur. Buna karşılık ihracat payı artış gösteren yarı mamul ara malı ve parça ve bileşenler ara malı kategorileri için de AB-15A ülke grubu ihracat payındaki değişim negatiftir. Böylece 1995-2009 döneminde ara mallar ihracat payındaki artışın Türkiye için geleneksel AB pazarından değil, süreç içerisinde Türkiye toplam dış ticareti açısından bu pazarı ikame ettiği gözlemlenen Diğer Avrupa, Kuzey Afrika ve Tablolarda "Diğer" başlığı altında toplanan ülkelerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Türkiye ekonomisinin ihracatında olduğu gibi ithalatında da Avrupa coğrafyasının payı 1995-2009 döneminde %50,0 civarında gerçekleşmiştir. Ancak ihracat kalemlerinde olduğu gibi, bu süreçte ithalat kalemlerinde de coğrafi kaymalar yaşandığını Tablo 3.10 ve Tablo 3.11'den tespit etmek mümkündür. Bu dönemde toplam ithalat payı %50,0 civarında seyreden Avrupa ekonomileri içinde AB-15A ülke grubunun payı düşüş gösterirken, AB-12 ülke grubunun payı da artmaktadır. AB-12 coğrafyası 2000'li yıllarda ortalama %33,0'a yaklaşan artış hızı ile Türkiye toplam ithalatındaki payını en hızlı artırın coğrafyalardan biri olmuştur. Aynı dönemde Çin'in Türkiye'ye ihracatının yıllık ortalama %42,3'lük, BDT'nin %30,0'luk ve Kuzey Afrika'nın %27,1'lük artışlar sergilediği görülmektedir. Böylece Türkiye ekonomisi

¹⁸ Bu değerlere 2009 yılı verileri de dahildir.

toplam ithalatında özellikle Çin, BDT ve AB-12 ülke gruplarının payları önemli oranda artmıştır.

Toplam ithalat paylarında gözlemlenen bu değişimler üretim süreçlerine göre ayırtırıldığından ithalat kalemlerindeki kaymaların nasıl süreçler izlediği, hangi coğrafyalara yöneldiği ve Türkiye ekonomisinin üretim yapısındaki değişim ile nasıl ilişkilendirilebileceği ile ilgili ipuçları elde edilmektedir. Türkiye toplam ithalatında AB-15 ekonomilerinin paylarındaki düşüş temel olarak yarı mamul formunda ara mal kategorisinin ithalat payındaki düşüşten kaynaklanmaktadır. Bu ürün grubunun ithalatında 1995'te %18,9 olan AB-15 coğrafyasının payı 2007'de %12,4'e kadar gerilemiştir. Buna karşılık aynı grupta BDT, Çin ve Güney Asya ekonomilerinin paylarının arttığı gözlemlenmektedir.

Çin'in Türkiye'ye gerçekleştirdiği ihracatın artışı sadece yarı mamul formunda ara mal kategorisi ile sınırlı kalmamakta, üretim süreçlerinin her aşamasında Türkiye'nin Çin'den yaptığı ithalatta önemli artışlar gözlemlenmektedir. 1995'te %1,5 olarak kaydedilen Türkiye'nin toplam ithalatında Çin'in payı, 2009'da %9,7'ye yükselmiştir.

3.4. Üretim Süreçlerine Göre Dış Ticarette Rekabet

Çalışmanın bu bölümünde farklı ekonomilerin üretimin farklı süreçlerinde dış ticaret üstünlüklerini karşılaştırmak için yıllar ve ülkeler arası karşılaştırılabilir bir gösterge olarak Vollrath (1991) tarafından önerilen ve Lederman, Olarreaga ve Rubiano (2008) tarafından geliştirilen açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük göstergesinden (revealed comparative advantage - RCA) yararlanılmaktadır.¹⁹ Bu gösterge imalat sanayii ISIC Rev.3 sınıflandırması altında farklı teknolojik düzeydeki seçilmiş sektörler için üretim süreçlerinin dikey ayrimı altında (i) temel mallar, ii) ara mallar-yarı mamul, iii) ara mallar-parça ve bileşenler, iv) nihai tüketim malları ve v) nihai sermaye malları) seçilmiş gelişmekte olan ekonomiler için hesaplanmakta ve Türkiye'nin üretim süreçlerine göre dış ticarette rekabet pozisyonu ülkeler arası ve zaman içerisinde incelenmektedir. Sonuçlar Tablo 3.12 ve Tablo 3.13'te derlenmiştir.

Orta Teknolojili Sektörler

Bu kategori altında, Kimyasal Madde ve Ürünler (24), Makina Teçhizat (29), Elektrikli Makina ve Cihazlar (31) ve Motorlu Kara Taşıtı ve Römorklar (34) sektörleri için üretim süreçlerine göre dış ticarete konu olan mallar için karşılaştırmalı üstünlük endeksi analiz edilmektedir. Buna göre Türkiye için küresel pazarda orta teknolojili sektörler arasında üretimin farklı aşamalarında ticaret avantajına sahip olduğu söylenebilecek sektörler Elektrikli Makina ve

¹⁹ Bu bölümde kullanılan RCA göstergesinin hesaplanması ve özellikleri için Ek 4'e bakınız.

Cihazlar (31) ve Motorlu Kara Taşıtı (34) sektörleridir. Bu kümeye yarı mamul formundaki pozitif katkıdan dolayı kısmen Makina Teçhizat (29) sektörü de eklenebilir.

Türkiye'nin üretimin hiçbir aşamasında dış ticarette söz sahibi olmadığı Kimyasal Madde ve Ürünler (24) sektörünün üretim süreçlerinin farklı aşamalarının dünya coğrafyasına farklı yayıldığını gözlelemek mümkündür. Bu sektörde üretimin her aşamasında avantajlı olduğu gözlemlenebilecek ekonomiler Arjantin ve Güney Afrika olarak öne çıkmaktadır. Arjantin bu sektörde katma değer yaratımında hemen her aşamada ticarette üstünlüğünü 2000'li yıllar boyunca artırmış görülmektedir. Avrupa coğrafyasında ise bu sektörde katma değer paylaşımının Slovenya, Ukrayna ve Rusya arasındaki işbölgümüne dayandığı gözlenmektedir. Sektörde temel mallar ve ara mallar dış ticaretinde Ukrayna ve Rusya avantajlı olarak belirlenirken üretimin nihai sürecinde Slovenya dış ticarette pozitif katkı sergilemektedir. Asya coğrafyasında ise yarı mamul formunda ara mallarda avantajlı görünen Singapur'a 2000'li yıllarda Güney Kore ve Malezya eşlik etmektedir. Tabloda ele alınan ekonomiler içerisinde nihai tüketim malları ticaretinde en avantajlı ekonomi ise Hindistan'dır.

Makina Teçhizat (29) sektörü dış ticareti Kimyasal Madde ve Ürünler (24) sektörü ile karşılaştırıldığında daha geniş coğrafaya yayılmış görülmektedir. Çalışmanın bu bölümünde ele alınan gelişmekte olan ekonomiler kümesi için bu sektör genel olarak dış ticarette avantajlı konumda oldukları bir sektör olarak gözlemlenmektedir. Avrupa coğrafyasında Türkiye'nin bu sektörde üretimin ilk ve son aşamalarında gösterdiği avantaja karşılık Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovenya ve Ukrayna üretimin hemen her aşamasında avantajlı konumdadır. Nihai tüketim malları kategorisinde 2009 yılında Türkiye'nin üstünlük endeksinde gözlenen düşmeye karşın Slovenya ve Ukrayna endeksleri artış kaydetmektedir (Sadece AB pazarı söz konusu olduğunda bu değişim gözlenmemektedir – Tablo Ek1). Bu sektörde Hindistan, Brezilya ve Meksika yarı mamul formunda ara mal için pozitif dış ticaret katkısı sergilerken nihai tüketim malı için Latin Amerika'da Brezilya, Asya'da ise Çin, Güney Kore, Tayland ve Malezya önemli düzeyde avantaja sahiptir. Türkiye'nin dış ticarette göreceli üstünlük gösterdiği nihai tüketim malları kategorisinde AB pazarında rekabetin büyük bir coğrafaya yayıldığı, bu pazarda Türkiye'nin göreceli avantajını zaman içerisinde korumayı başardığı anlaşılmaktadır.

Elektrikli Makina ve Cihazlar (31) sektöründe küresel pazarda dış ticaret ilişkileri açısından Avrupa coğrafyasındaki ülkeler arasında Türkiye üretimin ilk aşamalarında (ara mal-yarı mamul), Macaristan ve Polonya üretimin son aşamalarında (nihai tüketim malı) ve Ukrayna ve Polonya üretimin ara aşamalarında görece avantajlı konumda görülmektedir (Tablo 3.8). Polonya ve Ukrayna (kısamen ve daha düşük ölçekte Rusya) dış ticaret üstünlüklerini üretimin hemen tüm süreçlerine taşımiş olmaları dolayısı ile bu kategoride öne çıkmaktadır. Bu sektörde kısmen Meksika da dış ticarette avantajlı gelişmekte olan ekonomi konumundadır. Türkiye ekonomisi için 2000'li yıllarda gerek üretkenlik ve üretim gerekse ihracat artışları

dolayısı ile özel bir sektör halini almış Motorlu Kara Taşıtı (34) sektöründe karşılaşmalıdır üstünlükler endeksinin zaman içerisindeki gelişimi bu sektör için şu ana dek ortaya konan yorumları destekler niteliktedir. Bu sektörde Türkiye ekonomisi özellikle üretimin son aşamalarında göreli avantaj inşa etmiş ve özellikle 2000'li yıllarda bu avantajlı konumunu pekiştirmiştir. Dünya pazarı için nihai tüketim malları kategorisinde eksiyen dönmüş görünen üstünlük endeksi, sadece AB pazarı söz konusu olduğunda 2000'li yıllar düzeyini korumuş görünmektedir (Tablo Ek 3). Bu sektörde nihai sermaye ve nihai tüketim malları açısından göreceli üstünlüğü en yüksek ülkeler Güney Kore ve Hindistan'dır. Dünya pazarında görece avantajlı olan Arjantin, Brezilya ve Meksika grubundan AB pazarında Meksika ve kısmen Brezilya söz sahibi görünmektedir. Bu sektörde Avrupa coğrafyasında üretim ve dış ticaret yapısı açısından Türkiye'ye benzer ülkeler ara mallar kategorisinde Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya iken nihai sermaye malları kategorisinde Türkiye hala en avantajlı konumdadır. Bu gözlem AB pazarı söz konusu olduğunda daha da güçlü bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

Yüksek Teknolojili Sektörler

ISIC Rev3 sınıflandırması altında yüksek teknolojili sektörler kategorisine giren Büro, Muhasebe ve Bilgi İşlem Makinaları (30), Radyo, Televizyon Haberleşme Teçhizatı ve Cihazları (32) Tıbbi Aletler; Hassas Optik Aletler ve Saatler (33) için yapılabilecek ilk gözlem bu sektörlerin ticaret desenlerinin orta teknolojili sektörlerle göre daha dar bir coğrafyaya (genellikle Asya) yayıldığıdır. Büro, Muhasebe ve Bilgi İşlem Makinaları (30) sektöründe Singapur ve Tayland üretim sürecinin ilk aşamalarında ve dış ticarette avantaj sağlamış görünürken Çin, Güney Kore ve Malezya bu sektörde katma değer üretiminin her aşamasında 2000'li yıllarda giderek artan üstünlük sergilemektedir. Bu sektörde ara mallar ve nihai mallar kategorisinde Çin'in ezici üstünlüğü gerek dünya gereksesi AB pazarında öne çıkmaktadır.

Dünya dış ticaretinde daha çok gelişmiş ekonomilerin söz sahibi olduğu yüksek teknolojili sektörlerden (Curran ve Zignago, 2009) Tıbbi Aletler; Hassas Optik Aletler ve Saatler (33) sektöründe gelişmekte olan ekonomilerin varlığı son derece sınırlı görünmektedir. Çin, Malezya ve kısmen Tayland üretimin nihai tüketim malı aşamasında uzmanlaşmış görünürken nihai sermaye malı dış ticaretinde avantajlı görünen tek ekonomi Slovenya, üretimin ara-mallar aşaması için ise Rusya, Slovenya ve Tayland cılız da olsa varlık göstermektedir. Türkiye ekonomisi için dış ticaret payı son derece düşük (toplam ihracattaki payı 2000'ler ortalaması %0,29, toplam ithalat payı 2000'ler ortalaması %2,1) bu sektör için küresel pazarda Türkiye üretimin her aşamasında dezavantajlı konumdadır.

Türkiye ekonomisi için 2000'li yıllarda gerek üretkenlik ve üretim gereksesi ihracat artışları dolayısı ile Motorlu Kara Taşıtı (34) sektörü ile birlikte özel bir konumda bulunan Radyo, Televizyon Haberleşme Teçhizatı ve Cihazları (32) bu dönemde toplam ihracatın %3,2'sini,

toplam ithalatın da %4,1'ini oluşturmuştur. Bu sektör için Tablo 3.8 üretimin sadece son aşaması için ve 2000'li yıllar boyunca gittikçe azalan bir dış ticarete pozitif katkı belirlemektedir; Tablo 3.13'teki göstergeler de Türkiye'nin zaman içerisinde üretimin sadece son aşamasında avantajlı konumunu koruyabildiğini vurgulamaktadır. Avrupa coğrafyasında bu sektörde üretimin son aşamasında Türkiye ile rekabet eder görünen Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'dan ilk ikisinin, 2000'li yıllar boyunca bu sektörde katma değer üretimi ni üretimin farklı aşamalarına yayılmış ve dezavantajlı konumlarını avantaja çevirebilmiş olmaları dikkat çekicidir. Elbette bu sektörde Güney Kore, Malezya, Çin ve Tayland gerek küresel pazarda gerekse AB pazarında üstünlük sergilemektedirler (Tablo Ek 4).

Karşılaştırmalı Üstünlük Endeksleri Korelasyonu: Orta ve Yüksek Teknolojili Sektörler

Bu bölümde seçilmiş ekonomilerde üretimin farklı aşamaları için hesaplanmış karşılaştırmalı üstünlük endekslerinin analizine tamamlayıcı olarak, farklı teknolojik düzeydeki sektörlerin tamamı için farklı coğrafyalardaki tekil ekonomiler ve Türkiye ekonomisinin karşılaştırmalı üstünlük endekslerinin korelasyonları incelenmektedir. Böylece 1998-2009 döneminde hangi ülkelerin Türkiye ile aynı ürün grupları üzerinden küresel pazarda rekabet içerisinde oldukları anlaşılır hale gelmektedir. Şekiller 3.5-3.8 orta ve yüksek teknolojili ürün grubu için farklı coğrafyalarda Türkiye ve seçilmiş ekonomiler için hesaplanan karşılaştırmalı üstünlük endekslerinin korelasyonunu sunmaktadır.

Buna göre Asya coğrafyasında seçilmiş dört ekonomi ile karşılaştırıldığında izlenen dönemde boyunca Türkiye'nin üretim ve dış ticaret yapısı Malezya ile ilgisiz kalmış, Singapur ile ise farklı yönlerde seyretmiştir. Bununla birlikte gerek Güney Kore gerekse artan ağırlıkta Tayland Türkiye ile daha benzer üretim ve dış ticaret süreçleri geçirmektedir. Türkiye'nin bu sektörlerde karşılaştırmalı üstünlük endeksinin Güney Kore'nin endeksi ile korelasyonu dönemin başından 2001'e dek artış göstermişken 2001'den sonraki dönemde sürekli azalmıştır. Buna karşın dönemin başında daha çok tamamlayıcı ilişki içerisinde gibi görünen Türkiye-Tayland dış ticarette avantaj karşılaştırması dönemin sonunda daha çok rekabetçi bir ilişkiye işaret etmektedir.

Dünya dış ticaretinde özellikle 1990 sonrasında giderek daha fazla söz sahibi olan iki ekonomi, Çin ve Hindistan ile Türkiye karşılaştırmalı üstünlük endekslerinin korelasyon patikası Şekil 3.6'da sunulmaktadır. Orta ve yüksek teknolojili sektörlerde 1998-2009 dönem boyunca Türkiye'nin küresel pazarda rekabet ettiği ürünler Çin'e göre Hindistan ile benzeşmektedir. Dönemin başında negatif olan Türkiye ve Çin karşılaştırmalı üstünlükler korelasyonu dönemde cılız artışlar gösterse de, dönemde 0.15 gibi oldukça düşük bir düzeyde seyretmektedir. Buna karşın Hindistan ile Türkiye karşılaştırmalı üstünlükler korelasyonu 1998-2001 arasında artış göstermiş, bu tarihten itibaren ise 0.50 civarında sabit

kalmıştır. Bu sonuçlarda, Çin'in Türkiye'nin hiçbir şekilde dış ticarette söz sahibi olmadığı özellikle yüksek teknolojili sektörlerde üretimin son aşamalarında (Büro, Muhasebe ve Bilgi İşlem Makinaları (30) ve Tıbbi Aletler; Hassas Optik Aletler ve Saatler (33)) uzmanlaşmış olması, buna karşın Türkiye'nin dış ticaret dengesine katkısı pozitif olan örneğin Motorlu Taşıtlar (34) sektöründe küresel pazarda dezavantajlı görünmesi; Hindistan'ın ise örneğin bu sektörde üretim yapısı açısından Türkiye'nin süreçleri ile benzerlik göstermesi etkin olmuştur.

Dış ticaret ilişkileri açısından Türkiye ekonomisinin kendisi için en önemli coğrafya olan Avrupa'da hangi ekonomiler ile tamamlayıcı hangi ekonomiler ile ikameci ilişkiler içerisinde olduğunu Şekil 3.6'dan takip etmek mümkündür. Buna göre Türkiye'nin orta ve yüksek teknolojili sektörlerde karşılaşmalı üstünük endeksinin korelasyonu bu gruptaki her ekonomi ile 2004'e dek pozitif ancak azalan bir seyir izlerken, bu tarihten sonra özellikle Polonya ve Çek Cumhuriyeti ile daha rekabet eder konuma gelmiş, korelasyon değeri Macaristan ile neredeyse sabit kalmış, Slovenya ile giderek azalmıştır. Burada 2004'te AB'ye katılan bu dört ekonominin katılım süreci ile birlikte AB coğrafyası içerisindeki işbölümü çerçevesinde üretim ve dış ticaret yapılarını Türkiye'ye görece nasıl şekillendirdiklerini izleyebiliyoruz. 2001 yılı Türkiye ekonomisinin dış ticaret yapıları açısından bir kırılma noktası iken 2004 yılı da bu ekonomiler açısından kırılma noktası olarak görülmektedir.

Dönemin başında dış ticaret yapısı Türkiye ile en benzer ekonomilerden biri olan Slovenya'nın (korelasyon 0.60) dönemin sonunda Türkiye'nin dış ticaret avantaj deseninden oldukça farklılaşması bu ekonominin ele alınan dönemde orta teknolojili sektörlerin yanında yüksek teknolojili sektörlerde de üretimin her aşamasında avantajlı konuma geçmiş olmasının bir sonucudur.

Dış ticaret ilişkileri açısından farklı coğrafyalarda rekabet eder görünseler de, Türkiye ekonomisinin üretim ve dış ticaret yapısını oluşturan ürün deseni ele alınan gruplar açısından en fazla Latin Amerika ülkeleri ile benzerlik göstermektedir. Özellikle orta teknolojili sektörlerde Latin Amerika ülkelerinin payının giderek arttığı da göz önünde bulundurulursa (sanayii ürünlerinde Latin Amerika'nın dünya ihracat payı 1980'de %1,5'ten, 2007'de %5,7'ye yükselmiştir, www.eclac.org) dış ticarette ürün ve avantaj deseni özellikle 2000'li yılların ikinci yarısında Türkiye ile giderek artan benzerlik gösteren bu ülke grubu, Türkiye ekonomisi açısından ciddi rekabet potansiyeli taşımaktadır.

Ticarette Değişim Payı

Türkiye'de üretilen mallara yaratılan ithalat talebinin Bölüm 3.3'te sunulan genel coğrafi bölgeler detayının ötesinde hangi ülkelerden geldiğinin anlaşılması, küresel çalkantı sonrasında sürecin etkilerinin analiz edilebilmesi açısından önem taşımaktadır. Bunun için

öncelikle 2000-09 dönemi 2000-07 ve 2007-09 alt-dönemleri olarak ikiye ayrılmış, imalat sanayiinde Türkiye ekonomisi için önemli ürün grupları üzerinden derleme ve hesaplamalar gerçekleştirilmiştir.²⁰ Analiz için Türkiye'nin en fazla ticaret yaptığı 40 ülke arasından verisi incelenen dönem için sürekli 20'si seçilmiştir. Seçilmiş ürün grupları içinde Türkiye'nin bu 20 ülkeye yaptığı ihracat, toplam ihracatın yaklaşık %88,0'ını oluşturmaktadır (Tablo 3.14).

Bu bölümde sonuçları özetlenen analiz, seçilmiş ürün grupları ve ülkeler için Türkiye'nin pazar payındaki değişimin bileşenlerine ayrılması yaklaşımını kullanmaktadır.²¹ Böylelikle Türkiye'nin dış ticarette pazar payındaki değişimlerin coğrafi yönü ve özelliklerini takip etmek mümkün olmaktadır. Bu metod ile ayırtılabilen etkilerden “pazar payı etkisi”, Türkiye'den belirli bir ürün grubunda ithalat yapmakta olan her pazarda Türkiye'nin payındaki değişimi, o pazarın Türkiye toplam ihracatındaki göreceli önemi ile ağırlıklandırılmış olarak vermektedir. “Yapısal etki” olarak ifade edilen diğer etki ise her pazarın toplam ithalat payındaki değişimi, Türkiye'nin o pazardaki göreceli ihracat payı ile ağırlıklandırarak ele almaktadır. Böylelikle eğer Türkiye dış ticareti ortalamanın üzerinde büyuyen pazarlarda uzmanlaşmış ise bu terimin Türkiye toplam ihracat payındaki değişime etkisi pozitiftir.²²

Tablo 3.14'te ele alınan ürün grupları için 1994-2009 döneminde Türkiye ekonomisi için seçilmiş sanayi mallarına ihracat talebi yaratan ülkelerin başında Almanya, İngiltere, ABD ve Fransa gelmektedir. Bu ülkelerin talep yarattığı ürünlerin başında da tekstil ve giyim, metal ürün, makina ve taşit sanayii ürünleri listelenmektedir. Genel olarak 2000-07 döneminde seçilmiş ekonomilerin Türkiye'nin toplam ithalatındaki payı (birikimli olarak) %108,0 civarında bir artış sergilemiştir. Bu toplam pozitif artıştaki ülke ve ürün payları Tablo 3.15'te verilmektedir. Bu dönemde Türkiye'nin ihracat artışına katkısı en yüksek ürün grupları tekstil ve giyim, taşit ve metal sanayii olurken, daha yüksek teknolojili ürünler olarak sayılabilen ilaç sanayii, kimya ve elektrikli makinalar gruplarının katkısı son derece cılız görülmektedir. Bunun yanında 2000-2007 döneminde Türkiye ihracatı için son derece yüksek öneme sahip Almanya ve ABD'nin 2000-2007 döneminde dünya ihracatında Türkiye'nin payındaki artış yaptığı katkı negatif olarak gerçekleşmiştir. Bu etki temel olarak tekstil ürünleri ihracatındaki negatif katkıdan kaynaklanmaktadır. Buna karşılık İngiltere, Romanya, İspanya ve Ukrayna'nın Türkiye'nin ihracat payındaki artışa katkısı pozitif olmuştur. Özellikle Fransa, İtalya ve İspanya'ya gerçekleştirilen taşit ürünleri ihracatının ihracat payı artışına katkısı oldukça önemlidir.

²⁰ Bu bölümde kullanılan gruplandırmalar Harmonize Sistem (Harmonized System – HS 1992) sınıflandırması kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Gruplandırma detayları Ek 5'te yer almaktadır.

²¹ Dış ticarette değişim payı analizi (shift-share analysis) olarak adlandırılan bu metodun ayrıntıları için bakınız Ek 5.

²² Bu iki etki dışında kalan ve Türkiye'nin toplam ihracat payındaki değişimde “artık” olarak değerlendirilen üçüncü etki de kendi içerisinde “coğrafi yapısal etki”, “ürün yapısal etki” ve “ karma yapısal etki” olarak üçe ayrılabilir (Cabral ve Esteves, 2006).

2007-09 dönemi için Türkiye ihracat payında (birikimli olarak) %-5'lik bir değişim gözlenmiştir. Tablo 3.16'da bir önceki dönemde Türkiye'den gerçekleştirdikleri ithalatla Türkiye'nin ele alınan grupta toplam ihracat payındaki artışa pozitif katkı yapan Fransa, İtalya, Belçika ve Çin gibi ekonomilerin bu dönemde katkılardan negatif dönüşmesi dikkat çekicidir. Bununla birlikte Türkiye'nin toplam ihracat payının azalmasına katkı yapan sektörlerin ağırlığı ve coğrafi dağılımının yaygınlaşması da önemli görünmektedir. Küresel çalkantı ortamında Türkiye ancak kendisi için geleneksel sektörlerin (tekstil ve giyim, metal sanayii) pozitif katkısını temin edebilmiş, kısmen de taşıt sanayiinde toplamda payını artırabilmiştir.

2000-07 dönemi için Türkiye'nin pazar payındaki değişim bileşenlerine ayrıldığında ortaya çıkan tablo, bu dönemde seçilen ekonomilerin Türkiye'den yaptığı ithalat payındaki artışın "pazar payı etkisi"nden kaynaklandığını (birikimli olarak toplam %108,0'lık artışa pozitif 121 puanlık katkı), "yapısal etki"nin ise toplam artışın tersi yönünde bir hareket izlediğini göstermektedir (-4,7 puan). Buna göre Türkiye için görece önemli olan pazarlarda (Almanya, ABD, Fransa, İtalya gibi), toplam ithalat içerisinde Türkiye'den yapılan ithalatın payındaki artış bu bileşenin pozitif katkısında etkin olmuştur. Burada Türkiye için önemi görece düşük olan Ukrayna'da özellikle tekstil ve giyim ürünleri sektörünün katkısı önemlidir. Bununla birlikte ele alınan ekonomilerden İspanya, Romanya, Rusya, Polonya ve Bulgaristan hariç "yapısal etki" katkısı pozitif olan ekonomi gözlemlenmemektedir. Yine bu etkinin pozitif olduğu ürün grupları tekstil ve giyim, makina ve taşıt sektörleri ile sınırlı kalmıştır. 2000-07 döneminde Türkiye'nin ihracatta küresel ticarette paylarını artıran ekonomiler ve ürünler üzerine özelleştiğini söylemek mümkün görünmemektedir (Tablo 3.17 - 3.18).

2007-09 kriz döneminde seçilen ekonomiler için toplamda Türkiye'nin ithalat payındaki değişim negatiftir (birikimli olarak %-5,1). Bu dönemde Türkiye'den yapılan ithalat payındaki değişimin "pazar payı etkisi" cılız pozitif (1.95 puan) kalırken "yapısal etki"nin katkısı yine negatif olmuştur (-5.75 puan). Bu dönemde Türkiye'nin toplam dünya ticaretindeki payını pozitif etkileyen sektör sayısı ve coğrafyası son derece sınırlıdır (Tablo 3.19 ve Tablo 3.20).

Yukarıda gerçekleştirilen analize ek olarak Türkiye ihracatı için coğrafi pazar ve sektör bazında görece uzmanlaşmayı resmetmek de mümkünür. Şekil 3.9, ele alınan ülkeler için 2000-2009 dönemi yıllık ithalat ortalama büyümeye hizına karşılık Türkiye'nin ortalama pazar payını incelemektedir. Şekil 3.10'da ise, aynı dönemde ele alınan ürün grupları ticareti için yıllık ortalama büyümeye hizına karşılık o ürün grubunda Türkiye'nin ortalama pazar payı sunulmaktadır. Böylece Türkiye ihracatının ne tür coğrafya ve ürün grubunda uzmanlaşıp hangi nitelikte ihracat artışına katkı sağladığını anlamak mümkün olmaktadır. Buna göre, Türkiye ihracatının pazar payı etkisindeki pozitif katkının, genel olarak Rusya Federasyonu, Ukrayna, Romanya gibi ortalamanın üzerinde büyüyen pazarlarda, Türkiye ihracat payının da görece yüksek olmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu iki değişken arasındaki korelasyon söz konusu dönem için +0.70 civarındadır.

Coğrafi pazar etkisinin pozitif katmasına karşılık 2000-09 döneminde Türkiye ihracatının uzmanlaştiği ürün grupları etkisi ters yönde hareket etmektedir. Ele alınan ülkeler açısından pazar payı en yüksek olan tekstil sektörü için pazarın yıllık ortalama büyümesi ele alınan sektörler ortalamasının oldukça altındadır. Bununla birlikte dünya ekonomileri için bu dönemde ticaret hacmini en yüksek artıran sektör ilaç sanayii ürün grubunda Türkiye'nin payı neredeyse sıfır olarak gerçekleşmiştir. Benzer şekilde, bu dönemde pazarı ortalamanın üzerinde büyüyen kimya, plastik ve elektrikli makina sektörleri Türkiye ihracatında görece düşük öncelikli sektörlerdir. Bu dönem için iki seri arasındaki korelasyon katsayısı -0.34 olarak gerçekleşmiştir.

B ÖLÜM

TÜRKİYE'YE YÖNELİK DOĞRUDAN YABANCI
YATIRIMLARI

Türkiye 2005'e kadar çok fazla doğrudan yabancı yatırım (DYY) çekmedi. 2001 Krizi'nin hemen ardından uygulanan reformlara karşın 2005'e kadar Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımlarında ciddi bir artış gözlenmedi. DYY kararlarında başrol oynayan çokuluslu şirketler, 2001-sonrasında yapılan reformlara rağmen, özellikle 2002'deki iktidar değişikliğinin ardından, "bekle-ve-gör" politikası uygulamayı tercih etmişlerdi.

2004 sonu bu açıdan birçok şüphelerin giderildiği dönüm noktası oldu. 2002 Kasım'ında iktidara gelen AK Parti, başlangıçtaki popülist söylem ve kararsızlık döneminden sonra mali istikrar politikalarını uygulamaya karar verdi ve aradan geçen iki yıl zarfında da bu uygulamadan taviz vermedi. Ayrıca yeni hükümet iki yıllık dönemde demokratikleşme yönünde gerekli siyasi reformların önemli bir kısmını gerçekleştirdi. Nitekim bu siyasi reformlar, AB'nin üyelik görüşmelerini başlatmak için öne sürdüğü kriterleri karşıladı. AB Konseyi'nin 17 Aralık 2004 tarihinde yapmış olduğu toplantıda Türkiye ile üyelik müzakerelerini başlatmaya karar vermesi Türkiye'deki yabancı yatırımlar açısından dönüm noktası oldu. Bu kararla birlikte Türkiye'den uzak duran çokuluslu şirketler yatırım yapmak konusunda daha istekli oldular.

Türkiye'ye DYY girişinin 2004'te sadece 1,1 milyar dolar olmasına karşın, 2005 yılında bu miktar 8,5 milyar dolara, 2006 ve 2007'de sırasıyla, 17,6 ve 19,1 milyar dolara sıçradı (Şekil 4.1). 2008'de 15 milyar dolara yakın gerçekleşen DYY girişi, krizin etkisiyle, 2009'da 6 milyar dolara düştü. Son olarak açıklanan verilere göre 2010'da Türkiye'ye giren DYY miktarında 2009 yılına göre bir değişiklik gerçekleşmedi. Türkiye'nin DYY çekmek açısından 2010'daki performansı dünyada izlenen eğilimlerden çok farklılık göstermemektedir. Uluslararası Finans Enstitüsü, 2010'da yükselen pazar ekonomilerine yönelen DYY'nin 2009'a göre yaklaşık %10 arttığını tahmin etmektedir.

2004 sonrası dönemde, küresel DYY artışına paralel olarak Türkiye'ye giriş yapan yeni sanayi yatırımları da artmıştır. Ancak bu yatırımların değeri hiçbir zaman birleşme ve satın almalar kadar büyük olmamıştır. DYY girişinin 2004 sonrasında 20 milyar dolarlara kadar tırmanmasına rağmen, 2001'de yaklaşık 650 milyon dolar yatırım ile kurulan Ford Otosan Fabrikası hala bugüne kadar Türkiye'ye yapılan en büyük yeni (*greenfield*) doğrudan yabancı yatırım olma özelliğini korumaktadır.

UNCTAD verilerine göre 2004-2007 döneminde yeni (*greenfield*) DYY projesi sayısı yılda 60-100 arasında gerçekleşmiştir. Türkiye'ye gelen DYY sayısı krize rağmen 2008 ve 2009'da ciddi bir sıçrama yapmıştır (sırasıyla 170 ve 153 adet). Bu Türkiye için önemli bir artış işaret etmektedir. Fakat bu veriler Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan gibi hem nüfus hem de ekonomi açısından Türkiye'den daha küçük olan ülkelerin çektiği yeni yatırım projeleriyle karşılaşıldığında Türkiye'nin bu ülkelerden daha az DYY çektiği anlaşılmaktadır (Tablo 4.1).

2005'ten bu yana çekilen toplam 70 milyar dolarlık DYY içinde imalat sanayinin payı %20'nin altındadır. Resmi istatistikler, bu dönemde gerçekleştirilen 13 milyar dolarlık imalat sanayi yatırımlarının ne kadarının yeni yatırımlar olduğu konusunda bir bilgi vermese de uluslararası birleşme ve satın alma istatistikleri Türkiye sanayii sektörüne gelen yabancı yatırımlar içinde büyük yatırımların birleşme ve satın almalardan olduğunu göstermektedir. 2008 küresel krizi sonrasında toplam DYY girişinde önemli bir azalma yaşanmışsa da, Tablo 4.2'deki veriler, özellikle 2009'dan 2010'a sektörel bazda en büyük daralmanın imalat sanayiinde gerçekleştiğini göstermektedir. 2008'den 2009'a gerçekleşen toplam DYY girişi 14,7 milyar dolardan 6,25 milyar dolara %58 oranında azalırken, imalat sanayiinde gerçekleşen DYY girişi 4,0 milyar dolardan 1,6 milyar dolara, yaklaşık %60 oranında gerilemiştir. 2010 yılında imalat sanayinde DYY girişi azalmaya devam etmiş (%45), toplam DYY ise sabit kalmıştır.

2005-2010 döneminde gıda ürünleri ve içecek sanayinin imalat sanayii içinde en çok DYY çeken sektör olduğu ortaya çıkmaktadır (2005-2010 toplamı 3035 milyar dolar). Gıda sektöründen sonra sıradı kimya sanayii gelmektedir (2509 milyar dolar). Her ne kadar otomotiv sanayi üretimi çokuluslu şirket yatırımlıyla bu dönemde artmaya devam etmişse de, bu artış için gerekli olan yatırımin çok büyük olmadığı Tablo 4.2'den çıkaracağımız bir diğer sonuctur. Diğer sektörlerin tersine otomotiv sektörü yatırımları 2009'da artmış, ancak 2010'daki performansı da çok zayıf kalmıştır. Otomotiv sanayiine (daha genel olarak, ulaşım araçları sanayiine) yapılan 2005-2010 yıllarında yapılan toplam DYY sadece 580 milyon dolar olmuştur.

B Ö  L Ü M

ULUSLARARASI ÜRETİM ZİNCİRLERİNDE
TÜRKİYE'NİN KONUMU

Türkiye'nin dış ticaret yapısına ilişkin sektörel düzeyde yapılan analizler, Türkiye'nin genellikle talebi artmayan ürünlerde rekabetçi olduğunu, bu nedenle ihracat paylarının yapısal değişmeden olumsuz etkilendiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca Türkiye tekstil ve hazır giyim gibi düşük teknolojili ürünlerde (giderek zayıflamakla birlikte) hala rekabetçi konumda olup kara taşitları ve makina gibi orta teknolojili ürünlerde rekabetçi gücünü kısmen gelişirebilmiştir. Fakat Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Slovenya gibi ülkeler de aynı ürünlerde ve (coğrafi) pazarlarda görelî olarak rekabetçi konumdadır ve bu nedenle bu piyasalarda fiyat rekabetinin yoğun olduğu söylenebilir.

Yapılan analizler Türkiye'nin talebi artmayan tekstil ve hazır giyim gibi emek-yoğun ürünlerde, Güney Asya/Çin gibi düşük ücretler temelinde pazar paylarını artıran ülkelere karşı, ancak katma değeri yüksek üretim aşamalarında uzmanlaşarak varlığını sürdürübileceğini göstermektedir. Kara taşitları, makina ve televizyon gibi ürünlerde de rekabetçi gücün sürdürülebilmesi ve katma değerin arttırılabilmesi, benzer şekilde fiyat rekabeti yerine kalite ve ürün yeniliklerinin rekabetçi gücü belirlediği üretim aşamalarında uzmanlaşmasını gereklî kılmaktadır. Türkiye'nin bu dönüşümleri hangi ölçüde yapabildiği ve bu üretim aşamalarında hangi ülkelerin rekabetçi olduğunun anlaşılabilmesi için analizlerin üretim zincirleri düzeyinde yapılması gerekmektedir.

5.1. Üretim Zincirleri ve Ürün Tanımları

Ulaşım ve haberleşme teknolojilerindeki gelişmeler, üretim zincirlerinin parçalanmasını ve farklı parçaların daha kârlı bölgelere taşınmasını sağlamıştır. Bu süreç sonucu belirli bir nihai ürünü üretmek için gerekli üretim süreçleri farklı bölgelerde/ülkelerde gerçekleşirmektedir. Üretim süreçlerinin dünya ölçüğünde parçalanması ve uluslararası bir nitelik kazanması, farklı kurumsal yaklaşımalar tarafından uluslararası/küresel üretim/meta/değer zinciri/ağı olarak tanımlanmaktadır.²³ Bu çalışmada kullanılan yöntem üretim sürecinin farklı aşamalarında elde edilen ürünlerdeki uluslararası ticaretin incelenmesine dayalı olduğu için, bu süreci tanımlamak için "uluslararası üretim zinciri" kavramı tercih edilmiştir.

Herhangi bir nihai malın üretim zinciri dört ana sürecে ayrılabilir: hammadde üretimi, standart parça/girdi üretimi, ana parça/aksam üretimi ve nihai ürünün üretimi (Şekil 5.1). Özellikle ana parça/aksam ve nihai ürün üretiminde, genellikle o ürüne özgü makina ve teçhizat kullanılmaktadır. Üretim zincirinde, hammadde ve standart parça ve girdiler, nihai ürüne özgü olmayıpobleceği için üretim zincirleri iç içe geçebilmektedir.

²³ Uluslararası üretim zincirlerinin gelişimi ve farklı kurumsal yaklaşımların karşılaştırılması için bkz OECD (2007), Geref-fi vd (2001) ve Bair (2005).

Bu çalışmada, Türkiye ekonomisi ve ihracatı açısından önemli görülen beş ürün seçilmiştir: motorlu kara taşıtları, televizyon, tekstil ve hazır giyim, gıda ve makina (Tablo 5.1²⁴). Televizyon oldukça homojen bir ürünü temsil ederken, tekstil/giyim, gıda ve makina çok çeşitli ürünlerden oluşmaktadır. Üretim zincirinin farklı aşamalarını temsil eden ürünler 1992 HS sınıflamasına göre 6-hane düzeyinde tanımlanmıştır (tanımlanan ürünlerin oluşturulan HS 6-hane ürün sayıları Tablo 5.2'de sunulmuştur).²⁵

Motorlu kara taşıtlarında nihai ürünler, otomobil, kamyon, otobüs ve traktördür. Bu üretim zincirinde ana parça/aksam motor olarak tanımlanmıştır. Standart parçalar, kara taşıtlarına özgü parçalar (lastik, amortisör, fren aksamı, radyatör, debriyaj vb) ve diğer parçalar (rulman, kasnak, dinamo, vb) olarak iki gruba ayrılmıştır. Kara taşıtlarında çok çeşitli hammadde kullanılmaktadır. Bu çalışmada motorlu kara taşıtları hammaddesi olarak sadece paslanmaz yassı çelik kullanılmıştır. Kara taşıtları imalatında kullanılan makina ve teçhizat için takım tezgahları (metal kesen: metal işleme merkezleri, torna, freze, matkap, vargel, vb; metal şekillendiren: pres, dövme tezgahı, vb) tanımlanmıştır.

“Televizyon” ürün grubu televizyon ve radyo nihai ürünlerinden oluşmaktadır. Bu üretim zincirinin ana parçası katot resim tüpleri (CRT) ve standart parçası elektronik bileşenlerinden (kondansatör, rezistans, baskı devre, vb) oluşmaktadır. Televizyon için hammadde olarak ABS, polikarbonat ve poliamid gibi plastikler, makina ve teçhizat için plastik enjeksiyon makinaları kullanılmıştır.

Tekstil ve giyim eşyası ürünleri, öncelikle kullanılan hammaddeye göre pamuklu, yünlü, sentetik ve diğer (ipekli, keten, vb) olarak dört gruba ayrılmıştır. Nihai ürünler, hazır giyim (takım elbise, palto, ceket, pantolon, vb), pijama/t-shirt (pijama, t-shirt, iç çamaşırı, eldiven, vb), çarşaf (çarşaf, masa örtüsü, perde, vb) ve halı (halı, kilim, vb) olarak dört alt-gruptan oluşmaktadır. Tekstil/giyim için “ana parça” dokuma/orgü kumaş, “standart parça” iplik, “hammadde” pamuk, yün, polyester vb sentetik malzemeler ve diğer hammaddeler (ipek, keten, vb) ve “makina/teçhizat” tekstil makinalarından (lif eğirme/katlama/bükme makinaları, dokuma makinaları, örgü tezgâhları, yıkama/ağartma/boyama makinaları, vb) oluşmaktadır.

²⁴ Tablodaki kodlar ürünleri tanımlamak için tarafımızdan verilmiştir. Kodların ilk hanesi ürünü (1 kara taşıtı, 2 televizyon, 3 tekstil/giyim, 4 gıda ve 5 makina), ikinci hanesi üretim zincirindeki konumunu (1 nihai ürün, 2 ana parça, 3 standart parça, 4 hammadde ve 5 makina/teçhizat) ve üçüncü hane alt-ürün gruplarını göstermektedir.

²⁵ Tanımlananirlere karşılık gelen HS 92 6-hane düzeyindeki ürün kodları yazarlardan temin edilebilir. Üretim sürecinin farklı aşamalarındaki ürünler belirlenirken ABD için 1997 yılı detaylı girdi-çıktı tablolardan yararlanılmıştır (Bureau of Economic Analysis, “Benchmark Input-Output Accounts of the United States, 1997”, Survey of Current Business (December 2002) (www.bea.doc.gov)). Seçilen ürünlerde çok çeşitli hammadde kullanıldığı için girdiler içinde payı en yüksek olan, “tipik” bir ürün seçilmiştir. Üretimde kullanılan makina ve teçhizat da genellikle bu hammaddeyi işlemekte kullanılan makina ve teçhizattır. Bu nedenle özellikle hammadde ve makina/teçhizat aşamalarındaki ürünlerde iliskin sonuçların değerlendirilmesinde ihtiyathı olunması gereklidir.

Nihai gıda ürünleri (“hazır gıda”), et/balık, konserve, şekerleme, çikolata, içecekler, un ürünleri, atık ürünler ve diğer gıdalar olarak sekiz alt-gruptan oluşmaktadır. Gıda ürünlerinde ana girdi ve standart girdi arasında bir ayrima gidilmemiştir. Gıda ürünlerinde girdiler (“işlenmiş gıda”) şeker, kakao, süt tozu, un, dondurulmuş ürünler, çay, alkol, sirke, küspe ve atıktan oluşmaktadır. Et/balık, sebze, meyve, şeker pancarı, kahve, soya, kakao (tane), mineral su, süt, buğday ve benzeri ürünler gıda ürünlerinin hammaddeleri olarak tanımlanmıştır. Makina ve teçhizat ise kurutucu, ısıtıcı, fırın, paketleme/ambalajlama makinası gibi gıda makinalarından oluşmaktadır. Bu sektörde sebze ve meyve gibi pek çok ürün hem nihai ürün, hem de hammadde olarak kullanılabilmektedir. Bu çalışmada ürünlerin işlenme düzeyleri göz önüne alınarak konserve, reçel, jöle, meyve suyu gibi ürünler “nihai ürün” (hazır gıda), meyvelerin un ve küspeleri, dondurulmuş meyveler “ara mal” (işlenmiş gıda) ve taze veya kurutulmuş meyveler “hammadde” olarak kabul edilmiştir.

Makinalar, dayanıklı tüketim malı olarak kullanılan makinalar (buzdolabı, dondurucu, bulaşık makinası, çamaşır makinası, dikiş makinası, vb) ve yatırım malı olarak kullanılan makinalar (türbinler, pompalar, santrifüjler, yangın söndürme cihazları, asansörler, konveyörler vb) şeklinde iki alt-gruba ayrılmıştır. Makinalarda kullanılan “ana parça/aksam” motorlar, türbinler ve özel makina aksamlarından, standart parça ise yassı demir/çelik, metal profil, boru, vida, somun, perçin, yay gibi ürünlerden oluşmaktadır. Makina hammaddesi olarak demir, çelik, bakır, çinko gibi metal hammaddeler kullanılmıştır. “Makina” üretiminde, kara taşıtları üretiminde olduğu gibi, metal kesen ve metal şekillendiren makinalar (takım tezgahları) kullanılmaktadır.

Üretim zincirinde hammaddeden nihai ürüne giden süreçte, ürüne katma değer eklendiği için, özellikle belirli bir hammaddeye dayalı ürünlerde, birim fiyatlar üretim zincirinde eklenen katma değer konusunda bir fikir verebilmektedir. Bu nedenle yukarıda tanımlanan ürünler için 2005-2007 yılları dünya ithalat verileri kullanılarak birim fiyatlar hesaplanmıştır. Genel olarak bakıldığına üretimin yukarı aşamalarındaki (hammadde) ürünlerin birim fiyatları, aşağı aşamalarındaki (nihai ürün) birim fiyatlarından daha düşüktür (Tablo 5.3). Üretim sürecinde katma değerin artışı, otomotiv ve özellikle tekstil/giyim eşyası zincirinde çok net bir şekilde gözlenmektedir. Örneğin pamuk ve sentetik hammadde fiyatının (2005-2007 döneminde) ortalama 1,3 dolar/kg olmasına karşın, pamuklu ve sentetik iplik fiyatı 2,6-2,7 dolar/kg, kumaş fiyatı 6,4-6,9 dolar/kg ve hazır giyim fiyatı 18,5-19,0 dolar olmuştur (Şekil 5.2). Aynı eğilim yünlü ürünlerde de görülmektedir. Bu verilere göre tekstil/hazır giyim üretim zincirinde katma değerin en çok arttığı aşama nihai ürünün üretildiği aşama olmaktadır. Otomobil üretim zincirinde hammaddeden nihai ürüne gidildiğinde birim fiyatta önemli bir artış gözlenmektedir (Şekil 5.3).

5.2. Üretim Zincirlerinde Piyasa Büyüklüğü

Seçilen üretim zincirlerinin 2007 yılındaki toplam dünya ihracatı değeri 5 trilyon doları bulmuştur. 2000'li yıllarda seçilen ürünlerin toplam ihracat içerisindeki payı yaklaşık %40 düzeyindedir. Bir başka deyişle, seçilen ürünlerin dünya ticareti içerisindeki payı oldukça yüksektir. Ürün düzeyinde piyasa büyülüklerine ilişkin 2007 yılına ait veriler Tablo 5.4'te sunulmuştur.²⁶ Nihai ürün düzeyinde, kara taşıtları (725 milyar dolar) ve tekstil/hazır giyim (501 milyar dolar) en büyük piyasaları oluşturmaktadır. Bu ürünler makina (419 milyar dolar), gıda (243 milyar dolar) ve televizyon (109 milyar dolar) izlemektedir. Kara taşıtlarında, bu ürünlere özgü parça ve aksamın ticareti de çok önemli bir piyasa oluşturmaktadır (ana girdi 75 ve standart girdi 358 milyar dolar). Televizyon zincirinde standart girdi olarak tanımlanan elektronik bileşenlerin değeri de çok yüksektir (555 milyar dolar), fakat bu girdilerin televizyon dışında da pek çok üretim zincirinde girdi olarak kullanıldığı unutulmamalıdır. Gıda zincirinde et/balık (128 milyar dolar) ve sebze/meyve (92 milyar dolar) gibi işlenmemiş ürünler de küresel ticarette önemli bir yer tutmaktadır.

Türkiye'nin ihracatında söz konusu üretim zincirleri önemli bir yere sahiptir. 2007'de Türkiye ihracatının 62 milyar doları bu ürünlerde gerçekleştirılmıştır (toplam ihracatın yaklaşık %70'i). Nihai ürün düzeyinde tekstil/hazır giyim (17,4 milyar dolar) ve kara taşıtları (12,0 milyar dolar) Türkiye'nin en önemli ihracat ürünleri arasındadır. Bu ürünler makina (3,2 milyar dolar), televizyon (2,6 milyar dolar) ve gıda (2,0 milyar dolar) izlemektedir. Kara taşıtları parça ve aksamı ile pamuklu ve sentetik kumaş da üretim zincirinin üst aşamalarındaki önemli ihracat ürünleri arasındadır.²⁷

Türkiye'nin üretim zincirlerindeki mevcut rekabetçi gücünün bir ölçütü olarak, üretim zincirinin farklı aşamalarında dünya ithalatı içerisindeki payına bakılmıştır. Türkiye'nin 2007 yılında dünya ticaretindeki payı %0,7 olmuştur. Bu nedenle pazar payı %0,7'den büyük olan ürünlerde Türkiye'nin görelî olarak daha rekabetçi olduğu söylenebilir. Tablo 5.7 üretim zincirlerinde Türkiye'nin rekabetçi konumunu özetlemektedir.²⁸ Tablodan görüldüğü gibi söz konusu tüm üretim zincirlerinde nihai ürün düzeyinde Türkiye'nin rekabet gücü yüksektir. Nihai ürünlerdeki bu konuma ek olarak Türkiye kara taşıtları hariç ana girdi/parça ve standart girdi/parça üretimlerinde de genelde rekabetçi konumdadır. Üretim zincirinin

²⁶ Verilerin daha rahat görülebilmesi amacıyla ihracat değerine göre tablodaki hücrelerin fonlarında farklı renkler kullanılmıştır (ihracat değeri 100 milyar doların üzerinde olduğu hücreler koyu mavi, 50-100 milyar dolar olan hücreler mavi ve 25-50 milyar dolar olan hücreler açık mavi). Bundan sonraki tablolarda da benzer bir renklendirme kullanılmıştır.

²⁷ Bu çalışmada kullanılan ihracat verileri, resmi kaynaklarda kullanılan verilerden farklı olabilir. Bu farklılıkların iki önemli nedeni vardır. İlk olarak, bu çalışmada kullanılan ürün tanımları ve sınıflamaları, resmi verilerdeki tanım ve sınıflamalardan farklı olabilir. İkinci olarak, bu çalışmada, pazar paylarının daha tutarlı bir şekilde hesaplanabilmesi amacıyla, veri sağlayan (reporter) ülkelerin ithalat verileri kullanılmıştır. Örneğin, Türkiye'nin Almanya'ya kara taşıtları ihracat verisi, Türkiye'nin bildirdiği ihracat verileri değil, Almanya'nın bildirdiği ithalat verileridir.

²⁸ Bu tabloda, Türkiye'nin pazar payının %3'ten fazla olduğu ürünler koyu mavi, %1,5-3 olduğu ürünler mavi ve %0,7-1,5 olduğu ürünler açık mavi renklendirilmiştir.

daha üst aşamalarında, hammadde üretiminde (pamuk ve sebze/meyve hariç) Türkiye rekabetçi değildir. Türkiye'nin genel olarak makina üretiminde rekabetçi olmakla birlikte bu çalışmada ele alınan nihai ürünlerin üretim sürecinde kullanılan makinaların üretiminde ("makina üreten makinalar", tekstil makinaları ve gıda makinaları) rekabetçi olmaması göze çarpmaktadır.

5.3. Üretim Zincirlerinin Büyümesi

Üretim zincirlerinin dinamiklerinin anlaşılabilmesi için uzun dönemli büyümeye eğilimlerinin incelenmesi gerekmektedir. Bu nedenle bu bölümde seçilen üretim zincirlerinin her aşaması için 1994-2009 dönemi dünya ihracat değer endeksleri hesaplanmıştır.

Motorlu kara taşitları ihracat endekslerinde, üretimin birbiri ile yakından ilişkili üç aşaması, nihai ürün, motor ve kara taşitları parça ve aksamı ihracat endekslerinin gelişimi hemen hemen aynı olmuştur (Şekil 5.4a). Her üç ürün grubunda 1990'ların ortalarından 2000'lerin başlarına kadar ihracat artışı kısıtlı olmuş, fakat 2002-2008 döneminde kara taşitları ihracatı hızla artmıştır. Bu artış sonucu 2008 yılında kara taşitları ihracatı, 1994 yılı değerinin 3,2 katına ulaşmıştır. 2008-2009 krizi kara taşitları ihracatının sert bir şekilde daralmasına yol açmıştır. 2009 yılında kara taşitları ihracatı %34 küçülmüştür. Kara taşitlarının önemli bir girdisi olan çelik ihracatı, diğer üretim zincirlerinin artan talebi nedeniyle, kara taşitları ihracatından daha hızlı artmıştır. Takım tezgahları (metal işleyen ve şekillendiren makina) ihracatındaki büyümeye tüm dönem boyunca kara taşitları ihracatının altında kalmıştır.

Televizyon/radyo ihracatındaki büyümeye, büyük ölçüde kara taşitları ihracatına paralel bir seyir izlemiştir (Şekil 5.4b). 1990'lardaki kısmi büyümeden sonra ihracat 2002'den sonra hızlı bir şekilde büyümüştür. Televizyonun ana girdisi olarak tanımlanan katot resim tüpleri (CRT) ihracatı 2000'lerin başına kadar televizyon/radyo ihracatına paralel artmış, fakat LCD ve plazma televizyon teknolojisindeki gelişme sonucu özellikle 2004'ten sonra CRT ihracatı hızlı bir şekilde düşmeye başlamıştır. Elektronik bileşenler ve plastik ihracatı, çelik ihracatında olduğu gibi, farklı üretim zincirlerinin talebi sonucu televizyon ihracatından çok daha hızlı bir şekilde artmıştır. 2008-2009 krizinin etkisi, kara taşitları ihracatındaki düşüş kadar olmamakla birlikte televizyon ihracatını da olumsuz etkilemiştir (2009'da -%15).

Gelir esnekliği düşük olan ***giyim eşyası ihracatı***, 1994-2008 döneminde kara taşitları ve televizyon ihracatından daha düşük bir hızla artmıştır (2008'deki ihracat, 1994 düzeyinin 2,5 katı olmuştur). Kumaş, iplik ve hammadde ihracatındaki artış 1990'lı yıllarda giyim eşyası ihracatının oldukça gerisinde kalmış, 2000'li yıllarda özellikle hammadde ihracatı hızlanarak artmıştır (Şekil 5.4c). 2009 krizi, giyim eşyası ihracatını kara taşitları ve televizyondan daha az etkilemiştir (2009'da -%12). Tekstil makinaları ihracatı tüm dönem boyunca ciddi bir artış

göstermemiştir. Bu durum, gelişmekte olan büyük tekstil ihracatçısı ülkelerin (Çin, Hindistan vb) tekstil makinaları üretimlerini arttırmasıyla açıklanabilir.

Gıda üretim zinciri oldukça istikrarlı bir gelişim göstermiştir. Bu üretim zincirinde de ihracat 1990'lı yıllarda dalgalı bir artış göstermiş, fakat 2000'den sonra yılda %10'u aşan düzenli ve sürekli bir büyümeye gerçekleşmiştir (Şekil 5.4d). Bunun sonucu olarak, 2008 yılında hazır gıda ihracatı 1994 düzeyinin 3,3 katına ulaşmıştır. İşlenmiş gıda ve gıda hammaddesi ihracatındaki artış kısmen daha düşük düzeyde gerçekleşmiştir. Gıda makinaları ihracatı da, tüm dönem boyunca işlenmiş gıda ve gıda hammaddesi ihracatına paralel bir artış göstermiştir. 2008-2009 krizinin etkisinin en az olduğu ürün hazır gıda olmuştur (2009'da -%8).

İncelenen üretim zincirleri arasında en dinamik ve hızlı büyüyen **makina üretim zinciri** olmuştur. Makina ihracatı 1994'ten 2008'e yaklaşık 4 kat artmıştır (Şekil 5.4e).²⁹ Makina ana girdileri (motor, türbin vb), standart girdiler (metal levha, boru vb) ve hammadde (metal) ihracatı ise makina ihracatından daha hızlı artmıştır. 2009 yılında küresel krizin etkisi ile makina ihracatı %28 düşmüştür.

5.4. Türkiye'nin Üretim Zincirlerine Eklenmesi

Türkiye'nin uluslararası **kara taşıt araçları üretim zincirine** eklenmesi, taşıt araçları parça ve aksamı üretimi ile başlamıştır (Şekil 5.5a). Türkiye'nin parça/aksam piyasasındaki payı 1990'ların başlarından itibaren sürekli bir şekilde artarak 1994'te %0,2'den 2008'de %1,0'a çıkmıştır. Nihai ürünündeki payı ise 1990'larda çok düşük düzeyde kalmış fakat 1998'den sonra hızlı bir artış göstermiştir (1998'de sadece %0,1 iken 2008'de %1,9). Taşıt araçlarındaki ana girdi olan motor ihracatı ise tüm dönem boyunca çok düşük düzeyde kalmış, 2005'ten sonra motor ihracatında kısmi bir artış gözlenmiştir. Takım tezgahları pazar payında (özellikle metal şekillendiren makina ihracatı yoluyla) düzenli bir artış kaydedilmiştir. Bu veriler Türkiye'nin uluslararası taşıt araçları üretim zincirine 1990'ların sonrasında hızlı bir şekilde entegre olduğunu ve üretim zincirinin farklı aşamalarında yer aldığı göstermektedir.

Televizyon üretim zincirindeki konum, kara taşıtlarından büyük ölçüde farklıdır (Şekil 5.5b). Bu üretim zincirinde Türkiye sadece nihai ürünlerde bir varlık gösterebilmiş, üretim zincirinin yukarı aşamalarında uluslararası piyasalarda yer alamamıştır. Türkiye'nin uluslararası televizyon piyasasındaki payı, 1996'dan 2005'e kadar hızlı bir şekilde artarak %4'e ulaşmıştır.³⁰ Fakat Türkiye'nin bu rekabetçi üstünlüğü katot resim tüpleri (CRT) kullanan televizyon

²⁹ Makina üretim zincirinde kullanılan makina ve teçhizata ilişkin veriler, kara taşıtları üretim zincirinde verildiği için bu şekilde tekrarlanmamıştır.

³⁰ Türkiye'nin televizyon piyasasındaki payının artmasında AB'nin Doğu Asya ülkelerine uyguladığı anti-dumping vergileri önemli bir rol oynamıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Taymaz ve Yılmaz (2008).

cihazları temelinde sağlanmıştır. Yukarıda özetlendiği gibi LCD ve plazma televizyon teknolojilerinin gelişimi sonucu CRT televizyonların talebi hızla düşmüş, yeni teknolojiye hızlı bir şekilde uyum sağlayamayan Türkiye'deki üreticiler piyasa paylarını 2000'lerin ortalarından itibaren kaybetmeye başlamıştır. 2009'a gelindiğinde Türkiye'nin televizyon pazarındaki payı %2'nin de altına düşmüştür. Türkiye'deki televizyon üreticilerinin yeni teknolojilere uyum sağlayamamasının bir nedeni, üretim zincirinin yukarı aşamalarında Türkiye'nin yer almaması, bu nedenle yerli üreticilerin yeni gelişen girdileri ve teknolojileri zamanında nihai üründe kullanamamasıdır.

Tekstil/hazır giyim üretim zincirinde, Türkiye hem nihai üründe (giyim eşyası), hem de ara mallarda pazar payını sürekli bir şekilde artırmayı başarmıştır (Şekil 5.5c). Ancak giyim eşyasında 2003'ten itibaren pazar payı artmamış, hatta 2007'den sonra kısmen gerilemiştir. Fakat kumaş ve iplikte pazar payındaki artış devam etmektedir. 2005 yılından sonra AB ve ABD'de kotaların kalkmasına rağmen pazar payındaki artış, Türkiye'deki üreticilerin yeni rekabetçi koşullara bir ölçüde uyum sağlayabildiğini göstermektedir. Tekstil/giyim eşyası üretim zincirinin hammadde ve tekstil makinaları aşamalarında Türkiye hala bir varlık göstermemektedir.

Gıda üretim zincirinde Türkiye önemli bir rekabetçi üstünlüğe sahip değildir ve rekabetçi konumunda da bir değişiklik gözlenmemektedir (Şekil 5.5d). 2005'ten sonra kısmi bir artış olmakla birlikte hazır gıda, işlenmiş gıda ve gıda hammaddesi pazarlarında Türkiye'nin payı, toplam dünya ticaretindeki payına (yaklaşık %0,7) yakındır. Gıda makinaları pazarlarında ise 1990'ların sonlarından itibaren pazar payı artmaktadır. Fakat bu ürün grubunda da Türkiye'nin payı oldukça küçüktür.

Makina üretim zincirinde, hammadde dışında üretim zincirinin tüm aşamalarında Türkiye'nin pazar payı 1990'ların ortalarından itibaren artmaktadır (Şekil 5.5e). Türkiye özellikle üretim teknolojisi görece basit olan standart makina girdilerinde (metal boru, levha, vb) rekabetçi konuma sahiptir. Üretim teknolojisi daha karmaşık ve yüksek olan makina ve makina ana girdilerinde (motor, türbin, vb) Türkiye'nin pazar payı hızla artmış ve 2000'lerin sonlarında toplam ihracat içerisindeki payına ulaşmıştır.

3. Bölüm'de sektörel veriler kullanılarak yapılan ticarette değişim payı analizlerinde Türkiye'nin pazar payının yüksek olduğu sektörlerin görece yavaş büyüyen sektörler olduğu tespit edilmiştir. Bu bölümde uluslararası üretim zincirleri kapsamında ürün bazında yapılan analizler de Türkiye'nin (pazar payı ile ölçülen) rekabet gücünün görece yavaş büyüyen pazarlarda yüksek olduğunu göstermektedir. **Türkiye'nin rekabet gücünün yüksek olduğu** ürünlerin niteliklerini bir bütün olarak görebilmek amacıyla, bu çalışmada incelenen ürünler için dünya ihracatının 2002-2008 dönemi ortalama yıllık büyümeye oranı

ile Türkiye'nin 2008'deki pazar payı arasındaki ilişki Şekil 5.6a'da sunulmuştur.³¹ Bu şekilde balonların büyülüğu Türkiye'nin 2008 ihracat değerine orantılı olacak şekilde düzenlenmiştir. Şekil 5.6a'da açık bir şekilde görüldüğü gibi, Türkiye büyümeye hızı düşük olan ürünlerde daha yüksek rekabet gücüne sahiptir.

Türkiye'nin rekabet gücünün arttığı ürünlerin niteliklerini görebilmek amacıyla, Şekil 5.6b'de, 2002'den 2008'e Türkiye'nin pazar payındaki artış ile dünya ihracatının aynı dönemdeki ortalama yıllık artış oranı arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Bu iki değişken arasında da negatif bir ilişki bulunmaktadır. Bir başka deyişle, incelenen üretim zincirlerinde Türkiye'nin rekabetçi olduğu ve rekabet gücünü arttırdığı ürünler, küresel ticarette payı azalan ürünlerdir. Türkiye'nin uluslararası ekonomi ile bu şekilde eklenmemiş olması, ihracatını hızlı bir şekilde artırması önünde önemli bir engel oluşturmaktadır.

Türkiye'nin uluslararası üretim zincirlerine eklenme biçiminin daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla, üretim zincirlerinde kimden ne aldığı ve kime ne sattığı incelenmiştir. Türkiye'nin ve diğer ülke gruplarının konumlarındaki değişme ayrıntılı olarak üretim ağları kapsamında 6. Bölüm'de ele alınacaktır.

Türkiye'nin uluslararası üretim zincirlerinin farklı aşamalarındaki pazar ve tedarikçi ülke grupları Tablo 5.7 ve 5.8'de sunulmuştur. Türkiye'nin hangi ürünleri, kimiyle ihraç ettiğine bakıldığından, hemen hemen incelenen tüm ürünlerde AB-15'in en önemli pazar olduğu görülmektedir. 2007 yılında bu ürünlerin toplam ihracatının %69'u AB-15'e, %11'i de AB-12'ye yapılmıştır. Sadece nihai ürünlere bakıldığı AB-15'in payı daha da fazla olmaktadır (toplamda %76; kara taşıtları %72, radyo/TV %84, giyim eşyası %82, hazır gıda %66, makineler %62). İncelenen beş üretim zincirinde Türkiye AB-15'e nihai ürün ihracatı konumunda uzmanlaşmıştır. BDT ülkelerine motor, Diğer Avrupa ülkelerine CRT, Güney Asya'ya tekstil makinaları ihracatında olduğu gibi diğer ülkeler belirli bazı ürünlerin ihracatında önemli paya sahiptir fakat Türkiye'nin bu ürünleri fazla miktarda ihraç etmediği göz önüne alındığında, bu ilişkilerin bazlarının kısa dönemli ilişkiler olduğu söylenebilir.

Türkiye'nin ithalatının coğrafi dağılımına bakıldığından (Tablo 5.8), AB-15'in önemli bir tedarikçi olduğu görülmektedir. Söz konusu ürünlerin %44'ü AB-15'ten ve %9'u AB-12'den ithal edilmiştir. AB-15, kara taşıtları üretim zincirinin tüm aşamalarında en önemli tedarikçi konumundadır. Bu zincirde özellikle parça/aksam ve nihai ürün ihracatının da büyük ölçüde AB-15'e yöneldiği göz önüne alındığında, Türkiye'nin içinde yer aldığı üretim zincirinin küresel boyutta olmadığı, AB ile sınırlı olduğu görülmektedir.

Televizyon üretim zincirinde AB-15 önemli bir tedarikçi konumunda değildir. Bu üretim zincirinde Çin ve Doğu Asya Türkiye'nin en önemli tedarikçileri arasındadır.

³¹ Pazar büyümeye oranı yılda -%22 olan katot resim tüpü (CRT) "aykırı" gözlem olduğu için bu sekilden çıkarılmıştır.

Tekstil/giyim eşyası üretim zincirinde bekleneceği gibi Çin, Doğu Asya ve Güney Asya en önemli tedarikçiler olurken, ABD/Kanada bu zincirde önemli bir hammadde tedarikçisi konumundadır. Türkiye AB-15'ten tekstil makinası, AB-15 ve ABD/Kanada'dan hammadde, AB-15, Çin, Doğu Asya ve Güney Asya'dan iplik, kumaş ve giyim eşyası alıp, tüm tekstil/giyim eşyası ürünlerini AB-15'e ve kısmen de AB-12'ye ihraç etmektedir.

Gıda üretim zincirinde gıda makinaları ve nihai ürün (hzır gıda) AB-15'ten ithal edilirken, işlenmiş gıda ve gıda hammaddesi ABD/Kanada, BDT ve Latin Amerika'dan ithal edilmektedir. ABD/Kanada ve Latin Amerika'nın incelenen üretim zincirleri arasında sadece tekstil/giyim eşyası hammaddesi ve gıda hammaddesi/girdisi aşamalarında varlık gösterebildiği vurgulanmalıdır.

Makina üretim zincirinde, nihai ürün (makina) ve ana parça/aksam aşamasında AB-15, standart girdi ve hammadde aşamasında ise BDT en önemli tedarikçilerdir. Bir başka deyişle, Türkiye AB-15'ten gelişmiş makina ve ana parça (motor, türbin) ve BDT'den standart hammadde ithal etmekte ve göreli olarak standart makinaları AB-15 ülkelerine satmaktadır.

5.5. AB-15 Pazarında Rekabetçi Konum

Türkiye'nin en önemli ihraç pazarı AB-15 olduğu için, bu pazardaki konumunun daha kapsamlı incelenmesi gereklidir. Bu nedenle Türkiye'nin AB-15 pazarında rekabet gücünün arttığı ürünler ile bu ürünlerin nitelikleri karşılaştırılmıştır. Aynı karşılaştırma, bu pazarda Türkiye'nin en önemle rakipleri olan Çin ve AB-12 için de yapılmıştır.

Türkiye'nin rekabetçi konumundaki değişimin göstergesi olarak, 2002-2008 döneminde AB-15 ithalatındaki payının değişimi kullanılmıştır. Ürünlerin niteliğini ölçmek için 2008 yılı göreli birim fiyatları kullanılmıştır.³² Örneğin kara taşit araçlarında Türkiye'nin göreli fiyatı -0.239 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, AB-15'in Türkiye'den ithal ettiği kara taşıtlarının ortalama birim fiyatının, toplam kara taşıtları birim fiyatından %23,9 daha düşük olduğunu göstermektedir. Bir başka deyişle, Türkiye'nin ihraç ettiği kara taşıt araçları, diğer ülkelerin ihraç ettiği kara taşıt araçlarından daha ucuzdur. Bu fiyat farklılığı, kalite gibi ürün niteliklerinin bir sonucu olabileceği gibi, ihracatçıların piyasa güçlerindeki farklılıklardan da kaynaklanabilir.

³² Birim fiyat, HS 92 sınıflaması, 6-hane düzeyindeki ürünün bir kilogramının fiyatı olarak tanımlanmıştır. Göreli birim fiyat, Türkiye'nin AB-15'e ihraç ettiği ürünün birim fiyatı ile AB-15'in olarındeki toplam ithalatının birim fiyatı arasındaki oranın logaritmasına eşittir. Üretim zincirleri için tanımlanan ürün gruplarının göreli birim fiyatları, o ürün grubunu oluşturan tüm ürünlerin göreli birim fiyatlarının, ürünün toplam ihracat değeri içindeki payı ile ağırlıklandırılmış ortalamasıdır. Göreli fiyatlar logaritmik şekilde hesaplandığı için, elde edilen değerler Türkiye'nin ihraç ettiği ürünlerin ortalama fiyatından (yaklaşık olarak) ne kadar farklı olduğunu göstermektedir.

Türkiye'nin AB-15 pazarındaki konumuna bakıldığında, görelî ihraç fiyatı ile pazar payındaki değişim arasında negatif bir bağıntı görülmektedir (Şekil 5.7a, şekilde balonların büyülüğu ihraç değerleri ile orantılıdır).³³ Türkiye'nin pazar payının arttığı ürünler, görelî fiyatın düşük olduğu ürünlerdir. Bir başka deyişle, Türkiye rakiplerine göre daha standart ve/veya basit ürünler üreterek (fiyat rekabeti temelinde) piyasa payını artırmaktadır. Taşıt araçları bu eğilimin kısmen dışında kalmıştır. Taşıt araçlarında Türkiye'nin ihraç ettiği ürünlerin fiyat farkı az olmakla birlikte, bu ürünlerde pazar payı son derece hızlı bir şekilde artırlabilmistiştir.

Çin'in AB-15 pazarındaki konumu iki açıdan Türkiye'nin konumu ile büyük benzerlik göstermektedir (Şekil 5.7b). İlk olarak, Çin'in AB-15'e olan ihracatında da görelî fiyat ile pazar payındaki değişim arasında negatif bir ilişki vardır. Çin de görelî olarak daha düşük fiyattan sattığı ürünlerde pazar payını daha hızlı artırlabilmistiştir. İkinci olarak, Çin ve Türkiye'nin AB-15'e ihraç ettikleri ürünler, pazar payındaki değişme ve görelî fiyat açısından benzer özelliklere sahiptir. İki ülke de benzer ürünlerde pazar paylarını artırmıştır ve pazar payı artan ürünlerde iki ülkenin de görelî fiyatları düşüktür. Bir anlamda Türkiye ve Çin AB-15 pazarında benzer piyasalarda benzer şekilde (fiyat temelinde) rekabet etmektedir.

AB-12'nin konumu, Türkiye ve Çin'in konumundan önemli ölçüde farklıdır. İlk olarak, AB-12'de pazar payındaki artış ile görelî fiyat arasında herhangi bir ilişki yoktur. Örneğin AB-12'nin pazar payı en hızla artan iki ürünü (kara taşıtları parça ve aksamı ve radyo/televizyon), AB-12'nin görelî fiyatı sıfıra yakındır. Bir başka deyişle, AB-12, diğer ülkelerle (ortalama olarak) aynı fiyattan satmasına karşın pazar payını bu iki ürünü hızlı bir şekilde artırlabilmistiştir.

AB-12'nin giderek daha rekabetçi olduğu ürünler ile Türkiye'nin (ve Çin'in) daha rekabetçi olduğu ürünler arasında bir ilişki görülmemektedir. AB-12'nin AB-15 pazarında payını artırdığı ürünlerin önemli bir kısmında Türkiye rekabetçi değildir veya rekabetçi gücünü kaybetmiştür. Bu konuda en çarpıcı örnek radyo/TV üretim zinciridir. Türkiye 2000'lerin ortalarında kadar AB-15 televizyon pazarında payını hızla artırmışına karşın, 2005'ten sonra payı aynı hızla düşmüştür. Buna karşın, 2005'ten sonra AB-12'nin pazar payında artış aynı hızla devam etmiş ve pazar payının en hızlı artırdığı sektör radyo/televizyon olmuştur.

³³ Piyasa payındaki artış değişkeni çok yüksek olan CRT ürünü şekele dahil edilmemiştir.

B Ö L Ü M

ÜRETİM ZİNCİRLERİNİN KÜRESEL ÖLÇEKTE
DÖNÜŞÜMÜ

Üretim zincirlerinin küresel ölçekte dönüşüm sürecinin anlaşılabilmesi için sadece belirli ülkelerin üretim zincirinin farklı aşamalarındaki konumlarının incelenmesi yeterli olmamaktadır. Üretim zincirlerinin farklı aşamaları için tüm ikili ticari ilişkilerin ve bu ilişkilerin zaman içerisindeki değişiminin analiz edilmesi gereklidir. Bu analiz dört boyutta (üretim zinciri, tedarikçi ülke, müşteri ülke, zaman) gerçekleştirildiği için analiz sonuçlarının özet bir şekilde sunulabilmesi zordur. Bu çalışmada, üretim zincirlerindeki dönüşümün görselleştirilebilmesi için iki yöntem kullanılmıştır.

İlk olarak, üretim zincirlerinin her aşaması için tüm dönem boyunca ülkelerin coğrafi konumlarına uygun olarak ülkeler arasındaki ticari ilişkiler ağları hazırlanmıştır. Bu şekilde hazırlanan ağ grafikleri çok sayıda olduğu için (yaklaşık 400 grafik), her ürün için ticari ilişkiler ağlarındaki değişimin animasyonları hazırlanmıştır. Bu animasyonlar proje web sayfasında yer almaktadır (www.metu.edu.tr/~etaymaz/uuz). Animasyonların dönem başı, ortası ve sonu resimleri (1994, 2001 ve 2009 yılları) bu metinde sunulmuştur. Bu grafiklerde, ülkeleri/ülke gruplarını temsil eden balonların büyüklüğü, o ülkenin/ülke grubunun dünya ihracatı içindeki payı ile orantılıdır. Ülkeler arasındaki ticari ilişkiler oklar ile gösterilmiştir ve okların genişliği ihracat miktarı ile orantılıdır. Grafiklerin daha rahat görülebilmesi amacıyla 100 milyon doların altındaki ihracat akımları gösterilmemiştir. Diğer ülkelerden farklılaştırılmak amacıyla Türkiye ve ticari ilişkileri kırmızı renkte gösterilmiştir.



Ticaret ağı grafikleri hazırlanırken ülkelerin dünya üzerindeki konumları göz önüne alınmıştır. Ülkelerin birbirlerine olan uzaklıklarının daha gerçekçi görülebilmesi amacıyla dünyanın Kuzey Kutbu'ndan görünümü esas alınmıştır. Yukarıdaki dünya haritasında ticaret ağları grafiklerinde ülkelerin konumları gösterilmektedir.

Ticari ilişkiler ağlarındaki değişime ilişkin grafikler, sürecin görselleştirilmesini sağlamak fakat niceliksel bilgi vermemeektedir. Bu nedenle incelenen her ürün için, ülke gruplarının 2002-2008 döneminde küresel ihracat paylarındaki değişimini tablolaştırmıştır.³⁴ Analiz için 2002-2008 döneminin alınmasının nedeni, bu dönemin son yillardaki eğilimi daha iyi yansıtmasıdır. Küresel pazar paylarındaki değişim verileri, ülkelerin ilgili ürünlerde rekabetçi konumunun hangi yönde değiştığını göstermektedir. Örneğin küresel otomobil pazarındaki payının artması, Türkiye'nin taşıt araçları zincirinin son aşamasında daha rekabetçi olduğuunu göstergesi olarak yorumlanacaktır.

Türkiye açısından AB-15 pazarı en önemli pazar olduğu için, küresel pazara ek olarak AB-15 pazarındaki değişimler de ayrıca incelenmiştir. Bu analizler, Türkiye'nin AB-15 pazarındaki rakiplerinin konumlarının belirlenmesi açısından ek bilgi sağlayacaktır. Son olarak, hangi ürünlerde hangi ülkelerin talebinin daha hızlı arattığını görmek için, küresel ithalatta ülkelerin paylarının değişimleri de incelenmiştir.

Küresel ihracat payı değişimleri, AB-15 pazar payı değişimleri ve küresel ithalat payı değişimleri tabloları, tablo numaralarında, sırasıyla, a, b ve c uzantıları ile tanımlanmıştır. Üretim zincirlerindeki değişimlerin daha rahat görülebilmesi amacıyla 2002-2008 döneminde payı %1 ve daha fazla artan ülkelerin değerleri mavi, payı %1 ve daha fazla düşen ülkelerin verileri de kırmızı fon ile işaretlenmiştir. Her tablonun son satırına, ilgili pazarın mutlak büyüklüğünün görülebilmesi amacıyla 2007-2008 ortalama ihracat ("c" tablolarında ithalat) verileri de eklenmiştir.

6.1. Kara Taşıtları

Kara taşıtları üretim zincirinde son 10 yılda köklü dönüşümler yaşanmaktadır. AB-12, Çin ve Doğu Asya ülkeleri üretim zincirinin hemen her aşamasında dünya ihracatı içerisindeki paylarını hızla artırmaktadır (Tablo 6.1a). Bu ülkeler özellikle üretim zincirinin üst (parça/aksam üretimi) aşamalarında konumlarını güçlendirmektedir. Çin, kitlesel üretimin önemli olduğu otomobil üretiminde henüz diğer aşamalarda olduğu kadar hızlı bir şekilde pazar payını artıramamıştır. ABD-Kanada ve Japonya-Australya-Yeni Zelanda üretimin tüm aşamalarında paylarını hızlı bir şekilde kaybederken, AB-15 motor dahil parça ve aksam

³⁴ İhracat değerlerindeki yıllık dalgalanmaların etkisini azaltmak için pazar payları 2001-2002 ve 2007-2008 ihracat ve ithalat değeri ortalamaları kullanılarak hesaplanmıştır. Bu nedenle 2002-2008 pazar payı değişimi, aslında 2001/2002-2007/2008 pazar payı değişimidir.

üretiminde konumunu güçlendirmekte, fakat nihai ürünlerden, özellikle otomobilden hızla çekilmektedir. Türkiye üretimin tüm aşamalarında kısmen de olsa payını arttırmış, fakat en hızlı artışları üretim ölçüği düşük olan kara taşıt araçlarında (traktör, otobüs ve kamyon) gerçekleştirmiştir.

Türkiye açısından önemli olan AB-15 pazarına bakıldığından, Avrupa'daki üretim zincirlerindeki dönüşüm daha rahat görülebilmektedir (Tablo 6.1b). AB-15 pazarında, AB-15 ülkelerinin hemen her aşamada gerilediği, buna karşın AB-12 ülkelerinin ise üretim zincirinin (takım tezgahı üretimi hariç) tüm aşamalarında güçlendiği anlaşılmaktadır. Türkiye, AB-15 pazarında otomobil dahil nihai ürün ihracatında yoğunlaşmaktadır. ABD ve Kanada, AB-15'e yönelik üretim zincirlerinde parça ve aksam tedarikçisi konumlarını hızla kaybederken, Çin çelik ve standart parça ihracatı ile taşıt araçları üretim zincirinin üst aşamalarında AB-15 pazarı ile eklemlemeye başlamıştır.

Küresel kara taşıtları piyasasında ithalatın yapısındaki değişim (Tablo 6.1c), bu sektördeki dönüşümler konusunda tamamlayıcı bilgi vermektedir. İthalat payları açısından en önemli kayıplar ABD-Kanada'da gözlenmektedir. ABD-Kanada'nın küresel kara taşıtları ithalatı içerisindeki payı son 10 yıl içerisinde çok ciddi hızda düşmüştür (son 6 yılda 13 puandan fazla). Bu durum kısmen gelişmekte olan ülkelerin hızla artan talebinin bir sonucudur. Nitekim küresel ithalat içerisinde BDT, AB-12 (ürtim zincirinin tüm aşamalarında) ve Latin Amerika ve AB-15 (nihai ürünler aşamalarında) payı artmıştır. Türkiye'nin ithalattaki payı daha çok üretim zincirinin üst aşamalarında (parça ve aksam) artış göstermiştir.

Kara taşıtları uluslararası üretim zincirinin farklı aşamalarındaki dönüşüm Şekil 6.1a-6.e'de daha kapsamlı bir şekilde görülmektedir. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde kara taşıtları üretim zincirinde yedi önemli değişimin yaşandığı söylenebilir:

1. Kara taşıtları üretim zincirinde ülkeler arası ticarette bir çeşitleme yaşanmaktadır. Bu durum şeillerde ikili ilişkileri gösteren bağlantı sayısının artmasında da kendini göstermektedir. Bu kapsamda, özellikle kara taşıtları parça ve aksamında ve kısmen nihai üründe ABD-Kanada ve Japonya-Australya-Yeni Zelanda ile Latin Amerika ve Doğu Asya arasındaki ticari ilişkiler, küresel ticaret içerisinde 1990'lardaki baskın konumunu hızla kaybetmiştir.
2. Nihai ürün ihracatında AB-12, Türkiye ve Doğu Asya giderek artan paya sahip olmuşlardır. Nihai ürünlerde BDT ve AB-15'in ithalatçı olarak ön plana çıktığı görülmektedir. Küresel ticaretin bölgesel dağılımındaki bu kayma açık bir şekilde Türkiye'ye kara taşıtları üretimi ve ihracatında büyük bir avantaj sağlamıştır. Bu avantajın önumüzdeki kısa ve orta dönemde de devam edeceği söylenebilir.

3. Ana parça (motor) üretimi ve ihracatı hızla Çin, Doğu Asya ve AB-12'ye kaymıştır. AB-12'nin ihracatının büyük ölçüde AB-15'e yönelikmasına karşın Çin ve Doğu Asya tam anlamıyla “küresel oyuncu” konumundadır ve farklı coğrafi bölgelerdeki üretim zincirleri ile eklenmektedir.

4. Standart parça ve aksam üretimi ve ihracatında da benzer bir görünüm vardır. Fakat üretim zincirinin bu aşamasında Çin ve Doğu Asya'nın konumu, ana parça ve aksamdan daha güçlü durumdadır.

5. Kara taşları üretim zincirinde hammadde olarak (yassı) çelik kullanılmıştır. Çelik ihracatında Çin ve Güney Asya lehine önemli bir kayma yaşanmaktadır.

6. Kara taşları üretim zinciri, küresel olmaktan çok bölgesel bir nitelik taşımaktadır. Avrupa-merkezli bölgesel üretim zinciri, AB-15'ten AB-12'ye ve diğer Avrupa ülkelerine bir bütün olarak taşınmaktadır. Bu yer değiştirme süreci, üretim zincirinin teknolojik olarak görece daha basit olduğu standart parça/aksam üretimi ve nihai ürün (büyük ölçüde montaj) aşamalarında daha erken ve hızlı yaşanmaktadır. Türkiye, Avrupa-merkezli bölgesel üretim zincirine eklenmiştir, Avrupa bölgesel üretim zincirindeki kaymadan önemli bir avantaj sağlamış ve standart parça/nihai ürün aşamalarında 1990'ların ortalarından itibaren rekabetçi konumunu güçlendirmiştir. Türkiye özellikle üretim ölçüği düşük olan ve ölçek ekonomilerinin görece az önemli olduğu otobüs ve kamyon gibi ürünlerde rekabetçi olmuştur.

7. AB-15 ülkelerine yönelik kara taşları üretim zincirinde, özellikle Türkiye açısından önemli olan nihai ürün aşamasında Çin'in payı henüz düşüktür, fakat Çin'in uzun dönemde bu pazarda da önemli bir paya sahip olması beklenmelidir çünkü Çin i) küresel üretim zincirleri ile eklenmiştir, ii) üretimin üst (hammadde ve girdi) aşamalarında hızlı bir şekilde pazar payını arttırmış ve iii) Avrupa-dışı piyasalarda nihai ürün aşamasında rekabetçi olmaya başlamıştır. Bu nedenlerle Çin'in AB-15 pazarında nihai ürünler aşamasında rekabetçi olacağı ve Türkiye ile AB-12'yi zorlayabileceği söylenebilir.

6.2. Televizyon

Televizyon ihracatı Türkiye'nin tüketici elektroniğindeki en önemli ürünü olup, 1990'lardan sonra ihracat payı hızlı bir şekilde artmış, fakat 2000'lerin ortalarından sonra da aynı hızla gerilemiştir. Türkiye'nin televizyon üretim zincirine eklenme biçimini ve performansı politika geliştirilmesi açısından önemli dersler içermektedir.

Televizyon/radyo üretim zincirinde gelişmiş ülkelerin üretimin hemen her aşamasında dünya ihracatı içerisindeki payları son 10 yılda düşmüştür (Tablo 6.2a). Türkiye ile birlikte Doğu Asya ülkelerinin nihai ürün aşamalarındaki paylarında önemli düşüşler yaşanmıştır. Çin

ürtim zincirinin tüm aşamalarında pazar payını olağanüstü ölçüde arttırmıştır. Doğu Asya ülkeleri üretim zincirinin üst aşamalarında (hammadde ve elektronik bileşenler) ve AB-12 ülkeleri de üretim zincirinin son aşamalarında (televizyon/radyo) giderek daha rekabetçi olmuşlardır. Eski televizyon teknolojisinin ana girdisi olan katot resim tüpünde ihracatçı olarak sadece Çin ve Doğu Asya ülkeleri kalmışlardır, fakat bu dönemde katot resim tüpü üretimi ve ihracatının hızla azaldığı da vurgulanmalıdır (2007/2008 ortalama küresel ihracat değeri sadece 2,3 milyar dolar).

AB-15 pazarındaki gelişmeler kısmen farklıdır (Tablo 6.2b). Bu pazarda AB-15 ülkelerinin payı (bir başka deyişle, AB-15 içi ticaret payı) hızla azalmıştır. Diğer gelişmiş ülkelerin (ABD-Kanada ve Japonya-Australya-Yeni Zelanda) payları dönem başında zaten düşük olduğu için daha fazla düşmemiştir. AB-15 pazarında nihai ürün aşamasında payı en çok artan ülke grupları AB-12 ve Çin olmuştur. Elektronik bileşenlerde ise Çin'in belirgin bir üstünlüğü vardır.

Dünya ithalatındaki değişimler, televizyon üretim zincirindeki yer değiştirmeleri açık bir şekilde göstermektedir (Tablo 6.3c). Japonya-Australya-Yeni Zelanda hariç görecek gelişmiş ülkelerin (AB-15, ABD-Kanada, AB-12 ve BDT) küresel televizyon ithalatı içerisindeki payı artarken, gelişmekte olan ülkelerin ve en çok Doğu Asya'nın payı azalmaktadır. Üretim zincirinin girdilerini oluşturan elektronik bileşenler ve plastikte ise gelişmiş ülkelerin payı azalırken, Çin'in payında patlama yaşanmıştır. Çin, küresel televizyon üretiminde payını son derece hızlı artırmakta, bu üretim için gerekli elektronik bileşenlerin bir kısmını ithal etmektedir.

İkili ticaret akımlarını da gösteren televizyon üretim zinciri şekillerine bakıldığında (Şekil 6.2a), televizyon ticaretindeki kaymalar daha açık bir şekilde görülmektedir. 1990'ların ortalarında televizyon ticaretinde iki ana eksen, Latin Amerika-ABD/Kanada-Doğu Asya ve AB-15-Doğu Asya bulunuyordu. 2000'lerin sonlarına gelindiğinde ise ilk eksende Çin, ikinci eksende ise AB-12 Doğu Asya'nın yerini almıştır. Türkiye'nin 1990'ların ikincisi yarısında AB-15 pazarına yönelik olarak hızla büyüdüğü fakat 2000'li yıllarda bu gelişimini sürdürmediği ve gerilemeye başladığı da gözlenmektedir.

İhracat hacmi 2000'li yıllarda hızla düşen katot resim tüpü (CRT) ticaretinde Latin Amerika-ABD/Kanada ile Doğu Asya/Pasifik ülkeleri arasında yoğunlaşan ticari ilişkiler, 2000'li yıllarda Çin ve Doğu Asya'nın en önemli ihracatçılar olduğu bir yapıya dönüşmüştür (Şekil 6.2b).

Elektronik bileşenler ticaretindeki kaymalar, bu sektördeki dönüşümün ne kadar hızlı ve kökten olduğunu göstermektedir (Şekil 6.2c). Küresel düzeyde elektronik bileşenler ticareti 1990'ların ortalarında büyük ölçüde ABD-Kanada, Japonya-Australya-Yeni Zelanda

ve Doğu Asya üçgeninde gerçekleştiriyordu. Fakat Çin'in yükselişi üretim zincirinin bu aşamasında da yapıyı tamamen değiştirmiş, 2000'li yılların sonlarında Çin-Doğu Asya ticareti küresel elektronik bileşenler ticaretinde baskın bir konuma ulaşmıştır. Bir başka deyişle 1990'larda Doğu Asya ülkelerinin elektronik bileşen, gelişmiş ülkelerin de nihai ürünlerini ürettiği bir yapıdan, Doğu Asya ve Çin'in elektronik bileşen, Çin'in de nihai ürün üretip gelişmiş ülkelere ihrac ettiği bir yapıya doğru dönüşüm yaşanmıştır. Elektronik bileşenlerde AB-15 ve AB-12'nin zaten görece zayıf olan konumu biraz daha zayıflamış, Türkiye ise tüm dönem boyunca bu alanda küresel üretim zincirlerinin dışında yer almıştır.

Televizyon zincirinin bir hammaddesi olarak ele alınan mühendislik plastiklerindeki kayma, kısmen elektronik bileşenlerdekine paralel olmuştur (Şekil 6.2d). Bu ürünlerde de 1990'ların ortalarından itibaren Çin-Doğu Asya ticareti baskın bir konuma gelmiştir. Plastik zincirinde AB-15 ve AB-12, elektronik bileşenlere göre, konumunu daha iyi koruyabilmiştir.

Plastik enjeksiyon makinası ticaretinde 1990'larda baskın olan ABD/Kanada, Japonya-Australya-Yeni Zelanda ve Doğu Asya ekseninde ABD/Kanada bağlantısı hızla zayıflamış, bu ülkelerin yerine Çin geçerek Çin, Japonya-Australya-Yeni Zelanda ve Doğu Asya'dan oluşan yeni bir eksen oluşmuştur (Şekil 6.2e).

Televizyon üretim zincirindeki değişimler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

1. 2000'li yıllarda başlarından itibaren televizyon üretim zincirinde gerçekleşen teknolojik gelişmeler sonucu katot resim tüplü (CRT) televizyonların yerine LCD ve plazma televizyon talebi artmıştır. Bu nedenle televizyon ihracat hacmi artmaya devam ederken, katot resim tüpü ticaret hacmi hızla düşmüştür.
2. Türkiye, 1990'larda küresel televizyon üretim zincirinin sadece son aşamasında yer almış, Doğu Asya ülkelerinden katot resim tüpü (ve elektronik bileşenler) ithal edip, AB-15 ülkelere CRT televizyon ihrac etmiştir. Türkiye bu süreçte pazar payını 2000'lerin ortalarına kadar arttırmış, fakat LCD ve plazma televizyon teknolojisine hızlı geçiş yapamadığı için bu pazarlarda payını kaybetmiştir. Bir başka deyişle, 1990'larda küresel üretim zincirinin sadece nihai ürün aşamasında varlık gösterebilen Türkiye, 2000'li yıllarda bu alandaki konumunu da kaybetmeye başlamıştır.
3. Küresel televizyon üretim zincirindeki en önemli değişim, Çin'in elektronik bileşenler ve televizyon üretimindeki güçlenen konumudur. Çin, üretim sürecinin tüm aşamalarında tedarikçi ve girdi aşamasında müşteri olarak önemli bir paya sahip olmuştur.
4. Televizyon üretim zinciri, kara taşları üretim zincirine göre daha küresel bir nitelik göstermekle birlikte, bu üretim zincirinde de AB-12 ülkeleri nihai ürün aşamasında AB-15

pazarına olan yakınlarını bir avantaj olarak kullanmış ve AB-15 pazarında en önemli nihai ürün tedarikçisi haline gelmiştir. Bu piyasada Çin'in etkisi hala, diğer piyasalara göre, daha zayıf durumdadır. Bu durum, Türkiye'nin televizyon üretiminde önemli bir fırsatı değerlendiremediğini göstermektedir.

6.3. Tekstil ve Giyim Eşyası

Tekstil ve giyim eşyası üretim zinciri ihracat ve istihdam açısından Türkiye için özel öneme sahiptir. Son yıllarda bu zinciri etkileyen en önemli düzenleme 1 Ocak 2005'ten itibaren Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üye ülkelerde kotaların kalkmasıdır (ayrıntılı bilgi için Eruygur, Özçelik ve Taymaz, 2004). Türkiye 1996'dan itibaren Gümrük Birliği nedeniyle AB pazarına kotasız erişebildiği için bu durumdan doğrudan etkilenmemiştir, fakat özellikle Çin ve Güney Asya ülkelerinin kota sınırlamasından kurtulması sonucu daha yoğun rekabetçi baskın ile karşılaşmıştır. ABD pazarında ise Türkiye de kota kısıtından kurtulmuştur, fakat Türkiye açısından ABD pazarı, AB'ye göre ikincil önemdedir.

Tekstil ve giyim eşyası üretim zincirinde ihracat yapısındaki değişimlere bakıldığından, tüm gelişmiş ülkeler ile birlikte Doğu Asya ülkelerinin paylarının önemli oranda azaldığı görülmektedir (Tablo 6.3a). Çin pamuk, yünlü iplik ve diğer iplik hariç üretim zincirinin her aşamasında payını hızlı bir şekilde arttırmış, kotaların kalkmasından büyük ölçüde yararlanması beklenen Güney Asya ülkeleri ise sadece pamuklu ve diğer (keten, ipek, vb) tekstil ve giyim zincirinde önemli artışlar sağlayabilmiştir. Güney Asya ülkelerinin bu iki zincirde başarılı olmalarına karşın, yünlü ve sentetik zincirlerinde başarılı olamaması, bu ülkelerin rekabetçi üstünlüklerinin büyük ölçüde doğal kaynak temelinde sağlanmasıının sonucudur.

Türkiye 2002-2008 döneminde tekstil ve giyim eşyası üretim zincirinin tüm aşamalarında pazar payını (az da olsa) artırabilmiştir. Çin ve Güney Asya gibi ülkelerin kotaların kalkmasından sonra artan rekabetçi baskısına karşın Türkiye'nin bu konumunu koruması ve güçlendirmesi başarı olarak değerlendirilebilir. AB-12 ülkeleri, nihai ürün hariç yünlü üretim zincirinde pazar paylarını arttırmıştır.

AB-15 pazarında da benzer bir değişim yaşanmıştır (Tablo 6.3b). Bu pazarda hemen her üründe payı azalan AB-15, artan ise Çin olmuştur. Türkiye, AB-15 pazarında, özellikle üretimin üst aşamalarında (hammadde ve girdi) pazar payını daha fazla arttırmıştır.

İthalatta, genel olarak gelişmiş ülkelerin paylarında düşüş yaşanmıştır (Tablo 6.3c). AB-15 ülkelerinin tüm ürünlerde payı düşerken, nihai ürünlerde (pamuklu giyim, yünlü giyim, sentetik giyim ve diğer giyim) payını arttırması, bu ülkelerin bir bütün olarak tekstil ve giyim eşyası üretim zincirinden çekilmesiyle açıklanabilir. Türkiye'nin de küresel ithalat içindeki payı hemen hemen tüm ürünlerde artmıştır. Bir başka deyişle Türkiye tekstil ve

giyim eşyası ihracatını artırırken, aynı ürünlerin daha hızlı bir şekilde ithal etmektedir. Bu durum, hem Türkiye'nin tekstil ve giyim eşyası üretim zincirlerine daha fazla eklenmesi, hem de tüketicilerin artan oranda ithal giyim eşyası talep etmesi sonucu gerçekleşmektedir.

Çin 1990'lı yıllarda tekstil ve giyim eşyasında dünyanın onde gelen ihracatçıları arasında daydı (Şekil 6.3a). 2000'li yılların sonrasında Çin bu konumu daha da güçlendirmiş, gerçek anlamda bir "küresel tedarikçi" olmuştur. Bu gelişmeler sonucu, 1990'larda ABD-Kanada ve Japonya-Australya-Yeni Zelanda gibi kendisine görece daha yakın gelişmiş ülkelere yönelik ihracat yaparken günümüzde AB-15'e ihracatı da önemli bir düzeye ulaşmıştır.

Hazır giyimdeki bu köklü dönüşümüne karşın ara mallarda (kumaş ve iplik) ve hammadde dönüşüm daha yavaş bir seyir izlemiştir (Şekil 6.3b, 6.3c ve 63.d). Bu ürünlerde Çin'in konumu, nihai ürününde (hazır giyim) olduğu kadar güçlü değildir. Ayrıca, özellikle hammadde küresel ticaret çok-boyutlu bir yapıya sahiptir. Kumaş, iplik ve kısmen hammadde Doğu Asya Çin'in önemli bir tedarikçisi konumundadır.

Tekstil makinaları ticaretinde son yirmi yılda önemli kaymalar yaşanmıştır (Şekil 6.3e). Genel olarak küresel ihracatta AB-12'nin payı azalırken Çin'in payı artmış, bu iki ülke arasında karşılıklı ticaret yoğunlaşmıştır. Bu gelişme sonucu ABD-Kanada ve AB-15 ile Japonya-Australya-Yeni Zelanda ve Doğu Asya eksenlerinde yoğunlaşan küresel ticaret, yerini AB-15 ve Çin (ve kısmen Japonya-Australya-Yeni Zelanda) arasındaki ticarete bırakmıştır.

Özetle, tekstil ve giyim eşyası üretim zincirinde üç önemli dönüşüm gözlenmiştir:

1. Tekstil ve giyim eşyası üretim zincirinin son aşaması (nihai ürün, giyim eşyası) büyük ölçüde Çin'e doğru kaymıştır. Çin, ABD-Kanada ve Japonya-Australya-Yeni Zelanda piyasalarında zaten sahip olduğu baskın konumunu daha da geliştirmiştir, buna ek olarak AB-15 piyasasında da baskın hale gelmiştir.
2. Üretim zincirinin üst aşamalarında (girdi ve hammadde) Doğu Asya ülkeleri artan oranda Çin'in tedarikçisi olmuştur. Tekstil makinalarında ise, Çin'in önemli bir atılım gerçekleştirdiği gözlenmektedir. Güney Asya ülkeleri ancak doğal kaynaklardaki avantajlarına dayalı bir başarı gösterebilmişlerdir.
3. Türkiye, AB-15 pazarındaki payını, hemen hemen tüm ürünlerde koruyabilmiş ve hatta arttırmıştır. AB-12 ülkeleri ise, AB-15 pazarında, coğrafi avantajlarına karşın bir başarı gösterememişlerdir.

6.4. Gıda

Gıda sektörü, her ülkede ekonomik gelişme düzeyinden oldukça bağımsız şekilde var olan bir sektördür. Yerel tercihler, raf ömrü, tüketimin niteliği ve ulusal düzenlemeler gibi etkenlerden dolayı üretim genelde tüketicilere yakın bölgelerde gerçekleşmektedir. Bu nedenle bu çalışmada ele alınan üretim zincirleri arasında en yavaş değişim gıda üretim zincirinde gözlenmiştir.

Gıda üretim zincirinde, ABD-Kanada ve Japonya-Australya-Yeni Zelanda'nın küresel ihracat ve ithalat içerisindeki payları 2000'li yıllarda kısmen azalmıştır (Tablo 6.4a ve 6.4c). AB-15'in ihracat ve ithalat payında ise önemli bir değişiklik yaşanmamıştır. Üretim zincirinin tüm aşamalarında ihracat payı artan ülkeler AB-12 ve Latin Amerika olmuştur. İthalat payı en çok artan ülkeler ise AB-12 ve BDT'dir. Türkiye'nin dünya ihracatı ve ithalatındaki payları, üretimin tüm aşamalarında kısmen artmıştır.

Çin gıda üretim zincirinde, hammadde, işlenmiş gıda ve hazır gıda ürünlerinde küresel pazar payını yaklaşık son 20 yıldır arttıramamıştır. Çin'in bu alanda, diğer ürünlere oranla daha az başarılı olması, gıda üretim zincirinde hammaddenin önemi ve Çin'in artan gıda talebi olabilir. Nitekim özellikle gıda hammadde ithalatında Çin'in payı 2000'li yıllarda önemli oranda artmıştır. Gıda üretim zincirindeki bu görece başarısız konumuna karşın Çin gıda makinaları ihracatında başarılıdır. Çin'in küresel gıda makinaları ihracatı içerisindeki payı 2002-2008 döneminde 2,7 puan artmıştır.

AB-15 pazarına bakıldığında, pazar payı azalan ülkeler AB-15 ve ABD/Kanada olurken, pazar payı sistematik bir şekilde artan tek ülke grubu AB-12 olmuştur (Şekil 6.4b). Türkiye'nin AB-15 pazarındaki payı, dünya ihracatındaki payına yakın oranlarda (ve düşük düzeylerde) artmıştır. Bu durum, kara taşları, televizyon ve tekstil/giyim eşyası gibi üretim zincirlerinin aksine, gıda üretim zincirinde AB-15'in Türkiye açısından (henüz) önemli artan bir piyasa olmadığını göstermektedir. AB-15 pazarında payı az da olsa artan iki önemli tedarikçi Çin ve (özellikle gıda hammaddesinde) Latin Amerika olmuştur.

Küresel gıda üretim zincirinde gözlenen dönüşümlerin dört temel özelliği vurgulanabilir:

1. Gıda üretim zincirleri, bu çalışmada incelenen diğer üretim zincirleri ile karşılaştırıldığında çok daha statik bir yapıya sahiptir. Gıda üretim zincirinde zaman içinde ülkelerin payları ancak tedrici olarak değişmektedir. Gıda üretim zincirinin daha statik olmasının temel nedeni, tüm ülkelerde yurt içi üretimin önemli olmasıdır.
2. Gıda üretim zincirinde bölgesel yoğunlaşmalar da gözlenmemektedir. Ticari ilişkiler küresel ölçekte daha homojen bir şekilde dağılmıştır.

3. Bu çalışmada incelenen diğer üretim zincirleri ile karşılaştırıldığında Çin'in performansı daha düşüktür. Çin bu üretim zincirinde rekabetçi konumunu son 20 yıllık dönemde güçlendirememiştir.

4. AB-15 küresel gıda zincirinde önemli bir nihai ürün müşterisidir. Bu pazarda payı artan en önemli ülke grubu AB-12'dir. Fakat AB-12'nin ithalatı da benzer bir şekilde artmıştır. Türkiye AB-15 pazarında rekabetçi gücünü arttıramamıştır.

6.5. Makina

Küresel makina üretim zincirinin hemen her aşamasında gelişmiş ülkeler önemli oranda pazar paylarını kaybetmiştir (Tablo 6.5a). Bu dönüşümün en önemli istisnası, Japonya-Avustralya-Yeni Zelanda'nın motor ve türbin gibi teknolojik düzeyi yüksek ana girdilerde payının artmasıdır. Gelişmiş ülkelerin kaybettikleri pazar payı, önem sırasına göre, Çin, Doğu Asya, AB-12 ve Türkiye tarafından kazanılmıştır, fakat bu dört ülkenin konumu açısından çok önemli farklar mevcuttur.

Çin, ham madde (metal) hariç üretim sürecinin her aşamasında küresel pazar payını hızlı bir şekilde arttırmıştır. Doğu Asya ülkeleri teknolojik olarak daha gelişmiş (ve pazar hacmi daha büyük olan) motor ve türbin gibi ana girdiler ile sanayi makinalarında uzmanlaşmaktadır. AB-12 ile Türkiye daha çok tüketicilere yönelik dayanıklı tüketim makinalarında iyi bir performans sergilemiştir. Dünya genelinde gözlenen bu eğilimler AB-15 pazarında farklı hızlarda fakat aynı yönde gerçekleşmiştir (Tablo 6.5b).

Küresel makina ithalatında, Japonya-Avustralya-Yeni Zelanda hariç gelişmiş ülkelerin payları düşmektedir (Tablo 6.5c). Küresel ithalat içerisindeki payı en hızlı artan ülke grubu BDT olmuştur: BDT ülkelerinin ithalat talebi, makina üretim zincirinin her aşamasında dünya ortalamasından daha hızlı artmıştır. Çin, Doğu Asya ve AB-12 ülkelerinin ithal payının motor ve türbin gibi ana girdilerde artması, bu ülkelerin teknolojik olarak gelişmiş girdileri kullanarak nihai ürünler (sanayi makinaları ve dayanıklı tüketim malları) üreten bir yapıya dönüştüklerini göstermektedir.

Makina üretim zincirinin nihai aşamasında 1990'ların ortalarında ABD-Kanada ile AB-15 ve Doğu Asya ile Japonya-Avustralya-Yeni Zelanda ve AB-15 arasında yoğun ilişkilerin olduğu gözlenmektedir (Şekil 6.5a). Çin ve AB-12'nin makina ihracatında ön plana çıkmasıyla, küresel üretim zincirinde Doğu Asya'nın bağlantıları zayıflamış, bunun yerine AB-15'in Çin ve AB-12 ile bağları güçlenmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin de artan pazar payı ile birlikte ihracat piyasalarında çeşitlenme yaşanmıştır.

Makina üretim zincirinin ana girdisini oluşturan motor ve türbin gibi ürünlerde 1990'larda en yoğun ticari ilişkiler, teknolojik açıdan gelişmiş ürünleri üretme kapasitesine sahip ABD-Kanada ile AB-15 arasında gerçekleşmiştir (Şekil 6.5b). Bu eksen, 2000'lerin sonuna gelindiğinde küresel ticaret içerisindeki payını kısmen kaybetmekle birlikte hala en önemli ikili ticari bağ olma özelliğini korumuştur. Motor ve türbin gibi ana girdilerde ihracat payı en hızlı artan Çin'in ilişkileri tek bir pazarla yönelik olmamış, Doğu Asya, Japonya-Australya-Yeni Zelanda gibi yakın pazarların yanı sıra ABD-Kanada ve AB-15 gibi daha uzak ve gelişmiş pazarlara da yönelmiştir.

Standart makina parça ve aksamında 1990'larda ABD-Kanada ile AB-15 (ve AB-15 ile AB-12 ve Diğer Avrupa) ve Japonya-Australya-Yeni Zelanda ile Doğu Asya arasında yoğunlaşan ilişkiler, zamanla Japonya-Australya-Yeni Zelanda ile Doğu Asya, Doğu Asya ile Çin ve Çin ile AB-15 (ve AB-15 ile AB-12 ve Diğer Avrupa) arasındaki ilişkilere kaymıştır (Şekil 6.5c). İncelenen diğer ürünlerde önemli bir ihracatçı olmayan BDT'nin standart makina parça ve aksamında önemli bir pazar payına sahip olduğu ve bu payını son 20 yıllık dönemde koruduğu vurgulanmıştır.

Küresel makina üretim zincirindeki dönüşüm üzerinde dört gözlemin vurgulanması gereklidir.

1. Makina üretim zincirinde, teknolojik olarak gelişmiş ürünlerde (sanayi makinaları gibi nihai ürünler ile motor ve türbin gibi ana girdiler), gelişmiş ülkelerin küresel ihracat içerisindeki payı, diğer aşamalara göre hala oldukça yüksektir. Ayrıca teknolojik olarak gelişmiş ürünlerde gelişmiş ülkeler arası ticaret küresel ticaretin önemli bir oranını oluşturmaktadır.
2. Küresel makina üretim zincirinde gelişmekte olan ülkelerin payı hızla artmaktadır. Doğu Asya gibi teknolojik olarak daha gelişmiş ülkeler, bu üretim zincirinin ana girdi gibi teknoloji-yoğun aşamalarında daha rekabetçi olurken, Çin üretim zincirinin tüm aşamalarında, AB-12 ve Türkiye ise daha çok dayanıklı tüketim mallarında daha rekabetçi olabilmişlerdir.
3. Küresel makina üretim zincirinde Çin'in yükselişi, en çok ABD-Kanada'yı ve bu bölgenin diğer ülkelerle olan ilişkilerini etkilemiştir. ABD-Kanada'nın küresel ihracatındaki payı üretim zincirinin tüm aşamalarında düşmüştür, ABD-Kanada'nın çekildiği alanlara (özellikle AB-15 pazarına) en hızlı bir şekilde Çin girebilmiştir.
4. Doğu Asya ülkeleri, motor ve türbin gibi ana girdi ihracatındaki performansını ancak Japonya-Australya-Yeni Zelanda gibi komşu gelişmiş ülkelere ve Çin'e tedarikçi olarak artırmıştır. Bu nedenle Doğu Asya, ancak bölgesel düzeyde etkin olabilirken, Çin üretim zincirinin tüm aşamalarında ve tüm pazarlarda payını artırmıştır.

6.6. Üretim Zincirlerinde Yoğunlaşma

Üretim zincirlerindeki ticari ilişkileri gösteren şekillerin incelenmesinde, küresel düzeyde ticari ilişkilerin çeşitlenmekte olduğu görülmüştür. Ticari ilişkilerin çeşitlenmesini sayısal olarak analiz edebilmek ve değişimlerin düzeyini daha net bir şekilde tespit edebilmek amacıyla üretim zincirlerinde yoğunlaşma endeksi hesaplanmıştır. Endeks değeri aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:

$$YE_K = 1 / \sum_{k \in K} w_k \sum_{i \in C} \sum_{j \in C} s_{ijk}^2$$

Bu formülde YE_K K üretim zincirinin yoğunlaşma düzeyini, C ülke grupları setini (12 ülke/ülke grubu), i ve j bu setleri içindeki ülkeleri/ülke gruplarını, K incelenen üretim zincirindeki ürün setini (ürünler 1992 HS 6-hane düzeyinde tanımlanmıştır), k 6-hane düzeyinde tanımlanan ürünler, w_k k ürününün K setindeki ürünler içerisindeki küresel ihracat payını ve s_{ijk} i ülkesinden j ülkesine ihraç edilen k ürünün, toplam k ürünü ihracatı içerisindeki payını göstermektedir. Bir başka deyişle YE ürün düzeyinde hesaplanan Herfindahl yoğunlaşma endekslerinin ihracat payı ağırlıklı ortalamasının tersi şeklinde tanımlanmıştır.

YE endeksi, eşdeğer bağlantı sayısı olarak da tanımlanabilir. Çalışmada 12 ülke grubu kullanıldığı için 121 ikili ticari ilişki olabilir. Belirli bir ürünün, örneğin kara taştlarının ticareti sadece A ülkesinden B ülkesine doğru tek yönlü olsaydı (örneğin tüm kara taşıtları A'dan B'ye ihraç ediliyor) ve diğer ülkeler kara taşıtı ticaretinde yer almıyor olsaydı, YE değeri 1'e eşit olacaktır (1 bağlantı). Tüm ülkeler birbirlerine eşit miktarda kara taşıtı ihraç ettiklerinde YE endeksi en yüksek değeri (121) alacaktır. Endeks değerinin 4 olması, tüm küresel ticaretin 4 ülke arasında olmasına eşdeğer düzeyde yoğunlaşma olduğunu gelecektir.

Tablo 6.6'da üç dönem için yoğunlaşma endeksi değerleri hesaplanmıştır. Yıllık dalgaların etkisinin azaltılması için 3-yıllık ortalama değerler kullanılmıştır. Bu tabloda görüldüğü gibi kara taştları ve kısmen gıda üretim zincirinde yoğunlaşma diğer üretim zincirlerinden daha yüksektir.

İncelenen üretim zincirlerinde televizyon/radyo ve elektronik bileşenler hariç tüm ürünlerde yoğunlaşma düzeyinin azaldığı görülmektedir. Bir başka deyişle tüm üretim zincirleri giderek belirli ülkelerin arasındaki ticari ilişkilerden daha çok ülkeyi içine alan bir yapıya doğru dönüşmektedir. Yoğunlaşmadaki düşüş tekstil ve giyim eşyası zincirinin girdi aşamalarında (iplik ve kumaş) özellikle hızlı olmuştur.

BÖLÜM

SONUÇLAR VE TÜRKİYE İÇİN POLİTİKA
SEÇENEKLERİ

Türkiye ekonomisi 1950'lerden günümüze dört büyümeye devresi yaşamıştır. 1950-1960 ve 1960-1980 yıllarında gözlenen ilk iki devrede ihracat büyük oranda tarımsal ürünlerden oluşuyordu. 1980-2001 dönemindeki dışa açılma sürecinde tekstil gibi emek-yoğun sanayilerde uzmanlaşma temelinde bir ihracat artışı sağlanmıştır. 1990'ların ortalarından itibaren makina, otomotiv ve tüketici elektroniki (özellikle televizyon) üretimi ve ihracatı artmaya başlamış, 2001 Krizi sonrası yaşanan ihracat artışı ve büyümeye bu sektörler önemli bir rol oynamıştır.

Son 60 yıllık dönemde Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisi içerisinde uzmanlaştiği ürünlerde yaşanan tüm bu köklü dönüşümlere rağmen, Türkiye ABD ve diğer gelişmiş ülkeler ile arasındaki önemli refah farkını kapayamamıştır. Türkiye ekonomisinin performansı, göreli konumunu istikrarlı bir biçimde koruma konusunda son derece başarılı, fakat gelişmiş ülkeleri yakalama konusunda, özellikle Kore gibi ülkelerle karşılaşıldığında, oldukça başarısız olmuştur. Bu çalışmada, Türkiye ekonomisinin performansının değerlendirilmesi ve geleceğe yönelik öngörülerin oluşturulabilmesi amacıyla 2001 Krizi sonrası yaşanan büyümeye devresinde Türkiye açısından önemli olan beş alanda küresel üretim zincirlerinin dönüşümü ve Türkiye'nin konumu kapsamlı olarak incelenmiştir.

Çalışmada, tekstil/giyim eşyası, gıda, kara taşıtları, makina ve televizyon üretim zincirleri kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Üretim zincirleri, üretim aşamalarını yansıtmak üzere, hammadde, standart girdi, ana girdi ve nihai ürün olarak dört ürün grubu için incelenmiş, ayrıca üretimde kullanılan makina ve teçhizat da ele alınmıştır. Analizlerde Birleşmiş Milletler'in uluslararası ticaret veritabanı (*Comtrade*) kullanılmıştır. Çalışma büyük ölçüde dış ticaret verilerine dayandığı için, üretim zincirinin son aşaması, nihai ürünlerin dağıtım ve satışı, kapsam dışı bırakılmıştır. Fakat bu aşama, özellikle tekstil/giyim eşyası ve gıda gibi kişisel tüketime yönelik üretim zincirleri açısından çok önemli olabilmektedir. Örneğin Palpacuer ve arkadaşlarına göre (2005), Avrupa'daki dağıtım ve satış kanalları, hazır giyimde gelişmekte olan ülkelerin pazara girişinde önemli bir engeldir.

Çalışmada elde edilen bulgulara göre, Türkiye'nin uluslararası ekonomi içerisindeki uzmanlaşlığı ürünler/sektörler, genel olarak büyümeye hızları düşük olan ürünler/sektörlerdir. Ayrıca Türkiye göreli fiyatlarının düşük olduğu ürünlerde rekabetçi olabilmektedir. Bu olumsuzluklara karşın Türkiye'nin yöneldiği Rusya, Ukrayna ve Doğu Avrupa gibi pazarlar, diğer pazarlardan daha hızlı büyündüğü için Türkiye'nin ihracat artışına önemli katkılarda bulunmuştur. Özette, Türkiye pazar avantajlarını ve coğrafi konumunu iyi kullanabilmiş, fakat hızlı büyüyen/teknolojik olarak gelişmiş ürünlerde rekabetçi olamadığı için uluslararası ekonomideki konumunu iyileştirememiştir.

Türkiye 2001 Krizi'nden sonra hızlı bir şekilde büyümüştür, fakat bu yüksek büyüme hızları, son 60 yıllık performansı ile karşılaşıldığında, diğer büyüme döngülerinden bir kopuş sergilememektedir. Bir başka deyişle, büyümeye rejiminde ve uluslararası ekonomiye eklenme tarzında köklü bir dönüşüm yaşanmamıştır.

Türkiye'nin her dönem, o döneme özgü teknolojisi standartlaşmış, düşük maliyet temelinde rekabetçi olunabilecek ürünlerde uzmanlaşması, dış ticaret yapısında yapısal dönüşüm gerçekleşmesine karşın uluslararası ekonomideki görelî konumun değişmemesine neden olmuştur. Ayrıca, makina ve kara taşları gibi orta-teknolojili ürünlerde rekabetçi olması olumlu bir gelişme olmakla birlikte, bu ürünlerde üretim zincirinin daha standart teknoloji kullanan aşamalarında uzmanlaşması, uluslararası ekonomi içindeki konumunun değişmemesine yol açmaktadır.

Televizyon üretim zinciri, kara taşları üretim zincirine göre daha küresel bir nitelik göstermekle birlikte, bu üretim zincirinde de AB-12 ülkeleri nihai ürün aşamasında AB-15 pazarına olan yakınlığını bir avantaj olarak kullanmış ve AB-15 pazarında en önemli nihai ürün tedarikçisi haline gelmiştir. Bu piyasada Çin'in etkisi hala, diğer piyasalara göre, daha zayıftır. Bu durum, Türkiye'nin televizyon üretiminde önemli bir fırsatı değerlendiremediğini göstermektedir.

Tekstil ve giyim eşyası, Türkiye'nin özellikle 1980'li yıllarda ihracatında (ve istihdamda) önemli yeri olan bir sektördür. 2001'den sonra küresel ihracat içinde Türkiye'nin tekstil ve giyim eşyası üretim zincirinin tüm aşamalarındaki payı az da olsa artmaya devam etmiştir. Çin ve Güney Asya gibi ülkelerin rekabetçi baskularına ve 2005 yılından sonra kotaların kalkmasına karşın pazar payının korunması ve hatta artması, Türkiye'nin tekstil ve giyim eşyasında rekabetçi gücünü koruyabildiğini göstermektedir. Türkiye bu ürünlerdeki konumunu, katma değeri yüksek (marka) ürünler üreterek, Avrupa'daki dağıtım ve satış ağlarında yer edinerek ve farklı pazarlara açılarak koruyabilir (bu ürünlere ilişkin kapsamlı analizler için, bkz. Tokatlı ve Kızılgün, 2004; Tokatlı ve Boyacı Eldener, 2004).

Gıda üretim zinciri, diğer üretim zincirlerine göre daha statik bir yapıya sahiptir. Bu üretim zincirinde tarımsal üretim ve doğal kaynaklar, üretim zincirinin alt aşamalarında rekabetçi olunması açısından önemli görülmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin gıda üretim zincirinde daha rekabetçi olabilmesi için, tarımsal ürünlerde rekabetçi olması gerekmektedir.

Kara taşları, 1990'ların ortalarından itibaren Türkiye'nin en başarılı olduğu üretim zincirlerinden biridir. Türkiye, Avrupa'ya yönelik bölgesel üretim zincirine 1990'ların ortalarından itibaren standart girdi ve nihai üretim aşamalarında artan ölçüde entegre olmuştur (kara

taşıtları üretim zincirleri hakkında bkz. Humphrey ve Memedovic, 2003). Bu üretim zinciri günümüzde bölgesel niteliğini korumakla birlikte başta Çin olmak üzere diğer gelişmekte olan ülkelerin de kara taşıtları üretim zincirlerinde yer alması ve bu üretim zincirlerinin küreselleşmesi, Türkiye'yi uzun dönemde zorlayabilecek bir gelişmedir.

Makina üretim zinciri, kara taşıtlarına göre daha küresel bir nitelik göstermektedir. Türkiye, makina üretim zincirinde de standart girdiler ve nihai ürün aşamasında rekabetçi olmuş ve daha çok AB-15 pazarına yönelmiştir. Küresel düzeyde gelişmiş ülkeler ve Doğu Asya ülkeleri, üretim zincirinin daha ileri teknoloji geliştiren ana ürün (ve sanayi makinalar) aşamalarında uzmanlaşmaktadır.

Televizyon üretimi, Türkiye'nin "bilgi ve iletişim teknolojileri" olarak tanımlanan ürün ve teknolojilerde en güçlü olduğu alanlardan biriydi. Bilgi ve iletişim teknolojilerini oluşturan diğer ürünlerde (bilgisayar ve diğer bilgi işleme makinaları, elektronik bileşenler, iletişim cihazları, ölçme kontrol ve test cihazları, vb) Türkiye'nin ihracatı yok denecek düzeydedir. Türkiye, televizyon üretim zincirinde de, sadece nihai ürün aşamasında rekabetçi olabilmiş, fakat yeni teknolojilerin gelişmesine uyum sağlayamadığı için bu alanda da konumunu hızla kaybetmiştir. Genel olarak bilgi ve iletişim teknolojileri üretim zincirlerinde Türkiye'nin bir varlık gösterememesi, uzun dönemli büyümeye performansı açısından en önemli engellerden biridir.

Türkiye, 1950'lerden günümüze uluslararası ekonomideki değişimlere pasif fakat başarılı bir şekilde uyum sağlayabilmiştir. Bir başka deyişle, Türkiye, uluslararası üretim zincirlerindeki dönüşümlerden yararlanabilmiş, özellikle AB-15'ten ayrılan fakat bu bölgeye yönelik yeniden-orgütlenen üretim zincirlerine başarılı bir şekilde eklemlenebilmiştir. Bu sayede Türkiye gelişmiş ülkelerle arasındaki ekonomik gelişmişlik farkının açılmasını engellemiştir. Fakat bu sürecin pasif olması sonucu, Türkiye ancak gelişmiş ülkelerden kaydırılan üretim aşamalarında varlık gösterebilmiş, bu nedenle de gelişmiş ülkelerle arasındaki farkı kapatamamıştır. Bir başka deyişle, ihracatındaki yapısal dönüşümü karşın, Türkiye'nin uluslararası işbölümü içerisindeki konumu değişmemiştir.

Türkiye'nin yakın ve orta dönemde ihracatını artttırmasına ve böylece hızlı bir şekilde büyümeye katkıda bulunacak iki olanak bulunmaktadır: İlk olarak, Türkiye kara taşıt araçları ve makina gibi (metal işlemesine dayalı) ürünlerde önemli bir birikim sağlamıştır. Bu birikim temelinde, bu ve benzer ürünlerde Türkiye'nin AB piyasasında pazar payını koruması ve geliştirmesi ve başka piyasalara girebilmesi olasıdır. İkinci olarak, Türkiye ithalat talebinin hızla arttığı Rusya ve Doğu Avrupa gibi kendisine yakın pazarlarda önemli bir avantaja sahiptir. Fakat bu iki olanak, Türkiye'nin uzun dönemde hızlı bir şekilde büyümeyi

güvence altına almaktan uzaktır. Türkiye'nin uzun dönemde hızlı bir şekilde büyüyebilmesi için, uluslararası ekonomi içindeki konumunu değiştirmesi gereklidir.³⁵ Bu nedenle Türkiye hem mevcut üretim zincirlerine eklenme biçimini değiştirmek, hem de yeni (özellikle bilgi ve iletişim teknolojileri alanındaki) üretim zincirlerinde yer almak zorundadır. Fakat bu yönde bir dönüşüm, şimdije kadar olduğu gibi pasif politikalar temelinde değil, ancak üretim süreçlerinin farklı aşamalarındaki etkileşimleri de göz önüne alan sistemli ve sürekli aktif politikalar temelinde gerçekleştirilebilir.

³⁵ Türkiye'nin böylesi bir dönüşüm için 1970'lerde yakaladığı fırsatı nasıl değerlendiremediğine ilişkin detaylı ve çarpıcı bir analiz için bkz. Türel (1982).

REFERANSLAR

- Aktan, H. O. (1996), "Liberalization, Export Incentives and Exchange Rate Policy: Turkey's Experience in the 1980s," *The Economy of Turkey since Liberalization*, (der) Togan, S. ve Balasubramanyam, V. N., Macmillan Press Ltd. Great Britain, 177-197.
- Akyüz, Y. ve Boratav, K. (2002), *The Making of the Turkish Financial Crisis*, UNCTAD Çalışma Raporu, No. 158.
- Bair, J. (2005), "Global Capitalism and Commodity Chains: Looking Back, Going Forward", *Competition & Change* (9): 153-180.
- Boratav, K., E. Yeldan ve A. Köse (2000), *Globalization, Distribution and Social Policy: Turkey: 1980-1998*, CEPA Working Paper Series I, No.20.
- Cabral, S. ve Esteves, P.S. (2006), "Portuguese Export Market Shares: An Analysis by Selected Geographical and Product Markets," *Economic Bulletin and Financial Stability Report Articles*, Banco de Portugal, Economics and Research Department.
- Cizre, Ü. ve Yeldan, E. (2002), *Turkey: Economy, Politics and Society in the Post-Crisis Era*, Bilkent Üniversitesi, teksir.
- Eruygur, O., Özçelik, E. ve Taymaz, E. (2004), "Tekstil ve Hazır Giyim Sanayiilerinde Uluslararası Rekabet", *İktisat, İşletme ve Finans*, 217 (Nisan): 5-23.
- Gençay, R. ve Selçuk, F. (2001), *Overnight Borrowing, Interest Rates and Extreme Value Theory*, Bilkent University, Department of Economics Discussion Paper No 01-03, March.
- Gereffi, G., Humphrey, J., Kaplinsky, R., ve Sturgeon, T. J. (2001), "Globalization, Value Chains and Development", *IDS Bulletin* (32): 1-8.
- Humphrey, J. ve Memedovic, O. (2003), *The Global Automotive Industry Value Chain: What Prospects for Upgrading by Developing Countries*, Vienna: UNIDO.
- IMF (2010), *World Economic Outlook*, IMF: Washington.
- Lafay, G. (1994) "The Measurement of Revealed Comparative Advantages", içinde M. G. Dagenais ve P.A. Muet (eds.), International Trade Modeling, London: Chapman & Hall.
- Lederman D., M. Olarreaga ve E. Rubiano (2008), "Trade Specialization in Latin America: The Impact of China and India", *Review of World Economics*, 144(2): 248-271.
- Lemoire, F. ve Ünal-Kesenci, D. (2004), "Assembly Trade and Technology Transfer: The Case of China," *World Development*, 32(5): 829-850.
- OECD (2007), *Moving Up the Value Chain: Staying Competitive in the Global Economy*, Paris: OECD.
- Özatay, F. (1999), "The 1994 Currency Crisis in Turkey", *Policy Reform*, 1(1): 1-26.
- Özatay, F. (2009), *Finansal Krizler ve Türkiye*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Palpacuer, F., Gibbon, P. ve Thomsen, L. (2005), "New Challenges for Developing Country Suppliers in Global Clothing Chains: A Comparative European Perspective", *World Development* (33): 409-430.

- Taymaz, E. ve K. Yılmaz (2007), "Productivity and Trade Orientation: Turkish Manufacturing Industry Before and After the Customs Union", *Journal of International Trade and Diplomacy*, 1(1), 127-154.
- Taymaz, E. ve K. Yılmaz (2008), *Integration with the Global Economy: The Case of Turkish Automobile and Consumer Electronics Industries*, World Bank Commission on Growth and Development, Working Paper No: 37.
- Taymaz, E., E. Voyvoda ve K. Yılmaz (2008), *Türkiye İmalat Sanayiinde Yapısal Dönüşüm ve Teknolojik Değişme Dinamikleri*, ERC Working Papers 0804.
- Tokathlı, N. ve Boyacı Eldener, Y. (2004), "Upgrading in the Global Clothing Industry: The Transformation of Boyner Holding", *Competition & Change* (8): 173-193.
- Tokathlı, N. ve Kızılgün, Ö. (2004), "Upgrading in the Global Clothing Industry: Mavi Jeans and the Transformation of a Turkish Firm from Full-package to Brand Name Manufacturing and Retailing", *Economic Geography* (80): 221-40.
- Türel, O. (1982), "1970'li Yıllarda Mühendislik Sanayilerindeki Kamu Yatırımları: Gözlem ve Değerlendirmeler", *ODTÜ Gelişme Dergisi* (1981 Özel Sayısı): 575-612.
- Türel, O. (1999), *Restructuring the Public Sector in Post-1980 Turkey: An Assessment*, ODTÜ Ekonomik Araştırmalar Merkezi, Çalışma Makalesi, No. 99/6.
- Uygur, E. (1998), "Export Policies and Export Performance: The Case of Turkey", içinde *Opening Doors to the World: A New Trade Agenda for the Middle East*, (der.) Safadi, R., Cairo and Ottawa: Economic Research Forum.
- Vollrath, T. L. (1991), "A Theoretical Evaluation of Alternative Trade Intensity Measures of Revealed Comparative Advantage", *Weltwirtschaftliches Archiv/ Review of World Economics*, 127 (2): 265-280.
- Yeldan, E. (2004), *Türkiye Ekonomisi'nin Dış Borç Sorunu ve Kalkınma Stratejileri Açısından Analizi*, Bilkent Üniversitesi, teksir.
- Yeldan, E. (2002), "On the IMF-directed Disinflation Program in Turkey: A Program for Stabilization and Austerity or a Recipe for Impoverishment and Financial Chaos?", içinde, Balkan N. ve S. Savran (eds.) *The Ravages of Neo-Liberalism: Economy, Society and Gender in Turkey*, Nova Science Pub.: New York.
- Yentürk, N. (2001), *Türkiye Ekonomisinin Son 20 Yılı. Yangın Söndü, Arsayı Kurtardık*, İstanbul Technical University, teksir.
- Yentürk, N. (2005), "Kısa Dönemli Sermaye Girişlerinin Makroekonomik Yapı Üzerine Etkileri: 1994 Krizinin Öncesi ve Sonrası", içinde, Yentürk, N. (ed.) *Körlerin Yürüyüşü: Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Yükseler, Z. ve E. Türkkan (2008), *Türkiye'nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm: Küresel Yönetimler ve Yansımalar*, TÜSİAD, Yayın No: TÜSİAD-T/2008-02/ 453

EKLER

1. Üretim Süreçlerine Göre Dikey Sınıflandırma

Çalışmada yararlanılan üretim süreçlerine göre dikey sınıflandırma metodu Lemoine ve Ünal-Kesenci (2004)'den yararlanılarak gerçekleştirilmiştir. Buna göre BM-GEGS'a göre 3'lü ve dikey ayrışma altında 5'li sınıflandırma kategorileri arasındaki geçiş Tablo Ek 1 sunulmaktadır.

Tablo Ek 1. Üretim Süreçlerine Göre Genel Sınıflandırma

3'lü Sınıflandırma	BM - GEGS Kodu	5'li Sınıflandırma
Temel Mallar	111* 21* 31*	Temel Mallar
Ara Mallar	121* 22* 321* 322*	Ara Mallar-Yarı Mamul Ara Mallar-Parça ve Bileşenler
Nihai Mallar	41* 521* 112* 122* 51* 522* 61* 62* 63*	Nihai Mallar-Sermaye Nihai Mallar-Tüketim

Kaynak: Lemoine ve Ünal-Kesenci (2004)

2. Dış Ticaret Dengesine Katkı

Çalışmada kullanılan farklı “dış ticarette karşılaştırmalı üstünlük” göstergelerinden biri dış ticaret dengesine katkı (*Contribution to Trade Balance*- CTB) göstergesidir. Temel olarak hem ihracat hem de ithalat dengelerini göz önünde bulunduran bu dış ticaret göstergesi *Centre d'Etudes Prospectives et d'Informations Internationales* (CEPII) tarafından geliştirilmiştir:

Buna göre, gösterge, c ekonomisi için t döneminde s sektöründe aşağıdaki değeri almaktadır:

$$\underline{\text{CTB}}_{s,t}^c = \frac{x_{s,t}^c - m_{s,t}^c}{(x_{s,t}^c + m_{s,t}^c)} - \frac{x_{c,t}^c - m_{c,t}^c}{(x_{c,t}^c + m_{c,t}^c)} \times \frac{x_{s,t}^c + m_{s,t}^c}{(x_{c,t}^c + m_{c,t}^c)} \times 100$$

Denklemde ilk terim toplam ticaret hacmi ile ağırlıklılandırılmış dış ticaret dengesini vermektedir. Temel olarak “dış ticarette üstünlük” kavramının ele alınan ekonominin yapısal niteliklerine de bağlı olduğu göz önünde bulundurulduğunda (Lafay, 1994), ifadedeki ikinci terim “kısa dönemli iş çevrimleri etkisi”ni netleştiren bir katkı olarak düşünülebilir. Bu terim, her sektörün toplam dış ticaret dengesine katkısının o sektörün toplam dış ticaretteki ağırlığı kadar olacağı varsayımlı ile bir anlamda ilgili sektörün (makroekonomik değişimler göz önünde bulundurulduğunda) “beklenen” katkısını hesaplamaktadır. Bu iki terim arasındaki fark, c ekonomisi için t döneminde s sektörü için dış ticaret dengesine sektörün “gerçek” katkısı ile “beklenen” katkısının karşılaştırmasını vermektedir. Böylelikle her sektör için dış ticaret dengesine “spesifik” katkıyı belirlemek mümkün hale gelmektedir.

3. İmalat Sanayii Teknolojik Düzey Sınıflandırması

Tablo Ek 2. İmalat Sanayii Teknolojik Düzey Sınıflandırması

	<i>Teknolojik Sınıflandırma</i>	<i>Aktiviteler</i>	<i>NACE I.1</i>	<i>ISIC Rev. 3</i>
1	Temel	Tarım, Hayvanchılık Kömür, Ham Petrol, Doğal Gaz,	01, 02, 05	11, 12, 13, 14, 15, 20, 50
2	Enerji	Elektrik Enerjisi	10, 11, 40	101, 111, 401
3	Yüksek teknoloji	Bilgisayar, Elektrik-Elektronik, Optik Aletler	30, 32, 33, 35	300, 321, 322, 323, 331, 332, 353 241, 242, 243, 291, 292, 293, 311, 312, 313, 314, 315, 319, 341, 342, 343, 352, 354, 359
4	Orta-Yüksek teknoloji	Kimya, Makina, Otonomotiv Cimento, Metal Sanayii, Plastik Ürünler	24, 29, 31, 34, 35 23, 25, 26, 27, 28, 35, 37	231, 232, 233, 251, 252, 261, 269, 271, 272, 273, 281, 289, 351, 371, 372 131, 132, 141, 142, 151, 152, 153, 154, 155, 160, 171, 172, 173, 181,
5	Orta-Düşük teknoloji	Süt Ürünleri, Tekstil, Kağıt ve Geri Dönüşüm	13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 27, 36 45	182, 191, 192, 201, 202, 210, 221, 222, 223, 361, 369 451, 452, 453, 454, 455
6	Düşük teknoloji	Haberleşme, Bankacılık, Eğitim ve Sağlık	641, 642, 651, 659, 660, 671, 672, 721, 722, 723, 724, 725, 729, 731, 732, 801, 802, 803, 809, 851, 852, 853	
7	İnşaat		410, 511, 512, 513, 514, 515, 521, 522, 523, 525, 526, 551, 552, 601, 602, 603, 611, 612, 621, 622, 630, 701, 702, 711, 712, 713, 741, 742,	
8	Yüksek Kaliteli Hizmet	Ticaret, Ulaştırma, Kamu Hizmetleri	41, 51, 52, 55, 60, 61, 62, 63, 70, 743, 749, 911, 912, 919, 921, 922, 923, 924, 930, 751, 752, 752, 950	
9	Düşük Kaliteli Hizmet		71, 74, 91, 92, 93, 75, 95	

4. Dış Ticarette Rekabet Gücü

Çalışmada farklı ekonomilerin üretimin farklı süreçlerinde dış ticaret üstünlüklerini karşılaştırabilmek üzere zaman üzerinde ve ülkeler arası karşılaştırılabilir bir gösterge olması açısından açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler (*Revealed Comparative Advantage* - RCA) göstergelerinden yararlanılmaktadır. Temel olarak *Balassa RCA* göstergesine dayansa da burada kullanılan gösterge Vollrath (1991) tarafından geliştirilmiştir ve standard Balassa endeksinin temel zayıflıklarını gidermektedir:¹

$$\underline{RXA}_{s,t}^c = (X_{s,t}^c)/(X_{-s,t}^c)/(X_{s,t}^{-c})/(X_{-s,t}^{-c})$$

$$\underline{RMA}_{s,t}^c = (M_{s,t}^c)/(M_{-s,t}^c)/(M_{s,t}^{-c})/(M_{-s,t}^{-c})$$

$$\underline{RCA}_{s,t}^c = \ln(\underline{RXA}_{s,t}^c) - \ln(\underline{RMA}_{s,t}^c)$$

Bu denklemlerde X ihracat değeri ve M ithalat değerini göstermektedir. c ekonomi (ülke), t dönem ve s sektör endeksleridir. $-s$, s -dışındaki tüm sektörleri tanımlamaktadır. Lederman, Olarreaga ve Rubiano (2008) ise göstergeyi zaman üzerinde ülkeler arası karşılaştırılabilir kılmak üzere, aşağıdaki modifikasyonu önermiştir:

$$RC\tilde{A}_{s,t}^c = RCA_{s,t}^c - \sum_s RCA_{s,t}^c/n$$

Bu çalışmada kullanılan açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler göstergesi Lederman, Olarreaga ve Rubiano – RCA göstergesidir.

1 Balassa RCA göstergesi $RCA_s^c = (G_s^c)/(G^c)/(G_s^A)/(G^A)$ sadece ihracat performansına dayanmaktadır, ithalatı göz önünde bulundurmadığı için “net ihracat” performansı konusunda bir bilgi sunmamaktadır. Endeks değeri 0 ile sonsuz arasında değiştiği ve 0 ve 1 arasındaki değerler karşılaştırmalı üstünlüğün olmadığı durumu ifade ettiği için asimetrik özellik göstermektedir.

Tablo Ek 3. Üretim Sürecine Göre Karşılaştırmalı Üstünlük Endeksi, AB, Seçilmiş Ülkeler, 1998-2009
 (Orta Teknolojili Sekktörler)

	Türkiye	Cek Cum.	Macaristan	Polonya	Slovenya	Ukrayna	Rusya	Çin	Hindistan	Kore	Malezya	Singapur	Tayland	Arijantin	Brezilya	Meksika	Güney	Afrika
(29) Başka Yerde Sunflandırılmış Makina Teknolojileri																		
<i>Ara Mallar-Yarı Manuel</i>																		
1998	1,02	0,90	0,62	0,13	2,65	-1,76	-1,55	-0,23	1,34	1,33	-0,10	0,22	-0,85	-2,64	1,07	-1,07		
2002	0,94	0,56	0,16	0,83	1,86	-3,55	-1,04	-0,05	1,51	0,99	-0,13	0,50	-0,69	-0,28	0,97	-0,84	-0,35	
2007	1,16	0,32	0,63	0,03	1,63	-2,29	0,70	-0,33	1,03	-0,28	-0,20	-0,19	-0,58	0,73	1,82	-0,54	-0,68	
2009	0,65	0,21	0,23	0,05	1,19	-2,08	0,24	-0,21	0,75	-0,24	0,74	0,37	-0,82	-0,20	2,56	-0,56	0,04	
<i>Ara Mallar-Parça ve Bileşenler</i>																		
1998	0,06	0,95	0,07	0,79	1,57	2,25	1,13	-1,89	-1,31	-1,64	-2,41	-1,49	-1,09	1,07	-0,02	-0,47		
2002	-0,03	0,72	0,09	0,53	1,39	1,31	1,69	-0,91	-0,67	-0,99	-1,51	-1,13	-1,53	-0,98	-0,04	-0,06	0,06	
2007	0,52	0,60	0,73	0,48	1,84	2,18	1,35	-1,21	-0,27	-0,14	-1,39	-0,79	-1,31	-0,94	0,32	0,01	0,24	
2009	0,13	0,50	0,53	0,04	1,47	2,34	0,71	-1,30	-0,54	-0,20	-1,27	-0,82	-0,44	-0,19	1,09	0,04	-0,01	
<i>Nihai Mallar-Sermaye</i>																		
1998	-1,37	0,29	-0,86	-1,06	0,31	0,03	-0,91	-2,42	-1,59	-1,04	-2,12	-1,08	-1,29	0,06	-0,52	-2,03		
2002	-1,00	0,19	-1,02	-0,73	0,20	1,08	-0,49	-2,02	-1,63	-0,56	-1,52	-1,06	-1,41	0,05	-0,44	-1,22	1,50	
2007	-0,93	0,51	0,78	-0,62	0,25	-1,05	-1,08	-1,84	-1,40	-0,30	-0,97	-0,71	-0,53	-0,84	-0,18	-1,08	1,97	
2009	-0,59	0,54	0,76	-0,52	0,36	0,04	-0,56	-1,94	-1,30	-0,90	-1,23	-1,08	-0,30	-0,12	-0,64	-1,13	1,75	
<i>Nihai Mallar-Tüketim</i>																		
1998	1,58	-0,14	0,96	-0,04	2,80	2,10	-0,38	3,16	0,34	1,73	0,72	1,03	1,58	-2,93	0,97	2,28		
2002	2,59	-0,31	0,74	0,39	2,50	1,48	-2,20	3,36	0,11	2,22	2,32	0,88	1,81	-0,04	2,13	0,77	0,08	
2007	2,67	0,51	1,25	1,16	1,63	1,31	-1,80	2,79	-0,30	2,18	3,11	1,15	2,22	0,38	1,70	-0,03	-0,62	
2009	2,62	-0,14	1,34	1,24	1,54	1,39	-1,30	2,76	-0,83	2,09	2,32	0,90	2,10	0,45	1,43	-0,74	-0,43	
(34) Motorlu Kara Taşıtı ve Römorklar																		
<i>Ara Mallar-Parça ve Bileşenler</i>																		
1998	0,81	0,64	1,09	-0,11	-0,21	0,81	1,08	-2,42	0,44	-0,67	-1,28	-2,15	-0,37	1,45	0,76	0,76		
2002	0,89	0,78	0,71	1,57	0,26	1,15	0,21	-2,16	0,70	-0,47	-1,58	-2,44	-1,53	1,29	1,06	0,69	1,80	
2007	0,53	0,70	1,04	1,08	0,65	0,55	-0,68	-1,61	1,13	0,08	-1,25	-2,32	-0,24	1,45	0,71	0,45	2,40	
2009	0,34	0,55	1,35	0,63	0,20	0,97	-1,07	-1,55	0,58	0,24	-1,32	-2,04	-0,25	1,14	0,49	-0,60	1,74	
<i>Nihai Mallar-Sermaye</i>																		
1998	-0,23	-0,07	-2,43	0,86	-1,17	0,31	0,12	0,56	2,55	2,04	-1,03	-1,84	2,86	0,29	2,53	-1,28		
2002	2,34	-1,00	-2,67	0,35	-0,72	-0,75	-0,42	0,90	0,62	-0,12	-2,48	-2,76	2,80	1,05	3,64	-2,08	1,62	
2007	2,63	-0,68	-1,60	-0,18	-0,73	-0,23	-0,90	1,23	0,47	-0,85	-3,29	-2,84	2,97	4,29	2,03	-0,17	2,14	
2009	2,80	-0,11	-0,86	0,95	-0,15	-0,43	2,00	0,02	-0,24	-1,57	-3,95	-3,88	2,70	4,01	0,25	0,12	2,58	
<i>Nihai Mallar-Tüketim</i>																		
1998	-2,90	1,84	0,41	1,16	1,96	-2,21	1,28	-5,57	2,65	5,90	0,23	-1,13	-1,09	1,18	1,70	2,31		
2002	1,76	1,54	0,65	0,40	1,71	-4,01	0,21	-5,18	2,38	2,55	-1,36	-3,65	1,36	-0,05	-0,29	1,06	1,56	
2007	1,72	1,61	1,03	1,15	2,02	-5,72	-4,01	-2,88	2,08	2,27	-1,86	-2,93	-0,08	-0,63	2,09	3,05	-0,71	
2009	1,33	1,67	1,88	1,28	2,10	-3,10	-3,35	-3,66	3,00	1,48	-3,33	-2,79	-1,44	0,61	1,93	2,82	1,06	

Kaynak: COMTRADE'den yazarlarım kendi hesaplamaları

Tablo Ek 4. Üretim Sürecine Göre Karşılaştırmalı Üstünlük Endeksi, AB, Seçilmiş Ülkeler, 1998-2009
 (Yüksek Teknolojili Sektörler)

	Türkiye	Cek Cum.	Macaristan	Polonya	Slovenya	Ukrayna	Rusya	Çin	Hindistan	Kore	Malezya	Singapur	Tayland	Arjantin	Brezilya	Meksika	Güney	Afrika	Guiney
(30) Büro, Muhasebe ve Bilgi İşlem Makinaları																			
<i>Ara Mallar-Parça ve Bileşenler</i>																			
1998	-1,79	0,10	0,19	-0,29	-0,13	-1,59	-0,53	0,68	-0,74	1,12	1,92	2,17	2,61	1,01	-0,25	1,97	3,49	3,49	
2002	-1,56	0,65	-0,53	-0,79	-0,38	0,27	0,86	0,74	-0,65	3,01	2,00	1,29	-0,04	-2,13	-0,50	2,19	3,49	3,49	
2007	0,26	-0,51	-1,66	-1,07	0,01	2,80	1,57	1,69	-0,20	2,93	0,86	1,51	-0,35	-0,94	-0,52	2,15	2,02	2,02	
2009	0,17	0,11	-1,21	-1,13	0,11	2,96	2,07	2,07	-0,39	3,12	2,20	2,27	0,30	-0,24	-1,00	-0,32	-0,23	-0,23	
<i>Nihai Mallar-Sermaye</i>																			
1998	-1,74	-0,41	1,61	-1,85	-2,38	-0,88	-1,00	1,92	-0,76	2,26	2,00	2,51	2,28	-0,34	-2,12	0,49			
2002	-2,43	1,58	1,34	-1,44	-1,76	-1,18	-0,44	1,67	-0,42	2,04	2,42	3,44	-2,00	-0,59	-1,40	3,26	0,78		
2007	-1,46	1,02	0,77	-1,09	-1,78	-1,21	0,15	2,59	-0,61	2,29	2,83	-1,87	-2,25	-1,15	3,06	2,51			
2009	-1,68	0,96	0,87	1,31	-1,19	-0,73	0,73	2,65	-0,51	0,93	2,61	2,52	3,13	-0,85	-1,73	2,20	-1,50	-1,50	
<i>Nihai Mallar-Tüketim</i>																			
1998	-2,90	-2,84	-4,60	-3,19	6,48	0,10	2,05	3,72	7,81										
2002	-2,17	-2,86	-1,56	-3,87	-3,26	6,98	0,03	3,77	1,97										
2007	-3,45	0,03	-6,41	-1,22	-2,21	-0,67	7,35	2,40	5,81	-0,24									
2009	-0,77	0,26	-3,53	0,05	0,14	-6,64	-2,38	7,88	0,05	-6,03	4,85	3,13	-6,14		-1,30	-3,28	4,19	-6,26	
(32) Radyo, Televizyon Haberleşme Teknizi ve Cihazları																			
<i>Ara Mallar-Parça ve Bileşenler</i>																			
1998	-1,79	-0,33	-0,52	0,63	-0,22	1,97	0,03	-1,54	-1,25	0,73	-0,13	0,78	0,33	-0,59	-0,51	0,07			
2002	-2,78	-0,53	-0,43	-0,38	-0,01	0,50	0,96	-0,88	-0,55	0,66	-0,31	1,35	-0,17	-0,61	-0,14	0,77	0,59		
2007	-0,88	-0,17	-0,02	0,43	-0,23	0,85	2,00	0,51	-0,11	0,50	-1,00	1,62	1,49	2,66	-0,04	-0,46	-0,40		
2009	-1,79	-0,21	-0,56	-0,25	-0,19	0,17	1,89	1,08	0,05	1,08	-0,77	1,37	0,05	0,85	-0,49	1,83			
<i>Nihai Mallar-Sermaye</i>																			
1998	-3,40	-0,42	1,43	-1,16	-0,56	-3,92	-1,10	-1,44	-1,57	2,26	0,78	0,41	0,51	-3,01	-1,69	-0,67			
2002	-2,85	0,48	1,67	-1,53	-1,49	-0,36	-1,82	1,23	-2,86	2,48	0,80	1,07	-2,15	-2,02	-0,46	2,62	-0,58		
2007	-0,99	0,25	1,88	-0,76	-1,45	-0,14	-0,09	1,58	-2,81	3,72	1,24	1,27	-2,27	-5,21	0,09	0,75	1,64		
2009	-2,73	0,64	2,49	-0,89	-1,34	1,30	-1,34	1,75	-1,41	3,91	0,63	-0,06	2,41	-3,67	-0,14	2,76	-1,42		
<i>Nihai Mallar-Tüketim</i>																			
1998	3,97	1,41	2,06	1,86	1,07	-4,93	-0,58	2,53	-0,88	2,81	5,54	2,09	3,55	0,04	-4,92	1,10			
2002	4,32	1,91	2,07	2,56	1,52	-1,92	-2,59	2,74	0,21	3,60	1,91	1,77	-1,59	-1,28	-0,84	2,03	3,44		
2007	3,82	1,53	2,27	2,45	-1,13	-1,85	-1,77	1,66	-1,37	2,33	0,99	0,04	1,02	-2,56	-3,70	2,20	2,36		
2009	3,83	1,70	2,89	3,21	-1,01	-1,84	1,13	1,39	-1,84	1,41	2,58	-0,33	1,32	-2,82	-1,83	1,62	0,23		

Kaynak: COMTRADE'den yazarların kendi hesaplamaları

5. Ticarette Değişim Payı Analizi

Analizde yer alan sanayii malları sınıflandırması aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo Ek 5. HS Sanayii Malları Sınıflandırması

HS- Kodu	Ürün Grubu
28-29, 31-32, 38	Kimya
30	İlaç Sanayii
39	Plastik
44, 48	Ağaç ve Kağıt
50-63	Tekstil ve Giyim
64	Ayakkabı
72-80	Metal Ürün
84	Elektrikli Olmayan Makina
85	Elektrikli Makina
87	Taşit
94	Mobilya

Kaynak: COMTRADE

Çalışmada kullanılan değişim payı analizi (*Shift-Share Analysis*), temel olarak ele alınan ekonominin olarak ihracat paylarındaki değişimin bileşenlerine ayrılması metodudur. Buna göre Türkiye ekonomisi için (mal) ihracat payı toplam %80'in üzerindeki 20 ekonomi ele alınmış ve Türkiye'nin toplam ihracat payı (Q) aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

$$Q = \frac{\sum_{i,j} X_{ij}}{\sum_{i,j} M_{ij}} = \sum_{i,j} X_{ij} \frac{1}{\sum_{i,j} M_{ij}} = \sum_{i,j} Q_{ij} \frac{M_{ij}}{\sum_{i,j} M_{ij}}$$

Denklemde X_{ij} Türkiye'nin j ülkesine yaptığı i mali ihracatını, M_{ij} j ülkesinin toplam i mali ithalatını ifade etmektedir. Toplam ihracat payındaki değişim ise:

$$\frac{\Delta Q}{Q} = \sum_{i,j} \frac{\Delta Q_{ij}}{Q} \frac{X_{ij}}{\sum_{i,j} X_{ij}} + \sum_{i,j} \Delta \frac{M_{ij}}{\sum_{i,j} M_{ij}} \frac{Q_{ij}}{Q} + \sum_{i,j} \frac{\Delta Q_{ij}}{Q} \Delta \frac{M_{ij}}{\sum_{i,j} M_{ij}}$$

Olarak ifade edilmektedir. Yukarıdaki ayrışımında ilk terim "Pazar payı etkisi" olarak adlandırılmakta ve temel olarak Türkiye'nin ihracatının olduğu her pazarın ihracat payındaki değişimini, o pazarın Türkiye toplam ihracatındaki göreceli önemi ile ağırlıklandırılmış olarak vermektedir.

İkinci terim ise “Yapısal etki” olarak ifade edilmekte ve her pazarın toplam ticaret payındaki değişimi, Türkiye'nin görelî ihracat payı ile ağırlıklandırarak ele almaktadır. Böylelikle eğer Türkiye dış ticareti ortalamanın üzerinde büyüyen pazarlarda uzmanlaşmış ise bu terimin Türkiye toplam ihracat payı etkisi pozitiftir.

İfadelerdeki son terim ise hem coğrafya hem de ürün etkisinin temsil edildiği artık terim olarak düşünülebilir.

6. Çalışmada Kullanılan Ülke Grupları

Çalışmada Birleşmiş Milletler'in Comtrade veritabanı kullanılmıştır. 1970-2009 dönemi verileri SITC (Rev. 1) ve 1994-2009 dönemi verileri HS (1992) sınıflamasına uygun olarak ürün düzeyinde çekilmiştir. Ülke grupları, zaman içerisindeki karşılaşmaların doğru yapılmabilmesi amacıyla, sadece tüm dönem boyunca verileri olan ülkeleri kapsayacak şekilde oluşturulmuştur. Çalışma kapsamında incelenen ülkeler, toplam küresel ticaretin %90'ından fazlasını gerçekleştirmektedir.

AB-12: Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya

AB-15: Almanya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsveç, İtalya, Lüksemburg, Portekiz, Yunanistan

ABD-Kanada: ABD, Kanada

BDT: Kazakistan, Rusya, Ukrayna

Çin

Diğer Avrupa: Hırvatistan, İsrail, İsviçre, İzlanda, Makedonya, Norveç, Sırbistan,

Doğu Asya: Endonezya, Filipinler, Hong Kong, Kore, Macao, Malezya, Singapur, Tayland, Vietnam

Güney Asya: Bangladeş, Hindistan, Pakistan

Jap-Avust-YZ: Avustralya, Japonya, Yeni Zelanda

Kuzey Afrika: Fas, Mısır, Tunus

Latin Amerika: Arjantin, Brezilya, Ekvador, Honduras, Kolombiya, Meksika, Nikaragua, Paraguay, Peru, Şili, Uruguay, Venezuela

Türkiye

TABLE OF CONTENTS

Tablo 2.1. Gelişmekte olan ülkelere net sermaye girişi, 2001-2009

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Toplam Sermaye Girişi (net)	212,6	154,4	262,4	342,2	464,8	610,2	1.110,5	743,9	597,8
Milli Gelire oranı (%)	3,7	2,7	3,9	4,3	4,9	5,5	8	4,5	3,7
Özsermaye (net)	165,5	162,5	178,8	243,6	341,1	451	643,2	533,9	462,2
DYY (net)	158,8	154,3	152,5	206,7	273,6	343,3	508,1	587,1	354,1
Portföy Yatırımları (net)	6,7	8,3	26,3	36,9	65,5	107,7	135,1	-53,2	108,2
Borçlar (net)	47,2	-8,1	83,6	98,6	123,7	159,2	467,3	209,9	135,5
Kamu	31	6,7	-11,9	-24,1	-64	-69,6	0	27,8	76,4
Özel	16,2	-14,8	95,5	122,7	187,7	228,8	467,3	182,1	59,1
Orta ve uzun vadeli borç (net)	-3,2	-1,7	38,3	69,8	113,2	144,9	283,1	196,1	52,7
Tahvil	15,5	11,1	23,1	34,3	48,2	31,7	88,2	24,1	51,1
Bankalar	-18,7	-12,8	15,2	35,5	65	113,2	194,9	172	1,6
Kısa vadeli borç (net)	19,4	-13,1	57,2	52,9	74,5	83,9	184,2	-14	6,4
Rezerv Değişimi (- artış)	-81,5	-165,3	-288,1	-395,3	-404,6	-634,2	-1.083,7	-452,7	-673,8

Kaynak: *Global Development Finance, 2011*

Tablo 2.2. Doğrudan yabancı yatırımlar, 1990-2009 (ortalama, milyon dolar)

	Doğrudan Yabancı Yatırım Girişi					
	1990-92	1994-96	1998-2000	2001-03	2004-06	2007-09
Dünya	175.893	329.218	1.065.384	673.044	1.059.109	1.661.678
Gelişmiş Ülkeler	132.562	203.027	832.355	467.903	668.223	1.009.413
Gelişmekte Olan Ülkeler	42.706	122.175	225.192	191.576	352.158	557.764
BRIC Ülkeleri	8.246	47.115	77.961	77.304	116.515	220.571
Çin	6.287	37.671	42.165	51.042	68.584	95.611
Hindistan	188	1.883	2.796	5.143	11.242	33.344
Brezilya	1.384	5.782	30.071	16.397	17.345	35.197
Rusya	387	1.778	2.928	4.723	19.344	56.419
Hong Kong	2.728	8.167	33.760	15.704	37.574	54.137
BRIC Hariç	34.461	75.060	147.231	114.272	235.644	337.192
Türkiye	779	738	901	2.042	11.004	15.927

	Doğrudan Yabancı Yatırım Çıkışı					
	1990-92	1994-96	1998-2000	2001-03	2004-06	2007-09
Dünya	214.087	348.644	997.332	618.635	1.074.640	1.765.780
Gelişmiş Ülkeler	197.354	292.447	910.273	553.266	898.472	1.438.820
Gelişmekte Olan Ülkeler	16.211	55.566	84.764	59.347	158.751	272.530
BRIC Ülkeleri	3.035	3.227	6.482	11.159	49.531	112.917
Çin	1.914	2.038	1.775	4.086	12.973	40.873
Hindistan	6	147	214	1.650	6.482	16.876
Brezilya	592	439	2.275	158	13.509	5.813
Rusya	522	603	2.218	5.264	16.567	49.355
Hong Kong	4.509	24.323	31.909	11.441	39.300	54.643
BRIC Hariç	13.176	52.339	78.282	48.189	109.221	159.614
Türkiye	25	91	627	372	922	2.062

Kaynak: *UNCTAD*

Tablo 2.3. Ülke grupları ve başlıca sektörler itibarıyla doğrudan yabancı yatırımlar

	1990-92			2001-03			2006-08		
	GÜ	GoÜ	Dünya	GÜ	GoÜ	Dünya	GÜ	GoÜ	Dünya
Toplam	128	48	176	496	202	699	1.171	606	1.777
Birincil Sektörler	10	5	15	34	17	52	137	98	236
Tarım, Orman ve Balık	0	1	1	0	2	2	0	6	6
Madencilik ve Petrol	10	4	14	34	16	50	137	92	229
İmalat Sanayi	35	18	54	96	71	167	260	158	418
Kimyasal Ürünler	5	2	8	14	5	19	64	18	82
Gıda ve Tütün Ürünleri	5	2	7	11	4	15	57	13	70
Makina ve Tekşizat	4	3	7	8	6	13	25	13	38
Metaller ve Metal Ürün.	2	1	4	9	1	10	28	15	43
Elektrik ve Elektronik	1	1	2	7	5	12	24	16	40
Metalik Dışı Mineral	1	0	1	2	0	2	7	7	13
Motorlu Taşıtlar	3	1	3	10	2	12	5	7	12
Tekstil, Giyim ve Deri	1	0	2	3	1	4	8	6	14
Hizmetler	74	19	93	353	108	461	716	335	1.051
Elektrik, Gaz ve Su	1	3	3	19	6	24	41	13	54
İnşaat	0	1	1	3	2	5	10	15	25
Ticaret	16	3	19	33	16	49	91	48	139
Lojistik ve İletişim	3	2	6	60	15	76	75	35	110
Mali hizmetler	25	3	28	93	22	114	240	98	339
İş Hizmetleri	16	5	21	98	35	133	214	106	320
Diğer Hizmetler	6	0	7	33	4	37	17	3	20
Belirtilmemiş sektörler	9	6	15	12	7	18	47	14	61

Kaynak: UNCTAD

Tablo 3.1. Türkiye ekonomisi için seçilmiş makroekonomik göstergeler, 1980-2001

	1981-82	1983-87	1988	1989-93	1994	1995-97	1998	1999	2000	2001
Yıllık Ortalama Reel Değişim (%)										
GSYİH	4,2	6,5	2,3	4,9	-5,0	7,2	3,1	-4,7	7,3	-7,5
Sabit Yatırımlar:										
Özel	4,8	7,7	12,6	12,8	-10,7	13,6	-8,3	-17,8	16,0	-34,9
Kamu	-11,2	-9,6	-20,2	4,7	-30,8	11,3	13,9	-8,7	19,6	-22,0
İmalat Sanayi	-7,7	2,4	-3,0	15,9	-10,8	9,7	-3,8	-16,9	25,32	-36,42
İmalat Sanayii İhracatı	19,7	12,5	14,0	5,1	18,0	14,2	3,2	-1,3	4,5	12,8
Tasarruf Mevduati Faiz Oranı (%)*	42,5	50,2	83,9	68,0	95,6	94,2	94,8	46,7	45,6	62,5
Enflasyon Oranı (TÜFE) (%)	35,1	39,7	68,8	65,1	106,3	85,0	84,6	64,6	54,9	54,4
Döviz Kuru (TL/\$) Yıllık Aşınma Oranı (%)	42,6	40,2	66,0	51,4	170,4	72,7	71,7	61,6	48,5	96,5
İmalat San. Katma Değerde Ücret Payı (%)	26,0	21,1	15,2	21,6	15,8	16,3	19,1	20,9	21,1	16,6
GSYİH'nin %'si Olarak:										
Kamu Kesimi Borçlanma Gereği	3,8	4,7	4,8	9,5	6,2	6,8	9,4	15,6	11,8	16,4
İthalat	14,0	15,9	15,8	14,6	17,8	23,2	22,5	21,7	30,7	27,4
İhracat	8,5	10,8	12,8	9,1	13,8	15,8	13,2	14,2	19,2	21,5
Cari İşlemler Dengesi	-2,7	-1,9	-1,7	-1,3	2,0	-1,4	1,0	-0,7	-1,0	-2,9

Kaynaklar: TÜİK ve DPT, *Temel Ekonomik Göstergeler*

*/ Bir yıl vadeli tasarruf mevduati faiz oranı

Tablo 3.2. Türkiye ekonomisi için seçilmiş makroekonomik göstergeler, 2001-2010

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Yıllık Ortalama Reel Değişim (%)										
GSYİH (1998 baz yılı)	-5,7	6,2	5,3	9,4	8,4	6,9	4,7	0,7	-4,8	9,0
<i>Sabit Yatırımlar:</i>										
Kamu	-20,2	8,3	-15,1	-6,6	25,0	2,6	6,3	12,7	-0,6	15,1
Özel	-32,9	16,9	23,7	36,1	16,2	15,0	2,6	-9,0	-22,5	33,5
DİBS Faiz Oranı (%)*	98,5	64,9	44,5	25,7	16,7	18,7	18,5	19,1	13,4	8,6
Enflasyon Oranı (TÜFE, Yıl Sonu) (%)	67,9	29,5	18,3	8,6	8,2	9,6	8,7	10,4	6,3	8,6
Döviz Kuru (TL/\$) Yıllık Aşınma Oranı (%)	96,5	22,9	-0,8	-4,7	-100,0	6,7	-9,1	-0,7	19,7	5,3
Reel Döviz Kuru Endeksi (1 dolar + 1,5 euro, ÜFE)	122,0	134,7	148,0	158,1	179,6	179,6	194,2	198,4	183,2	205,1
GSYİH'nin %'si Olarak:										
Kamu Kesimi Borçlanma Gereği	12,1	10,0	7,3	3,6	-0,1	-1,9	0,1	1,6	6,4	
İhracat	15,9	15,6	15,5	16,2	15,3	16,2	16,5	17,8	16,6	15,4
İthalat	21,0	22,4	22,7	25,0	24,3	26,5	26,2	27,2	22,9	25,2
Cari İşlemler Dengesi	1,7	-0,7	-2,7	-4,0	-4,8	-6,1	-6,0	-5,8	-2,3	-6,6
İhracat / İthalat Oranı	75,7	69,9	68,1	64,8	62,9	61,3	63,1	65,4	72,5	61,9

Kaynaklar: TÜİK ve TCMB, *Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS)*

Tablo 3.3. Geniş ekonomik grupların sınıflandırmasına göre dış ticaret, ihracat, 2000-2009

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
TOPLAM (Milyon Dolar)	27.775	31.334	36.059	47.253	63.167	73.476	85.535	107.272	132.027	102.143
Yatırım Malları (%)										
Sermaye Malları (Taşımacılık araçları hariç)	3,67	3,89	3,71	4,11	4,36	4,64	4,77	5,22	5,21	5,70
Sanayi ile ilgili taşımacılık araç ve gereçleri	4,16	4,59	4,03	5,08	5,98	6,25	6,24	7,60	7,45	5,19
Ara Mallar (%)	41,64	42,66	40,65	39,14	41,07	41,22	44,18	46,05	51,30	48,69
Sanayi için işlem görmemiş hammadde diler	3,61	3,00	2,63	2,54	2,34	2,33	2,65	2,61	2,43	2,58
Sanayi için işlem görmüş hammadde diler	28,98	30,30	29,05	27,26	29,54	28,14	30,05	30,48	35,74	34,43
İşlem görmemiş yakıt ve yağlar	0,02	0,02	0,01	0,01	0,00	0,02	0,00	0,01	0,06	0,10
Yatırım mallarının aksam ve parçaları	2,07	2,08	2,02	2,06	2,15	2,36	2,61	2,95	2,81	2,86
Taşımacılık araçlarının aksam ve parçaları	4,35	4,97	4,99	5,19	4,90	5,08	5,33	5,74	5,26	4,85
Esası yiyecek ve içecek olan işlenmemiş hammadde diler	0,93	0,78	0,39	0,25	0,12	0,25	0,33	0,17	0,10	0,25
Esası yiyecek ve içecek olan işlenmiş hammadde diler	0,89	0,65	0,66	0,74	0,75	1,00	0,76	0,79	1,00	1,12
İşlem görmüş diğer yakıt ve yağlar	0,78	0,87	0,90	1,09	1,27	2,05	2,43	3,29	3,90	2,50
Tüketim malları (%)	50,36	48,71	51,21	51,06	48,29	47,41	44,18	40,73	35,66	39,88
Binek otomobilleri	2,26	3,10	3,60	4,65	6,23	5,95	6,60	6,38	5,66	5,96
Dayanıklı tüketim malları	7,40	7,01	9,08	9,21	9,50	9,40	8,87	7,98	6,78	7,69
Yarı dayanıklı tüketim malları	20,65	19,01	20,01	18,71	15,57	14,03	12,28	11,60	9,48	10,43
Dayaniksız tüketim malları	10,51	9,13	9,44	9,33	8,22	7,94	7,23	6,37	5,40	6,22
Esası yiyecek ve içecek olan işlenmemiş tüketim malları	4,91	5,30	4,57	4,30	4,08	4,41	3,85	3,55	3,20	4,30
Esası yiyecek ve içecek olan işlenmiş tüketim malları	4,16	4,52	3,40	3,76	3,57	3,99	3,47	3,25	3,19	3,80
Motor benzini ve diğer hafif yağlar	0,35	0,50	0,99	0,95	0,98	1,49	1,66	1,45	1,71	1,21
Sanayi ile ilgili olmayan taşıma araç ve gereçleri	0,10	0,14	0,12	0,14	0,15	0,20	0,22	0,16	0,24	0,27
Diger	0,17	0,15	0,41	0,61	0,30	0,48	0,62	0,39	0,37	0,55

Kaynak: TÜİK

Tablo 3.4. Geniş ekonomik grupların sınıflandırmasına göre dış ticaret, ithalat, 2000-2009

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
TOPLAM (Milyon Dolar)	54.503	41.399	51.554	69.340	97.540	116.774	139.577	170.063	201.964	140.928
Yatırım Malları (%)	20,85	16,76	16,29	16,33	17,84	17,44	16,73	15,91	13,87	15,23
Sermaye Malları (Taşımacılık araçları hariç)	17,00	14,21	14,69	14,17	13,83	14,66	14,07	13,74	11,51	13,05
Sanayi ile ilgili taşımacılık araç ve gereçleri	3,86	2,56	1,61	2,17	4,00	2,78	2,64	2,17	2,36	2,18
Ara Mallar (%)	66,07	73,19	73,04	71,73	69,25	70,11	71,36	72,70	75,14	70,61
Sanayi için işlem görmemiş hammaddeeler	5,11	4,92	5,73	6,19	5,92	5,16	5,24	5,90	6,78	5,67
Sanayi için işlem görmüş hammaddeeler	29,54	33,54	34,98	34,76	34,25	33,87	33,30	34,63	32,52	30,86
İşlem görmemiş yakıt ve yağlar	8,87	10,10	9,62	8,25	7,51	12,59	14,17	13,42	15,97	12,61
Yatırım mallarının aksam ve parçaları	7,24	7,64	8,09	6,98	6,59	5,78	5,46	5,34	4,68	5,88
Taşımacılık araçlarının aksam ve parçaları	5,80	5,96	5,24	5,69	6,71	6,36	6,22	6,15	5,58	5,56
Esası yiyecek ve içecek olan işlenmemiş hammaddeeler	0,95	0,73	1,03	1,38	0,97	0,74	0,56	0,99	1,56	1,47
Esası yiyecek ve içecek olan işlenmiş hammaddeeler	0,61	0,72	0,78	0,76	0,64	0,65	0,68	0,50	0,86	0,86
İşlem görmüş diğer yakıt ve yağlar	7,96	9,59	7,58	7,72	6,66	4,96	5,70	5,76	7,18	7,70
Tüketim malları (%)	12,71	9,21	9,50	11,27	12,41	11,97	11,55	10,99	10,64	13,69
Binek otomobilleri	4,76	1,42	1,58	3,20	4,32	3,68	3,06	2,79	2,25	3,03
Dayanıklı tüketim malları	2,07	1,53	1,33	1,32	1,48	1,57	1,64	1,78	1,75	1,86
Yarı dayanıklı tüketim malları	1,71	1,75	1,69	1,82	1,96	2,15	2,33	2,30	2,38	2,90
Dayaniksız tüketim malları	2,51	3,18	3,37	3,40	3,26	2,92	2,67	2,56	2,62	3,51
Esası yiyecek ve içecek olan işlenmemiş tüketim malları	0,33	0,28	0,25	0,17	0,15	0,23	0,23	0,24	0,37	0,42
Esası yiyecek ve içecek olan işlenmiş tüketim malları	0,58	0,58	0,58	0,58	0,54	0,55	0,54	0,56	0,56	0,71
Motor benzini ve diğer hafif yağlar	0,63	0,40	0,64	0,71	0,57	0,61	0,78	0,69	0,65	0,84
Sanayi ile ilgili olmayan taşıma araç ve gereçleri	0,12	0,09	0,07	0,06	0,12	0,25	0,29	0,07	0,06	0,41
Diger	0,37	0,83	1,16	0,67	0,51	0,49	0,36	0,40	0,35	0,47

Kaynak: TÜİK

Tablo 3.5. Üretim sürecine göre dış ticaret dengesine katkı, 1995-2009

Temel Mallar	Ara Mallar		Nihai Mallar	
	Yarı Mamul	Parça ve Bileşenler	Sermaye Malları	Tüketim Malları
Dünya				
1995	-7,38	-3,51	-3,00	-8,88
1998	-3,98	-3,25	-4,07	-8,77
1999	-4,91	-3,69	-3,85	-7,05
2000	-5,14	-2,62	-3,16	-6,27
2001	-6,56	-4,59	-3,65	-4,61
2002	-7,04	-5,24	-3,40	-4,57
2003	-6,81	-5,72	-2,91	-3,84
2004	-6,08	-3,85	-3,23	-3,90
2005	-6,25	-4,19	-2,57	-3,53
2006	-6,24	-3,50	-2,13	-3,22
2007	-6,58	-3,63	-1,63	-1,98
2008	-8,16	-0,67	-1,38	-1,13
2009	-5,98	-1,58	-2,15	-2,69
AB-15				
1995	-1,10	-7,52	-5,85	-13,12
1998	0,32	-5,94	-5,39	-12,61
1999	0,91	-6,19	-6,00	-12,84
2000	0,54	-4,47	-5,59	-12,11
2001	0,19	-7,80	-6,21	-10,23
2002	-0,43	-9,46	-6,03	-8,93
2003	-0,68	-9,38	-5,82	-7,38
2004	-0,16	-8,08	-6,32	-6,91
2005	-0,25	-8,45	-5,81	-7,09
2006	-0,48	-6,80	-5,57	-6,86
2007	-1,15	-6,70	-4,74	-5,30
2008	-1,51	-6,84	-4,16	-3,59
2009	-1,01	-8,10	-4,83	-5,18

**Tablo 3.6. İhracatın Dağılımı (ISIC, Rev 3), 1996-2010
(yüzde)**

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*
Toplam İhracat (Milyar Dolar)	23,22	26,26	26,97	26,59	27,77	31,33	36,06	47,25	63,17	73,48	85,53	107,27	132,03	102,14	102,12
A Tarım ve Ormançılık	9,27	8,96	8,74	7,74	5,97	6,31	4,87	4,49	4,02	4,53	4,07	3,47	2,98	4,26	4,28
B Balıkçılık	0,11	0,13	0,06	0,14	0,09	0,14	0,09	0,17	0,16	0,19	0,15	0,15	0,18	0,19	0,13
C Madencilik ve Taşocakçılığı	1,59	1,54	1,35	1,45	1,44	1,11	1,07	0,99	1,03	1,34	1,55	1,63	1,65	2,57	
D İmalat	88,38	88,77	89,21	90,11	91,87	92,00	93,46	93,92	94,32	93,65	93,82	94,23	94,82	93,45	92,65
15 Gıda Ürünleri ve İçecek	10,57	10,41	8,74	7,67	6,61	6,43	5,22	5,61	5,30	5,81	5,07	4,81	4,90	5,81	
16 Tütün Ürünleri	0,41	0,45	0,25	0,31	0,44	0,26	0,28	0,19	0,12	0,17	0,21	0,18	0,21	0,26	
17 Tekstil Ürünleri	16,44	16,95	17,77	17,14	16,61	15,78	15,34	14,48	12,66	11,90	10,83	10,07	8,58	9,36	9,59
20 Giyim Eşyası	20,80	20,72	21,19	19,82	19,50	17,23	18,35	17,26	14,79	13,51	11,90	11,00	8,71	9,40	9,41
19 Ayakkabı ve Deri Eşya	0,95	1,14	1,01	0,68	0,68	0,68	0,59	0,60	0,52	0,50	0,51	0,52	0,46	0,49	0,58
20 Hasır vb	0,30	0,29	0,26	0,26	0,23	0,35	0,33	0,31	0,32	0,34	0,39	0,42	0,41	0,50	0,50
21 Kağıt ve Kağıt Ürünleri	0,54	0,59	0,56	0,56	0,59	0,77	0,84	0,78	0,72	0,76	0,70	0,78	0,80	0,96	1,04
22 Basın ve Yayımlı Plak, Kaset Vb.	0,21	0,15	0,15	0,18	0,15	0,14	0,14	0,14	0,13	0,14	0,13	0,12	0,11	0,14	0,12
23 Ürünleri	1,12	0,68	0,89	1,19	1,08	1,33	1,86	2,02	2,16	3,43	3,98	4,59	5,55	3,57	3,56
24 Kimyasal Maddeler ve Ürünler	5,36	5,19	4,74	4,64	5,03	4,72	4,38	4,08	4,05	3,84	4,07	3,78	3,78	4,21	5,01
25 Plastik ve Kauçuk Ürünleri	2,20	2,37	2,54	2,51	2,81	3,00	3,01	3,10	3,10	3,38	3,53	3,66	3,60	3,95	4,30
26 Ürünler	3,36	3,55	3,50	3,60	4,04	3,93	4,07	3,81	3,67	3,66	3,27	3,17	3,27	3,69	3,55
27 Ana Metal Sanayi	9,62	9,89	8,15	7,76	8,09	9,32	8,98	8,22	10,79	9,37	10,91	11,51	17,09	14,79	12,73
Metal Eşya Sanayii (Makina ve															
28 Techizatı Hariç)	1,99	1,99	2,46	2,44	2,38	2,34	2,59	3,18	3,48	3,65	3,92	3,96	4,19	4,38	4,37
29 Makina ve Techizat	3,57	3,81	4,11	4,56	4,95	4,99	5,76	6,60	6,20	6,62	7,02	7,49	7,39	7,90	7,94
30 Büro ve Bilgi İşleme Makinaları	0,09	0,11	0,16	0,23	0,23	0,17	0,11	0,09	0,08	0,09	0,10	0,12	0,10	0,10	0,12
31 Elektrikli Makina ve Techizat	3,32	2,83	2,80	2,60	2,97	3,31	2,93	2,58	2,49	2,63	3,30	3,83	3,77	4,01	4,28
Radyo, Televizyon, Haberleşme															
32 Techizatı	1,36	1,79	3,20	2,90	3,46	3,20	4,37	4,12	4,56	4,29	3,61	2,58	1,72	1,88	1,72
Tıbbi Aletler; Hassas Optik Aletler															
33 ve Saat	0,24	0,23	0,28	0,25	0,27	0,25	0,25	0,25	0,27	0,27	0,27	0,29	0,31	0,36	0,36
34 Motorlu Kara Taşıtı ve Römorklar	4,20	3,35	3,89	6,07	6,28	8,48	9,99	11,51	13,95	13,92	14,82	15,86	14,67	12,59	13,00
35 Diğer Ulaşım Araçları	0,67	1,15	1,17	2,90	3,18	3,03	1,47	2,20	2,14	2,32	2,50	2,56	2,55	2,37	1,50
36 Motosiklet ve Diğer Ürünler	1,07	1,14	1,40	1,83	2,27	2,29	2,62	2,78	2,80	3,05	2,75	2,89	2,65	2,73	2,88
E Elektrik, Gaz ve Su	0,07	0,04	0,06	0,05	0,07	0,07	0,04	0,04	0,10	0,14	0,14	0,16	0,06	0,14	0,17
G Topran ve Perakende Ticaret	0,58	0,55	0,56	0,50	0,49	0,41	0,41	0,39	0,37	0,38	0,47	0,44	0,33	0,32	0,40
K Faaliyetleri	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Diğer Sosyal Toplumsal ve	0,00	0,00	0,02	0,00	0,06	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
O Kişisel Hizmet	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Kaynak: TÜİK

* Kasım ayı itibarıyle

**Tablo 3.7. İthalatın dağılımı (ISIC, Rev 3), 1996-2010
(yüzde)**

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*
Toplam İthalat (Milyar Dolar)	43,63	48,56	45,92	40,67	54,50	41,40	51,55	69,34	97,54	116,77	139,58	170,06	201,96	140,93	164,92
A Tarım ve Ormançılık	4,96	4,98	4,63	4,05	3,90	3,40	3,30	3,66	2,83	2,40	2,08	2,73	3,16	3,26	3,48
B Balkçılık	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
C Madencilik ve Taşocakçılığı	11,65	10,56	8,16	10,44	13,02	15,89	13,95	13,01	11,26	13,98	15,79	14,89	17,65	14,63	14,00
D İmalat	80,70	81,97	84,98	83,44	81,10	78,95	80,27	80,31	82,48	80,68	79,08	78,76	74,40	78,79	78,36
15 Gıda Ürünleri ve İçecek	4,60	3,63	3,16	2,58	2,12	2,45	2,64	2,36	1,95	1,81	1,76	1,56	1,86	2,06	1,79
16 Tütün Ürünleri	0,08	0,09	0,11	0,08	0,10	0,09	0,08	0,08	0,08	0,08	0,08	0,05	0,05	0,05	0,05
17 Tekstil Ürünleri	4,51	4,19	4,36	4,05	3,40	4,07	4,85	4,46	3,88	3,40	3,03	3,13	2,52	3,08	3,27
18 Giyim Eşyası	0,44	0,57	0,54	0,46	0,49	0,67	0,67	0,67	0,65	0,62	0,59	0,69	0,80	0,94	1,25
19 Ayakkabı ve Deri Eşya	0,80	0,74	0,67	0,51	0,57	0,65	0,64	0,63	0,63	0,72	0,76	0,74	0,68	0,68	0,67
20 Hasır vb	0,29	0,29	0,36	0,33	0,38	0,26	0,30	0,35	0,41	0,50	0,49	0,51	0,46	0,44	0,53
21 Kağıt ve Kağıt Ürünleri	1,92	1,72	1,87	2,21	2,11	1,90	1,95	1,90	1,76	1,72	1,68	1,67	1,49	1,78	1,81
22 Basın ve Yayımlı Plak, Kaset Vb.	0,30	0,32	0,35	0,38	0,46	0,53	0,53	0,39	0,36	0,29	0,35	0,27	0,30	0,37	0,30
23 Ürünleri	2,45	2,37	2,11	3,16	4,75	4,34	4,25	4,09	3,89	4,72	5,47	5,58	6,85	7,42	7,56
24 Kimyasal Madde ve Ürünler	14,66	14,73	15,67	16,83	14,83	16,37	16,80	16,21	15,52	14,97	14,04	13,89	13,37	15,17	14,76
25 Plastik ve Kauçuk Ürünleri	1,88	1,83	2,14	2,19	1,91	1,96	2,08	2,07	1,99	1,83	1,85	1,83	1,71	1,92	1,90
26 Ürünler	1,05	0,90	1,08	1,01	0,79	0,78	0,80	0,74	0,74	0,86	1,02	0,91	0,77	0,81	0,84
27 Ana Metal Sanayi	6,41	6,82	6,84	5,88	6,48	8,72	9,13	10,53	11,36	11,72	12,24	13,58	13,12	9,44	10,27
28 Metal Eşya Sanayi (Makina ve Techizat Hizmeti)	2,10	2,01	2,25	2,05	1,60	2,10	1,63	1,61	1,66	1,75	1,66	1,73	1,86	1,72	
29 Makina ve Techizat	17,12	16,46	16,72	12,45	10,71	11,93	12,56	11,74	10,62	10,46	10,26	10,05	8,42	8,89	8,33
30 Büro ve Bilgi İşleme Makinaları	1,78	1,88	2,31	2,97	2,93	1,89	1,92	1,75	1,81	2,11	2,02	1,73	1,40	1,86	1,65
31 Elektrikli Makina ve Techizat Radyo, Televizyon, Haberleşme	2,80	3,03	3,60	3,85	2,94	2,95	3,30	2,94	3,26	3,60	3,57	3,72	3,64	4,70	4,48
32 Techizatı Tibbi Aletler; Hassas Optik Aletler	3,19	4,00	5,13	7,73	7,33	4,92	4,53	4,37	4,64	3,94	3,51	3,44	2,65	3,30	2,90
33 ve Saat	2,39	2,44	2,70	2,76	2,46	2,42	2,24	2,07	2,11	2,24	2,06	1,98	1,91	2,22	2,07
34 Motorlu Kara Taşıtı ve Römorklar	7,07	9,06	9,02	8,25	10,95	5,33	5,66	9,25	12,09	10,56	9,52	8,88	7,68	7,65	8,26
35 Diğer Ulaşım Araçları	4,05	3,80	2,80	2,54	2,71	3,29	1,86	0,76	1,94	1,65	1,73	1,31	1,54	2,34	2,54
36 Mobilya ve Diğer Ürünler	1,00	1,08	1,18	1,14	1,11	1,34	1,50	1,38	1,28	1,18	1,32	1,40	1,30	1,46	1,38
E Elektrik, Gaz ve Su	0,03	0,17	0,25	0,20	0,24	0,39	0,25	0,06	0,02	0,02	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
G Toptan ve Perakende Ticaret Gayrimenkul, Kiralama ve İş	2,62	2,30	1,97	1,84	1,52	1,31	2,21	2,94	3,40	2,89	3,01	3,58	4,74	3,27	4,11
K Faaliyetleri	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,02	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
O Kişisel Hizmet	0,03	0,01	0,01	0,02	0,21	0,03	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02

Kaynak: TÜİK

* Kasım ayı itibarıyle

Tablo 3.8. Üretim sürecine ve sektöré göre imalat sanayiinde dış ticaret dengesine katkı, 1998-2009

Sektörler, ISIC Rev. 3	Temel Mallar				Ara Mallar-Yarı Manuel				Ara Mallar-Parça ve Bileşenler				Nihai Mallar-Sermaye				Nihai Mallar-Tüketicim				Tüm Süreçler	
	1998	2002	2007	2009	1998	2002	2007	2009	1998	2002	2007	2009	1998	2002	2007	2009	1998	2002	2007	2009	2009	2009
15 Gıda Ürünleri ve İçecek	-0,49	-0,61	-0,22	-0,15	-0,46	-0,60	-0,45	-0,69					0,35	0,16	0,15	0,18					-0,66	
16 Tütün Ürünleri	-0,02	-0,01	-0,01	0,00	2,77	1,35	0,97	0,79	-0,02	-0,02	-0,02	-0,02	7,89	6,99	3,77	3,39	4,18	4,18	4,18	4,18	0,09	0,09
17 Tekstil Ürünleri					-0,04	-0,14	-0,02	-0,01					9,88	8,18	3,85	3,08					3,07	3,07
18 Giyim Eşyası					-0,08	-0,16	-0,06	-0,04	0,00	0,00	0,00	0,00	0,30	0,09	-0,16	-0,17	-0,21	-0,21	-0,21	-0,21		
19 Ayakkabı ve Deri Eşya	0,00	0,00	-0,04	-0,06	-0,04	0,00	-0,12	-0,04	0,00	0,00	0,00	0,00	-0,01	-0,01	-0,01	-0,01	-0,11	-0,11	-0,11	-0,11		
20 Hasır vb					-0,75	-0,77	-0,83	-0,91					0,04	0,13	0,17	0,22	-0,69	-0,69	-0,69	-0,69		
21 Kağıt ve Kağıt Ürünleri																						
22 Basın ve Yayım; Plak, Kaset Vb.	0,00	-0,02	-0,02	-0,02	-0,01	0,00	-0,01	-0,01	-0,01	0,00	-0,01	-0,01	-0,07	-0,14	-0,01	-0,01	-0,02	-0,02	-0,02	-0,02		
23 Kömür ve Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri	-0,73	-0,99	-0,71	-0,80	-0,06	-0,07	-0,08	-0,10														
24 Kimyasal Madde ve Ürünler	-0,05	-0,05	-0,05	-0,05	-6,25	-7,61	-6,73	-7,42					0,09	-1,08	-0,83	-1,26	-8,73	-8,73	-8,73	-8,73		
25 Plastik ve Kauçuk Ürünleri	0,00	0,00	0,00	0,00	0,03	0,02	0,38	0,47	0,32	0,35	0,18	0,16	-0,04	0,03	0,13	0,16	0,63	0,63	0,63	0,63		
26 Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünler	0,00	0,00	0,00	0,00	1,09	1,52	0,94	1,29	-0,02	-0,01	0,00	-0,01	0,40	0,37	0,13	0,16	1,46	1,46	1,46	1,46		
27 Ana Metal Sanayi	0,00	0,00	0,00	0,00	-0,30	-1,56	1,57	5,75														5,75
28 Metal Eşya Sanayi (Makina ve Teknizatı Hareç)	0,25	0,33	0,81	0,97	-0,12	-0,35	-0,17	-0,27	0,08	0,06	0,30	0,31	0,10	0,14	0,05	0,03	1,31	1,31	1,31	1,31		
29 Makina ve Teknizat	-0,03	0,00	-0,01	-0,03	-1,47	-1,38	-0,59	-1,01	5,49	4,57	-3,38	-2,25	0,29	1,05	1,19	1,34	-0,94	-0,94	-0,94	-0,94		
30 Büro ve Bilgi İşleme Makinaları					-0,46	-0,45	-0,28	-0,22	-0,94	-0,95	-0,88	-1,04	-0,01	0,00	0,00	0,00	-1,04	-1,04	-1,04	-1,04		
31 Elektrikli Makina ve Teknizat	0,61	0,65	0,17	0,13	-0,52	-0,62	-0,30	-0,47	-0,35	-0,39	-0,70	-1,10	-0,02	-0,05	-0,05	-0,05	-1,02	-1,02	-1,02	-1,02		
32 Radyo, Televizyon, Haberleşme Teknizatı					-1,20	-1,76	-0,36	-0,30	-1,47	-1,02	-1,17	-1,07	1,50	2,28	1,05	0,67	-0,40	-0,40	-0,40	-0,40		
33 Tibbi Aletler; Hassas Optik Aletler ve Saat	-0,05	-0,05	-0,05	-0,06	-0,06	-0,11	-0,05	-0,06	-1,01	-0,94	-0,87	-1,01	-0,20	-0,23	-0,20	-0,25	-1,31	-1,31	-1,31	-1,31		
34 Motorlu Kara Taşıtı ve Römorklar					-0,84	-0,27	-1,30	-1,15	-0,58	1,37	2,21	1,52	-1,38	1,10	1,50	1,13	2,66	2,66	2,66	2,66		
35 Diğer Ulaşım Aracıları	-0,26	-0,21	0,11	-0,03	-0,42	0,01	0,35	-0,21	-0,02	0,03	0,04	-0,14	-0,35	-0,14	-0,14	-0,14	-0,35	-0,35	-0,35	-0,35		
36 Mobilya ve Diğer Ürünler	0,03	0,02	0,00	-0,09	-0,12	-0,10	-0,09	0,03	0,06	0,05	0,03	0,01	0,08	0,08	0,09	0,24	0,84	0,63	0,59	0,59	0,59	

Tablo 3.9. Üretim sürecine göre dış ticaretin dağılımı, seçilmiş bölgeler, 1995-2009 (yüzde)

	Temel Mallar	Ara Mallar- Yarı Mamul ve Bileşen	Ara Mallar- Parça Sermaye	Nihai Mallar- Tüketim	Nihai Mallar- Tüketim	Toplam İhracat (Milyar \$)	Temel Mallar	Ara Mallar- Yarı Mamul ve Bileşen	Ara Mallar- Parça Sermaye	Nihai Mallar- Tüketim	Nihai Mallar- Tüketim	Toplam İthalat (Milyar \$)
AB-15A												
1995	3,66	22,60	4,76	2,76	66,21	9,71	5,97	38,34	17,00	30,22	8,48	14,89
1998	3,28	22,13	6,54	3,30	64,75	11,40	2,59	35,10	18,31	30,86	13,14	20,75
1999	3,38	21,86	7,06	3,85	63,85	11,45	1,49	34,76	19,56	30,62	13,57	17,23
2000	2,86	22,46	7,40	4,39	62,90	11,50	1,68	32,24	19,62	30,86	15,61	20,96
2001	2,04	22,22	8,88	5,76	61,10	12,75	1,66	37,89	21,37	26,32	12,76	14,67
2002	2,15	18,41	8,78	7,10	63,57	14,60	3,02	37,63	21,03	25,23	13,09	18,69
2003	2,01	17,50	9,19	8,54	62,76	18,95	3,39	36,70	21,09	23,63	15,18	25,64
2004	1,76	18,03	8,78	11,14	60,29	24,91	2,08	34,58	21,73	25,30	16,31	34,06
2005	1,66	17,21	9,63	11,67	59,83	27,39	2,18	34,44	21,47	26,12	15,80	36,08
2006	1,84	20,31	10,37	12,05	55,43	30,97	2,82	34,15	21,71	26,01	15,32	40,55
2007	1,69	20,27	12,12	14,59	51,33	37,70	4,02	33,82	21,70	25,31	15,16	46,43
2008	1,66	22,06	12,46	16,31	47,51	39,26	4,73	35,95	20,91	23,59	14,82	50,32
2009	1,51	18,92	10,50	11,82	57,25	30,28	3,56	35,30	20,28	22,30	18,56	37,52
AB-12												
1995	2,82	32,71	2,22	6,32	55,93	1,32	14,42	68,75	7,02	6,49	3,32	1,17
1998	5,19	28,96	3,91	5,86	56,08	1,54	16,90	53,94	14,63	9,80	4,73	1,19
1999	5,60	33,25	4,36	9,81	46,98	1,32	17,67	58,72	11,38	6,69	5,55	1,12
2000	5,59	39,06	4,27	11,64	39,45	1,38	11,11	59,21	10,21	11,73	7,75	1,91
2001	3,85	40,83	4,23	12,93	38,17	1,62	7,08	59,52	15,22	11,64	6,54	1,52
2002	1,86	41,64	4,25	11,78	40,47	2,13	12,05	51,66	19,89	11,26	5,14	2,34
2003	1,93	40,30	4,85	13,89	39,03	3,19	13,73	47,25	19,21	12,44	7,38	3,42
2004	2,05	41,07	5,83	13,81	37,23	4,41	13,27	43,02	18,58	15,79	9,34	5,70
2005	1,67	41,11	5,80	14,59	36,83	6,20	10,26	47,48	16,54	15,20	10,52	7,17
2006	2,34	41,90	6,71	12,32	36,72	7,79	8,72	49,95	17,05	13,45	10,83	8,60
2007	1,77	42,81	7,09	14,08	34,25	11,19	11,43	46,53	16,62	13,55	11,87	10,64
2008	1,43	41,53	7,32	17,25	32,46	12,59	16,94	40,41	15,61	15,07	11,97	11,76
2009	1,21	37,14	9,44	15,93	36,28	8,36	13,12	34,62	17,78	19,53	14,95	8,67
AB-15B												
1995	7,60	28,99	2,23	3,81	57,37	1,37	20,21	52,52	5,15	15,88	6,24	1,95
1998	6,49	33,58	4,51	4,69	50,72	1,88	8,20	46,10	10,84	17,54	17,32	3,11
1999	7,41	35,42	3,83	8,45	44,90	2,27	8,27	44,95	11,41	17,15	18,23	2,93
2000	7,22	36,76	4,14	7,78	44,10	2,15	9,15	43,80	9,66	14,60	22,79	3,74
2001	5,09	39,30	4,37	8,33	42,91	2,57	10,10	51,55	11,87	13,60	12,88	2,41
2002	4,36	34,41	4,02	7,89	49,32	2,91	11,16	49,93	13,48	13,57	11,86	3,09
2003	3,66	30,26	3,95	11,17	50,95	4,50	11,48	48,10	8,97	14,75	16,70	4,20
2004	3,53	31,92	3,92	10,17	50,46	6,27	8,47	44,21	11,82	15,24	20,26	5,98
2005	3,76	28,15	3,71	12,24	52,13	6,93	7,96	46,28	13,12	13,10	19,54	6,81
2006	4,26	33,05	4,51	11,30	46,89	8,37	7,58	47,89	13,96	12,34	18,22	7,37
2007	3,71	33,34	4,45	11,25	47,26	10,34	8,06	47,63	14,78	12,88	16,65	8,33
2008	4,22	31,67	5,11	11,89	47,11	10,07	9,73	49,40	14,36	11,21	15,30	9,22
2009	4,89	26,31	5,59	9,69	53,51	6,93	10,78	48,48	11,29	12,66	16,79	7,84

Tablo 3.9. Devam

	Temel Mallar	Ara Mallar- Yarı Mamul	Ara Mallar- Parça ve Bileşen	Nihai Mallar- Sermaye	Nihai Mallar- Tüketim	Toplam İhracat (Milyar \$)	Temel Mallar	Ara Mallar- Yarı Mamul	Ara Mallar- Parça ve Bileşen	Nihai Mallar- Sermaye	Nihai Mallar- Tüketim	Toplam İthalat (Milyar \$)
BDT												
1995	1,00	20,57	3,51	7,16	67,76	1,58	35,51	60,33	0,21	3,46	0,49	3,01
1998	2,62	26,57	3,24	4,18	63,39	1,83	35,04	63,07	0,36	1,12	0,42	2,89
1999	5,12	29,19	3,65	5,60	56,45	0,91	53,39	45,23	0,16	0,47	0,75	3,44
2000	7,76	31,04	4,39	6,80	50,01	1,00	32,82	64,88	0,32	0,73	1,25	3,91
2001	3,40	39,49	4,93	8,13	44,04	1,33	45,61	52,85	0,38	0,83	0,34	2,83
2002	2,79	43,10	4,98	5,72	43,40	1,63	43,45	55,74	0,36	0,20	0,24	3,84
2003	3,63	34,58	5,28	6,77	49,75	2,04	41,01	57,95	0,18	0,41	0,45	5,27
2004	3,32	37,31	5,41	8,00	45,95	2,77	38,66	60,54	0,16	0,25	0,40	9,88
2005	2,30	38,11	5,27	8,87	45,46	3,63	38,03	61,00	0,14	0,40	0,43	12,54
2006	2,54	37,11	6,17	11,05	43,12	5,02	34,51	64,72	0,16	0,25	0,35	16,36
2007	2,24	39,44	7,02	13,59	37,72	7,26	37,41	62,13	0,15	0,09	0,22	22,68
2008	2,81	37,27	6,95	12,93	40,04	9,53	35,78	63,83	0,12	0,04	0,24	28,85
2009	2,24	38,74	6,28	7,90	44,84	4,84	32,88	66,64	0,10	0,10	0,28	17,73
Kuzey Afrika												
1995	3,19	48,48	9,30	4,11	34,92	0,39	55,87	40,76	0,03	0,22	3,12	0,31
1998	8,51	30,45	5,81	3,91	51,32	0,92	65,49	26,09	0,62	1,12	6,68	0,50
1999	6,10	36,73	6,90	4,20	46,08	0,79	25,98	59,94	1,47	2,14	10,47	0,22
2000	14,27	34,62	10,44	6,78	33,88	0,59	29,62	55,49	2,71	1,97	10,21	0,28
2001	13,66	37,98	10,27	8,48	29,61	0,65	21,07	60,30	2,68	2,81	13,14	0,20
2002	3,28	45,60	11,61	9,11	30,40	0,56	22,67	61,54	4,39	2,18	9,22	0,26
2003	1,59	53,65	10,21	7,45	27,09	0,73	22,11	62,98	3,63	0,91	10,37	0,36
2004	1,23	56,62	7,62	9,24	25,30	1,01	24,62	56,64	4,11	1,09	13,54	0,44
2005	1,35	55,55	7,32	7,97	27,82	1,30	16,47	61,98	2,78	1,06	17,71	0,53
2006	1,49	59,31	7,84	8,17	23,19	1,52	12,19	69,56	1,97	0,88	15,40	0,72
2007	0,74	60,67	7,71	9,26	21,63	2,09	8,87	70,96	1,61	0,63	17,94	1,08
2008	1,02	64,50	7,97	9,28	17,23	3,09	11,18	75,30	1,00	0,99	11,53	1,61
2009	1,48	69,91	5,90	6,62	16,10	3,80	5,43	72,34	2,93	2,98	16,32	1,11
Doğu Asya												
1995	4,89	84,18	1,09	2,94	6,89	0,72	10,99	45,68	10,15	22,05	11,13	1,25
1998	10,99	70,35	2,71	7,97	7,98	0,41	4,02	44,69	18,33	17,34	15,62	1,97
1999	14,55	59,20	2,14	12,75	11,37	0,44	4,26	41,52	15,86	23,03	15,32	1,68
2000	8,08	52,22	3,12	25,33	11,26	0,46	4,45	33,55	17,80	30,52	13,68	2,24
2001	10,84	61,44	3,37	6,67	17,69	0,44	3,97	43,66	12,59	29,85	9,92	1,62
2002	6,96	57,53	4,20	7,71	23,60	0,46	4,94	47,90	13,30	23,91	9,95	1,93
2003	10,26	51,32	7,76	10,02	20,64	0,50	4,57	43,91	17,44	22,37	11,72	2,81
2004	9,81	47,43	7,47	17,67	17,61	0,58	3,65	34,66	18,49	26,35	16,85	4,83
2005	10,16	40,59	10,26	15,11	23,89	0,53	3,25	32,77	15,02	33,26	15,70	6,26
2006	7,94	57,59	7,27	11,86	15,35	0,91	4,03	34,96	17,16	29,21	14,64	7,18
2007	8,72	58,60	6,52	8,46	17,71	1,13	3,56	39,17	15,01	27,29	14,97	9,17
2008	5,51	70,08	5,79	6,28	12,33	1,96	4,29	44,31	13,87	21,22	16,31	9,49
2009	6,05	65,94	6,09	8,23	13,69	1,55	3,25	43,88	12,81	21,26	18,81	6,86

Tablo 3.10. Üretim Sürecine ve Bölgelere Göre İhracatın Dağılımı, 1995-2009
(yüzde)

	AB-15A	AB-12	Düger Avrupa	BDT	Kuzey Afrika	Doğu Asya	ABD Kanada	Düger Gelişmiş Amerika	Latin Amerika	Güney Asya	Çin	AB- 15B	Düger Bölgeler	Tüm Bölgeler	Toplam (Milyar \$)
Temel Mallar															
1995	1,65	0,17	0,12	0,07	0,06	0,16	0,70	0,26	0,05	0,01	0,12	0,48	1,10	4,96	1,07
2002	0,89	0,11	0,06	0,13	0,05	0,09	0,35	0,06	0,03	0,05	0,16	0,36	0,50	2,85	1,01
2007	0,60	0,19	0,05	0,15	0,01	0,09	0,18	0,01	0,02	0,08	0,60	0,36	0,34	2,69	2,85
2009	0,45	0,10	0,06	0,11	0,06	0,09	0,18	0,02	0,02	0,11	0,94	0,34	0,40	2,87	2,89
Ara Mallar-Yarı Mamul															
1995	10,16	2,01	1,31	1,51	0,88	2,82	2,00	0,28	0,18	0,36	0,14	1,83	8,82	32,30	6,98
2002	7,61	2,51	1,75	1,99	0,73	0,75	3,08	0,11	0,20	0,16	0,35	2,84	9,20	31,28	11,05
2007	7,20	4,52	1,68	2,70	0,68	0,20	2,12	0,06	0,26	0,20	0,12	3,25	12,84	35,83	38,01
2009	5,68	3,08	4,72	1,86	2,64	1,01	1,04	0,10	0,36	0,32	0,28	1,81	16,21	39,09	39,40
Ara Mallar-Parça ve Bileşenler															
1995	2,14	0,14	0,07	0,26	0,17	0,04	0,18	0,03	0,03	0,06	0,01	0,14	0,70	3,96	0,86
2002	3,63	0,26	0,12	0,23	0,19	0,05	0,50	0,07	0,13	0,06	0,09	0,33	1,46	7,11	2,51
2007	4,31	0,75	0,13	0,48	0,15	0,07	0,49	0,04	0,12	0,07	0,04	0,43	1,57	8,64	9,17
2009	3,15	0,78	0,15	0,30	0,22	0,09	0,44	0,05	0,15	0,07	0,04	0,38	1,93	7,78	7,85
Nihai Mallar-Sermaye															
1995	1,24	0,39	0,13	0,52	0,07	0,10	0,14	0,03	0,02	0,04	0,01	0,24	1,01	3,94	0,85
2002	2,93	0,71	0,32	0,26	0,15	0,10	0,28	0,01	0,05	0,03	0,05	0,65	2,30	7,85	2,77
2007	5,19	1,48	0,46	0,93	0,18	0,09	0,16	0,10	0,11	0,08	0,03	1,10	2,91	12,83	13,61
2009	3,55	1,32	0,40	0,38	0,25	0,13	0,19	0,07	0,10	0,09	0,04	0,67	3,81	11,00	11,09
Nihai Mallar-Tüketim															
1995	29,77	3,43	1,30	4,96	0,63	0,23	4,43	0,48	0,16	0,15	0,04	3,63	5,63	54,83	11,84
2002	26,27	2,44	2,03	2,01	0,48	0,31	5,83	0,42	0,12	0,08	0,06	4,06	6,80	50,90	17,98
2007	18,24	3,61	1,63	2,58	0,43	0,19	1,76	0,30	0,15	0,07	0,05	4,61	6,40	40,01	42,44
2009	17,20	3,01	1,51	2,15	0,61	0,21	1,60	0,34	0,12	0,08	0,07	3,68	8,67	39,25	39,56
Tüm Süreçler															
1995	44,96	6,14	2,94	7,32	1,81	3,35	7,45	1,08	0,43	0,62	0,31	6,33	17,27	100,00	21,59
2002	41,33	6,03	4,28	4,63	1,60	1,30	10,03	0,67	0,54	0,39	0,71	8,24	20,26	100,00	35,32
2007	35,54	10,55	3,94	6,85	1,45	0,64	4,70	0,51	0,65	0,50	0,84	9,75	24,06	100,00	106,08
2009	30,04	8,29	6,83	4,80	3,77	1,53	3,45	0,58	0,75	0,68	1,37	6,88	31,02	100,00	100,79

Tablo 3.11. Üretim Sürecine ve Bölgelere Göre İthalatın Dağılımı, 1995-2009
(yüzde)

	AB-15A	AB- 12	Düger Avrupa	BDT	Kuzey Afrika	Doğu Asya	ABD Kanada	Düger Gelişmiş Amerika	Latin Amerika	Güney Asya	Çin	AB- 15B	Düger Tüm Bölgeler	İthalat (Milyar \$)	
Temel Mallar															
1995	2,49	0,47	0,20	3,00	0,49	0,39	2,26	0,80	0,44	0,12	0,05	1,11	8,84	20,66	7,36
2002	1,16	0,58	0,08	3,43	0,12	0,20	1,84	0,51	0,32	0,06	0,08	0,71	8,23	17,29	8,43
2007	1,17	0,76	0,09	5,33	0,06	0,21	2,01	0,18	0,57	0,11	0,20	0,42	5,28	16,40	26,09
2009	1,03	0,88	0,10	4,48	0,05	0,17	2,17	0,39	0,85	0,08	0,10	0,65	4,08	15,02	19,53
Ara Mallar-Yarı Mamul															
1995	16,02	2,25	1,35	5,10	0,35	1,60	3,13	0,69	1,10	0,93	1,05	2,87	3,31	39,77	14,16
2002	14,44	2,48	4,07	4,40	0,33	1,90	1,93	0,76	0,67	1,21	0,98	3,16	5,72	42,03	20,48
2007	9,87	3,11	3,25	8,86	0,21	1,29	1,02	0,36	0,82	1,32	2,68	2,49	8,12	43,40	69,05
2009	10,18	2,31	1,95	9,09	0,62	2,32	1,99	0,47	0,69	1,38	2,52	2,92	5,86	42,30	55,01
Ara Mallar-Parça ve Bileşenler															
1995	7,10	0,23	0,19	0,02	0,00	0,36	0,99	0,86	0,01	0,02	0,08	0,28	0,20	10,34	3,68
2002	8,07	0,95	0,60	0,03	0,02	0,53	1,12	0,67	0,07	0,08	0,45	0,85	0,63	14,08	6,86
2007	6,33	1,11	0,18	0,02	0,01	0,87	0,53	0,67	0,09	0,09	0,93	0,77	0,43	12,03	19,14
2009	5,85	1,19	0,21	0,01	0,03	0,68	0,74	0,66	0,09	0,08	1,50	0,68	0,44	12,15	15,80
Nihai Mallar-Sermaye															
1995	12,63	0,21	1,07	0,29	0,00	0,77	4,10	2,23	0,06	0,02	0,11	0,87	0,46	22,83	8,13
2002	9,68	0,54	0,87	0,02	0,01	0,95	1,14	1,37	0,05	0,03	0,62	0,86	1,08	17,22	8,39
2007	7,38	0,91	0,48	0,01	0,00	1,57	0,92	0,98	0,19	0,10	2,76	0,67	0,96	16,96	26,99
2009	6,43	1,30	0,27	0,01	0,03	1,12	1,25	0,75	0,15	0,09	3,48	0,76	0,80	16,46	21,41
Nihai Mallar-Tüketim															
1995	3,54	0,11	0,32	0,04	0,03	0,39	0,71	0,30	0,22	0,03	0,22	0,34	0,14	6,40	2,28
2002	5,02	0,25	0,49	0,02	0,05	0,40	0,65	0,32	0,11	0,08	0,68	0,75	0,56	9,37	4,56
2007	4,42	0,79	0,34	0,03	0,12	0,86	0,51	0,41	0,21	0,31	1,74	0,87	0,57	11,21	17,84
2009	5,35	1,00	0,49	0,04	0,14	0,99	0,88	0,37	0,23	0,71	2,14	1,01	0,71	14,07	18,30
Tüm Süreçler															
1995	41,80	3,27	3,14	8,46	0,87	3,51	11,19	4,89	1,83	1,12	1,51	5,47	12,95	100,00	35,62
2002	38,36	4,80	6,11	7,89	0,53	3,97	6,68	3,62	1,22	1,46	2,80	6,34	16,22	100,00	48,73
2007	29,18	6,69	4,34	14,26	0,40	4,80	4,99	2,60	1,89	1,93	8,32	5,23	15,37	100,00	159,10
2009	28,85	6,67	3,03	13,63	0,85	5,28	7,04	2,64	2,01	2,33	9,74	6,03	11,90	100,00	130,05

Tablo 3.12. Üretim Sürecine Göre Karşılaştırmalı Üstünlük Endeksi, Seçilmiş Ekonomiler, 1998-2009
Orta Teknolojili Sektörler (ISIC Rev.3)

	Türkiye	Çek C	Macaristan	Polonya	Slovenya	Ukrayna	Rusya	Cin	Hindistan	Kore	Malezya	Singapur	Tayland	Arjantin	Brezilya	Meksika
(24) Kimyasal Madde ve Ürünler																
Temel Mallar																
1998 -0,93 -1,47 -0,70 0,08 -1,55 0,07 0,19 -1,02 -1,69 -2,36 -1,65 0,21 -2,79 1,73 0,25 -2,23																
2002 -1,23 -1,70 -1,00 -0,37 -1,10 0,72 -0,80 -1,37 -0,63 -1,57 -0,65 -0,02 -2,26 0,46 -1,62 -1,92																
2007 -0,72 -1,60 -1,06 -0,46 -0,70 1,43 -0,80 -2,85 -1,07 -1,25 -0,81 -0,01 -1,78 1,87 -1,11 -1,48																
2009 -0,49 -1,46 -1,21 -0,36 -0,75 1,42 -1,01 -2,85 -1,34 -1,31 -0,38 -0,48 -1,44 2,23 -0,66 -1,31																
Ara Mallar-Yarı Mamul																
1998 -0,67 0,06 -0,19 0,28 -0,01 2,05 1,92 -1,36 -0,57 -0,28 -0,45 0,43 -1,14 0,85 0,01 -0,76																
2002 -1,01 -0,31 -0,24 -0,30 -0,01 1,54 2,01 -1,49 0,12 0,29 0,16 0,97 -0,62 -0,25 -0,34 -0,90																
2007 -1,01 -0,40 0,01 -0,20 0,04 1,22 2,65 -1,48 0,39 0,29 0,15 0,83 -0,39 0,62 -0,10 -0,84																
2009 -1,04 -0,35 -0,09 -0,49 -0,04 0,31 2,50 -1,48 -0,10 0,46 0,30 0,87 -0,33 1,04 0,08 -0,85																
Nihai Mallar-Tüketim																
1998 1,05 -0,42 -0,53 -0,15 1,13 -0,42 -2,04 -0,10 2,13 -0,28 -0,28 -0,33 -0,94 1,20 -0,11 0,03																
2002 -0,06 -0,56 -0,43 -0,52 1,18 -1,00 -1,03 -0,28 2,03 -0,36 0,12 -0,17 -0,29 0,34 -0,23 0,13																
2007 -0,01 -0,59 0,03 -0,06 1,34 -1,08 -0,16 -0,77 2,18 -1,42 0,34 0,95 -0,30 1,55 -0,03 -0,03																
2009 1,05 -0,42 -0,53 -0,15 1,13 -0,42 -2,04 -0,10 2,13 -0,28 -0,28 -0,33 -0,94 1,20 -0,11 0,03																
(29) Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makina Teçhizat																
Ara Mallar-Yarı Mamul																
1998 0,63 0,61 0,33 0,06 2,00 -0,50 0,05 0,18 0,76 0,59 0,04 -0,15 -1,03 -0,45 0,60 0,38																
2002 0,79 0,36 0,18 0,50 1,40 -0,96 -0,55 0,55 0,57 0,75 -0,07 -0,06 -0,40 -0,44 1,64 0,64																
2007 0,85 0,24 0,21 0,06 0,79 0,69 0,18 0,41 0,67 -0,05 0,33 0,59 -0,42 0,04 1,21 0,66																
2009 0,63 0,61 0,33 0,06 2,00 -0,50 0,05 0,18 0,76 0,59 0,04 -0,15 -1,03 -0,45 0,60 0,38																
Ara Mallar-Parça ve Bileşenler																
1998 -0,30 0,66 -0,22 0,72 0,83 1,33 0,56 -1,51 -1,09 -1,14 -1,53 -0,35 -1,11 0,31 -0,05 -0,39																
2002 -0,28 0,52 0,01 0,38 0,80 1,53 0,77 -0,68 -0,41 -0,30 -0,95 -0,26 -0,95 -0,46 -0,34 -0,13																
2007 0,38 0,33 0,01 0,41 0,94 1,31 1,07 -0,69 -0,09 -0,15 -0,72 -0,20 -0,35 0,16 0,16 -0,03																
2009 -0,30 0,66 -0,22 0,72 0,83 1,33 0,56 -1,51 -1,09 -1,14 -1,53 -0,35 -1,11 0,31 -0,05 -0,39																
Nihai Mallar-Sermaye																
1998 -1,04 0,21 -0,96 -0,52 -0,05 0,13 -1,09 -2,04 -0,91 -0,52 -1,33 -0,49 -1,38 -0,31 0,12 -1,42																
2002 -0,80 0,07 -0,96 -0,56 0,07 0,89 -0,40 -1,87 -0,68 -0,13 -0,88 -0,34 -1,30 -0,25 0,17 -0,84																
2007 -0,34 0,30 0,01 -0,28 0,19 -0,23 -0,41 -1,28 -0,77 -0,24 -0,62 -0,34 -0,71 -0,22 0,69 -0,50																
2009 -1,04 0,21 -0,96 -0,52 -0,05 0,13 -1,09 -2,04 -0,91 -0,52 -1,33 -0,49 -1,38 -0,31 0,12 -1,42																
Nihai Mallar-Tüketim																
1998 1,42 -0,09 0,72 0,25 2,58 1,09 -0,50 2,96 0,24 2,39 2,01 0,40 2,46 -1,43 1,71 1,40																
2002 2,52 -0,19 0,73 0,53 2,54 0,52 -1,05 3,00 0,40 2,50 1,63 0,44 2,48 -0,20 2,41 1,38																
2007 2,47 0,38 0,88 1,32 1,90 0,08 -0,46 3,44 0,04 1,65 1,41 0,36 2,52 -0,68 1,50 1,46																
2009 1,42 -0,09 0,72 0,25 2,58 1,09 -0,50 2,96 0,24 2,39 2,01 0,40 2,46 -1,43 1,71 1,40																

Tablo 3.12. devam

	Türkiye	Cek C	Macaristan	Polonya	Slovenya	Ukrayna	Rusya	Çin	Hindistan	Kore	Malezya	Singapur	Tayland	Arjantin	Brezilya	Meksika		
(31) Başka Yerde Sınıflandırılmış Elektrikli Makina ve Cihazlar																		
<i>Ara Mallar-Yarı Mamul</i>																		
1998	2,26	0,19		0,70	1,15	-0,12		1,10	0,30	0,06	-0,03	0,21	-0,15	-0,55	-1,18	0,59	-0,64	0,29
2002	2,24	0,62		0,70	1,03	0,12		1,19	0,71	0,49	0,00	0,52	0,40	-0,26	-0,93	0,21	-0,09	0,28
2007	1,70	-0,06		0,11	0,95	-0,49		0,53	1,10	0,73	0,17	0,80	0,41	-0,33	-0,21	0,64	1,03	0,42
2009	2,26	0,19		0,70	1,15	-0,12		1,10	0,30	0,06	-0,03	0,21	-0,15	-0,55	-1,18	0,59	-0,64	0,29
<i>Ara Mallar-Parça ve Bileşenler</i>																		
1998	0,29	0,58		0,72	1,12	0,83		1,09	0,43	-0,72	-0,35	-0,99	-0,93	-0,07	-0,71	-0,06	0,02	0,40
2002	0,05	0,61		0,32	1,06	0,94		1,41	0,64	-0,59	-0,02	-0,26	-0,23	0,22	-0,11	-0,46	-0,09	0,66
2007	0,60	0,45		0,16	0,85	1,03		1,40	0,77	-0,80	0,08	0,04	0,02	0,19	-0,12	-0,38	0,47	0,55
2009	0,29	0,58		0,72	1,12	0,83		1,09	0,43	-0,72	-0,35	-0,99	-0,93	-0,07	-0,71	-0,06	0,02	0,40
<i>Nihai Mallar-Sermaye</i>																		
1998	0,38	0,55		-0,23	0,72	0,80		1,62	0,51	0,25	-0,02	-0,61	-0,41	-0,19	-0,60	-1,25	-0,13	0,96
2002	0,27	0,40		-0,35	0,47	0,85		1,80	1,07	0,03	-0,20	-0,55	-0,26	0,03	0,42	-0,81	-0,77	0,66
2007	0,07	0,48		-0,72	0,40	0,97		1,74	0,68	-0,08	0,59	-0,80	-0,77	0,12	-0,30	-0,57	0,93	0,67
2009	0,38	0,55		-0,23	0,72	0,80		1,62	0,51	0,25	-0,02	-0,61	-0,41	-0,19	-0,60	-1,25	-0,13	0,96
<i>Nihai Mallar-Tüketim</i>																		
1998	0,76	-0,31		2,11	1,92	-0,43		0,38	-0,13	0,91	0,47	0,30	-0,99	0,53	0,56	-0,24	0,00	0,44
2002	-0,85	-0,86		1,98	1,66	-0,98		0,88	0,07	1,30	0,63	0,69	-0,85	0,75	0,52	-1,41	0,35	-0,03
2007	-1,03	-0,90		1,51	1,30	-0,50		0,56	-0,63	0,98	-0,68	-0,22	-0,64	0,23	-0,46	-0,88	-0,27	-0,29
2009	0,76	-0,31		2,11	1,92	-0,43		0,38	-0,13	0,91	0,47	0,30	-0,99	0,53	0,56	-0,24	0,00	0,44
(34) Motorlu Kara Taşıtı ve Römorklar																		
<i>Ara Mallar-Parça ve Bileşenler</i>																		
1998	0,46	0,63		0,95	-0,36	-0,61		0,60	0,74	-1,23	0,22	-0,28	-0,96	-0,17	-0,76	0,65	1,30	-0,14
2002	0,76	0,66		0,81	1,37	-0,13		0,53	0,85	-0,91	0,77	0,30	-1,11	-0,21	-1,08	0,19	1,12	-0,13
2007	0,42	0,47		0,63	1,15	0,08		-1,40	0,36	-0,75	0,79	0,93	-0,77	0,18	-0,12	0,68	1,21	0,27
2009	0,46	0,63		0,95	-0,36	-0,61		0,60	0,74	-1,23	0,22	-0,28	-0,96	-0,17	-0,76	0,65	1,30	-0,14
<i>Nihai Mallar-Sermaye</i>																		
1998	0,27	0,31		-0,91	0,85	-0,72		0,23	0,03	0,84	2,80	2,77	-0,07	-1,34	2,11	1,43	1,23	1,54
2002	2,18	-0,65		-1,53	0,41	-0,75		0,18	1,21	0,95	2,03	1,85	-2,07	-1,48	2,18	2,28	1,21	1,52
2007	2,23	-0,36		-1,03	0,20	-1,06		-0,42	0,69	1,68	2,65	1,55	-0,71	-0,68	2,08	1,99	2,12	1,38
2009	0,27	0,31		-0,91	0,85	-0,72		0,23	0,03	0,84	2,80	2,77	-0,07	-1,34	2,11	1,43	1,23	1,54
<i>Nihai Mallar-Tüketim</i>																		
1998	-0,75	1,68		0,22	0,98	1,13		-3,12	0,17	-3,14	2,05	5,80	-1,07	-1,28	-0,95	1,92	0,61	1,87
2002	1,60	1,47		0,41	0,19	1,14		-4,13	0,05	-4,39	1,38	3,35	-2,23	-2,06	0,95	1,55	1,79	1,12
2007	1,55	1,48		0,69	0,92	0,98		-0,82	-1,19	-2,14	2,43	2,71	-1,91	-1,44	2,56	1,31	1,31	1,06
2009	-0,75	1,68		0,22	0,98	1,13		-3,12	0,17	-3,14	2,05	5,80	-1,07	-1,28	-0,95	1,92	0,61	1,87

Tablo 3.13. Üretim Sürecine Göre Karşılaştırmalı Üstünlük Endeksi, Seçilmiş Ekonomiler, 1998-2009: Yüksek Teknolojili Sektörler (ISIC Rev.3)

	Türkiye	Cek C	Macaristan	Polonya	Slovenya	Ukrayna	Rusya	Çin	Hindistan	Kore	Malezya	Singapur	Tayland	Arjantin	Brezilya	Meksika
(30) Büro, Muhasebe ve Bilgi İşlem Makinaları																
<i>Ara Mallar-Parça ve Bileşenler</i>																
1998	-1,69	-0,06	-0,01	-1,20	-1,09	-0,88	-0,91	-0,55	-1,50	-0,70	0,95	0,49	1,12	-1,02	-0,93	1,21
2002	-1,93	0,32	-0,55	-1,73	-1,33	-0,79	-0,86	-0,01	-1,43	1,64	1,27	0,26	0,88	-1,46	-1,30	-0,26
2007	-1,46	-0,65	-1,18	-0,90	0,02	0,51	-0,69	0,08	-1,16	1,25	0,59	0,27	-0,36	-1,97	-1,96	-0,10
2009	-1,69	-0,06	-0,01	-1,20	-1,09	-0,88	-0,91	-0,55	-1,50	-0,70	0,95	0,49	1,12	-1,02	-0,93	1,21
<i>Nihai Mallar-Sermaye</i>																
1998	-1,47	-0,72	1,92	-1,60	-2,29	-0,54	-0,19	1,11	-1,90	1,09	1,75	1,77	1,66	-1,74	-0,29	1,17
2002	-2,01	0,58	0,98	-1,77	-1,90	-1,57	-0,49	1,01	-1,11	1,24	2,11	1,72	0,54	-1,01	-0,91	1,14
2007	-2,04	0,75	1,02	-1,09	-1,46	-1,43	-1,01	1,29	-1,59	0,69	1,88	0,62	1,81	-2,11	-0,82	0,71
2009	-1,47	-0,72	1,92	-1,60	-2,29	-0,54	-0,19	1,11	-1,90	1,09	1,75	1,77	1,66	-1,74	-0,29	1,17
<i>Nihai Mallar-Tüketim</i>																
1998	-4,60	-2,53	-2,06	-3,11	-2,93	-2,21	-1,95	4,73	-0,04	-1,71	1,93	0,58	5,52	-3,31	-4,94	-1,07
2002	-3,03	-1,68	-2,47	-2,98	-1,88	-3,43	3,34	-1,71	-4,81	1,09	0,40	0,91	-2,43	-5,86	0,19	
2007	-3,11	-0,19	-2,96	-2,20	-1,01	-0,46	-3,25	2,53	-1,77	-4,58	0,36	-0,12	-0,71	-2,79	-5,67	-2,38
2009	-4,60	-2,53	-2,06	-3,11	-2,93	-2,21	-1,95	4,73	-0,04	-1,71	1,93	0,58	5,52	-3,31	-4,94	-1,07
(32) Radyo, Televizyon Haberleşme Teçhizatı ve Cihazları																
<i>Ara Mallar-Parça ve Bileşenler</i>																
1998	-1,16	-0,47	-0,72	0,59	-0,38	0,22	0,30	-1,29	-1,61	-0,06	-0,37	0,14	-0,62	-0,80	-0,59	-0,67
2002	-2,01	-0,62	-0,87	-0,05	-0,22	0,33	0,23	-1,47	-1,12	0,23	-0,08	0,51	-0,23	-0,92	-0,75	-0,76
2007	-1,01	-0,53	-0,94	-0,01	0,36	0,43	0,71	-0,81	-0,62	0,70	-0,05	0,64	-0,47	-0,15	-1,58	-1,07
2009	-1,16	-0,47	-0,72	0,59	-0,38	0,22	0,30	-1,29	-1,61	-0,06	-0,37	0,14	-0,62	-0,80	-0,59	-0,67
<i>Nihai Mallar-Sermaye</i>																
1998	-1,19	-0,17	1,25	-1,22	0,68	-0,92	-1,90	-0,01	-0,93	0,96	1,53	0,39	0,46	-2,83	-0,88	0,35
2002	-1,40	0,30	1,33	-1,33	0,57	-0,51	-0,89	0,85	-2,62	1,56	1,42	0,34	0,01	-0,56	1,19	0,88
2007	-1,77	-0,09	1,34	-1,16	-0,69	0,39	-1,74	1,31	-2,64	1,83	1,42	0,05	0,14	-2,98	1,43	0,82
2009	-1,19	-0,17	1,25	-1,22	0,68	-0,92	-1,90	-0,01	-0,93	0,96	1,53	0,39	0,46	-2,83	-0,88	0,35
<i>Nihai Mallar-Tüketim</i>																
1998	3,58	0,83	1,19	2,06	1,00	-1,93	0,26	2,14	0,41	2,29	4,63	0,65	3,52	-1,04	-0,81	2,21
2002	3,91	1,47	1,73	2,38	1,18	-2,60	-3,35	3,83	0,09	1,94	3,12	0,12	2,14	1,10	1,63	2,46
2007	2,95	1,40	2,18	2,38	-1,10	-2,87	-2,61	2,79	-1,30	1,70	2,24	-0,39	1,92	-1,28	0,15	3,96
2009	3,58	0,83	1,19	2,06	1,00	-1,93	0,26	2,14	0,41	2,29	4,63	0,65	3,52	-1,04	-0,81	2,21

Tablo 3.13. devam

	Türkiye	Çek C	Macaristan	Polonya	Slovenya	Ukrayna	Rusya	Çin	Hindistan	Kore	Malezya	Singapur	Tayland	Arjantin	Brezilya	Meksika
(33) Tibbi Aletler; Hassas Optik Aletler ve Saat																
<i>Ara Mallar-Yarı Mamul</i>																
1998	-1,05	0,22	0,56	-0,38	0,53	0,04	0,58	-1,38	-0,78	-0,78	-0,43	0,35	0,44	-1,16	-0,83	-0,65
2002	-1,74	-0,02	0,07	-1,05	0,95	-0,02	1,14	-1,21	-0,45	-0,77	-0,23	0,04	0,85	-0,46	-0,65	-1,13
2007	-2,15	0,09	0,37	-0,93	0,07	1,63	0,88	-1,53	0,02	-0,26	0,04	-0,04	0,95	-1,68	-0,49	-0,45
2009	-1,05	0,22	0,56	-0,38	0,53	0,04	0,58	-1,38	-0,78	-0,78	-0,43	0,35	0,44	-1,16	-0,83	-0,65
<i>Ara Mallar-Parça ve Bileşenler</i>																
1998	-0,11	-0,12	-0,09	0,06	0,06	0,22	0,63	-1,32	-1,94	-2,59	-1,46	-0,42	-2,09	-0,51	-0,55	-0,40
2002	-1,09	-0,36	0,41	0,17	0,26	1,01	1,18	-1,16	-0,80	-1,66	-0,36	-0,07	-1,84	-0,68	-0,82	-0,03
2007	-0,34	-0,44	0,60	-0,55	0,10	0,54	1,28	-1,83	-0,48	0,75	-0,12	-0,37	-0,44	-0,71	-0,77	-0,42
2009	-0,11	-0,12	-0,09	0,06	0,06	0,22	0,63	-1,32	-1,94	-2,59	-1,46	-0,42	-2,09	-0,51	-0,55	-0,40
<i>Nihai Mallar-Sermaye</i>																
1998	-1,41	-0,34	-0,63	-0,70	0,63	0,49	-0,05	-1,06	-1,67	-0,84	-0,89	-0,22	-1,02	-0,39	-1,03	0,10
2002	-1,47	-0,36	-0,18	-0,57	0,65	1,08	0,72	-1,66	-1,01	-1,27	0,21	0,41	-0,89	-0,44	-1,04	0,46
2007	-1,09	0,00	0,96	-0,54	0,55	-0,34	0,65	-1,50	-0,80	0,95	0,34	0,02	-0,86	0,22	-0,95	0,10
2009	-1,41	-0,34	-0,63	-0,70	0,63	0,49	-0,05	-1,06	-1,67	-0,84	-0,89	-0,22	-1,02	-0,39	-1,03	0,10
<i>Nihai Mallar-Tüketim</i>																
1998	-1,46	-0,49	-1,19	-0,82	0,54	-0,86	-0,09	2,96	0,43	0,24	1,04	0,13	0,62	-0,69	-0,73	0,54
2002	-1,49	-0,97	0,45	-0,79	0,32	-0,69	-0,27	1,51	0,49	-0,66	0,84	0,22	0,39	-1,30	-0,83	0,24
2007	-1,43	-1,02	-1,17	-0,63	0,68	-1,38	-1,08	0,05	-0,71	-1,40	-0,09	-0,07	-0,42	-0,80	-0,69	0,25
2009	-1,46	-0,49	-1,19	-0,82	0,54	-0,86	-0,09	2,96	0,43	0,24	1,04	0,13	0,62	-0,69	-0,73	0,54

Tablo 3.14. Sanayi malları ihracatı, toplam ihracattaki pay (%), 1994-2009 ortalama

	Kimya	İlaç Sanayii	Plastik	Ağac ve Kağıt	Tekstil ve Giyim	Ayakkabı	Metal Ürün	Elektrikli Olmayan Makina	Elektrikli Makina	Taşıt	Mobilya	Toplam
Almanya	0,16	0,08	0,26	0,06	15,90	0,04	1,11	1,85	2,41	1,55	0,50	23,91
İngiltere	0,08	0,02	0,19	0,06	5,88	0,03	0,97	0,74	1,34	0,90	0,07	10,28
ABD	0,13	0,00	0,11	0,01	5,61	0,01	1,64	0,66	0,13	0,28	0,08	8,67
Fransa	0,08	0,01	0,11	0,03	3,81	0,03	0,31	0,63	0,88	2,20	0,19	8,27
İtalya	0,36	0,01	0,14	0,10	2,94	0,01	1,52	0,60	0,54	1,96	0,04	8,22
İspanya	0,20	0,03	0,07	0,01	1,45	0,01	0,68	0,33	0,48	0,71	0,04	4,01
Belçika	0,13	0,02	0,08	0,01	1,41	0,01	0,43	0,25	0,27	1,12	0,07	3,79
Hollanda	0,04	0,00	0,05	0,01	2,53	0,02	0,27	0,18	0,47	0,07	0,08	6,08
Rusya Federasyonu	0,12	0,04	0,19	0,11	0,55	0,04	0,23	0,28	0,22	0,60	0,07	2,44
Romanya	0,09	0,03	0,18	0,08	0,51	0,02	0,41	0,27	0,21	0,35	0,05	2,20
Yunanistan	0,07	0,00	0,09	0,07	0,47	0,02	0,57	0,15	0,15	0,16	0,05	1,80
Polonya	0,02	0,01	0,04	0,01	0,59	0,01	0,09	0,25	0,13	0,39	0,01	1,55
Bulgaristan	0,05	0,01	0,11	0,08	0,37	0,02	0,27	0,12	0,14	0,11	0,03	1,30
Danimarka	0,01	0,00	0,01	0,01	0,83	0,00	0,03	0,04	0,11	0,06	0,02	1,12
İsviçre	0,02	0,00	0,01	0,00	0,52	0,00	0,03	0,08	0,17	0,18	0,02	1,04
Çin	0,09	0,00	0,02	0,01	0,14	0,00	0,56	0,05	0,02	0,03	0,00	0,93
İsviçre	0,03	0,06	0,02	0,00	0,46	0,00	0,04	0,04	0,06	0,08	0,01	0,80
Kanada	0,01	0,00	0,00	0,00	0,33	0,00	0,22	0,03	0,01	0,02	0,01	0,64
Tunus	0,01	0,00	0,02	0,01	0,10	0,00	0,22	0,09	0,03	0,06	0,00	0,54
Toplam	1,67	0,33	1,71	0,68	44,41	0,25	9,60	6,64	7,77	10,84	1,34	87,60

Tablo 3.15. İhracat payındaki değişime katkıları, 2000-2007
(yüzde)

	Kimya	İlaç Sanayii	Plastik	Ağacı ve Kağıt	Tekstil ve Giyim	Ayakkabı	Metal Ürün	Elektrikli Olmayan Makina	Elektrikli Makina	Taşit	Mobilya	Toplam
Almanya	-0,11	0,23	0,68	0,08	-8,38	0,00	0,86	3,50	-0,86	3,45	0,38	-0,18
İngiltere	-0,28	0,12	0,23	0,23	2,53	0,08	2,16	2,07	3,56	3,97	0,27	14,93
ABD	0,10	0,00	-0,01	-0,01	-6,70	0,00	-0,89	-0,34	-0,10	-0,16	-0,04	-8,14
Fransa	-0,06	0,03	0,25	0,07	-0,82	-0,02	0,59	1,34	-0,35	6,43	-0,06	7,39
İtalya	0,13	-0,01	0,32	0,01	0,61	0,08	0,11	0,38	-0,45	1,78	0,09	3,06
İspanya	0,05	-0,09	0,19	0,01	3,67	0,01	2,17	0,75	0,47	5,58	0,21	13,03
Belçika	-0,11	0,07	0,10	0,03	-0,08	0,01	0,35	0,25	0,19	4,13	0,10	5,04
Hollanda	0,02	0,01	0,17	0,03	-1,22	0,03	0,35	0,27	-0,89	0,18	0,08	-0,96
Rusya Federasyonu	0,08	0,03	0,19	-0,10	1,50	-0,15	1,07	0,67	0,11	1,32	0,18	4,90
Romanya	0,07	-0,08	0,52	0,15	1,09	0,09	2,62	0,98	0,91	1,84	0,22	8,40
Yunanistan	0,07	0,00	0,27	0,13	0,68	0,04	-0,16	0,39	0,35	1,06	0,22	3,05
Polonya	0,02	0,00	0,07	0,02	1,55	0,01	0,57	1,33	0,12	1,32	0,06	5,06
Bulgaristan	0,12	0,01	0,08	0,15	0,45	0,02	1,53	0,50	0,20	0,43	0,06	3,54
Danimarka	0,00	0,00	0,00	0,00	0,26	0,00	-0,02	0,09	-0,09	0,11	0,01	0,36
İsveç	0,00	-0,01	0,02	0,01	0,12	0,00	0,05	0,27	0,46	1,07	0,05	2,05
Cin	0,36	0,00	-0,06	-0,02	0,47	0,00	-0,40	0,27	0,01	0,09	0,01	0,74
İsviçre	0,01	-0,08	-0,01	0,01	-0,16	0,00	0,06	0,05	0,08	0,07	0,02	0,06
Kanada	-0,01	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	-0,24	0,04	0,00	0,03	0,01	-0,16
Tunus	0,01	0,00	0,01	0,00	0,33	0,00	0,20	-0,01	-0,08	0,16	0,00	0,61
Ukrayna	0,56	-0,03	0,32	-0,41	34,45	0,08	7,98	-0,66	-1,33	-3,64	-0,10	37,23
Toplam	1,02	0,20	3,36	0,40	30,35	0,28	18,96	12,14	2,32	29,20	1,76	100,00

Tablo 3.16. İhracat payındaki değişime katkılar, 2007-2009
(yüzde)

	Kimya	İlaç Sanayii	Plastik	Ağacı ve Kağıt	Tekstil ve Giyim	Ayakkabı	Metal Ürün	Elektrikli Olmayan Makina	Elektrikli Makina	Tasit	Mobilya	Toplam
Almanya	-0,47	-4,50	-1,37	-0,40	3,26	-0,08	-2,33	-7,45	1,61	13,96	-1,46	0,77
İngiltere	-0,17	-0,14	-0,38	-0,87	43,34	-0,12	15,37	-2,50	5,13	6,51	-1,45	64,73
ABD	3,42	0,01	1,29	-0,27	27,50	0,07	16,86	10,88	1,11	-3,69	1,04	58,22
Fransa	-0,51	-0,52	-1,60	-0,38	-7,03	0,20	-1,86	-9,15	-5,45	-75,24	0,21	-101,33
İtalya	-1,87	-0,59	0,84	0,63	-1,87	-0,20	0,86	0,51	-8,80	-4,77	-1,28	-16,52
İspanya	0,56	0,13	-0,34	-0,25	-8,16	0,09	26,34	-1,87	-3,68	34,40	-0,16	47,05
Belçika	-0,49	-0,38	-4,16	0,05	-0,48	0,06	3,22	-1,07	-2,43	-12,54	-0,64	-18,86
Hollanda	0,31	-0,20	0,04	-0,10	5,45	0,21	3,43	-2,98	4,18	0,24	-0,20	10,36
Rusya												
Federasyonu	-0,79	-0,54	-1,58	-1,85	2,86	-0,87	8,47	1,30	-1,16	16,63	1,36	23,83
Romanya	0,47	0,25	1,36	-0,13	7,40	0,48	12,37	-4,36	12,97	18,40	0,62	49,85
Yunanistan	-0,99	-0,06	-1,18	-1,76	2,54	0,29	2,56	1,13	0,18	-2,50	-0,35	-0,16
Polonya	-0,31	-0,25	-1,08	-0,11	-6,15	0,16	4,30	1,15	-6,11	1,41	-0,12	-7,11
Bulgaristan	0,58	-0,08	-0,97	0,22	2,51	0,32	8,32	2,41	3,54	2,62	0,55	20,02
Danimarka	-0,08	0,19	-0,42	-0,05	5,36	0,00	-0,45	1,23	-0,34	0,85	-0,16	6,15
İsveç	-0,03	-0,13	-0,35	-0,12	-1,86	0,01	-0,44	-1,76	1,82	3,97	0,67	1,79
Cin	-5,95	0,00	-0,37	-0,01	-4,35	0,02	-7,95	-0,50	-2,01	0,96	0,17	-19,98
İsviçre	0,09	-2,76	-0,37	-0,02	0,23	-0,01	-1,48	-1,11	-0,65	-2,38	-0,14	-8,60
Kanada	-0,12	0,05	0,03	-0,01	1,17	0,00	-0,53	-0,50	-3,30	-2,03	-0,05	-5,28
Tunus	-0,29	-0,02	-0,35	-0,10	-3,07	0,00	2,60	-1,40	-1,24	-1,82	-0,19	-5,88
Ukrayna	-8,57	-0,29	-0,86	1,74	-24,53	-0,88	1,42	1,58	0,09	31,94	-0,70	0,95
Toplam	-15,21	-9,81	-11,83	-3,80	44,13	-0,25	91,09	-14,46	-4,52	26,93	-2,27	100,00

Tablo 3.17. İhracattaki değişim, pazar payı etkisi, 2000-2007
(yüzde)

	Kimya	İlaç Sanayii	Plastik	Ağacı ve Kağıt	Tekstil ve Giyim	Ayakkabı	Metal Ürün	Elektrikli Olmayan Makina	Elektrikli Makina	Taşit	Mobilya	Toplam
Almanya	-0,01	0,06	0,55	0,09	1,85	0,01	0,54	3,13	0,26	2,70	0,55	9,72
İngiltere	-0,13	0,06	0,30	0,22	5,57	0,07	1,38	2,37	5,27	3,01	0,15	18,26
ABD	0,09	0,00	0,04	0,00	-0,02	0,00	0,00	0,02	0,00	0,01	0,00	0,15
Fransa	0,00	0,02	0,22	0,06	1,41	0,00	0,44	1,44	0,45	4,93	0,02	8,99
İtalya	0,24	0,00	0,27	0,05	1,60	0,08	0,54	0,16	-0,32	0,45	0,06	3,11
İspanya	0,09	-0,04	0,13	0,02	2,23	0,01	0,97	0,57	0,39	3,50	0,07	7,93
Belçika	-0,03	0,01	0,09	0,03	0,74	0,01	0,21	0,28	0,32	2,63	0,10	4,37
Hollanda	0,02	0,00	0,13	0,04	0,13	0,03	0,19	0,35	-0,44	0,21	0,11	0,76
Rusya												
Federasyonu	0,05	0,01	0,02	-0,04	0,34	-0,01	0,25	0,11	-0,01	0,02	0,03	0,77
Romanya	0,03	-0,02	0,10	0,04	0,81	0,04	0,40	0,20	0,25	0,10	0,04	2,01
Yunanistan	0,05	0,00	0,15	0,11	0,54	0,02	-0,02	0,31	0,26	0,63	0,08	2,13
Polonya	0,01	0,00	0,03	0,01	1,08	0,00	0,15	0,67	0,06	0,48	0,02	2,53
Bulgaristan	0,05	0,00	0,01	0,05	0,27	0,01	0,23	0,15	0,03	0,10	0,01	0,92
Danimarka	0,00	0,00	0,00	0,00	0,10	0,00	-0,02	0,02	0,00	0,02	0,01	0,12
İsveç	0,01	-0,01	0,01	0,01	0,41	0,00	0,03	0,21	0,54	0,67	0,03	1,91
Çin	0,15	0,00	-0,02	-0,01	0,45	0,00	-0,15	0,10	0,00	0,02	0,00	0,55
İsviçre	0,01	-0,03	0,00	0,01	0,12	0,00	0,04	0,06	0,09	0,12	0,02	0,44
Kanada	0,00	0,01	0,01	0,00	0,22	0,00	-0,08	0,06	0,01	0,03	0,01	0,27
Tunus	0,01	0,00	0,01	0,00	0,34	0,00	0,06	0,03	-0,04	0,13	0,00	0,53
Ukrayna	-0,08	0,00	-0,07	0,02	43,91	0,00	8,30	1,49	0,08	1,42	0,61	55,67
Toplam	0,54	0,08	1,96	0,69	62,10	0,28	13,44	11,72	7,22	21,18	1,90	121,12

Tablo 3.18. İhracattaki değişim, yapısal değişimin etkisi, 2000-2007
(yüzde)

	Kimya	İlaç Sanayii	Plastik	Ağaç ve Kağıt	Tekstil ve Giyim	Ayakkabı	Metal Ürün	Elektrikli Olmayan Makina	Elektrikli Makina	Taşıt	Mobilya	Toplam
Almanya	-0,10	0,09	0,15	0,01	-10,47	-0,02	0,11	0,72	-1,18	0,70	-0,07	-10,06
İngiltere	-0,18	0,04	-0,03	0,06	-1,99	0,02	0,55	0,50	0,66	1,18	0,09	0,92
ABD	0,01	0,00	-0,05	-0,02	-7,22	0,00	-0,95	-0,39	-0,11	-0,18	-0,05	-8,96
Fransa	-0,06	0,01	0,05	0,02	-2,08	-0,02	0,09	0,24	-0,72	1,61	-0,09	-0,95
İtalya	-0,07	-0,01	0,07	-0,03	-0,85	0,00	-0,72	0,26	-0,23	1,46	0,01	-0,11
İspanya	-0,05	-0,04	0,05	0,00	1,07	0,01	0,73	0,18	0,05	1,93	0,08	4,01
Belçika	-0,07	0,03	0,02	0,01	-0,69	0,00	0,07	0,01	-0,06	1,50	0,02	0,82
Hollanda	0,00	0,00	0,04	0,00	-1,42	0,01	0,10	-0,03	-0,42	0,03	-0,01	-1,71
Rusya												
Federasyonu	0,01	0,01	0,14	-0,03	0,62	0,01	0,42	0,33	0,15	1,05	0,09	2,81
Romanya	0,02	-0,02	0,23	0,07	0,27	0,03	1,07	0,40	0,35	1,01	0,10	3,53
Yunanistan	0,02	0,00	0,09	0,04	0,12	0,01	-0,14	0,10	0,10	0,39	0,08	0,81
Polonya	0,00	0,00	0,02	0,01	0,48	0,00	0,22	0,48	0,03	0,49	0,02	1,76
Bulgaristan	0,04	0,00	0,06	0,06	0,10	0,01	0,66	0,19	0,12	0,17	0,03	1,44
Danimarka	0,00	0,00	0,01	0,00	0,19	0,00	0,01	0,08	-0,10	0,09	0,00	0,28
İsveç	-0,01	-0,01	0,00	0,00	-0,21	0,00	0,01	0,09	0,11	0,39	0,01	0,40
Çin	0,13	0,00	-0,03	-0,02	0,15	0,00	-0,15	0,10	0,01	0,03	0,00	0,24
İsviçre	0,00	-0,03	-0,01	0,00	-0,26	0,00	0,01	0,01	0,01	-0,01	0,00	-0,27
Kanada	-0,01	0,01	0,00	0,00	-0,16	0,00	-0,20	0,00	0,00	0,00	0,00	-0,37
Tunus	0,00	0,00	0,00	0,00	0,09	0,00	0,09	-0,04	-0,04	0,05	0,00	0,14
Ukrayna	-0,03	0,00	-0,06	0,02	0,11	0,00	0,14	0,11	0,03	0,21	0,02	0,56
Toplam	-0,35	0,08	0,75	0,21	-22,17	0,07	2,13	3,35	-1,22	12,10	0,34	-4,70

Tablo 3.19. İhracattaki değişim, pazar payı etkisi, 2007-2009
(yüzde)

	Kimya	Ilaç Sanayii	Plastik	Ağacı ve Kağıt	Tekstil ve Giyim	Ayakkabı	Metal Ürün	Elektrikli Olmayan Makina	Elektrikli Makina	Taşıt	Mobilya	Toplam
Almanya	0,00	0,07	0,02	0,01	-0,71	0,00	0,29	0,18	-0,10	-0,38	-0,02	-0,64
İngiltere	0,00	0,00	0,01	0,03	-1,20	0,00	-0,26	0,13	-0,11	0,13	0,05	-1,21
ABD	0,00	0,01	0,02	0,03	-0,05	0,00	0,09	0,02	0,04	1,24	0,00	1,38
Fransa	0,01	0,01	0,03	0,01	-0,03	-0,01	0,12	0,23	0,09	1,94	-0,02	2,38
İtalya	0,03	0,01	-0,01	-0,02	-0,04	0,00	0,43	0,03	0,19	0,22	0,03	0,87
İspanya	-0,02	0,00	0,01	0,01	0,06	0,00	-0,69	0,12	0,15	-0,80	0,01	-1,16
Belçika	0,01	0,00	0,11	0,00	-0,05	0,00	-0,02	0,03	0,05	0,32	0,01	0,46
Hollanda	-0,01	0,01	0,00	0,00	-0,26	-0,01	-0,06	0,08	-0,11	0,00	0,00	-0,37
Rusya												
Federasyonu	0,01	0,00	0,03	0,03	-0,18	0,01	-0,22	-0,04	0,02	-0,30	-0,04	-0,66
Romanya	-0,02	-0,01	-0,04	0,00	-0,19	-0,01	-0,26	0,19	-0,31	-0,38	-0,01	-1,05
Yunanistan	0,02	0,00	0,04	0,05	-0,09	-0,01	0,08	-0,03	-0,01	0,11	0,01	0,15
Polonya	0,00	0,00	0,02	0,00	0,02	0,00	-0,11	-0,06	0,11	-0,02	0,00	-0,02
Bulgaristan	-0,02	0,00	0,03	-0,01	-0,05	-0,01	-0,14	-0,05	-0,09	-0,02	-0,01	-0,38
Danimarka	0,00	0,00	0,01	0,00	-0,16	0,00	0,02	-0,03	0,01	0,00	0,00	-0,15
İsveç	0,00	0,00	0,01	0,00	0,02	0,00	0,03	0,06	-0,05	-0,06	-0,02	-0,01
Cin	0,12	0,00	0,01	0,00	0,10	0,00	0,13	0,00	0,04	-0,02	0,00	0,37
İsviçre	0,00	0,05	0,01	0,00	-0,03	0,00	0,05	0,02	0,01	0,04	0,00	0,15
Kanada	0,00	0,00	0,00	0,00	-0,04	0,00	0,02	0,01	0,08	0,06	0,00	0,14
Tunus	0,00	0,00	0,01	0,00	0,07	0,00	-0,07	0,01	0,02	0,02	0,00	0,06
Ukrayna	0,22	0,00	0,02	0,01	0,99	0,01	0,21	-0,04	0,00	0,20	-0,01	1,62
Toplam	0,35	0,06	0,24	0,09	0,16	-0,03	-0,34	0,14	-0,24	-0,05	-0,06	1,95

Tablo 3.20. İhracattaki değişim, yapısal değişimin etkisi, 2007-2009
(yüzde)

	Kimya	İlaç Sanayii	Plastik	Ağacı ve Kağıt	Tekstil ve Giyim	Ayakkabı	Metal Ürün	Elektrikli Olmayan Makina	Elektrikli Makina	Tasit	Mobilya	Toplam
Almanya	0,02	0,14	0,05	0,01	0,65	0,00	-0,09	0,21	0,02	-0,34	0,10	0,78
İngiltere	0,00	0,01	0,01	0,02	-1,02	0,01	-0,61	0,02	-0,16	-0,42	0,03	-2,13
ABD	-0,18	-0,01	-0,08	-0,01	-1,36	0,00	-0,95	-0,58	-0,09	-1,03	-0,05	-4,34
Fransa	0,02	0,02	0,05	0,01	0,40	0,00	0,01	0,25	0,18	1,99	0,01	2,91
İtalya	0,06	0,02	-0,03	-0,02	0,14	0,01	-0,29	-0,05	0,25	0,05	0,03	0,16
İspanya	0,00	0,00	0,01	0,01	0,36	0,00	-0,93	0,00	0,06	-1,28	0,00	-1,79
Belçika	0,02	0,01	0,11	0,00	0,08	0,00	-0,15	0,02	0,07	0,33	0,02	0,52
Hollanda	-0,01	0,01	0,00	0,00	0,03	0,00	-0,13	0,08	-0,11	-0,01	0,01	-0,12
Rusya												
Federasyonu	0,03	0,02	0,05	0,05	0,11	0,03	-0,26	-0,03	0,04	-0,70	-0,03	-0,69
Romanya	0,00	0,00	-0,03	0,01	-0,21	-0,01	-0,43	0,07	-0,27	-0,77	-0,02	-1,66
Yunanistan	0,03	0,00	0,03	0,05	-0,04	0,00	-0,18	-0,03	0,00	0,04	0,01	-0,09
Polonya	0,01	0,01	0,03	0,00	0,29	0,00	-0,13	0,01	0,18	-0,06	0,00	0,34
Bulgaristan	-0,01	0,00	0,02	0,00	-0,08	-0,01	-0,34	-0,08	-0,08	-0,13	-0,02	-0,72
Danimarka	0,00	0,00	0,01	0,00	-0,11	0,00	0,01	-0,04	0,01	-0,04	0,00	-0,15
İsveç	0,00	0,00	0,01	0,00	0,07	0,00	0,00	0,04	-0,04	-0,16	-0,02	-0,09
Cin	0,17	0,00	0,01	0,00	0,12	0,00	0,23	0,03	0,05	-0,02	0,00	0,60
İsviçre	0,00	0,08	0,01	0,00	0,02	0,00	0,04	0,03	0,02	0,07	0,00	0,28
Kanada	0,00	0,00	0,00	0,00	-0,01	0,00	0,01	0,01	0,09	0,05	0,00	0,15
Tunus	0,01	0,00	0,01	0,00	0,09	0,00	-0,06	0,05	0,04	0,07	0,01	0,21
Ukrayna	0,05	0,00	0,03	0,04	0,13	0,01	-0,03	-0,06	-0,01	-0,08	0,00	0,08
Toplam	0,22	0,31	0,28	0,17	-0,34	0,02	-4,30	-0,02	0,25	-2,43	0,09	-5,75

Tablo 4.1. Çeşitli ülkelere giren yeni (greenfield) doğrudan yabancı yatırım proje sayısı, 2003-2010

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*
Dünya	9.450	10.242	10.551	12.248	12.210	16.147	13.727	4.104
Gelişmiş Ülkeler	4.133	4.677	5.135	6.138	6.337	7.386	6.249	2.025
Gelişmekte olan Ü.	5.317	5.565	5.416	6.110	5.873	8.761	7.478	2.079
Türkiye	72	67	68	85	97	170	153	53
Çek Cumhuriyeti	143	149	150	181	149	142	99	40
Macaristan	216	221	205	242	218	146	106	50
Polonya	156	239	271	336	342	370	222	77
Bulgaristan	97	109	135	285	150	146	101	65
Romanya	115	179	260	375	371	356	201	81

Kaynak: UNCTAD, *Dünya Yatırım Raporu, 2010.*

* Ocak-Mayıs ayları

Tablo 4.2. Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımların sektörlerde göre dağılımı, 2004-2010, (milyon dolar, gayrimenkul yatırımları hariç)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Tarım, Avcılık ve Ormancılık	4	5	5	6	23	48	78
Balıkçılık	2	2	1	3	18	1	0
Madencilik ve Taşocakçılığı	73	40	122	337	151	89	195
İmalat Sanayii	190	785	1.866	4.211	3.955	1.565	847
<i>Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı</i>	78	68	608	766	1.252	196	145
<i>Tekstil Ürünleri İmalatı</i>	9	180	26	232	189	77	82
<i>Kimyasal Madde ve Ürün İmalatı</i>	38	174	601	1.109	200	336	89
<i>Ana ve Fabrikasyon Metal İmalatı</i>	6	139	158	515	1.243	31	160
<i>Makina ve Teçhizat İmalatı</i>	6	13	54	48	226	220	64
<i>Elektrikli ve Optik Donanım İmalatı</i>	2	13	53	117	236	59	167
<i>Ulaşım Araçları İmalatı</i>	27	106	63	70	77	225	39
<i>Diger İmalat</i>	24	92	303	1.354	532	421	101
Elektrik, Gaz ve Su	66	4	112	568	1.068	2.124	1.646
İnşaat	3	80	222	285	336	208	391
Toptan ve Perakende Ticaret,	72	68	1.166	165	2.085	389	310
Oteller ve Lokantalar	1	42	23	33	24	54	109
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama	639	3.285	6.696	1.117	170	391	199
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	69	4.018	6.957	11.662	6.069	666	1.575
Gayrimenkul Kiralama Faaliyetleri	3	29	99	560	641	560	282
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	35	74	265	177	149	106	113
Diger Toplumsal ve Kişisel Hizmetler	33	86	105	13	58	48	105
Toplam	1.190	8.535	17.639	19.137	14.747	6.250	6.260

Kaynak: T.C. Merkez Bankası

Not: Gayrimenkul ve iştiraklere sağlanan krediler hariç. 2010 verileri geçici verilerdir.

Tablo 5.1. Üretim zinciri ve ürün grupları

	Kara taşıtları	TV		Gıda		Makina
Nihai ürünler	111 Otomobil 112 Kamyon 113 Otobüs 114 Traktör	211 Radyo 212 TV	411 Et/balık ürün 412 Şekerleme 413 Çikolata 414 Un ürünler	415 Konserve 416 Diğer gıda 417 İçecekler 418 Atık ürün	511 Tüketicili makina 512 Sanayi makina	
Ana girdi/ parça	120 Motor	221 CRT		425 Dond ürün	521 Motor, türbin	
			422 Şeker 423 Kakao 424 Süt tozu, un vb	426 Çay vb 427 Alkol, sirke 428 Küspe, atık		
Standart girdi/ parça	131 Oto parçaları 132 Diğer parçalar	231 Elektronik bileşenler			531 Metal levha, boru, vb	
Hammadde	140 Yassı çelik	240 Plastik	441 Et/balık 442 Şeker pancarı 443 Kakao (tane) 444 Süt, buğday vb	445 Sebze, meyve 446 Kahve, soya 447 Mineral su	541 Demir, bakır, vb	
Makina/ tehizat	151 Talaşlı imalat 152 Diğer	250 Enjeksiyon makinası	450 Gıda makinaları	450 Gıda makinaları	151 Talaşlı imalat 152 Diğer	
	Tekstil ve giyim eşyası					
	Pamuklu	Yünlü	Sentetik	Diğer		
Nihai ürünler	311,1 Hazır giyim 311,2 Pijama, t-shirt 311,3 Çarşaf, vb	312,1 Hazır giyim 312,2 Pijama, t-shirt 312,3 Çarşaf, vb 312,4 Hali	313,1 Hazır giyim 313,2 Pijama, t-shirt 313,3 Çarşaf, vb 313,4 Hali	314,1 Hazır giyim 314,2 Pijama, t-shirt 314,3 Çarşaf, vb 314,4 Hali		
Ana parça/ aksam	321 Kumaş	322 Kumaş	323 Kumaş	324 Kumaş		
Standart parça	331 İplik	332 İplik	333 İplik	334 İplik		
Hammadde	341 Pamuk	342 Yün	343 Polyester vb	344 Diğer		
Makina/ tehizat	350 Tekstil mak	350 Tekstil mak	350 Tekstil mak	350 Tekstil mak		

Tablo 5.2. HS92 6-haneli ürün sayıları

	Kara taştları	TV	Tekstil ve giyim eşyası						Gıda	Makina
			Pamuklu	Yünlü	Sentetik	Diğer				
Nihai ürünler	111 8 112 7 113 2 114 4	211 8 212 2 311,3 9 312,4 5	311,1 28 311,2 22 312,3 1 312,4 5	312,1 30 312,2 8 313,1 32 313,4 6	313,1 32 313,2 28 314,3 15 314,4 5	314,1 42 314,2 48 314,3 15 314,4 5	411 24 412 5 413 5 414 15	415 43 416 15 417 14 418 2	511 20 512 194	
Ana girdi/parça	120 9	221 2	321 81	322 13	323 105	324 14	422 11 423 4 424 48 428 21	425 36 426 5 427 7	521 88	
Standart girdi/parça	131 23 132 26	231 33	331 42	332 9	333 79	334 11			531 313	
Hammadde	140 14	240 5	341 8	342 16	343 8	344 69	441 109 442 3 443 2 444 18	445 69 446 4 447 1	541 84	
Makina	151 32 152 13	250 1	350 20				450 24		151 32 152 13	

Tablo 5.3. Birim fiyatlar, 2005-2007 ortalaması
(dolar/kg)

	Kara taşları	TV	Tekstil ve giyim eşyası						Gıda			Makina		
			Pamuklu	Yünlü	Sentetik	Düger								
Nihai ürünler	111	13,1	211	21,7	311,1	18,5	312,1	50,8	313,1	19,0	314,1	20,8	411	3,9 415 1,0 511 5,6
	112	7,8	212	16,9	311,2	16,3	312,2	46,9	313,2	18,7	314,2	21,7	412	0,9 416 2,8 512 10,1
	113	9,0			311,3	7,2	312,3	13,3	313,3	6,8	314,3	7,5	413	3,3 417 1,9
	114	6,8					312,4	7,7	313,4	3,9	314,4	4,7	414	2,1 418 0,7
Ana girdi/parça	120	12,2	221	5,4	321	6,4	322	27,5	323	6,9	324	10,1	422	0,3 425 0,8 521 12,5
													423	2,8 426 2,4
													424	0,7 427 0,1
													428	0,2
Standart girdi/parça	131	4,0	231	74,6	331	2,6	332	11,4	333	2,7	334	3,0		531 1,1
	132	10,3												
Hammadde	140	2,3	240	2,1	341	1,3	342	4,6	343	1,3	344	4,1	441	2,8 445 0,8 541 1,0
													442	0,1 446 0,4
													443	1,6 447 0,3
													444	0,2
Makinalar	151	14,0	250	10,1	350	4,1							450	19,8
	152	9,3												151 14,0
														152 9,3

Tablo 5.4. Dünya ithalatı, seçilmiş üretim zincirleri, 2007
(milyar dolar)

	Kara taşları	TV	Tekstil ve giyim eşyası						Gıda			Makina		
			Pamuklu	Yünlü	Sentetik	Düger								
Nihai ürünler	111	569,0	211	20,4	311,1	67,9	312,1	11,4	313,1	43,2	314,1	23,1	411	28,6 415 39,1 511 49,8
	112	107,0	212	89,0	311,2	93,1	312,2	6,9	313,2	36,2	314,2	30,3	412	12,5 416 35,6 512 369,6
	113	10,1			311,3	12,9	312,3	0,1	313,3	6,1	314,3	2,6	413	14,8 417 67,6
	114	39,1					312,4	1,5	313,4	6,2	314,4	1,0	414	30,5 418 14,6
Ana girdi/parça	120	74,8	221	2,7	321	25,4	322	4,5	323	29,8	324	4,2	422	12,0 425 16,1 521 336,8
													423	5,9 426 3,0
													424	40,3 427 7,4
													428	25,6
Standart girdi/parça	131	358,0	231	555,4	331	9,4	332	3,1	333	36,3	334	1,1		531 613,1
	132	92,4												
Hammadde	140	38,3	240	32,8	341	11,8	342	5,8	343	76,3	344	33,3	441	127,5 445 91,5 541 298,2
													442	0,3 446 37,9
													443	6,0 447 2,2
													444	58,3
Makinalar	151	25,7	250	4,9	350	12,9							450	30,3
	152	11,5												

Tablo 5.5. Türkiye'nin ihracatı, seçilmiş üretim zincirleri, 2007 (milyon dolar)

	Kara taşları	TV		Tekstil ve giyim eşyası						Gıda			Makina			
				Pamuklu	Yünlü	Sentetik	Diger									
Nihai ürünler	111	7.015	211	6	311,1	3.925	312,1	373	313,1	1.224	314,1	490	411	51	415	
	112	3.178	212	2.568	311,2	6.778	312,2	132	313,2	1.178	314,2	1.164	412	106	416	272
	113	1.255			311,3	1.297	312,3	1	313,3	344	314,3	179	413	62	417	60
	114	502					312,4	29	313,4	219	314,4	25	414	136	418	5
Ana girdi/parça	120	177	221	5	321	1.243	322	113	323	1.196	324	29	422	35	425	583
													423	28	426	7
													424	96	427	19
													428			0
Standart girdi/ parça	131	3.717	231	52	331	324	332	70	333	926	334	4			531	8.612
	132	366														
Hammadde	140	38	240	18	341	162	342	35	343	170	344	143	441	307	445	2.719
													442	0	446	1
													443	0	447	13
													444	32		
Makinalar	151	81	250	4	350	52							450	136		

Tablo 5.6. Türkiye'nin dünya ithalatı içerisindeki payı, seçilmiş üretim zincirleri, 2007 (yüzde)

	Kara taşları	TV		Tekstil ve giyim eşyası						Gıda			Makina			
				Pamuklu	Yünlü	Sentetik	Diger									
Nihai ürünler	111	1,23	211	0,03	311,1	5,78	312,1	3,27	313,1	2,84	314,1	2,12	411	0,18	415	3,43
	112	2,97	212	2,89	311,2	7,28	312,2	1,90	313,2	3,25	314,2	3,84	412	0,85	416	0,77
	113	12,42			311,3	10,07	312,3	0,87	313,3	5,66	314,3	6,95	413	0,42	417	0,09
	114	1,28					312,4	1,91	313,4	3,52	314,4	2,49	414	0,45	418	0,03
Ana girdi/parça	120	0,24	221	0,19	321	4,90	322	2,52	323	4,01	324	0,69	422	0,29	425	3,62
													423	0,47	426	0,23
													424	0,24	427	0,26
													428	0,00		
Standart girdi/parça	131	1,04	231	0,01	331	3,43	332	2,29	333	2,55	334	0,36			531	1,40
	132	0,40														
Hammadde	140	0,10	240	0,05	341	1,37	342	0,61	343	0,22	344	0,43	441	0,24	445	2,97
													442	0,00	446	0,00
													443	0,00	447	0,60
													444	0,05		
Makinalar	151	0,31	250	0,08	350	0,40							450	0,45		
	152	2,44														

Tablo 5.7. Türkiye ihracatının coğrafi dağılımı, seçilmiş üretim zincirleri, 2007
(sıra yüzdeleri)

Ürün	AB	AB	ABD/ Kanada	Düger	BDT	Çin	Doğu Asya	Güney Asya	Jap.-YZ- Avustralya	Kuzey Afrika	Latin Amer.
	12	15		Avrupa							
11 Kara taşıtları	12,9	72,3	0,4	4,5	6,9	0,1	0,2	0,1	0,7	1,4	0,3
12 Motor	16,4	22,6	1,1	1,1	52,5	0,0	1,1	0,0	0,0	2,3	2,8
13 Parça/aksam	9,9	76,1	3,5	1,6	3,6	0,3	0,7	0,3	0,9	1,2	1,8
14 Çelik	48,6	18,9	5,4	24,3	0,0	0,0	2,7	0,0	0,0	0,0	0,0
15 Takım tezgahları	17,4	47,2	6,1	4,4	6,6	0,3	1,9	0,6	2,2	5,2	8,0
21 Radyo, TV	11,5	84,3	0,0	3,7	0,3	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0
22 CRT	0,0	40,0	0,0	60,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
23 Elektronik bileşenler	11,8	47,1	0,0	2,0	27,5	3,9	5,9	0,0	0,0	2,0	0,0
24 Plastik	16,7	55,6	0,0	11,1	0,0	0,0	0,0	0,0	16,7	0,0	0,0
25 Enjeksiyon makinası	33,3	33,3	0,0	0,0	0,0	33,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
31 Giyim eşyası	4,2	82,1	6,4	3,2	2,3	0,2	0,5	0,0	0,5	0,1	0,5
32 Kumaş	22,9	43,4	5,1	5,2	7,4	1,2	3,7	0,9	0,8	8,8	0,7
33 İplik	15,0	59,6	7,9	2,9	3,2	3,1	0,5	0,8	0,5	4,1	2,4
34 Pamuk, yün, vb	13,7	52,2	4,1	3,9	6,7	7,5	4,5	4,9	0,2	2,2	0,2
35 Tekstil makinaları	9,6	17,3	1,9	1,9	1,9	3,8	46,2	0,0	11,5	3,8	
41 Hazır gıda	10,1	65,5	8,0	4,7	4,9	0,3	1,4	0,1	3,3	0,6	0,9
42 İşlenmiş gıda	3,1	55,3	12,4	4,6	4,6	0,1	8,6	4,3	3,4	2,5	1,3
44 Gıda hammaddesi	10,7	52,0	3,0	5,0	22,7	0,1	0,5	0,1	4,5	0,7	0,8
45 Gıda makinaları	19,1	28,7	0,7	2,9	35,3	0,0	1,5	1,5	0,7	8,1	1,5
51 Makina	14,4	62,0	2,4	6,0	8,7	0,8	0,6	0,8	0,6	2,8	1,0
52 Motor, türbin, vb	12,5	71,2	7,6	1,0	1,6	1,2	1,0	1,7	0,4	1,4	0,5
53 Metal levha, boru, vb	19,3	52,3	6,8	6,2	6,4	0,2	0,6	0,7	0,1	6,6	0,9
54 Metal hammadde	7,4	78,4	1,7	0,5	0,2	6,7	1,1	1,6	2,0	0,3	0,2
Toplam	11,3	68,9	4,5	4,1	5,7	0,5	0,8	0,5	0,8	2,1	0,7

Tablo 5.8. Türkiye ithalatının coğrafi dağılımı, seçilmiş üretim zincirleri, 2007 (sıra yüzdeleri)

Ürün	AB 12	AB 15	ABD/ Kana	Diğer Avrupa	BDT	Çin	Doğu Asya	Güney Asya	Jap-YZ - Avustralya	Kuzey Afrika	Latin Amer.
11 Kara taşıtları	9,8	68,7	2,2	0,0	0,0	0,0	8,6	0,7	6,5	0,0	3,4
12 Motor	19,2	69,4	0,5	0,0	0,0	0,5	3,6	0,3	6,2	0,0	0,4
13 Parça/aksam	8,2	69,5	1,3	0,3	0,1	2,8	8,7	0,9	7,2	0,1	0,8
14 Çelik	2,9	73,3	0,2	0,3	0,0	10,0	9,1	0,5	1,8	0,0	2,1
15 Takım tezgahları	5,3	61,6	1,6	4,3	0,8	6,4	8,4	0,2	11,4	0,0	0,0
21 Radyo, TV	14,4	12,4	0,8	0,2	11,0	7,7	50,7	2,8	0,0	0,0	0,0
22 CRT	29,2	0,0	0,0	4,3	12,5	50,1	3,5	0,0	0,0	0,0	0,4
23 Elektronik bileşenler	4,4	30,0	6,1	0,7	0,1	19,4	32,5	0,5	5,1	0,7	0,3
24 Plastik	0,5	76,0	1,9	2,1	0,8	0,3	16,8	0,5	1,1	0,0	0,0
25 Enjeksiyon makinası	0,0	26,6	0,7	2,2	16,5	0,7	52,4	0,7	0,0	0,0	0,0
31 Giyim eşyası	4,7	26,3	1,5	0,7	0,1	17,7	21,4	22,7	0,1	4,5	0,4
32 Kumaş	1,7	29,4	0,3	0,5	1,0	24,1	22,4	18,5	0,6	1,3	0,2
33 İplik	1,7	25,4	1,5	1,9	1,4	23,3	20,2	21,7	1,3	0,9	0,7
34 Pamuk, yün, vb	6,5	43,8	26,9	3,3	2,1	1,6	4,7	5,3	2,1	1,3	2,5
35 Tekstil makinaları	1,4	68,0	0,7	17,1	0,1	3,3	2,7	0,3	6,4	0,0	0,0
41 Hazır gıda	11,7	69,8	5,7	3,0	0,1	1,2	4,6	0,3	0,3	0,0	3,3
42 İşlenmiş gıda	2,0	14,2	24,1	1,3	23,6	3,4	1,4	3,5	0,6	11,2	14,5
44 Gıda hammaddesi	8,5	8,7	18,2	3,0	35,4	0,4	0,8	0,5	0,1	1,4	22,9
45 Gıda makinaları	1,0	80,7	4,1	8,0	0,0	3,3	1,3	0,7	1,0	0,0	0,2
51 Makina	4,4	54,6	5,7	2,3	0,1	11,7	8,8	0,7	9,7	0,2	1,7
52 Motor, türbin, vb	5,3	61,0	10,2	4,0	0,4	7,7	3,6	0,6	6,2	0,0	0,9
53 Metal levha, boru, vb	15,0	31,6	1,5	0,9	38,9	6,3	2,3	0,9	1,0	1,2	0,4
54 Metal hammadde	14,0	19,3	14,6	1,5	41,3	1,5	0,2	1,0	1,2	0,5	5,0
Toplam	9,4	43,8	6,5	1,8	14,4	6,5	7,7	3,0	3,8	0,7	2,4

Tablo 6.1a. Kara taşıtları küresel ihracat payı değişimleri, 2002-2008

	Takım tezgah	Yassı çelik	Diğer parça	Oto parça	Motor	Traktör	Otobüs	Kamyon	Oto
Türkiye	0,6	0,1	0,2	0,5	0,2	1,2	6,6	2,5	0,9
AB-12	0,2	0,4	3,0	4,7	5,7	1,1	4,5	1,2	3,2
Dünya	-1,5	0,0	-0,1	0,0	0,0	0,0	-0,2	0,0	0,0
AB-15	-1,4	0,7	1,8	0,7	4,2	-1,3	-0,9	6,1	-1,2
ABD-Kanada	-1,9	0,1	-6,6	-11,8	-11,4	-4,5	-7,1	-11,1	-3,3
Jap-Avustralya-YZ	-1,4	-2,8	-2,7	-1,9	-4,0	-1,6	-2,2	-0,8	-0,3
Çin	2,6	6,8	3,4	3,4	2,0	0,7	2,3	1,2	0,3
Doğu Asya	2,2	-1,8	1,0	3,4	3,4	0,2	-3,1	2,8	1,0
Güney Asya	0,1	-0,1	0,6	0,3	0,1	0,5	-0,4	0,1	0,1
Latin Amerika	-0,2	-0,4	-0,2	0,4	-1,0	3,0	1,0	-3,0	-1,2
BDT	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	0,3	0,3	0,1
Kuzey Afrika	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0
2008 toplamı (milyar \$)	36,0	31,6	97,3	358,5	75,0	41,7	10,6	105,6	563,2

Tablo 6.1b. Kara taşıtları AB-15 pazar payı değişimleri, 2002-2008

	Takım tezgah	Yassı çelik	Düger parça	Oto parça	Motor	Traktör	Otobüs	Kamyon	Oto
Türkiye	0,8	0,0	0,2	0,8	-0,1	1,6	8,3	4,3	1,5
AB-12	-1,0	0,1	4,9	6,5	2,2	0,5	9,6	1,0	3,6
Diğer Avrupa	-2,5	0,0	-0,2	-0,2	0,0	0,0	-0,1	-0,2	0,0
AB-15	-2,6	-8,7	-5,1	-6,9	1,2	-3,6	-18,4	-3,9	-7,5
ABD-Kanada	0,3	0,1	-2,3	-1,5	-2,8	0,8	-0,1	0,2	0,9
Jap-Avustralya-YZ	-0,3	0,0	-0,7	-1,1	-0,1	0,3	-0,1	-1,8	-0,1
Cin	1,7	4,4	1,9	1,3	0,3	0,2	0,5	0,0	0,2
Doğu Asya	1,6	2,1	0,5	0,6	0,3	0,1	0,0	-1,1	0,2
Güney Asya	0,1	0,3	0,7	0,3	0,0	0,1	0,0	0,0	0,2
Latin Amerika	-0,1	-0,2	0,2	-0,1	-1,9	0,2	-0,1	0,3	1,3
BDT	0,2	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0
Kuzey Afrika	0,0	0,0	-0,1	0,1	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0
2008 toplamı (milyar \$)	10,5	17,0	39,1	156,9	33,0	17,7	4,1	41,6	257,3

Tablo 6.1c. Kara taşıtları küresel ithalat payı değişimleri, 2002-2008

	Takım tezgah	Yassı çelik	Düger parça	Oto parça	Motor	Traktör	Otobüs	Kamyon	Oto
Türkiye	0,9	1,0	0,6	1,0	2,6	1,1	2,0	0,6	0,6
AB-12	1,1	1,5	2,3	4,0	3,8	7,0	4,3	3,5	2,7
Diğer Avrupa	0,4	0,2	-0,1	0,0	0,0	-0,2	-0,4	0,7	0,2
AB-15	-3,9	6,5	-0,6	1,0	-1,6	-5,7	6,8	1,2	1,7
ABD-Kanada	-6,7	1,4	-6,7	-9,9	-12,8	-12,2	-9,4	-16,7	-13,3
Jap-Avustralya-YZ	0,1	0,6	-0,2	0,4	0,5	-1,6	0,3	2,2	-0,2
Cin	3,3	-13,2	3,6	1,6	1,2	-0,1	-1,2	0,3	1,5
Doğu Asya	-1,1	-0,2	0,2	0,6	0,6	0,3	-6,1	0,5	0,4
Güney Asya	3,4	0,9	0,9	0,5	0,5	0,3	-0,6	0,1	0,1
Latin Amerika	-0,8	0,7	-1,0	-1,3	-0,9	3,0	1,9	3,1	1,0
BDT	3,1	0,6	1,0	1,9	5,9	7,4	2,2	3,9	5,1
Kuzey Afrika	0,2	0,0	0,0	0,2	0,2	0,7	0,1	0,5	0,3
2008 toplamı (milyar \$)	39,9	35,6	99,7	364,6	75,7	42,3	10,7	106,8	568,5

Tablo 6.2a. Televizyon küresel ihracat payı değişimleri, 2002-2008

	Plas enj	Plastik	Elek bil	CRT	TV	Radyo
Türkiye	0,1	0,0	0,0	0,1	-1,5	0,0
AB-12	0,1	-0,2	0,0	1,4	11,4	3,3
Diğer Avrupa	-1,1	0,1	-0,3	0,0	-0,1	0,0
AB-15	1,1	-4,2	-3,8	-23,4	-9,0	2,3
ABD-Kanada	-4,7	-3,4	-9,4	-20,7	-2,8	-1,1
Jap-Avustralya-YZ	1,1	-1,9	-3,7	-7,1	-8,1	-3,6
Cin	6,4	4,3	9,6	25,8	15,8	6,2
Doğu Asya	-0,3	3,0	2,8	22,6	-9,6	-3,3
Güney Asya	0,1	0,0	0,1	0,2	0,2	0,0
Latin Amerika	-0,1	-0,3	-0,4	1,0	3,5	-3,8
BDT	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,1
Kuzey Afrika	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0
2008 toplamı (milyar \$)	4,5	28,8	462,1	2,3	90,0	18,8

Tablo 6.2b. Televizyon AB-15 pazarı payı değişimleri, 2002-2008

	Plas. enj.	Plastik	Elek. bil.	CRT	TV	Radyo
Türkiye	0,1	0,0	0,0	1,9	-3,8	0,1
AB-12	0,0	-0,1	1,4	14,4	20,5	7,0
Düger Avrupa	-4,3	1,1	0,8	0,1	-0,1	-0,2
AB-15	1,9	-1,2	-6,3	-41,0	-23,3	-0,3
ABD-Kanada	-0,1	-0,2	-6,8	0,7	-1,1	-0,1
Jap-Avustralya-YZ	0,4	-0,6	-0,7	4,5	-5,3	-6,4
Çin	2,5	0,3	12,1	7,4	11,2	0,8
Doğu Asya	0,6	0,9	-1,7	11,8	2,5	-2,5
Güney Asya	0,0	0,0	0,5	0,8	0,0	0,0
Latin Amerika	-0,1	-0,4	-0,1	0,0	0,1	1,0
BDT	0,1	0,5	0,1	0,0	0,0	0,2
Kuzey Afrika	0,0	0,0	0,1	0,2	-0,1	
2008 toplamı (milyar \$)	0,9	9,7	67,0	0,1	35,8	6,0

Tablo 6.2c. Televizyon küresel ithalat payı değişimleri, 2002-2008

	Plas. enj.	Plastik	Elek. bil.	CRT	TV	Radyo
Türkiye	1,4	0,4	0,0	0,9	0,2	0,7
AB-12	2,7	1,9	0,0	-6,1	2,9	2,4
Düger Avrupa	0,8	-0,5	-0,2	0,0	0,0	0,1
AB-15	-2,5	-6,8	-5,6	-14,4	1,4	2,2
ABD-Kanada	-6,4	-4,1	-7,4	-2,0	2,7	-8,3
Jap-Avustralya-YZ	0,1	-0,3	-1,5	-0,6	-4,5	0,4
Çin	0,4	8,6	18,0	4,1	0,2	1,4
Doğu Asya	-2,8	0,3	-0,9	4,1	-4,1	-3,7
Güney Asya	3,0	0,4	0,0	6,7	0,5	0,3
Latin Amerika	1,6	-0,3	-2,6	-7,6	-0,8	1,7
BDT	1,5	0,3	0,1	12,2	1,6	2,9
Kuzey Afrika	0,3	0,1	0,0	2,8	-0,1	0,0
2008 toplamı (milyar \$)	4,9	33,3	557,9	2,3	92,9	19,0

Tablo 6.3a. Tekstil ve hazır giyim küresel ihracat payı değişimleri, 2002-2008

	Tekstil makina	Pamuk iplik	Pamuk kumas	Pamuk giyim	Yün	Yünlü iplik	Yünlü kumas	Yünlü giyim
Türkiye	0,3	0,2	0,3	2,5	0,5	0,2	1,7	0,6
AB-12	0,5	-0,1	-0,6	0,0	-1,3	2,0	6,6	2,0
Düger Avrupa	-0,3	-0,6	-0,9	-0,1	-0,3	-0,1	-0,1	0,5
AB-15	-4,1	-2,3	-5,8	-3,1	-0,2	-4,9	-4,1	-3,1
ABD-Kanada	-0,4	8,5	-1,6	-3,6	-1,9	-0,3	-0,2	-1,5
Jap-Avustralya-YZ	0,5	-11,1	-0,3	-0,9	-0,3	-5,3	0,7	-3,1
Çin	6,2	-1,3	8,1	8,9	12,1	5,2	-1,0	6,3
Doğu Asya	-0,9	-0,2	-2,6	-2,3	-3,6	-0,2	-3,9	-1,2
Güney Asya	0,2	14,3	2,6	0,2	4,3	0,5	0,4	0,0
Latin Amerika	-0,1	2,2	-0,6	0,4	-4,1	1,7	0,9	-0,4
BDT	-0,1	-1,0	0,1	-0,1	-0,3	0,3	0,0	-0,1
Kuzey Afrika	0,0	-1,0	-0,5	0,1	-0,3	0,0	0,0	0,4
2008 toplamı (milyar \$)	11,4	9,2	8,4	24,0	165,7	5,1	3,0	4,4
								20,1

Tablo 6.3a. Devam

	Plastik iplik	Sentetik kumas	Sentetik giyim	Diğer hammad	Diğer iplik	Diğer kumas	Diğer giyim
Türkiye	0,1	0,7	1,6	0,5	0,3	0,0	0,4
AB-12	1,7	0,8	0,9	-2,4	0,2	3,6	-1,2
Diger Avrupa	-0,1	-0,3	0,5	0,1	-0,3	-0,3	0,1
AB-15	-0,6	-4,3	-1,6	-0,1	-1,7	-6,4	-0,4
ABD-Kanada	-3,2	-2,8	-2,1	-1,9	-1,6	-0,1	-0,5
Jap-Avustralya-YZ	-1,0	-1,4	-1,2	-0,1	-0,8	0,1	-0,5
Cin	0,5	7,6	11,3	16,4	1,8	-3,5	7,2
Doğu Asya	-0,2	0,8	-6,1	-6,3	-1,7	-0,2	-3,8
Güney Asya	-0,2	1,7	0,6	-0,3	1,4	7,4	0,5
Latin Amerika	0,3	-0,9	0,5	-1,8	2,9	-0,4	-0,1
BDT	-0,4	-0,1	0,0	-0,3	0,0	0,0	-0,6
Kuzey Afrika	0,1	0,1	0,0	-0,2	0,1	0,6	-0,1
2008 toplamı (milyar \$)	68,9	32,9	26,8	89,4	29,8	1,1	4,0
							55,9

Tablo 6.3b. Tekstil ve hazır giyim AB-15 pazarı payı değişimleri, 2002-2008

	Tekstil makina	Pamuk iplik	Pamuk kumas	Pamuk giyim	Yün	Yünlü iplik	Yünlü kumas	Yünlü giyim
Türkiye	0,6	9,1	0,5	3,8	-0,2	0,1	2,7	0,8
AB-12	0,4	1,0	-1,2	0,3	-4,6	2,7	11,3	5,6
Diger Avrupa	-2,5	0,0	-2,1	0,6	-0,2	-0,2	-0,6	2,2
AB-15	0,2	7,0	-13,7	-11,0	-5,1	-9,7	-18,2	-13,3
ABD-Kanada	0,3	2,0	0,0	-1,1	0,0	-0,8	-0,1	0,0
Jap-Avustralya-YZ	-2,4	-4,5	0,0	0,3	0,0	-12,0	0,3	0,4
Cin	1,8	-0,9	4,9	6,0	14,2	11,5	3,4	3,4
Doğu Asya	0,6	0,4	-0,4	-1,2	-4,4	0,2	-0,1	0,0
Güney Asya	0,2	7,0	15,7	4,6	4,2	0,3	0,2	0,6
Latin Amerika	-0,6	-2,0	-0,4	-0,2	-0,2	3,9	0,5	0,2
BDT	0,0	5,4	-0,2	-0,8	-0,1	0,0	0,0	-0,3
Kuzey Afrika	0,3	-1,3	0,7	0,5	-2,3	0,1	0,1	-0,3
2008 toplamı (milyar \$)	1,1	0,6	1,7	5,1	77,2	1,6	1,3	9,3

Tablo 6.3b. Devam

	Plastik iplik	Sentetik kumas	Sentetik giyim	Diğer hammad	Diğer iplik	Diğer kumas	Diğer giyim
Türkiye	0,1	1,2	2,7	0,4	0,3	-0,3	0,5
AB-12	2,3	2,9	1,5	-6,7	0,5	8,6	-3,7
Diger Avrupa	-0,7	-0,3	1,2	0,3	-0,4	-0,3	-0,5
AB-15	-4,3	-9,5	-6,2	-2,2	-3,1	-16,9	-6,7
ABD-Kanada	-0,9	-1,2	-0,3	-0,2	0,2	0,0	-0,2
Jap-Avustralya-YZ	-0,3	0,8	-0,9	0,0	-1,3	0,8	0,0
Cin	0,1	3,5	7,8	16,7	0,6	9,8	14,4
Doğu Asya	0,0	1,4	-4,1	-4,7	0,7	2,6	-1,5
Güney Asya	0,1	0,4	-0,2	-0,1	0,2	-5,5	0,9
Latin Amerika	0,6	-0,1	0,1	0,1	2,6	0,6	-0,2
BDT	-0,1	-0,2	0,0	-0,5	0,6	0,0	-2,5
Kuzey Afrika	0,2	0,1	-0,1	-1,2	0,3	0,9	-0,4
2008 toplamı (milyar \$)	30,7	11,2	7,1	40,1	8,9	0,5	25,4

Tablo 6.3c. Tekstil ve hazır giyim küresel ithalat payı değişimleri, 2002-2008

	Tekstil makina	Pamuk	Pamuk iplik	Pamuk kumaş	Pamuk giyim	Yün	Yünlü iplik	Yünlü kumaş	Yünlü giyim
Türkiye	-1,6	2,2	3,8	1,3	0,4	1,2	0,4	2,3	0,3
AB-12	-1,2	-3,6	1,1	0,4	1,5	4,8	1,8	-0,1	0,4
Diger Avrupa	0,2	-0,7	-0,3	0,8	0,3	-0,3	1,0	0,8	0,6
AB-15	-5,6	-11,0	-6,3	-2,5	7,6	-12,2	7,0	0,1	5,6
ABD-Kanada	-2,7	-1,3	-4,0	-5,3	-7,6	-0,7	0,2	-2,4	-3,3
Jap-Avustralya-YZ	0,0	-2,6	-2,3	-0,7	-1,9	-2,5	-0,1	-0,4	-4,9
Cin	0,1	27,7	4,3	0,6	0,1	10,1	-3,4	-1,8	0,6
Doğu Asya	-2,4	-10,3	-2,3	3,1	-0,9	-2,8	-7,1	1,4	-0,1
Güney Asya	12,2	5,1	-0,5	-0,5	0,0	1,8	0,1	0,6	0,0
Latin Amerika	-0,5	-4,1	3,3	0,5	-0,3	0,4	-0,1	-0,8	-0,1
BDT	1,1	-1,9	1,1	0,9	0,9	0,0	0,1	-0,4	0,9
Kuzey Afrika	0,5	0,5	2,2	1,4	-0,1	0,1	0,0	0,6	0,0
2008 toplamı (milyar \$)	11,9	11,9	9,2	25,1	179,1	5,6	3,0	4,5	20,7

Tablo 6.3c. Devam

	Plastik iplik	Sentetik kumaş	Sentetik giyim	Diger hammad	Diger iplik	Diger kumaş	Diger giyim	
Türkiye	1,9	3,3	1,1	0,4	-0,5	8,1	0,8	0,4
AB-12	1,9	1,6	0,3	1,5	0,8	2,0	0,5	1,2
Diger Avrupa	-0,1	0,4	0,8	0,2	0,4	-0,3	0,4	0,7
AB-15	-0,2	-5,3	-1,3	2,1	-4,4	0,3	2,4	9,2
ABD-Kanada	-3,6	-0,4	-1,8	-5,0	-2,3	0,5	-0,5	-6,4
Jap-Avustralya-YZ	-0,3	0,4	0,5	1,1	-0,8	-2,0	-1,0	-0,7
Cin	-3,6	-3,2	-1,1	0,1	5,7	-6,1	-3,4	-0,6
Doğu Asya	0,4	-2,1	-0,9	-2,1	0,1	-9,2	-3,9	-4,1
Güney Asya	1,5	1,5	-0,9	0,1	1,0	4,1	3,6	-0,2
Latin Amerika	-0,1	2,3	1,1	-0,1	-0,6	0,6	0,2	-0,7
BDT	1,8	0,8	1,0	1,6	0,3	1,8	0,0	1,0
Kuzey Afrika	0,3	0,7	1,2	0,0	0,4	0,1	0,9	0,2
2008 toplamı (milyar \$)	79,3	36,1	30,1	95,0	32,5	1,1	4,2	58,0

Tablo 6.4a. Gıda ürünleri küresel ihracat payı değişimleri, 2002-2008

	Gıda makina	Gıda hammad	İşlemiş gıda	Hazır gıda
Türkiye	0,3	0,1	0,1	0,2
AB-12	0,9	1,4	1,1	1,8
Diger Avrupa	-0,3	0,2	-0,1	0,2
AB-15	0,3	-0,6	-0,7	0,6
ABD-Kanada	-4,5	-2,2	-0,4	-3,5
Jap-Avustralya-YZ	-1,3	-1,3	-1,6	-0,3
Cin	2,7	-0,4	-0,5	0,5
Doğu Asya	0,6	-0,6	1,3	-0,3
Güney Asya	0,2	-0,4	0,9	0,1
Latin Amerika	1,3	4,8	1,7	0,5
BDT	0,1	0,1	0,2	0,5
Kuzey Afrika	0,0	0,1	0,1	0,0
2008 toplamı (milyar \$)	31,9	329,5	114,7	252,7

Tablo 6.4b. Gıda ürünleri AB-15 pazarı payı değişimleri, 2002-2008

	Gıda makina	Gıda hammadde	İşlemiş gıda	Hazır gıda
Türkiye	0,3	-0,2	0,1	0,3
AB-12	0,7	1,8	1,6	1,6
Diğer Avrupa	-0,1	0,4	-0,3	0,0
AB-15	-0,1	-4,0	-0,1	-1,1
ABD-Kanada	-3,3	-0,2	-1,0	-1,4
Jap-Avustralya-YZ	-0,5	-0,5	-0,3	-0,2
Çin	2,2	0,6	0,5	0,4
Doğu Asya	0,3	0,9	0,2	0,3
Güney Asya	0,1	0,0	-0,1	0,1
Latin Amerika	0,2	3,1	0,6	0,6
BDT	0,0	-0,6	0,1	0,0
Kuzey Afrika	0,0	0,3	0,2	0,0
2008 toplamı (milyar \$)	9,7	136,6	50,3	125,5

Tablo 6.4c. Gıda ürünleri küresel ithalat payı değişimleri, 2002-2008

	Gıda makina	Gıda hammadde	İşlemiş gıda	Hazır gıda
Türkiye	0,8	0,4	0,5	0,1
AB-12	1,1	1,9	1,3	2,8
Diğer Avrupa	0,3	-0,1	0,3	0,1
AB-15	-2,8	0,6	-0,6	0,1
ABD-Kanada	-2,7	-3,7	-0,4	-2,7
Jap-Avustralya-YZ	-0,6	-5,9	-1,9	-2,3
Çin	-1,3	3,4	0,3	0,4
Doğu Asya	-1,4	-0,1	0,9	-0,1
Güney Asya	1,3	0,6	0,4	0,1
Latin Amerika	0,5	0,3	0,4	-0,2
BDT	4,4	2,3	-0,7	1,7
Kuzey Afrika	0,4	0,4	-0,5	0,0
2008 toplamı (milyar \$)	32,6	358,6	123,0	260,0

Tablo 6.5a. Makina küresel ihracat payı değişimleri, 2002-2008

	Metal hammad	Stand girdi	Motor, türbin vb	Sanayi makina	Tüketicili makina
Türkiye	0,0	0,4	0,3	0,2	2,6
AB-12	0,2	0,8	1,4	1,2	5,3
Diger Avrupa	-1,1	-0,2	-0,8	-0,4	-0,1
AB-15	1,2	-3,7	-3,5	-4,7	-12,6
ABD-Kanada	-0,9	-4,5	-10,5	-5,6	-3,8
Jap-Avustralya-YZ	-1,4	-1,9	2,9	-1,2	-1,7
Cin	0,1	8,5	6,6	8,2	9,7
Doğu Asya	1,4	0,6	3,7	2,7	0,6
Güney Asya	0,8	0,5	0,2	0,1	0,1
Latin Amerika	1,4	-0,6	0,3	0,3	2,3
BDT	-2,9	0,9	-0,3	0,0	0,2
Kuzey Afrika	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1
2008 toplamı (milyar \$)	267,4	636,5	353,5	385,1	49,9

Tablo 6.5b. Makina AB-15 pazarı payı değişimleri, 2002-2008

	Metal hammad	Stand girdi	Motor, türbin vb	Sanayi makina	Tüketicili makina
Türkiye	0,1	0,4	0,4	0,1	4,3
AB-12	-0,5	0,3	2,5	1,7	10,3
Diger Avrupa	-2,7	-0,5	-1,0	-0,8	-0,1
AB-15	1,5	-6,9	0,5	-5,3	-22,1
ABD-Kanada	0,2	-0,7	-11,7	-3,2	-1,2
Jap-Avustralya-YZ	-0,4	-0,3	3,2	-0,1	0,7
Cin	0,8	5,1	3,7	5,8	7,1
Doğu Asya	0,3	0,4	2,2	1,6	2,2
Güney Asya	0,5	0,8	0,2	0,1	0,0
Latin Amerika	1,9	0,2	0,3	0,0	0,1
BDT	-1,8	1,0	0,0	0,0	0,0
Kuzey Afrika	-0,1	0,3	0,1	0,0	0,0
2008 toplamı (milyar \$)	107,4	253,7	148,1	134,7	21,2

Tablo 6.5c. Makina küresel ithalat payı değişimleri, 2002-2008

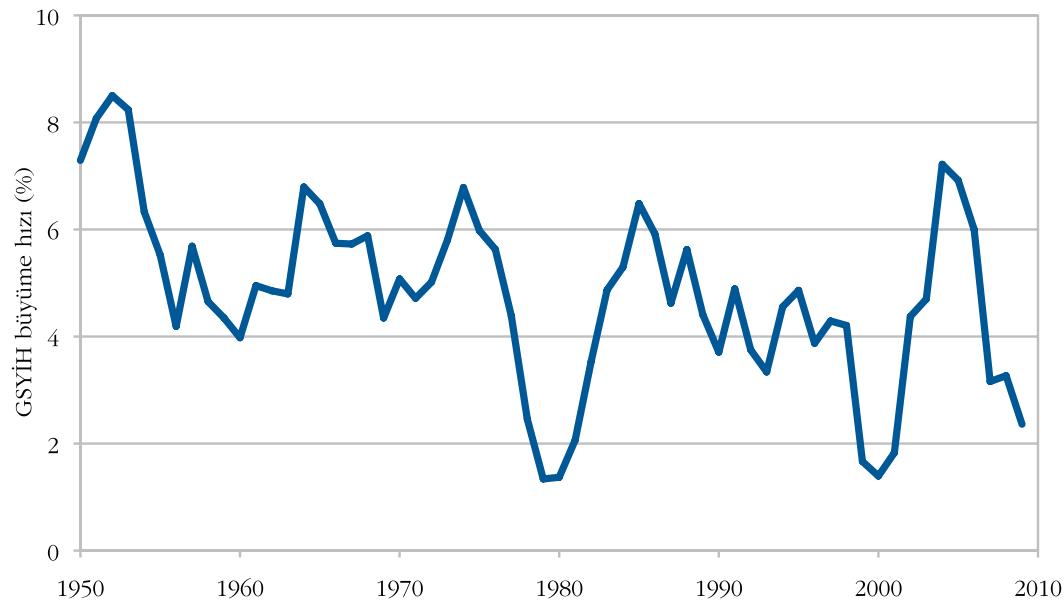
	Metal hammad	Stand girdi	Motor, türbin vb	Sanayi makina	Tüketicili makina
Türkiye	2,4	1,0	-0,3	0,6	0,4
AB-12	0,3	2,9	1,8	0,9	2,0
Diğer Avrupa	-0,1	0,0	0,0	-0,2	0,1
AB-15	-0,9	-1,9	-2,3	-2,2	-3,3
ABD-Kanada	-4,7	-4,6	-5,7	-3,4	-3,3
Jap-Avustralya-YZ	-1,5	0,0	0,3	-0,3	1,1
Cin	3,4	-1,2	2,0	0,3	-0,2
Doğu Asya	-0,1	1,9	3,1	-0,9	-1,0
Güney Asya	0,6	1,2	0,8	1,3	0,5
Latin Amerika	-0,1	-1,4	-0,1	-0,2	0,2
BDT	0,1	1,6	0,3	3,9	3,0
Kuzey Afrika	0,4	0,4	0,0	0,2	0,5
2008 toplamı (milyar \$)	299,8	666,7	359,4	394,8	50,6

Tablo 6.6. Küresel üretim zincirlerinde yoğunlaşma, 1994-2008
(bağlantı sayısı eşdeğeri)

Üretim zincirleri		1994-96	2000-02	2006-08	Değişme
11	Kara taşıtları	4,94	5,73	6,95	2,00
12	Motor	6,24	6,80	8,06	1,81
13	Kara taşıtları aksamı	5,44	6,90	8,60	3,17
14	Çelik	3,50	4,25	4,28	0,78
15	Takım tezgahları	13,61	14,01	19,11	5,50
21	Radyo, TV	10,83	11,02	9,83	-1,00
22	CRT	9,15	8,57	12,58	3,43
23	Elektronik bileşenler	14,18	15,52	13,64	-0,54
24	Plastik	4,58	7,36	9,51	4,92
25	Enjeksiyon makinası	10,77	14,56	16,90	6,13
31	Giyim eşyasi	11,22	13,18	12,72	1,50
32	Kumaş	9,83	14,58	16,29	6,46
33	İplik	6,93	10,34	14,49	7,56
34	Pamuk, yün, vb	7,11	8,77	8,30	1,19
35	Tekstil makinaları	15,50	16,81	16,90	1,41
41	Hazır gıda	4,07	5,17	5,44	1,37
42	İşlenmiş gıda	5,89	7,08	7,58	1,69
44	Gıda hammaddesi	7,16	9,34	9,40	2,24
45	Gıda makinaları	10,62	11,52	12,86	2,25
51	Makina	9,24	10,46	14,25	5,01
52	Motor, türbin, vb	8,96	10,62	13,51	4,55
53	Metal levha, boru, vb	6,28	8,58	10,91	4,64
54	Metal hammadde	14,88	16,48	16,36	1,48

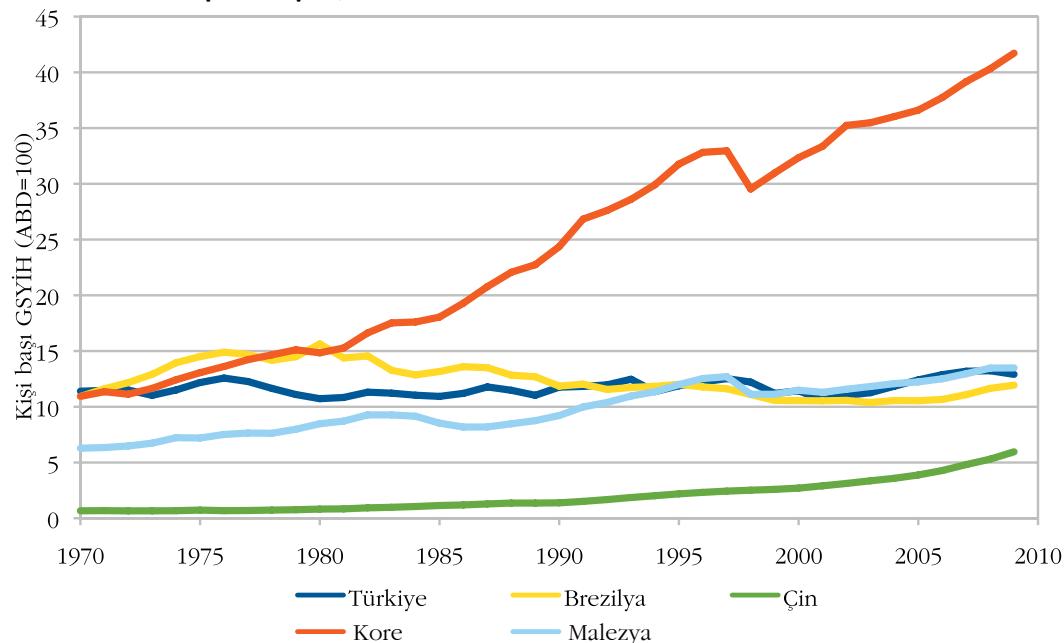
ŞEKİLLER

Sekil 1.1. Türkiye ekonomisinde büyümeye oranları, 1950-2009
(yıllık GSYİH büyümeye hızları, 5-yıllık hareketli ortalamalar)



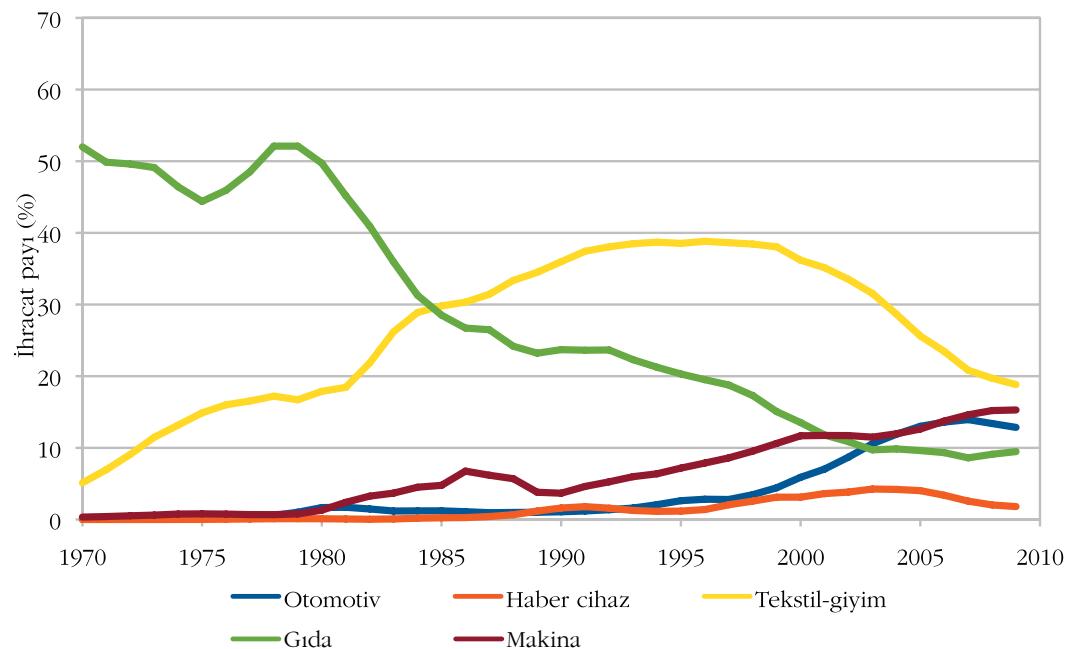
Kaynak: TÜİK verilerinden hesaplanmıştır.

Sekil 1.2. Kişi başına GSYİH'nin gelişimi, 1970-2009
(2000 sabit fiyatlarıyla, dolar)

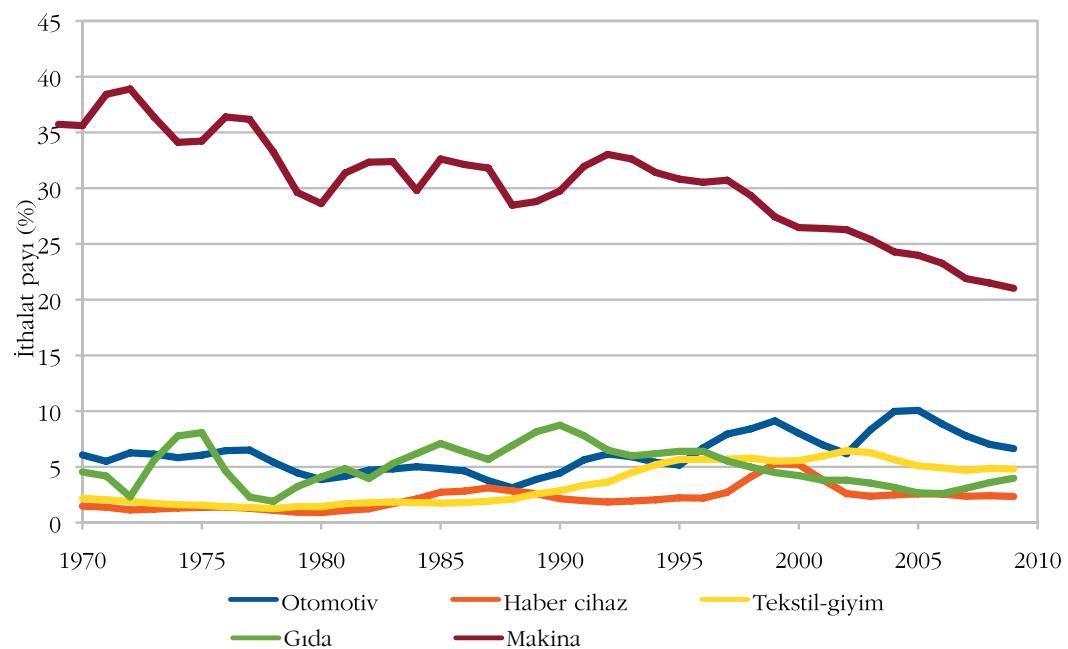


Kaynak: Dünya Bankası, *World Development Indicators*'dan hesaplanmıştır.

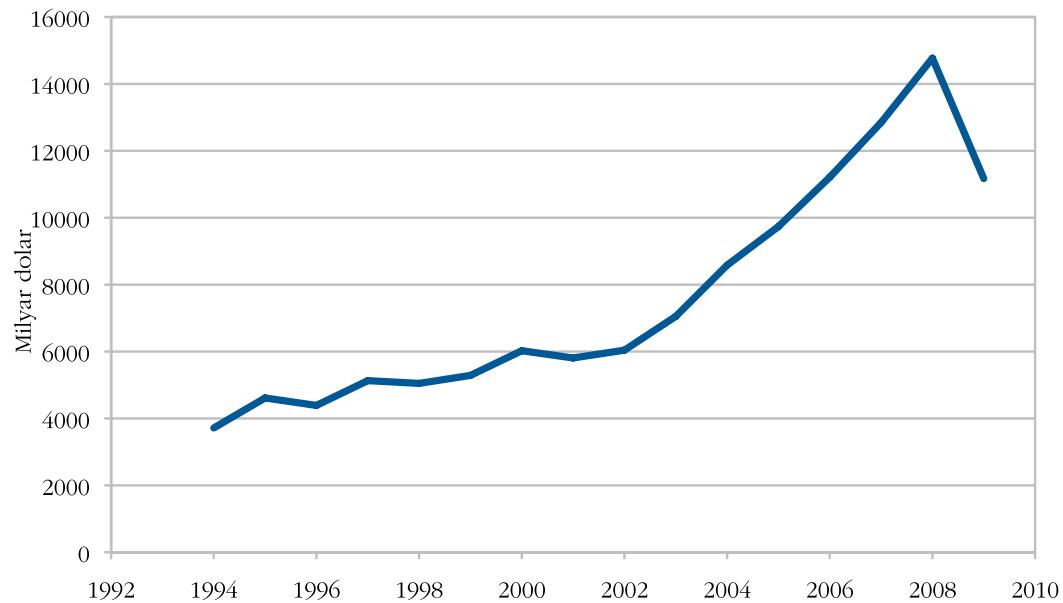
Şekil 1.3. Türkiye'nin ihracat yapısı, 1970-2009
(3-yıllık hareketli ortalama)



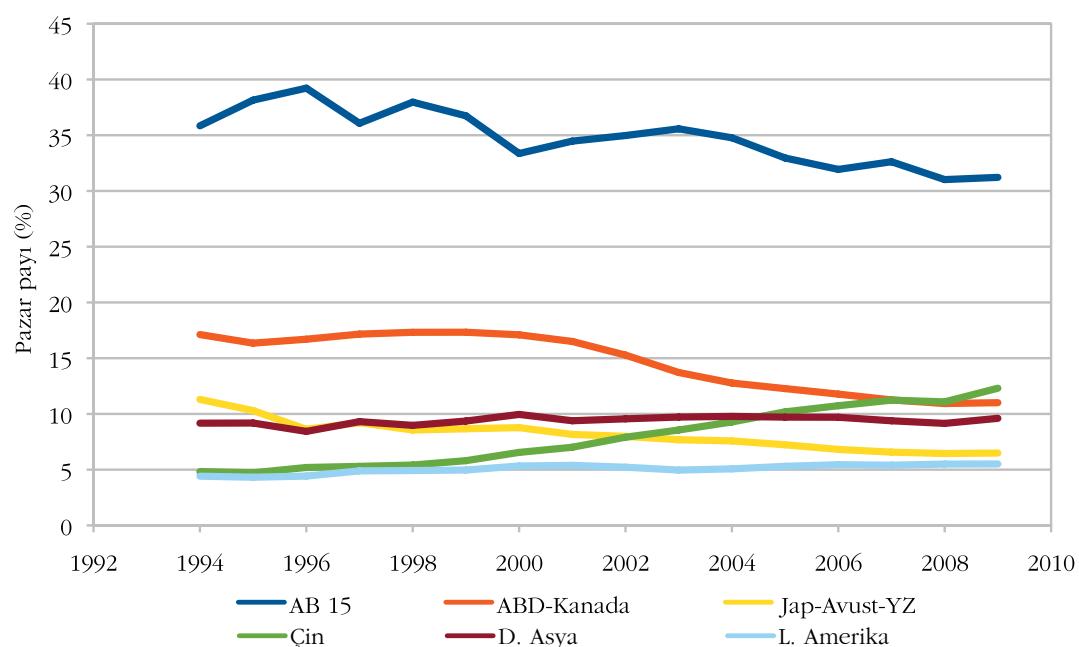
Şekil 1.4. Türkiye'nin ithalat yapısı, 1970-2009
(3-yıllık hareketli ortalama)



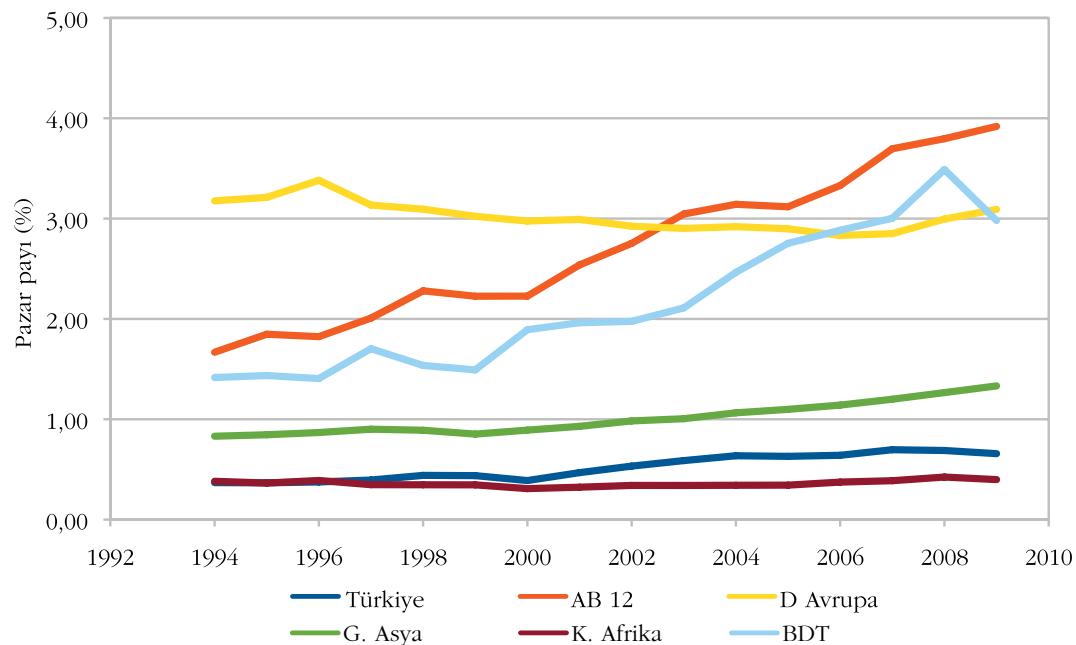
Şekil 2.1. Toplam küresel ticaret, 1994-2009
(milyar dolar)



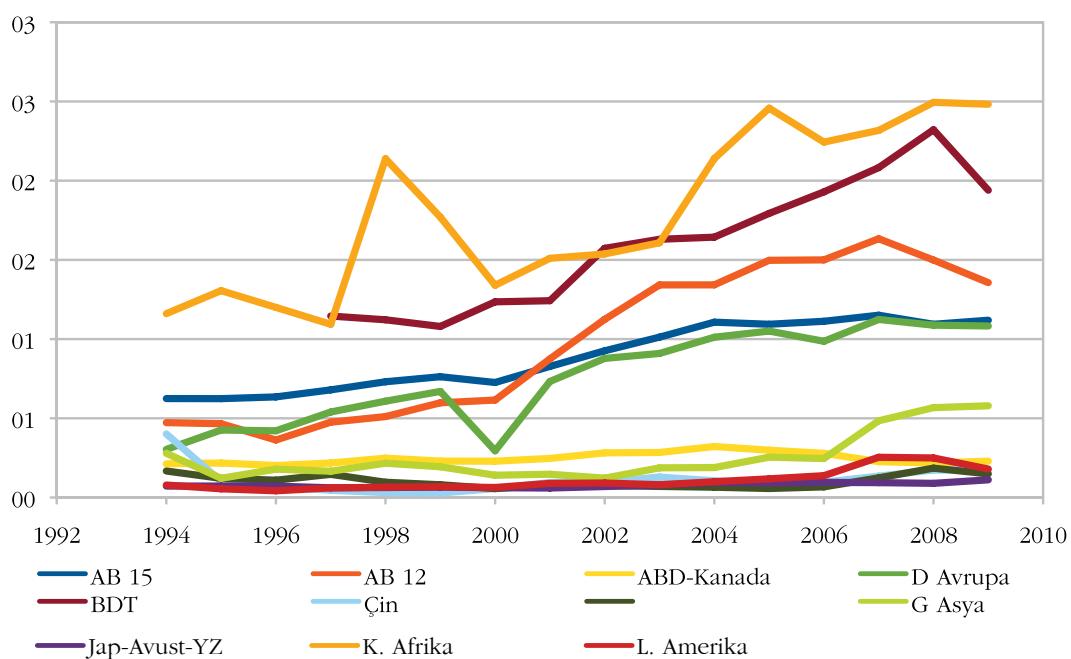
Şekil 2.2a. Küresel ticarette pazar payları, 1994-2009
(seçilmiş ülke grupları)



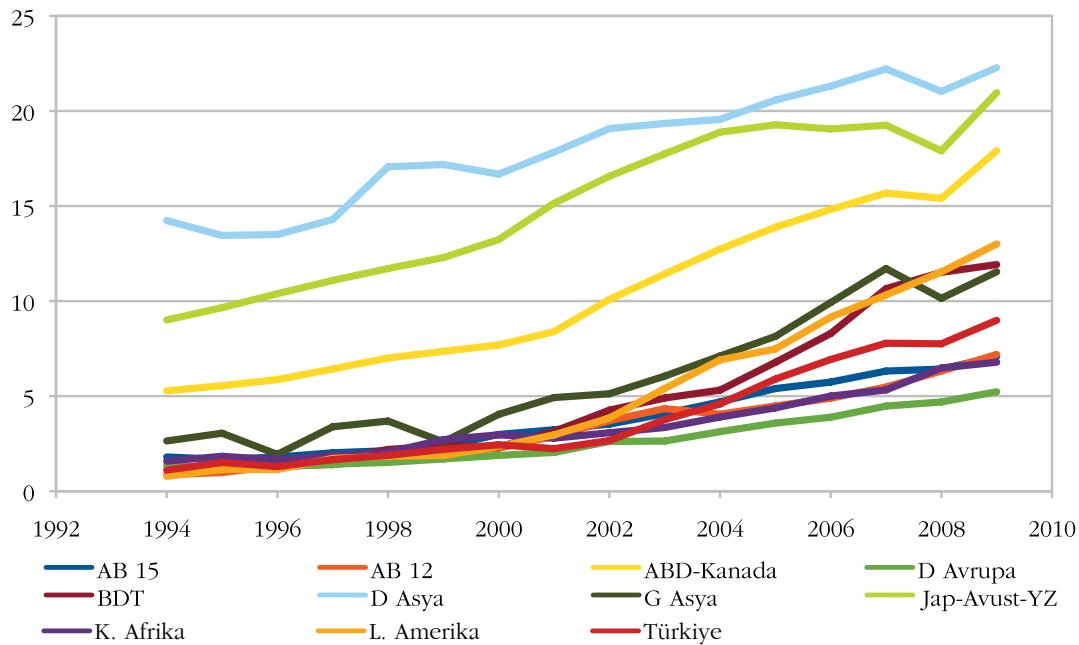
Şekil 2.2b. Küresel ticarette pazar payları, 1994-2009
(seçilmiş ülke grupları)



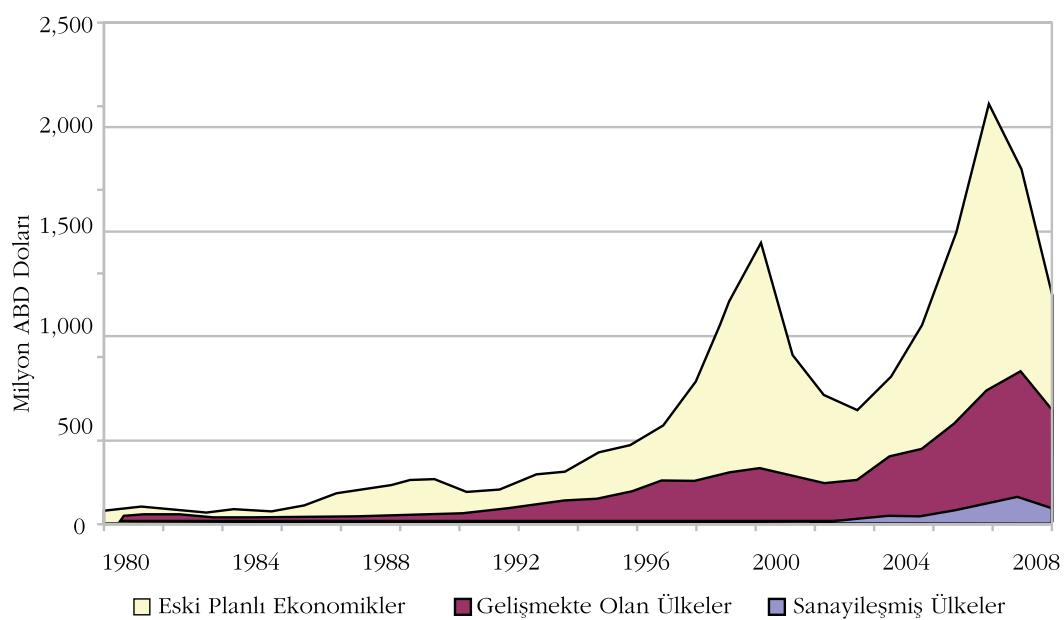
Şekil 2.3. Uluslararası piyasalarda Türkiye'nin pazar payı, 1994-2009



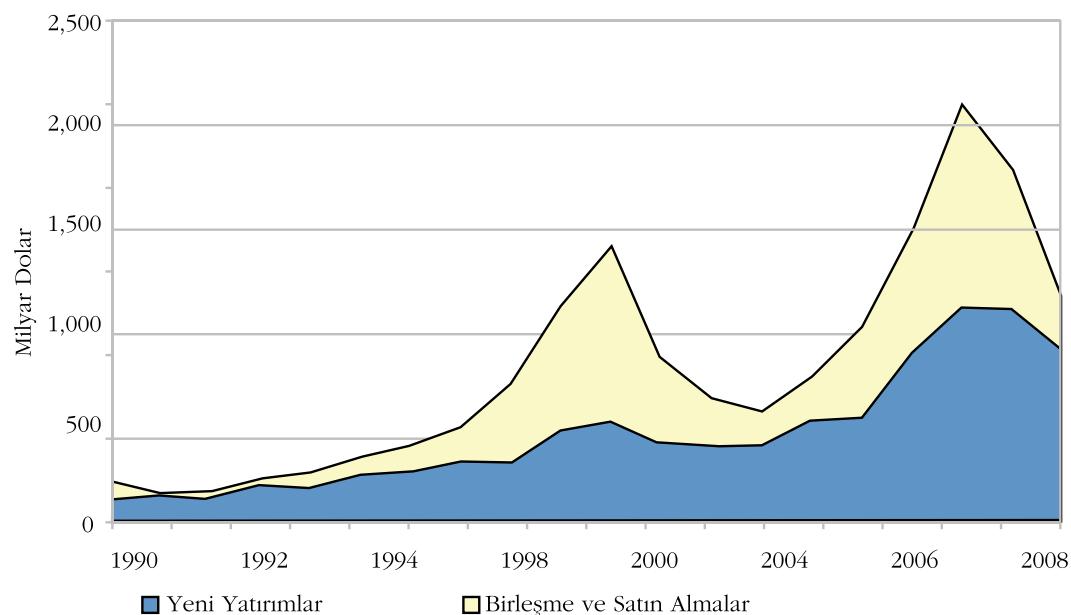
Şekil 2.4. Uluslararası piyasalarda Çin'in pazar payı, 1994-2009



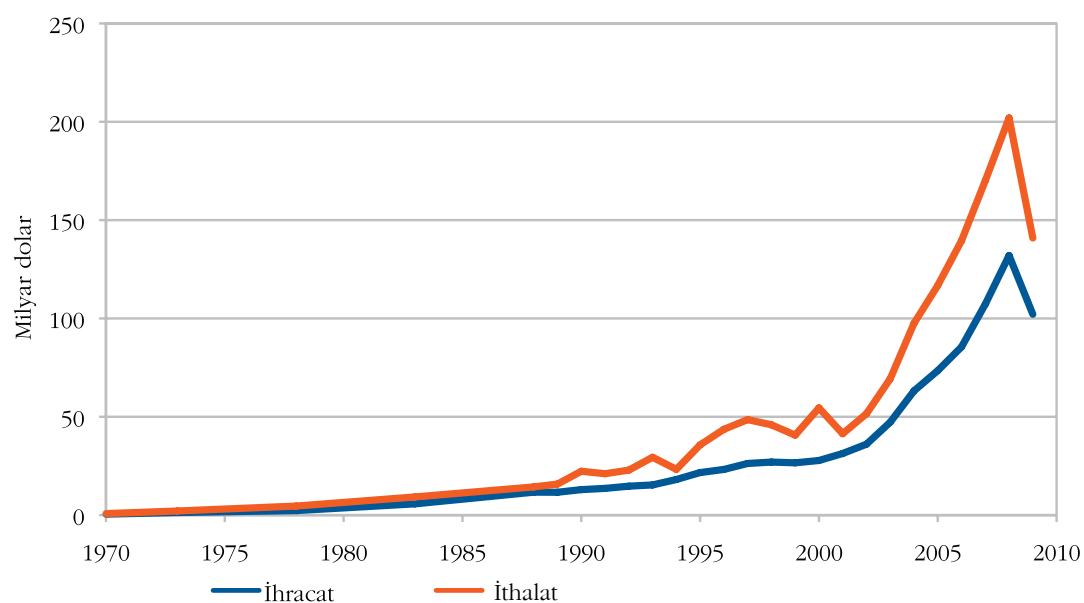
Şekil 2.5. Hedef ülke grupları itibarıyla doğrudan yabancı yatırımlar, 1980-2009



Şekil 2.6. Yeni yabancı yatırımlar ve sınır ötesi birleşme ve satın almalar (milyar dolar)



Şekil 3.1. Türkiye'nin dış ticareti, 1970-2009

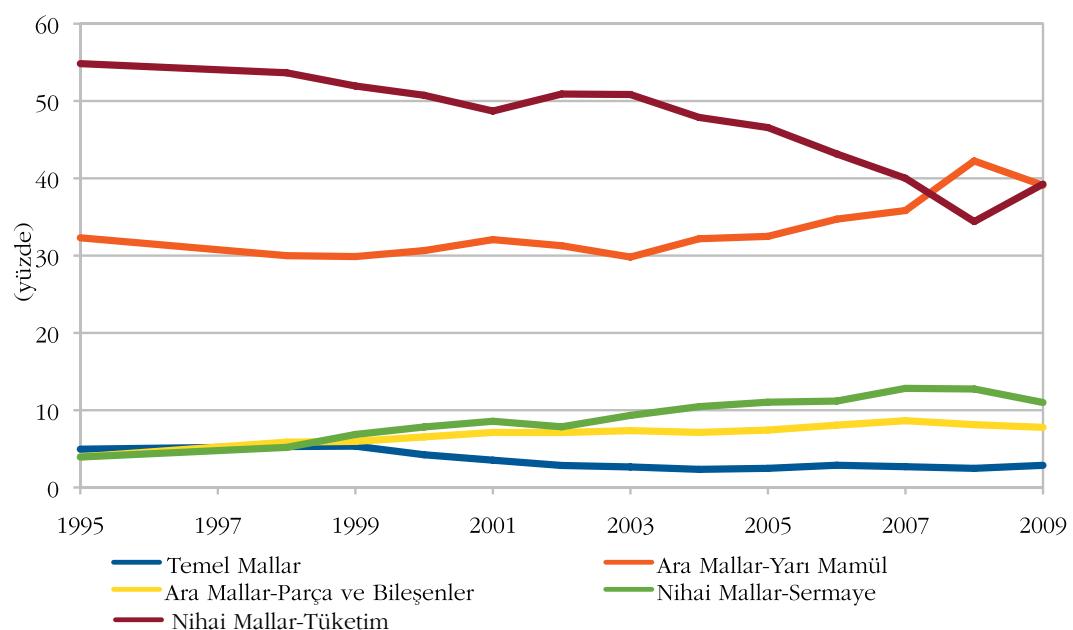


Şekil 3.2. Reel döviz kuru, 1998-2010

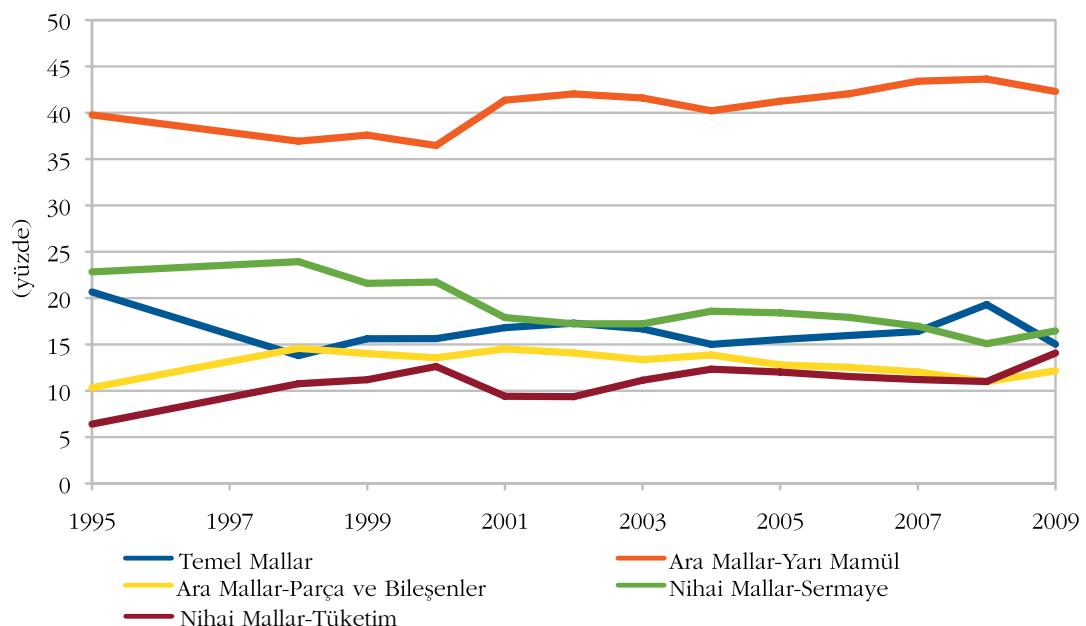
(TL/\$ endeks değeri, ÜFE ile ağırlıklandırılmış, Ocak 1998=100)



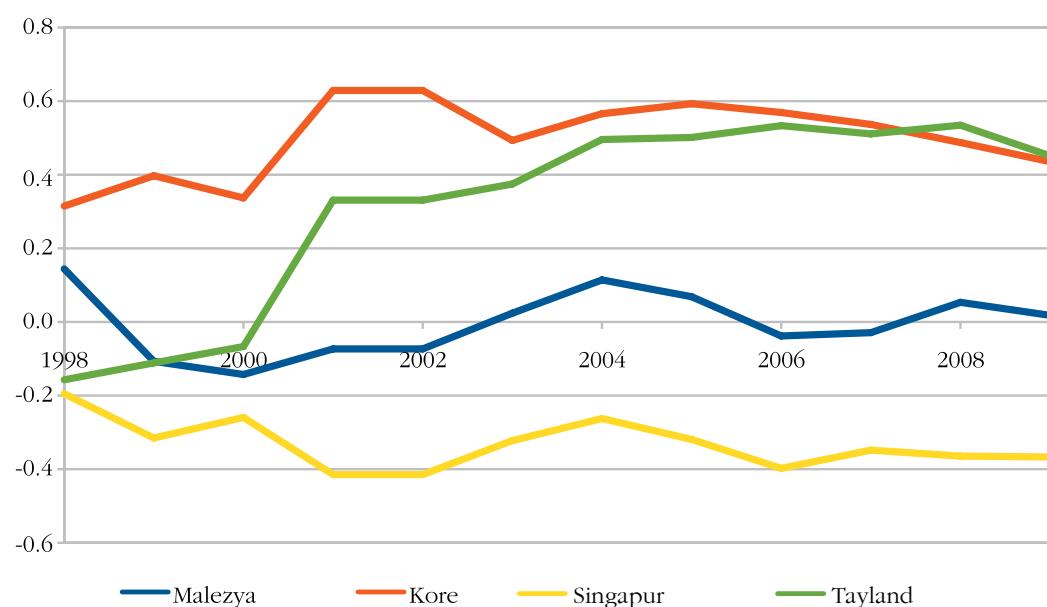
Şekil 3.3. Üretim süreçlerine göre ihracat payları, 1995-2009



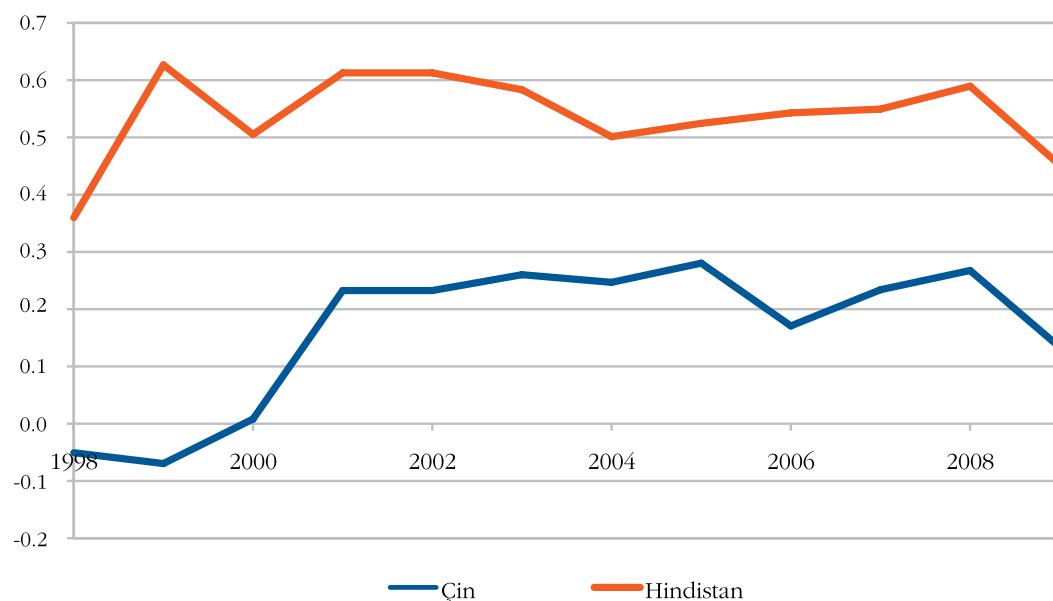
Şekil 3.4. Üretim süreçlerine göre ithalat payları, 1995-2009



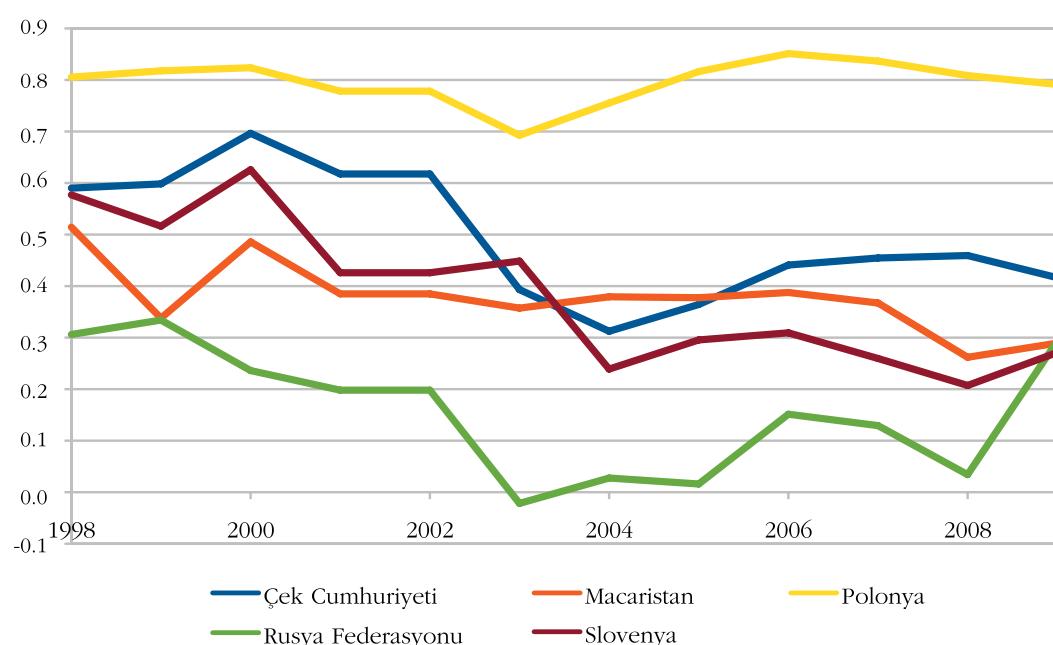
Şekil 3.5. Türkiye ve seçilmiş ülkeler arası rekabet, orta ve yüksek teknoloji, 1998-2009 (bağıntı katsayısı)



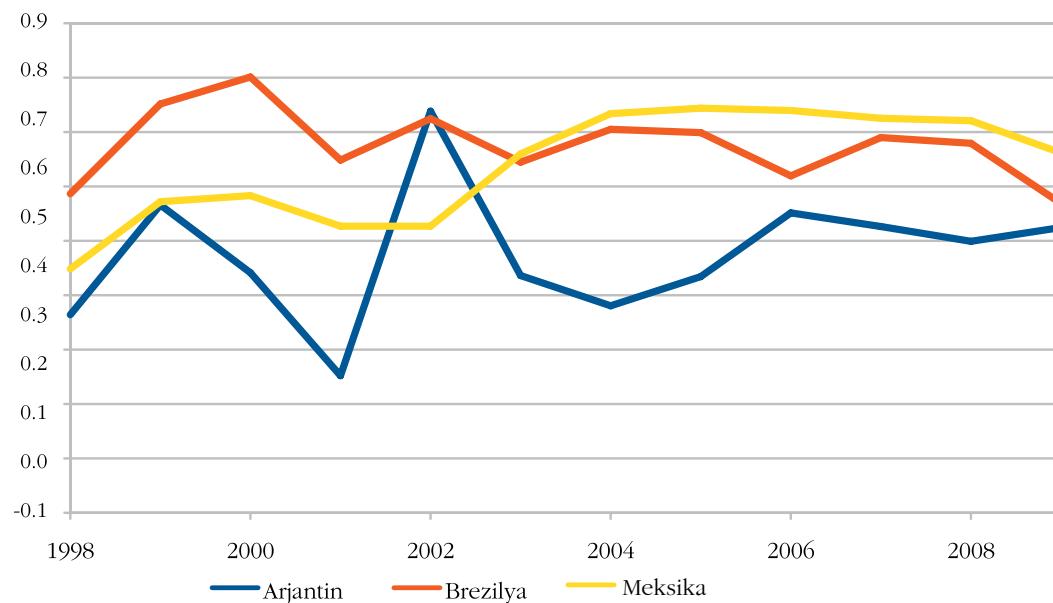
Şekil 3.6. Türkiye ve seçilmiş ülkeler arası rekabet, orta ve yüksek teknoloji, 1998-2009 (bağıntı katsayısı)



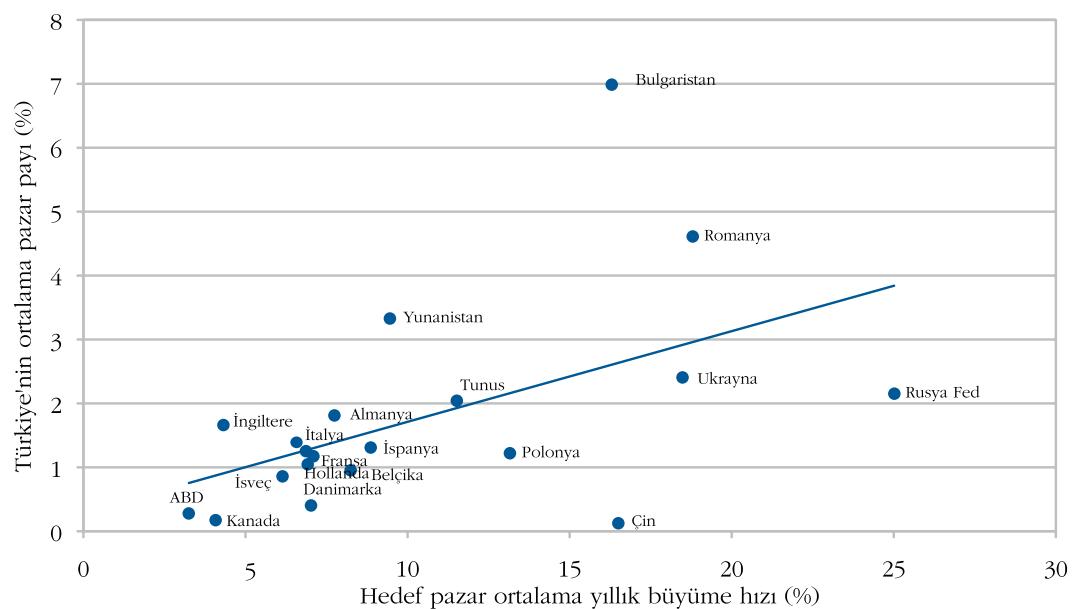
Şekil 3.7. Türkiye ve seçilmiş ülkeler arası rekabet, orta ve yüksek teknoloji, 1998-2009 (bağıntı katsayısı)



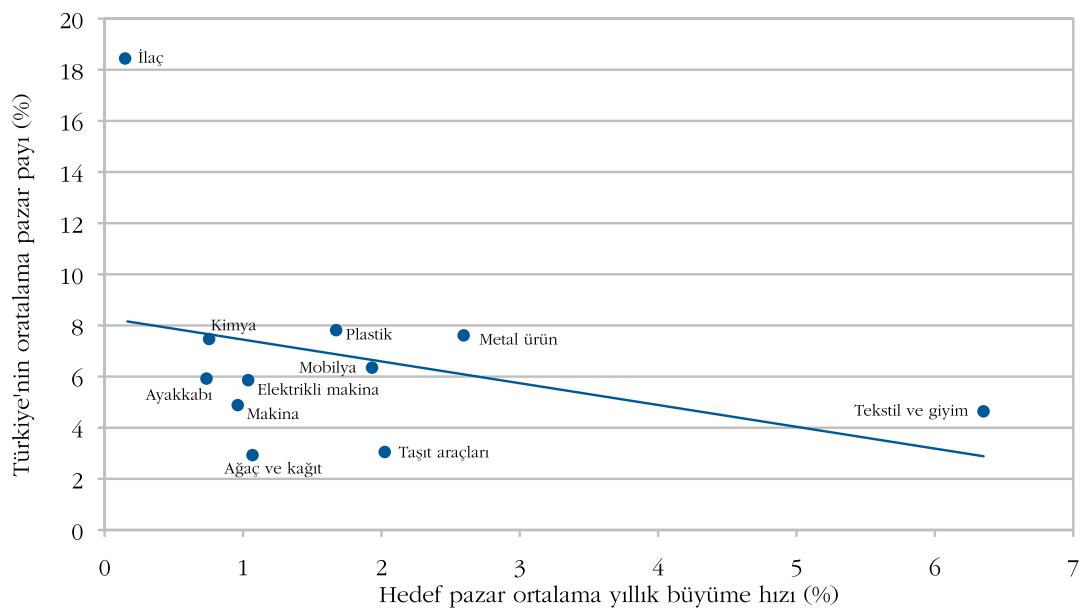
Şekil 3.8. Türkiye ve seçilmiş ülkeler arası rekabet, orta ve yüksek teknoloji, 1998-2009 (bağıntı katsayısı)



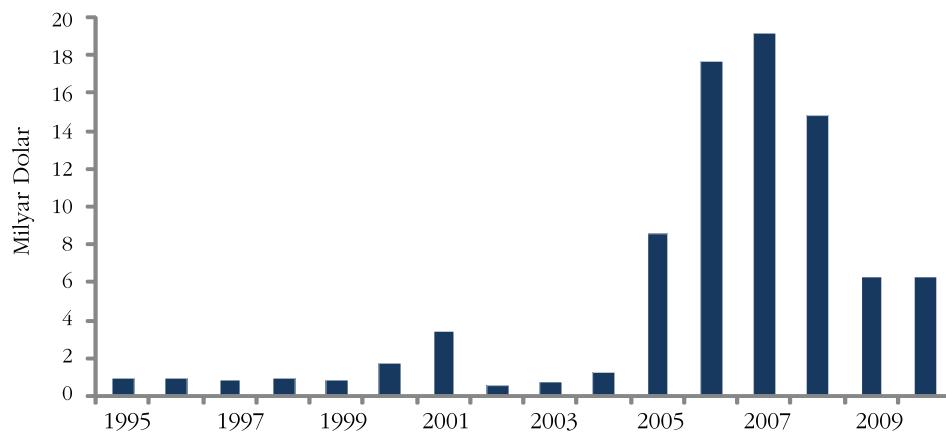
Şekil 3.9. Coğrafi pazar etkisi, 2000-2009



Şekil 3.10. Ürün pazar etkisi, 2000-2009



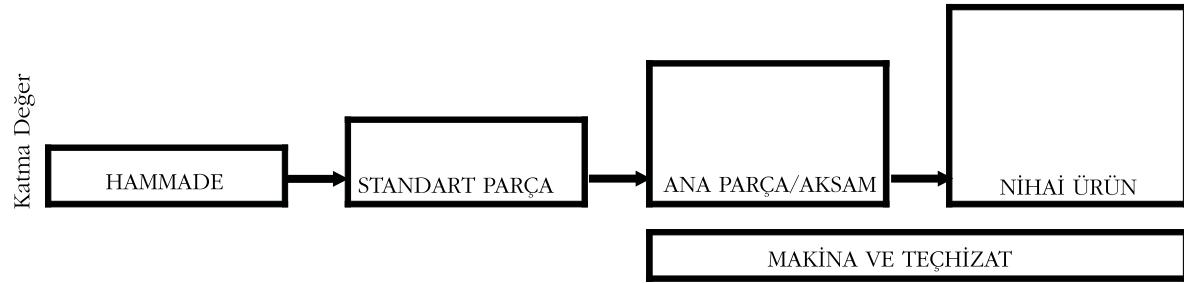
Şekil 4.1. Türkiye'ye doğrudan yabancı yatırım girişi, 1991-2010 (milyar dolar)



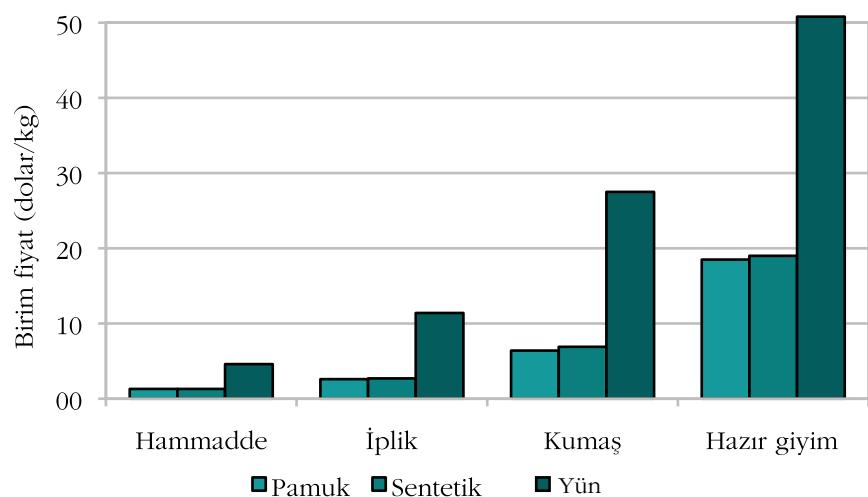
Not: Gayrimenkul ve iştiraklere sağlanan krediler hariç.

Kaynak: T.C. Merkez Bankası

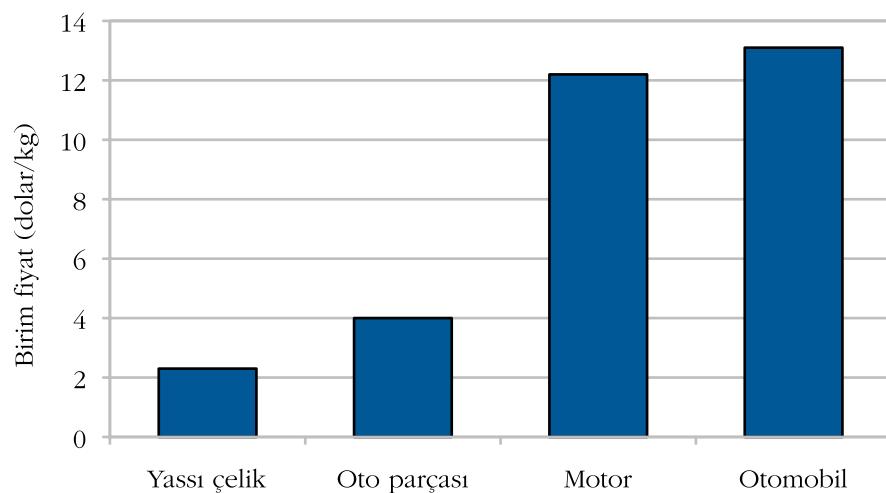
Sekil 5.1. Üretim zinciri



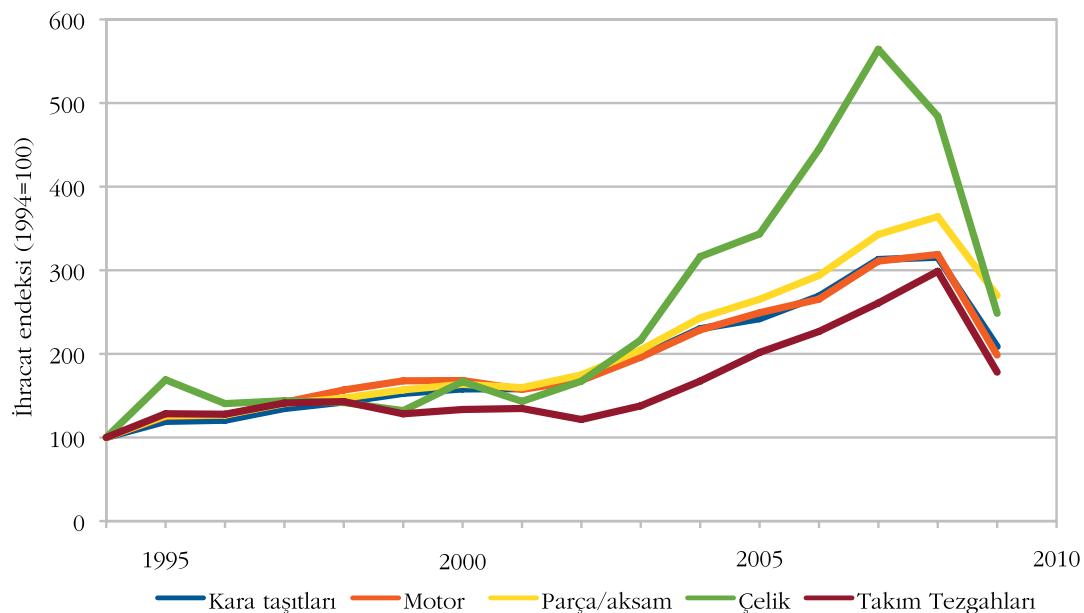
Şekil 5.2. Tekstil/giyim eşyası üretim zincirinde katma değer
(2005-2007 ortalama birim fiyatlar)



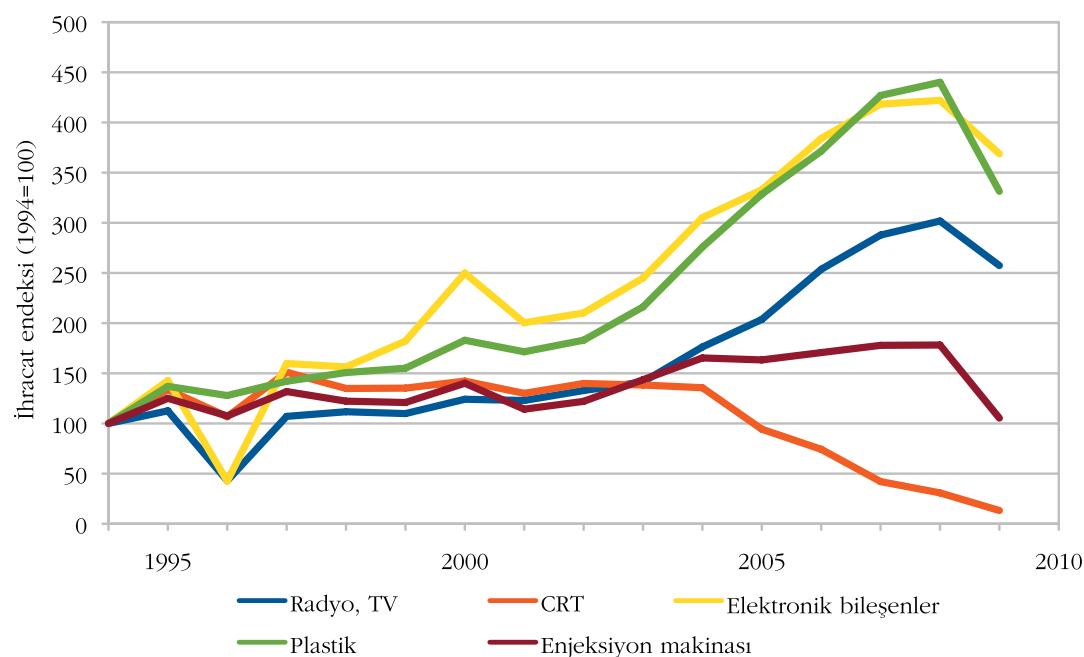
Şekil 5.3. Otomobil üretim zincirinde katma değer
(2005-2007 ortalama birim fiyatlar)



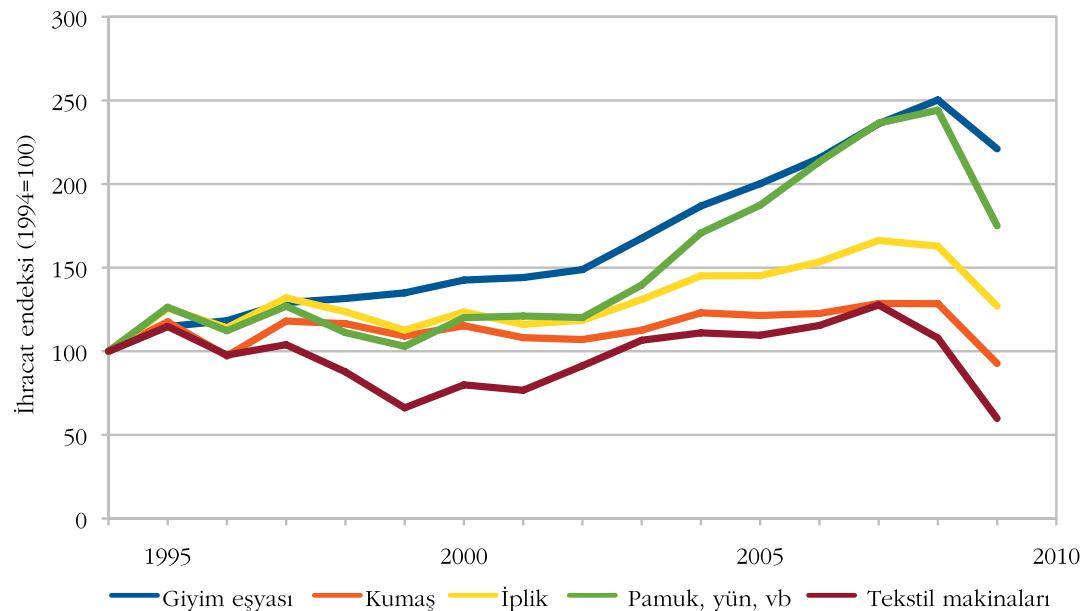
Şekil 5.4a. Kara taşları üretim zinciri ihracat endeksi, 1994-2009



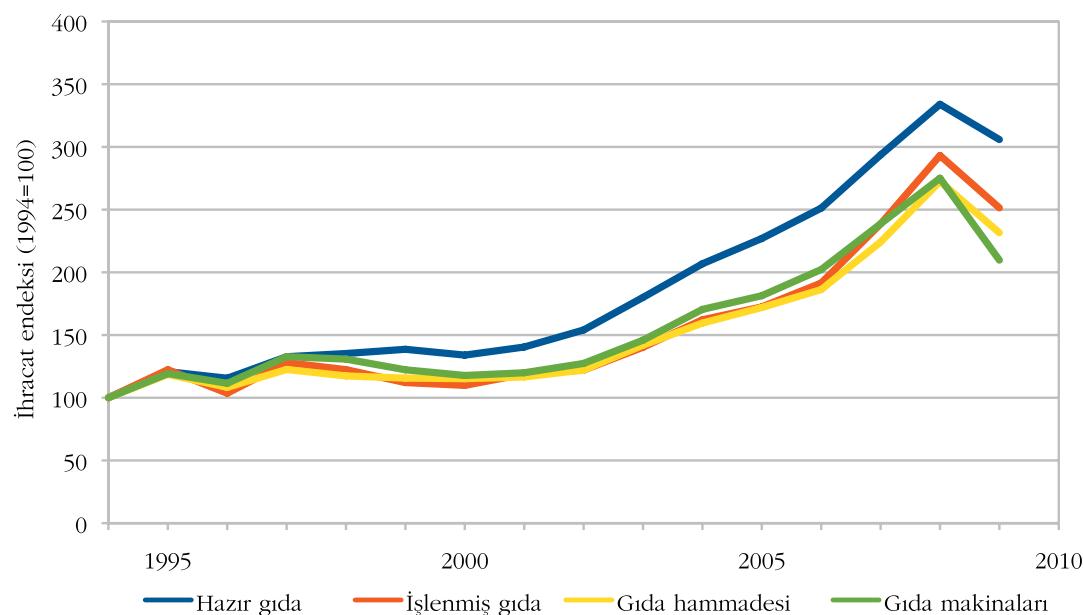
Şekil 5.4b. Televizyon üretim zinciri ihracat endeksi, 1994-2009



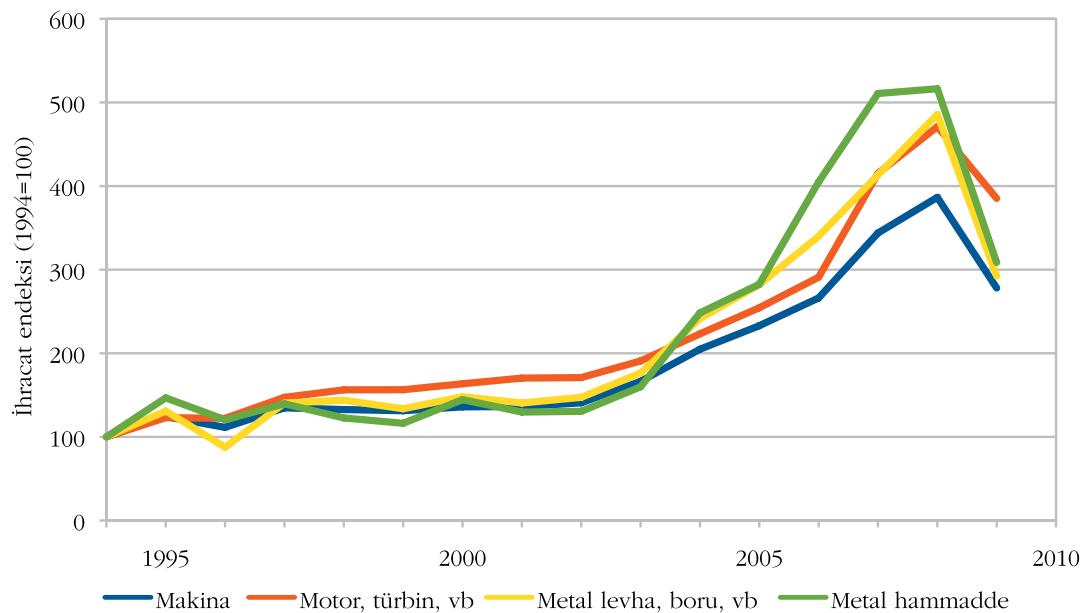
Şekil 5.4c. Tekstil/giyim eşyası üretim zinciri ihracat endeksi, 1994-2009



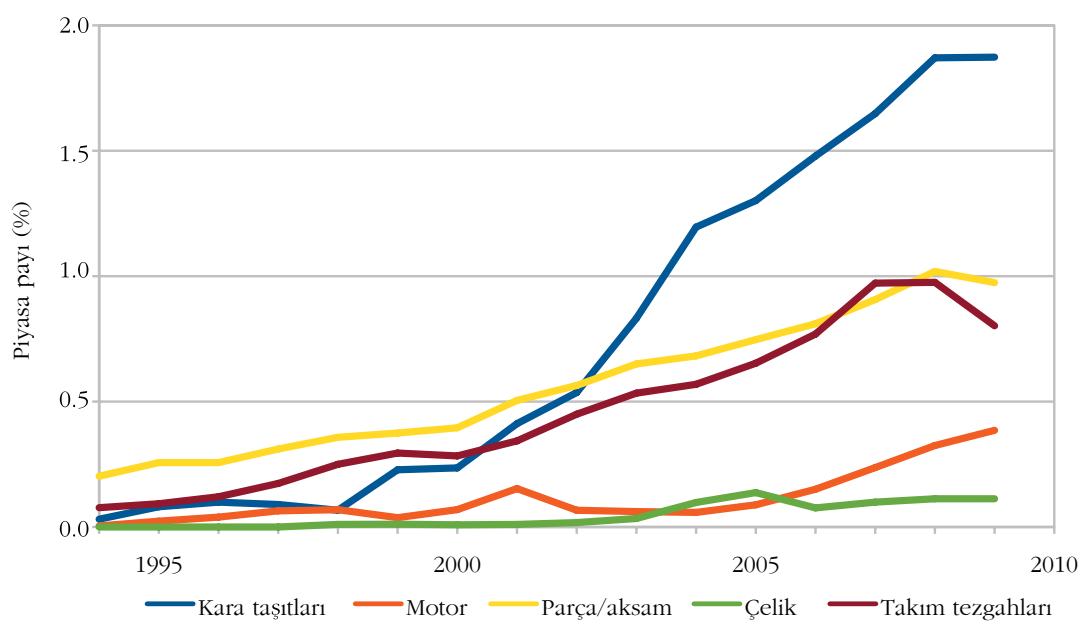
Şekil 5.4d. Gıda üretim zinciri ihracat endeksi, 1994-2009



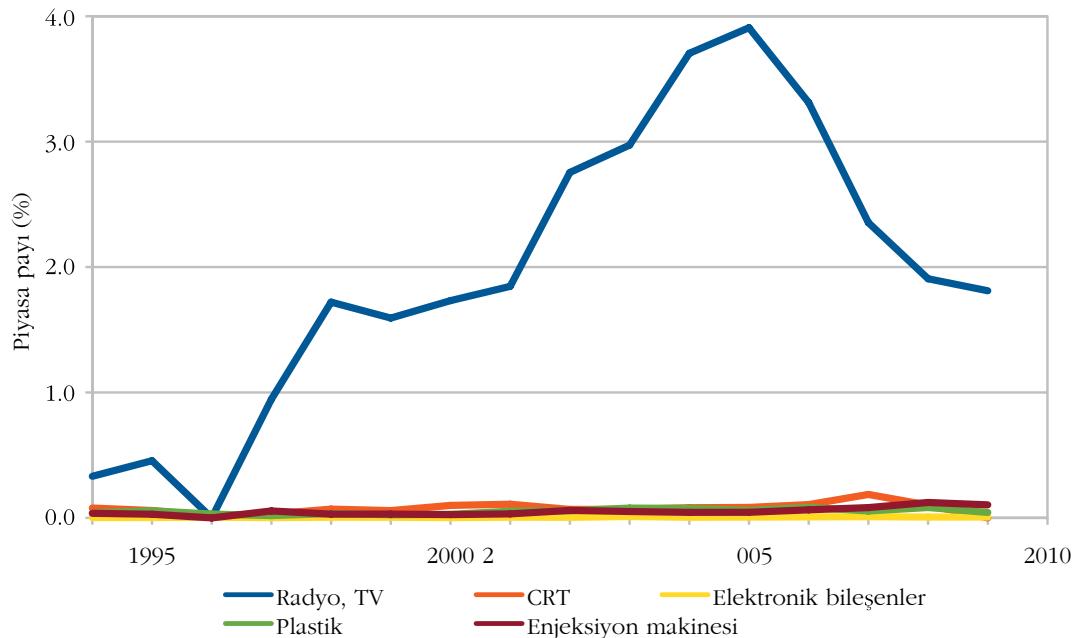
Şekil 5.4e. Makina üretim zinciri ihracat endeksi, 1994-2009



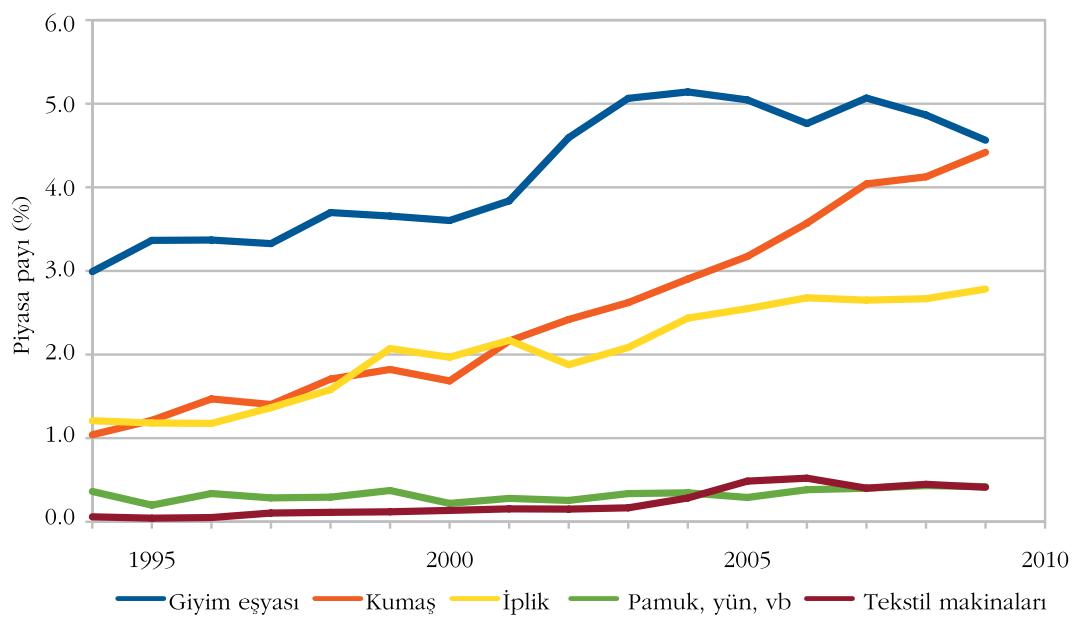
Şekil 5.5a. Kara taşları üretim zincirinde Türkiye'nin payı, 1994-2009



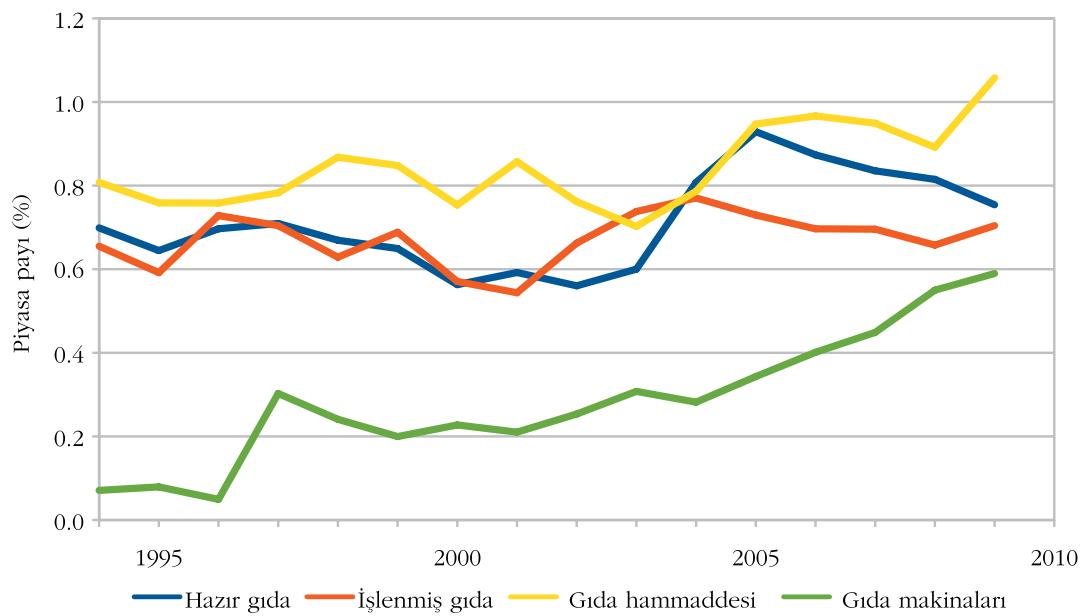
Şekil 5.5b. Televizyon üretim zincirinde Türkiye'nin payı, 1994-2009



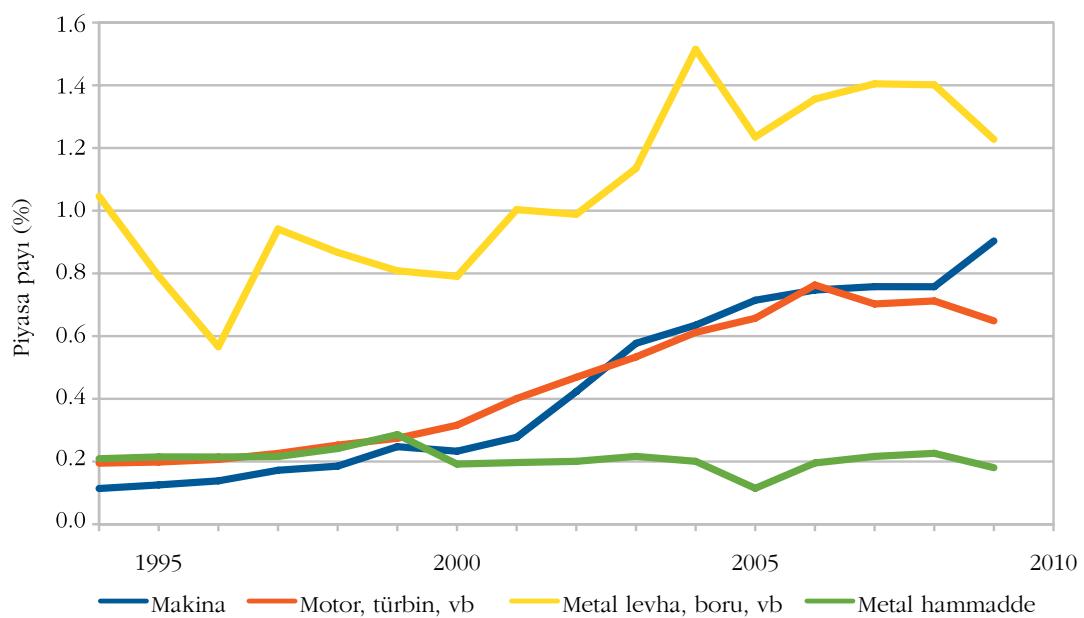
Şekil 5.5c. Tekstil/giyim eşyası üretim zincirinde Türkiye'nin payı, 1994-2009



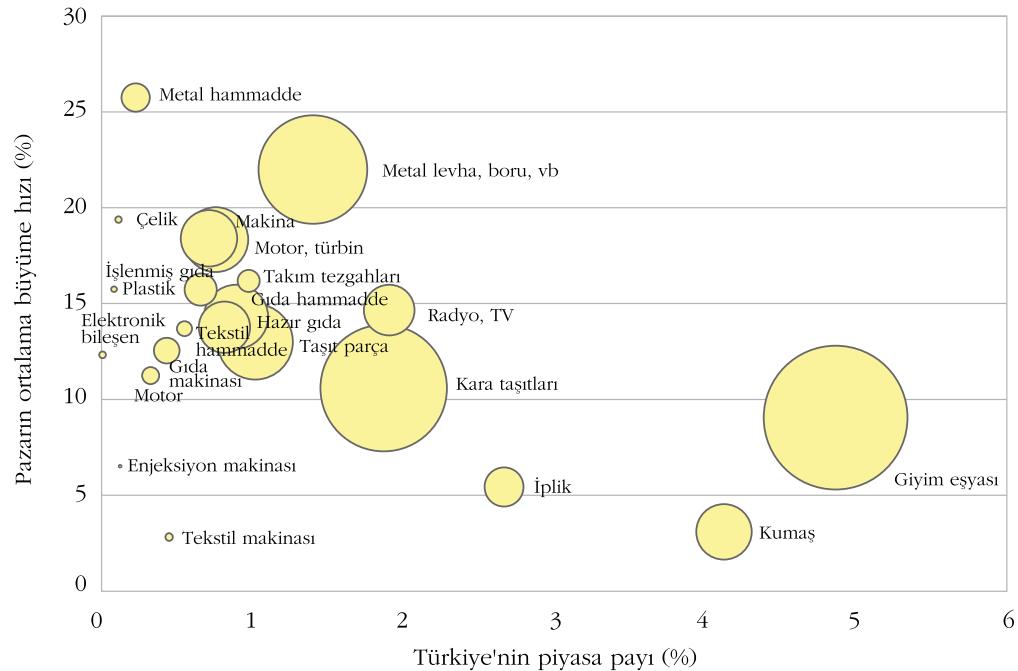
Şekil 5.5d. Gıda üretim zincirinde Türkiye'nin payı, 1994-2009



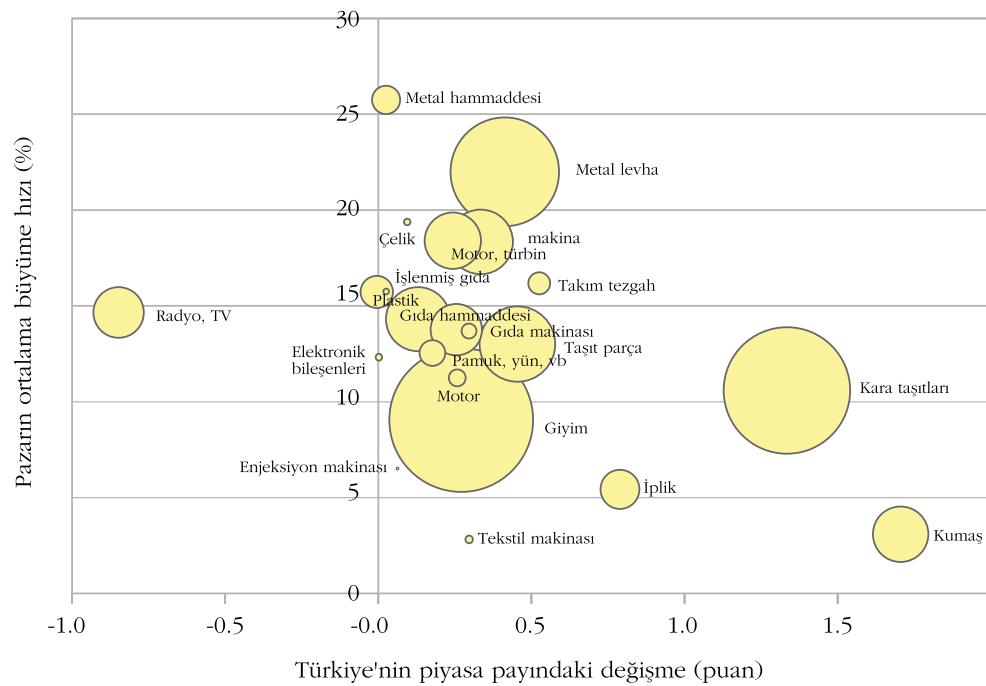
Şekil 5.5e. Makina üretim zincirinde Türkiye'nin payı, 1994-2009



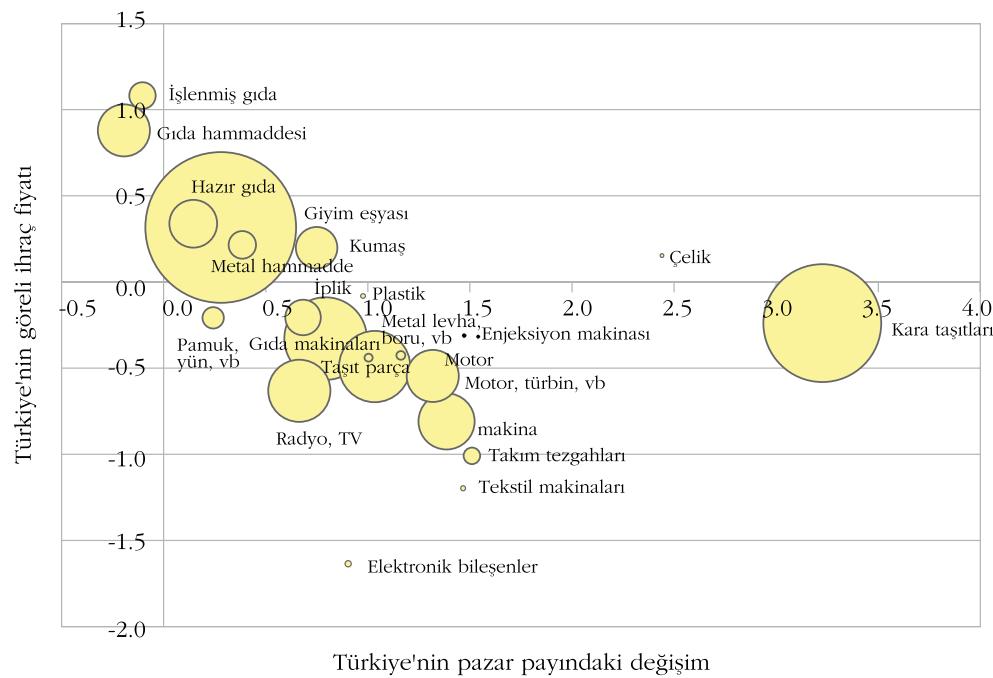
Şekil 5.6a. Türkiye'nin rekabet gücü ve uluslararası pazarların büyümeye hızı, 2002-2008



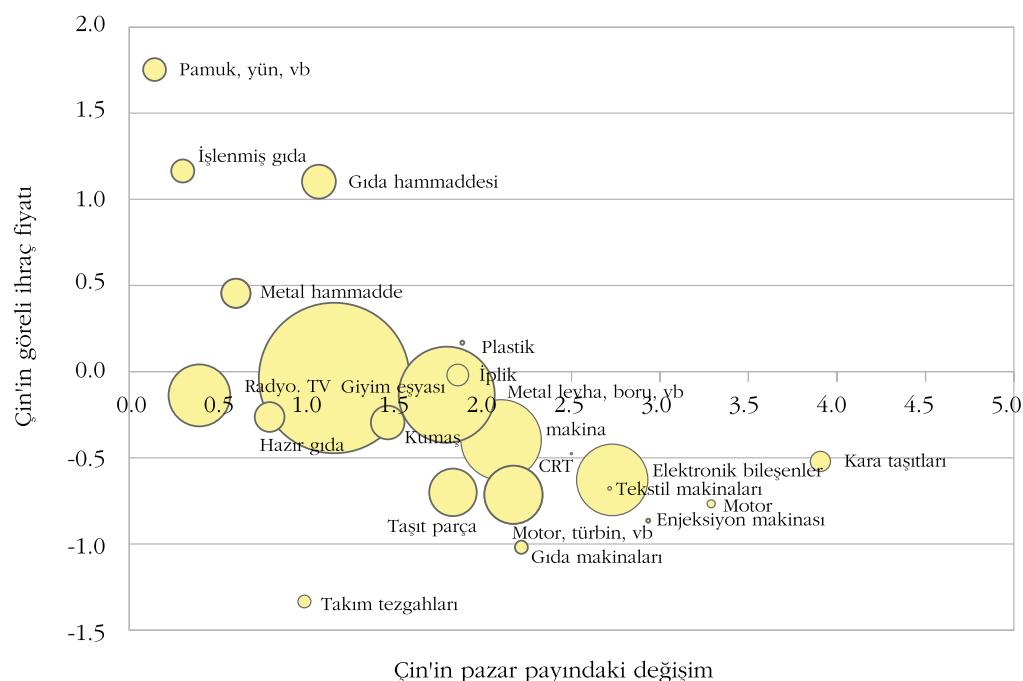
Şekil 5.6b. Türkiye'nin rekabet gücündeki değişim ve uluslararası pazarların büyümeye hızı, 2002-2008



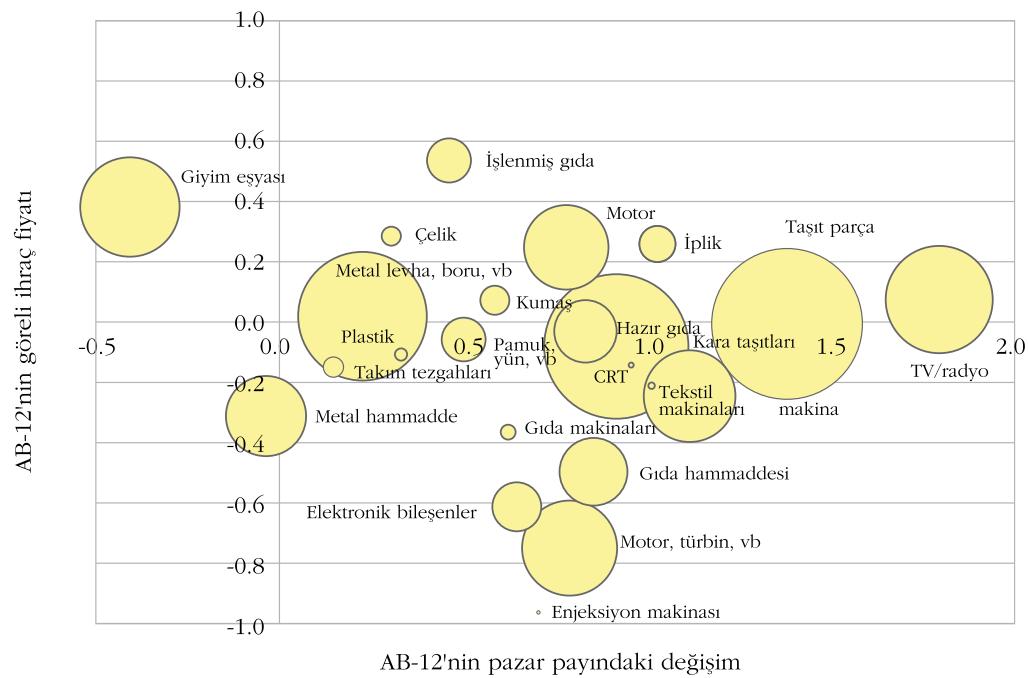
Şekil 5.7a. Türkiye'nin AB-15 pazarındaki konumu



Şekil 5.7b. Çin'in AB-15 pazarındaki konumu

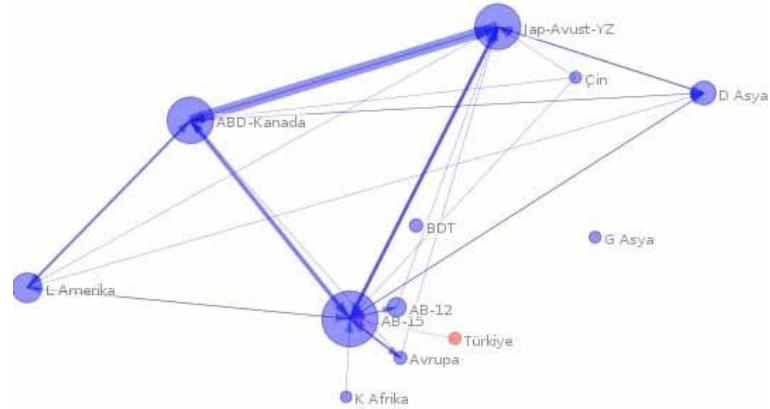


Sekil 5.7c. AB-12'nin AB-15 pazarındaki konumu

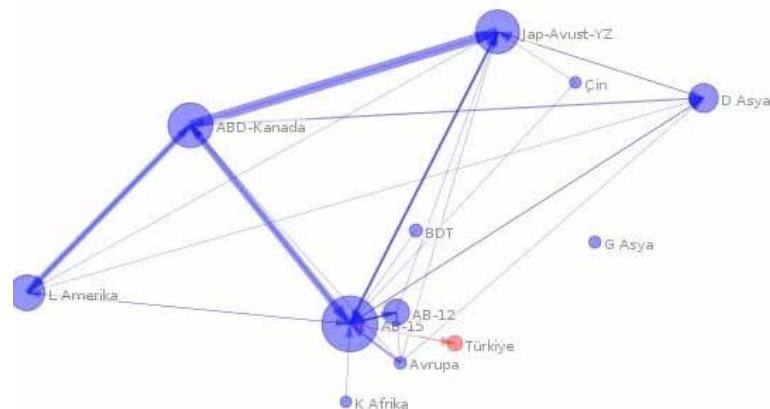


Şekil 6.1a. Kara taşıtları üretim zincirinde dönüşüm, nihai ürün, 1994-2001

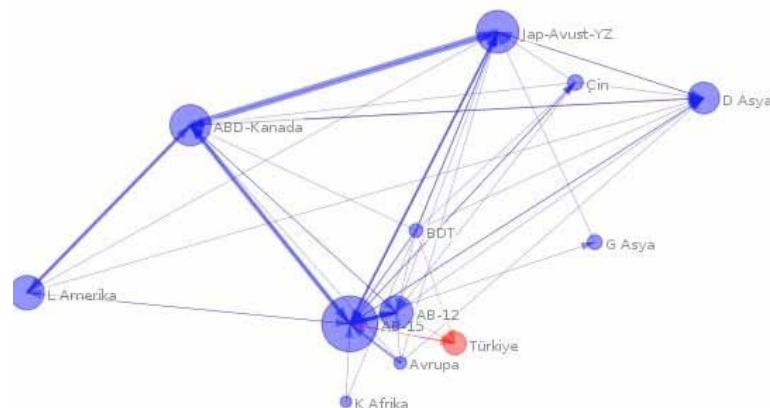
1994



2001

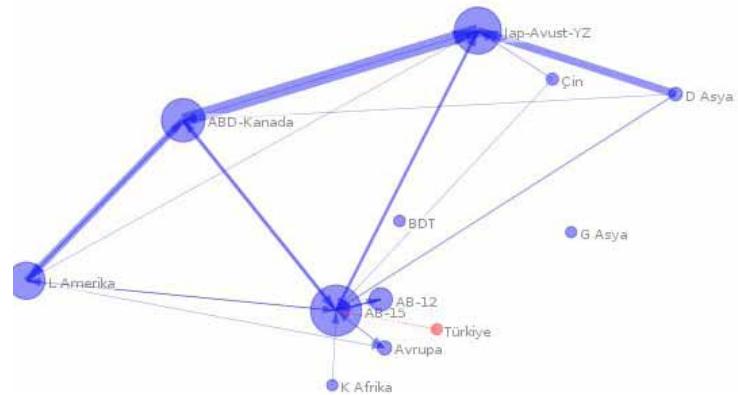


2009

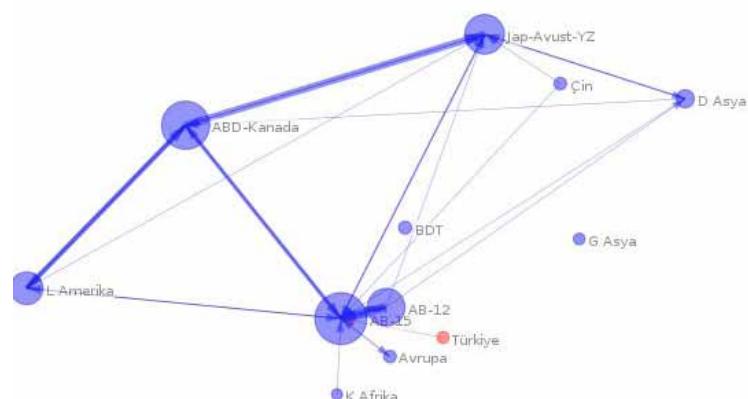


Şekil 6.1b. Kara taşıtları üretim zincirinde dönüşüm, ana girdi (motor), 1994-2001

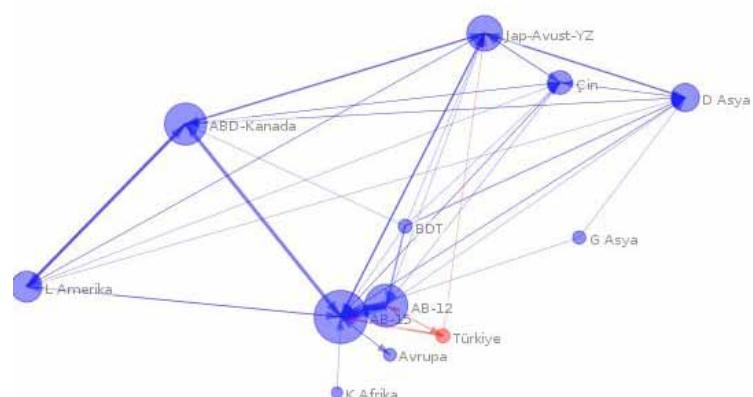
1994



2001

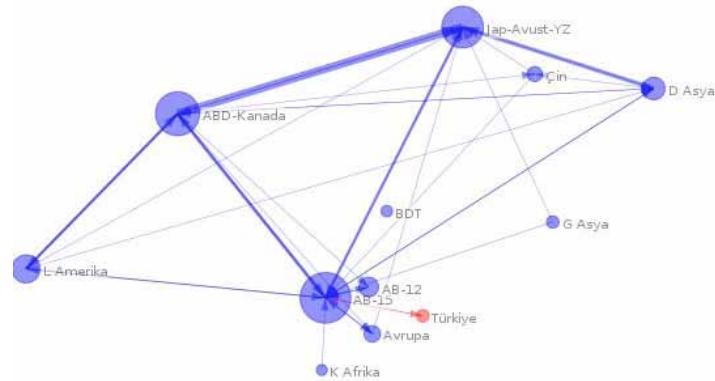


2009

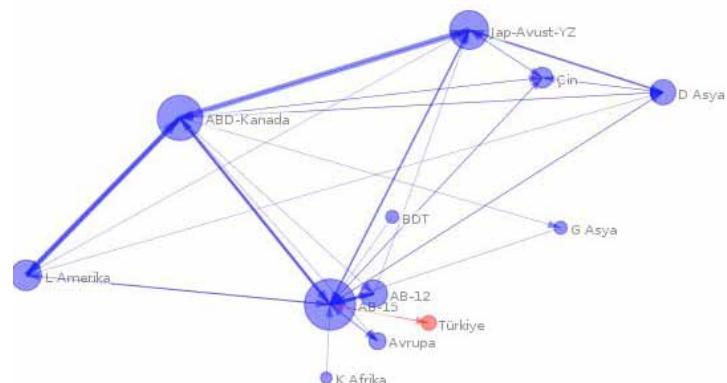


Sekil 6.1c. Kara taşıtları üretim zincirinde dönüşüm, standart girdi, 1994-2001

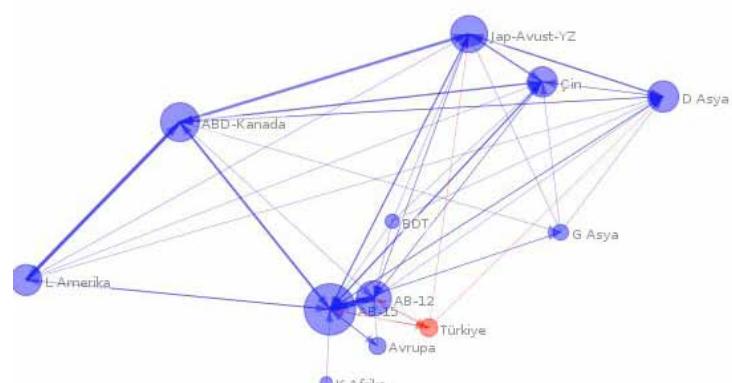
1994



2001

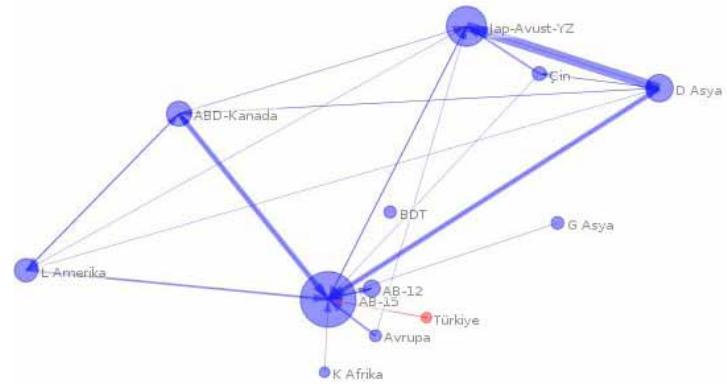


2009

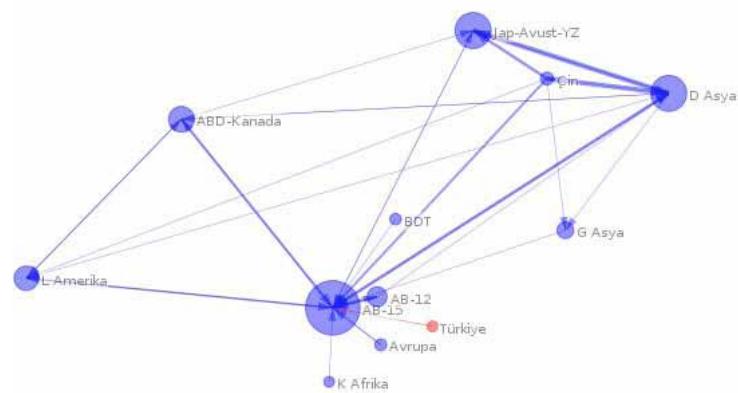


Şekil 6.1d. Kara taşıtları üretim zincirinde dönüşüm, hammadde, 1994-2001

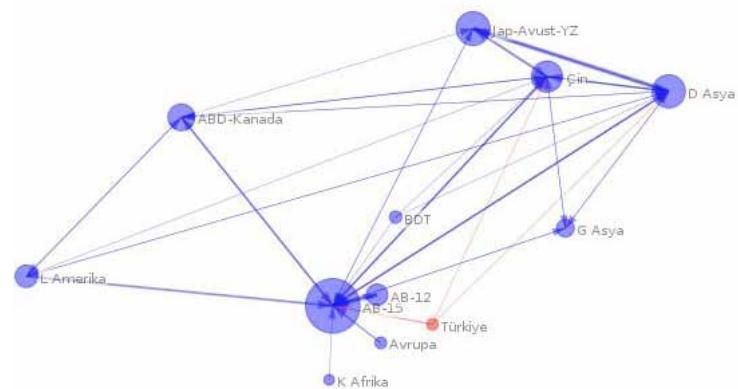
1994



2001

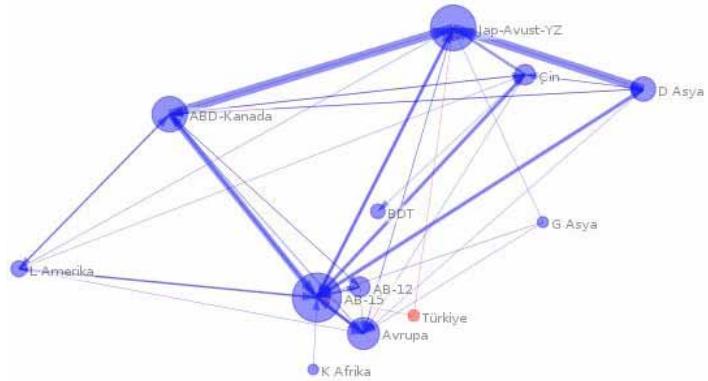


2009

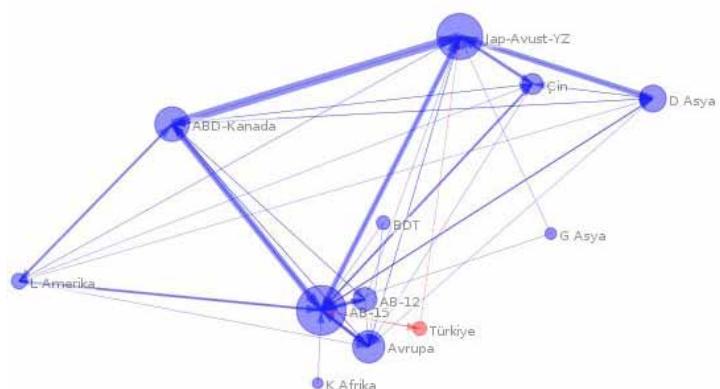


Şekil 6.1e. Kara taşıtları üretim zincirinde dönüşüm, takım tezgahları, 1994-2001

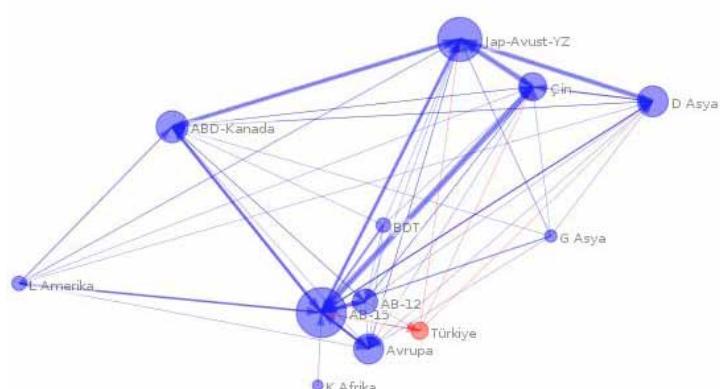
1994



2001

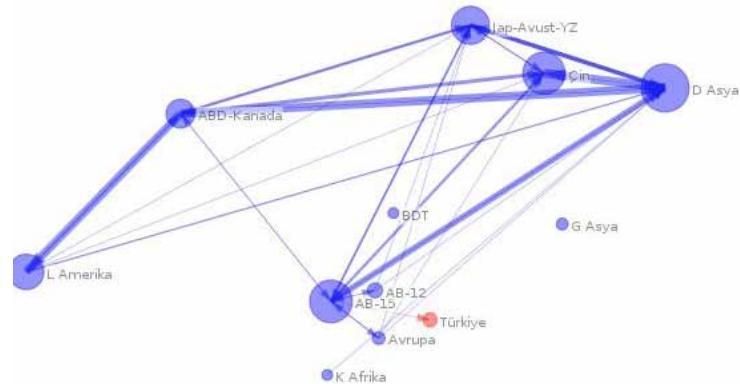


2009

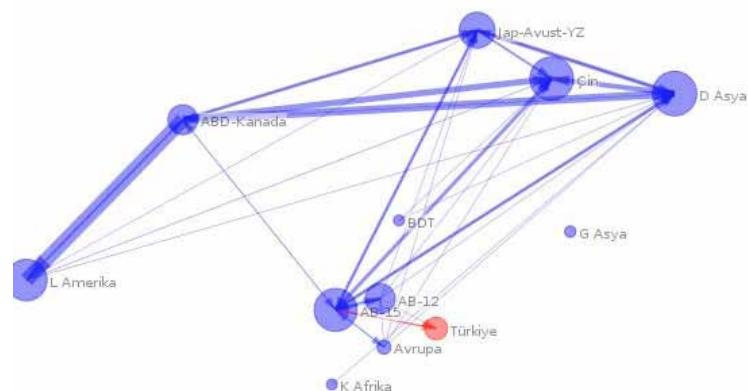


Şekil 6.2a. Televizyon üretim zincirinde dönüşüm, radyo/televizyon, 1994-2001

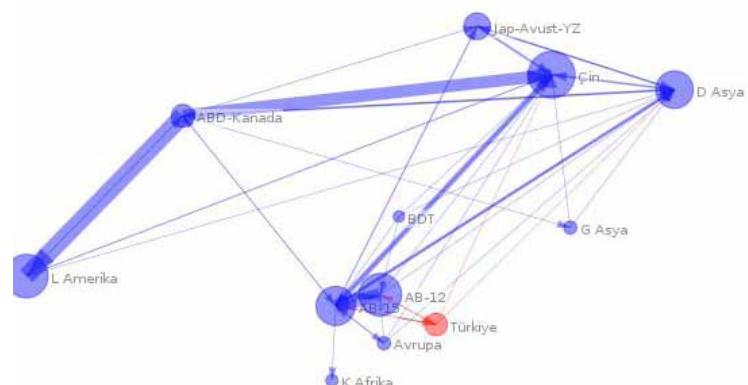
1994



2001

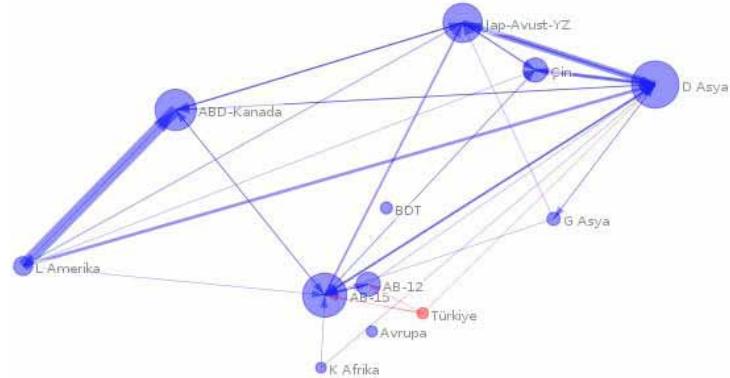


2009

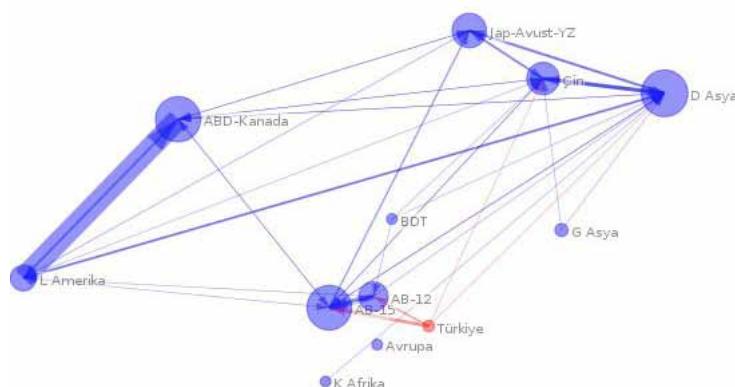


Sekil 6.2b. Televizyon üretim zincirinde dönüşüm, ana girdi (CRT), 1994-2001

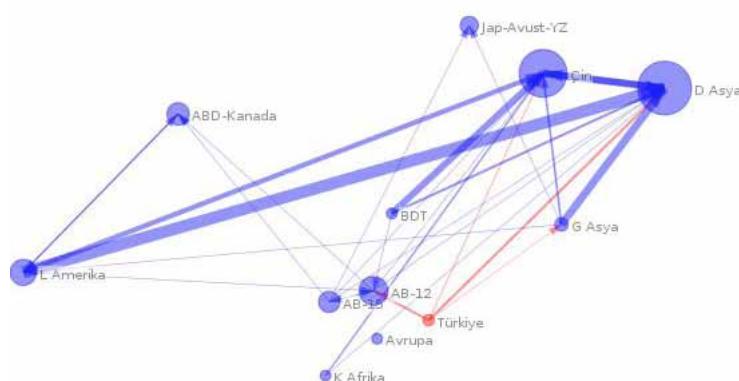
1994



2001

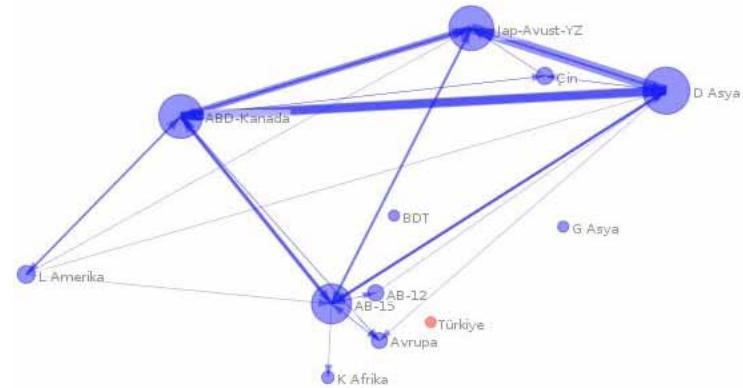


2009

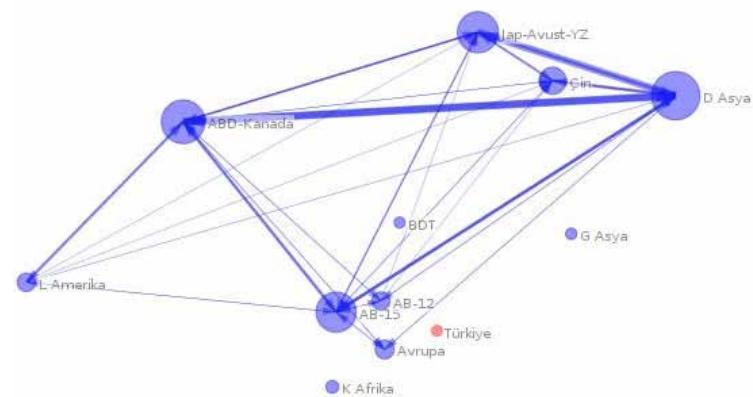


Sekil 6.2c. Televizyon üretim zincirinde dönüşüm, elektronik bileşenler, 1994-2001

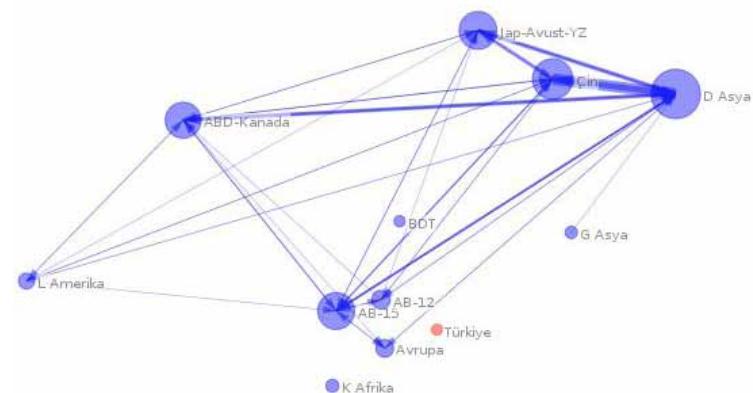
1994



2001

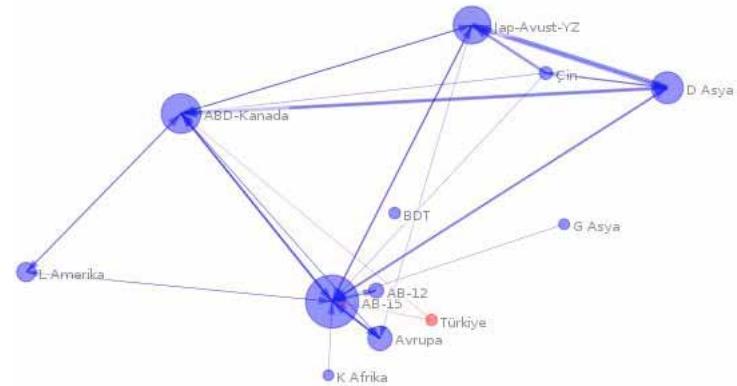


2009

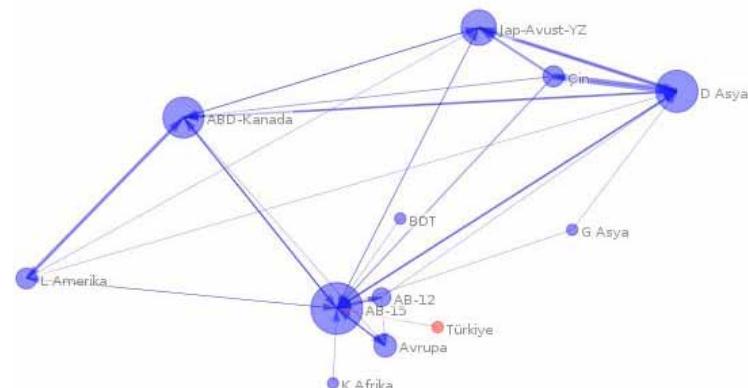


Şekil 6.2d. Televizyon üretim zincirinde dönüşüm, plastik, 1994-2001

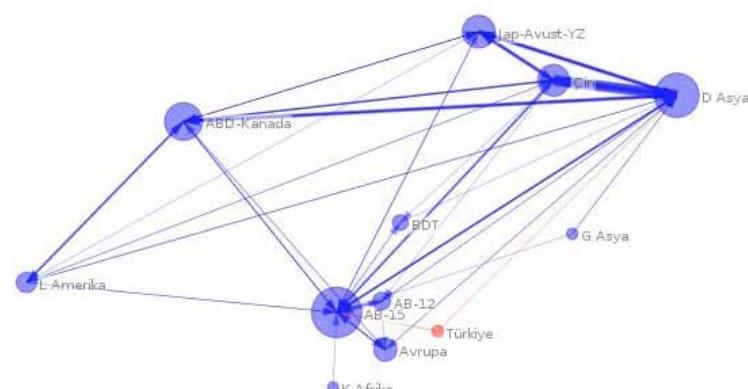
1994



2001

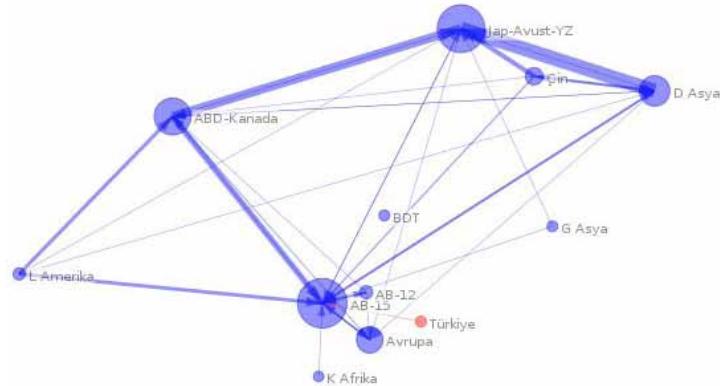


2009

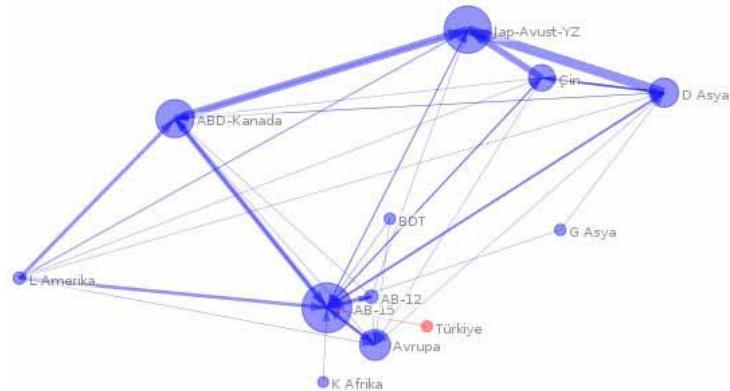


Şekil 6.2e. Televizyon üretim zincirinde dönüşüm, enjeksiyon makinaları, 1994-2001

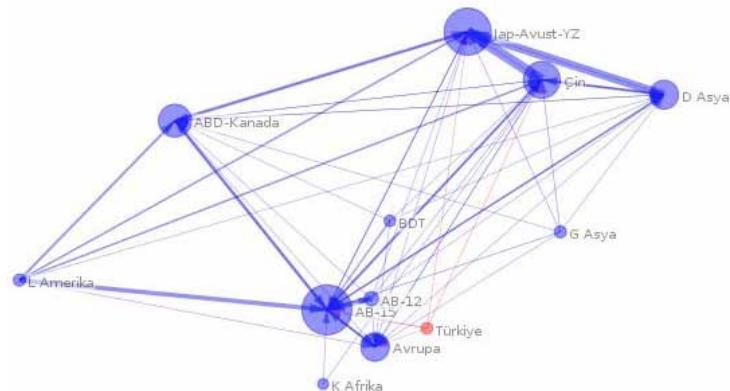
1994



2001

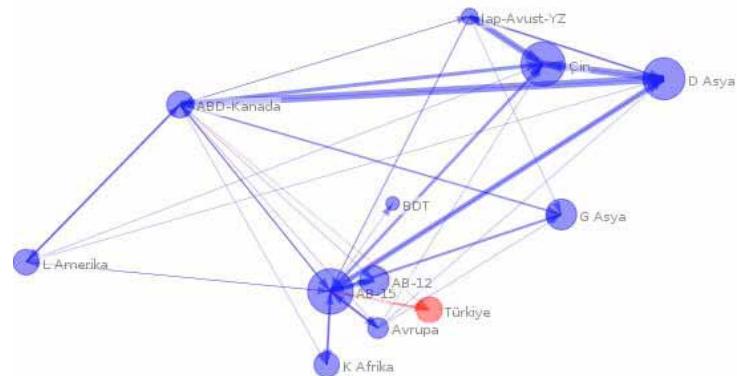


2009

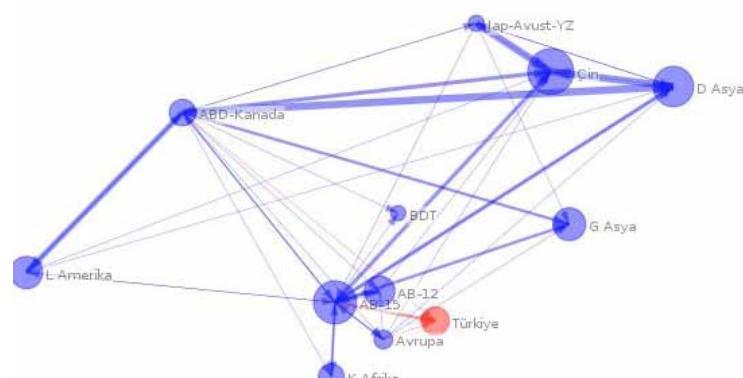


Sekil 6.3a. Tekstil ve giyim eşyası üretim zincirinde dönüşüm, hazır giyim, 1994-2001

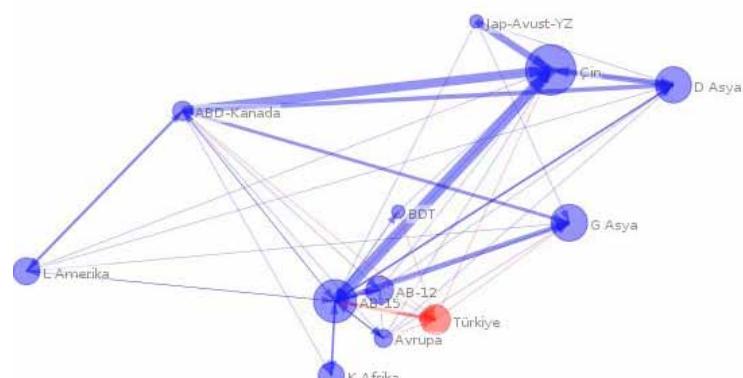
1994



2001

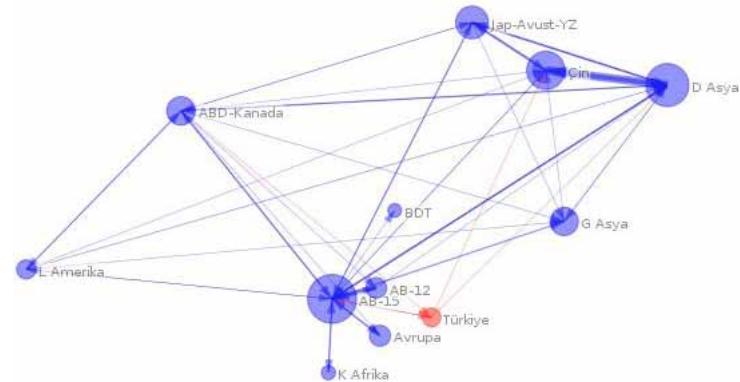


2009

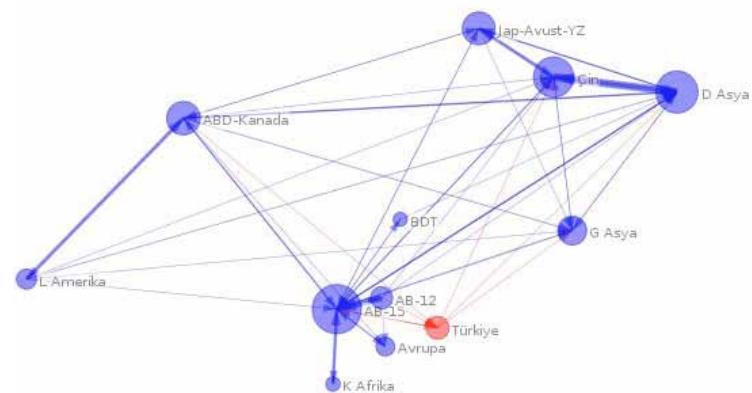


Şekil 6.3b. Tekstil ve giyim eşyası üretim zincirinde dönüşüm, kumaş, 1994-2001

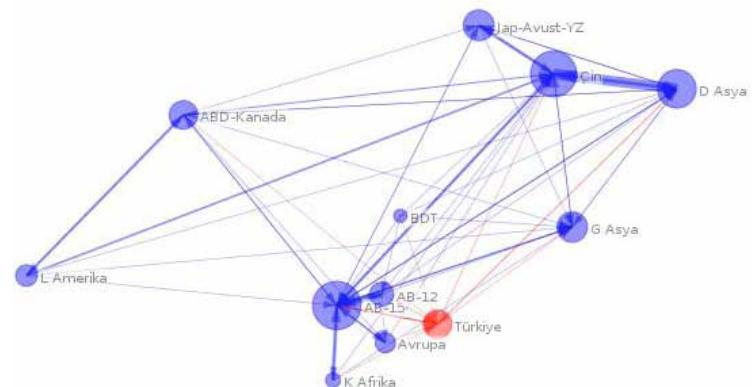
1994



2001

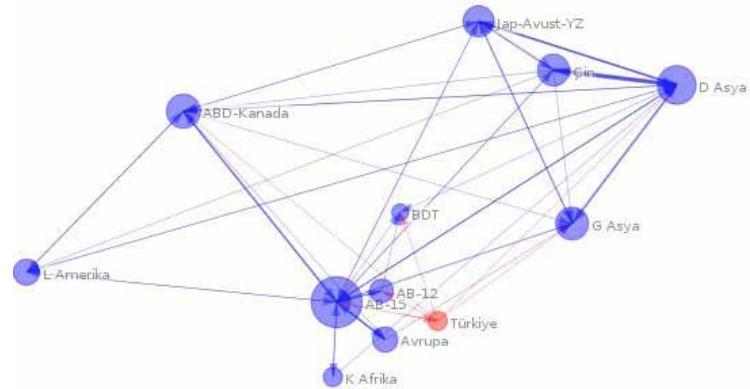


2009

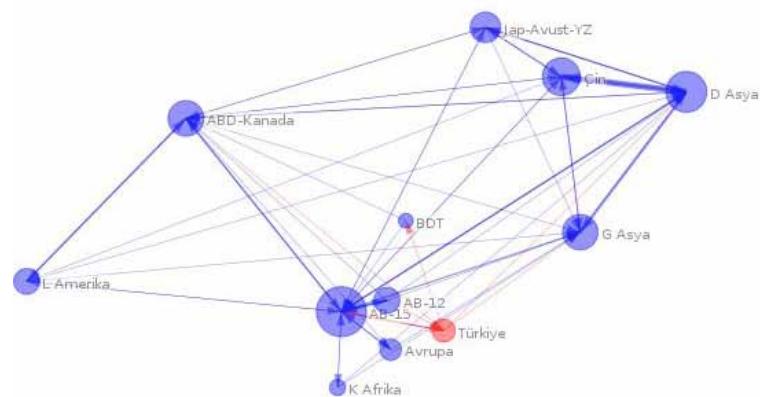


Sekil 6.3c. Tekstil ve giyim eşyası üretim zincirinde dönüşüm, iplik, 1994-2001

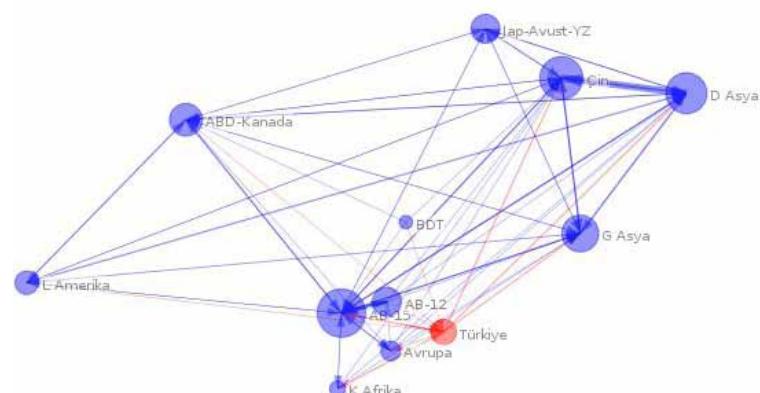
1994



2001

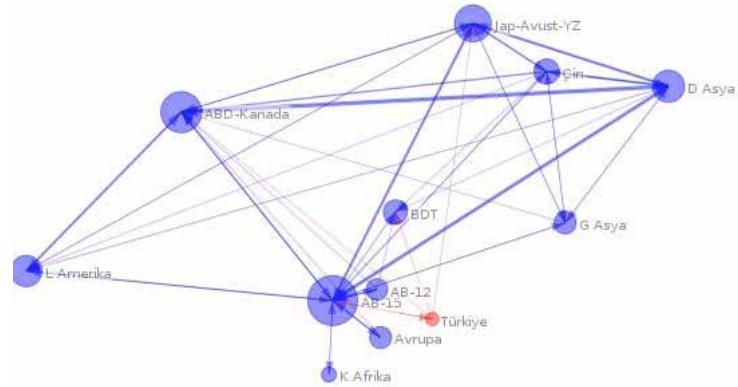


2009

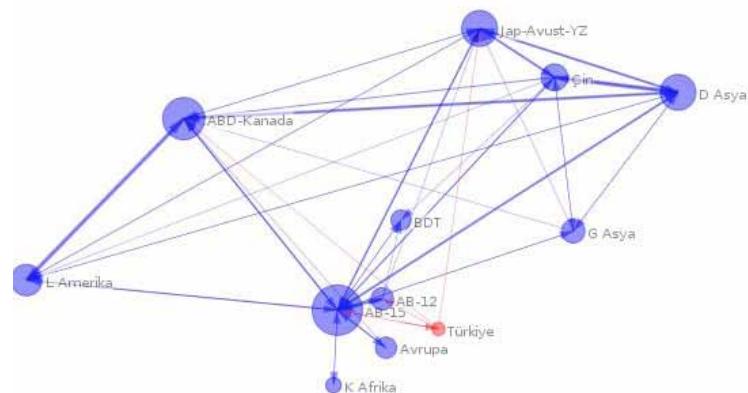


Sekil 6.3d. Tekstil ve giyim eşyası üretim zincirinde dönüşüm, hammadde, 1994-2001

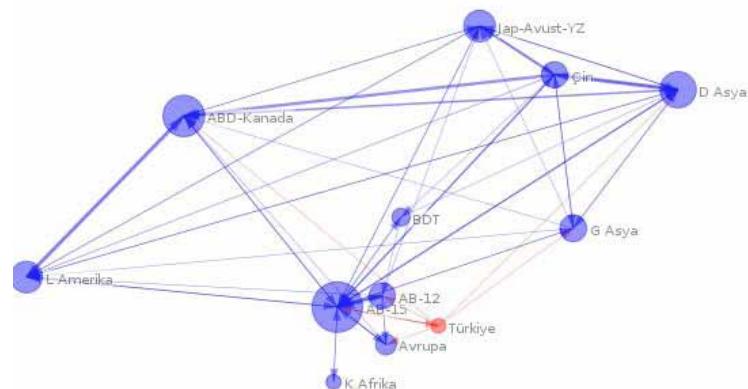
1994



2001

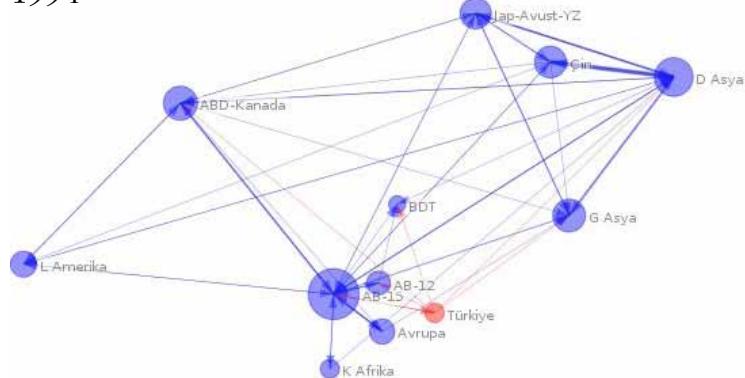


2009

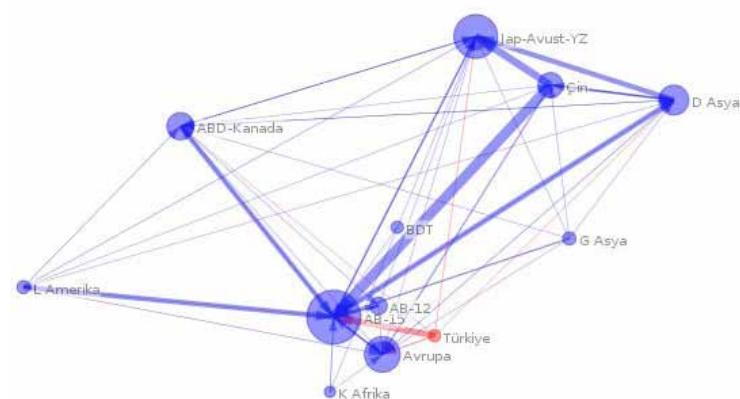


Sekil 6.3e. Tekstil ve giyim eşyası üretim zincirinde dönüşüm, tekstil makinaları, 1994-2001

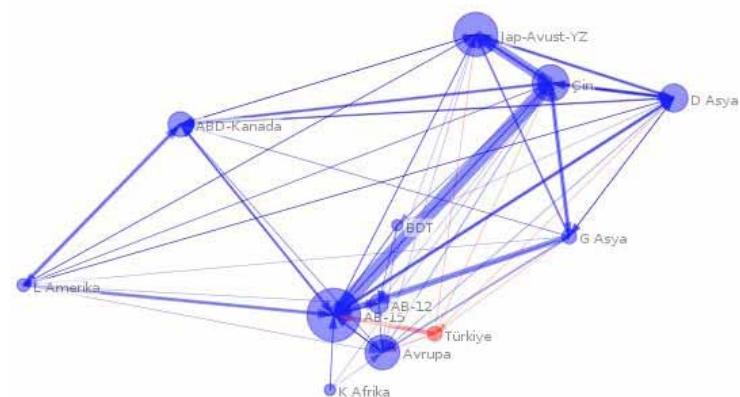
1994



2001

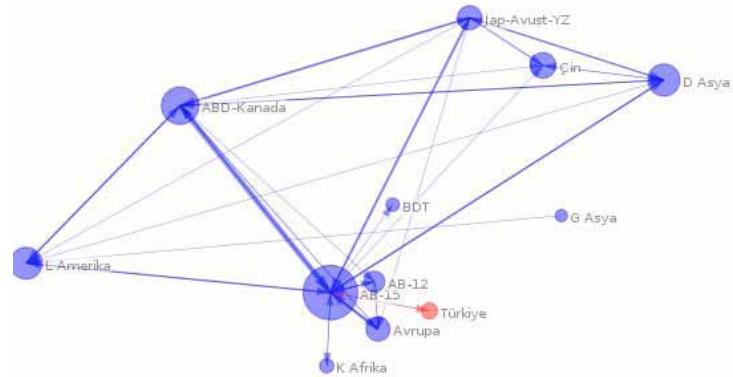


2009

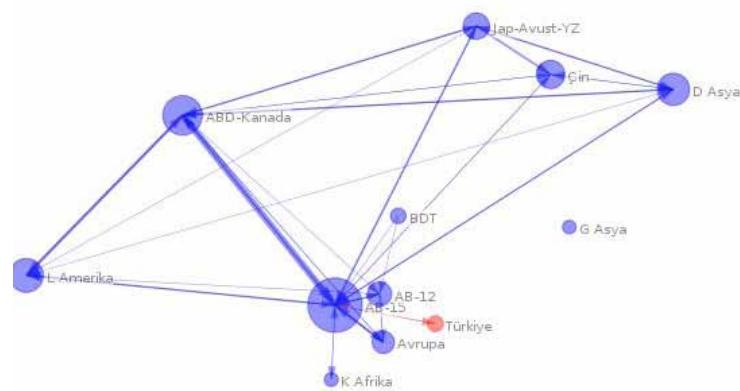


Şekil 6.4a. Gıda üretim zincirinde dönüşüm, hazır gıda, 1994-2001

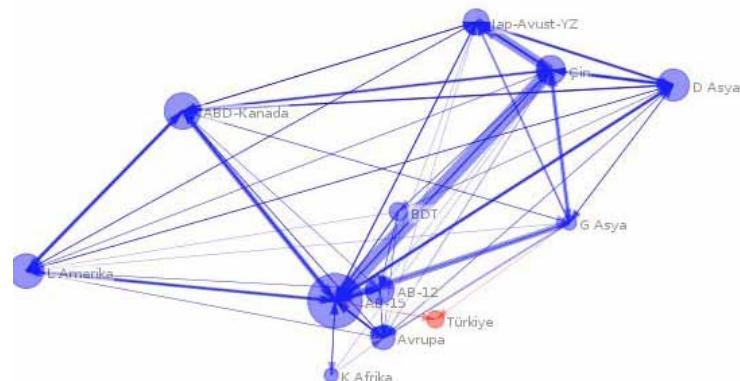
1994



2001

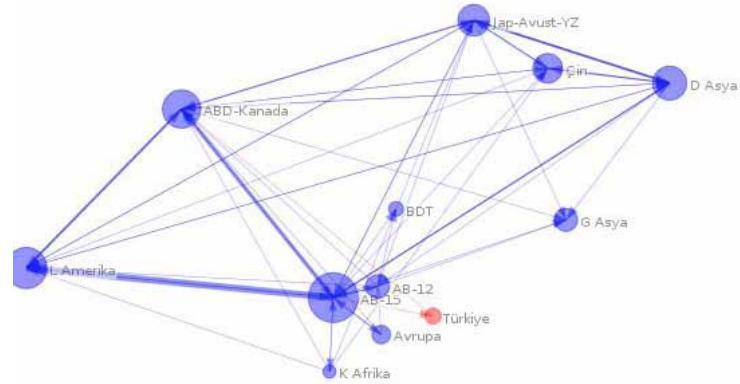


2009

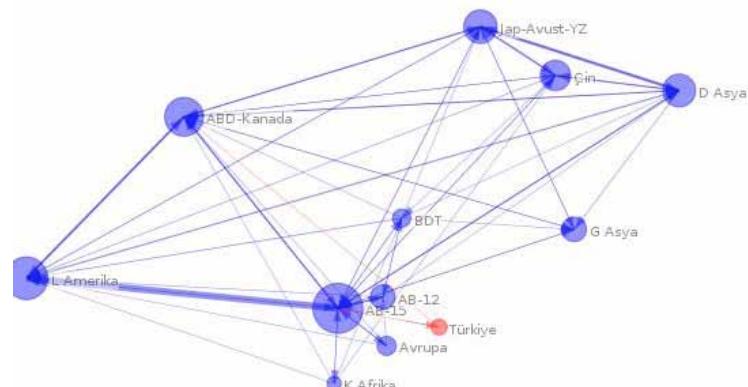


Şekil 6.4b. Gıda üretim zincirinde dönüşüm, işlenmiş gıda, 1994-2001

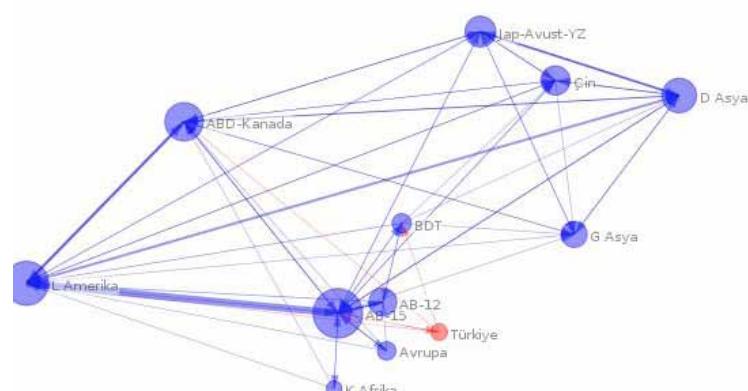
1994



2001

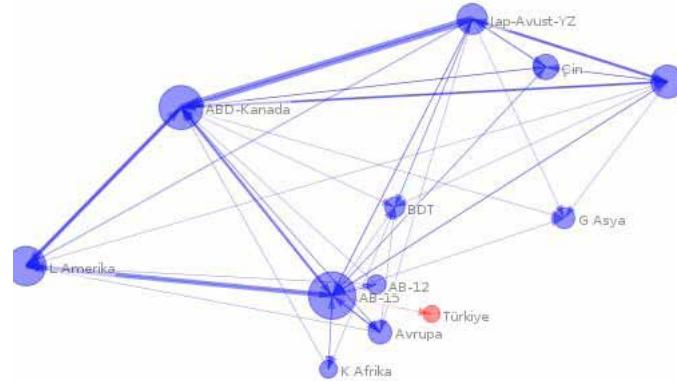


2009

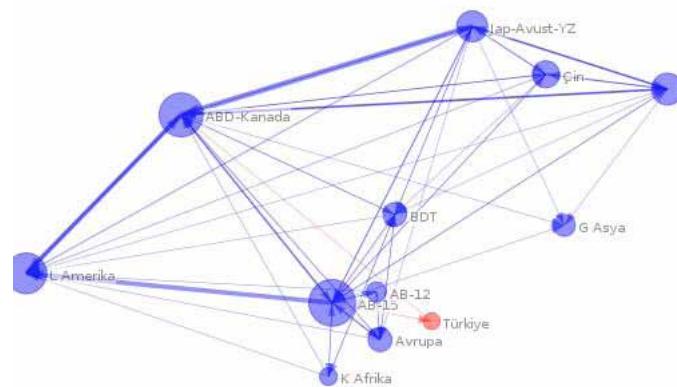


Sekil 6.4c. Gıda üretim zincirinde dönüşüm, gıda hammaddesi, 1994-2001

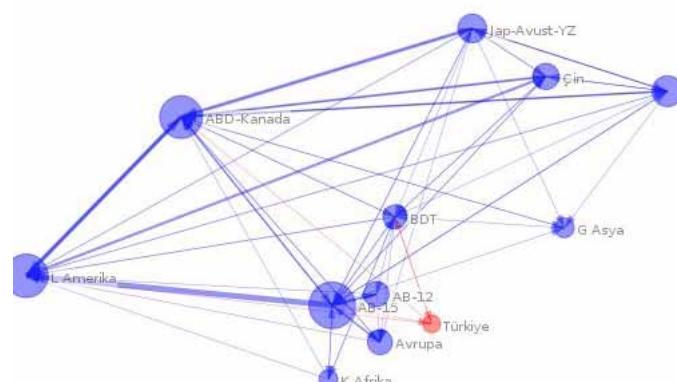
1994



2001

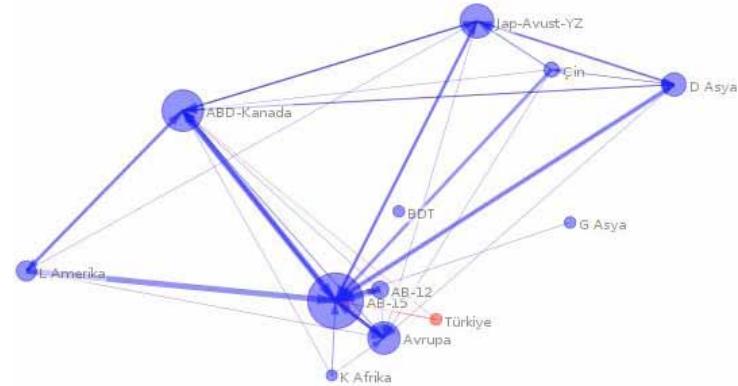


2009

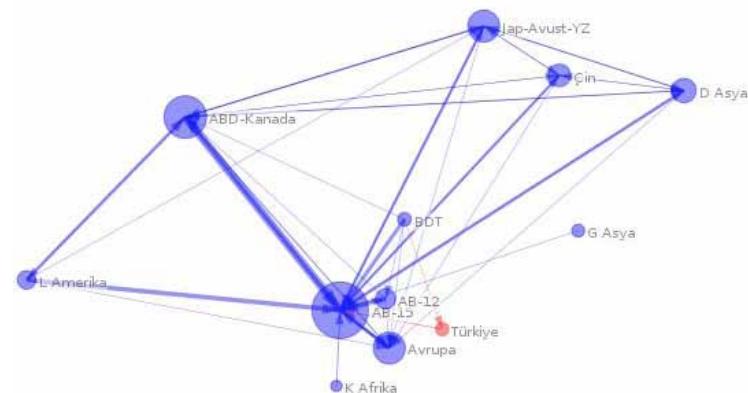


Şekil 6.4d. Gıda üretim zincirinde dönüşüm, gıda makinaları, 1994-2001

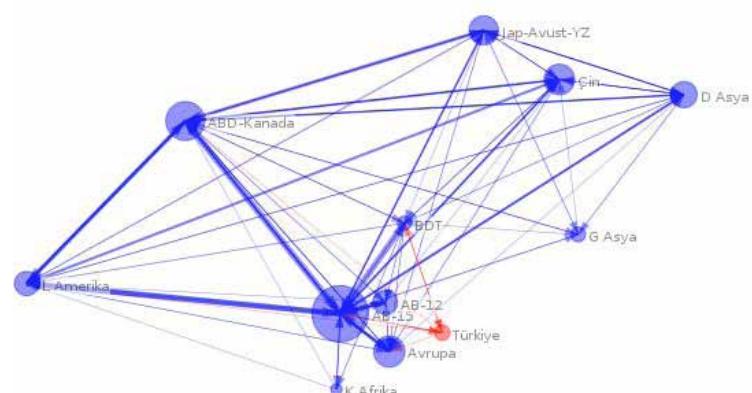
1994



2001

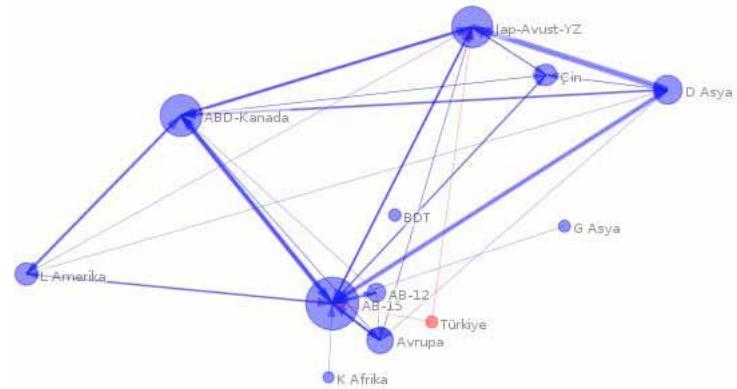


2009

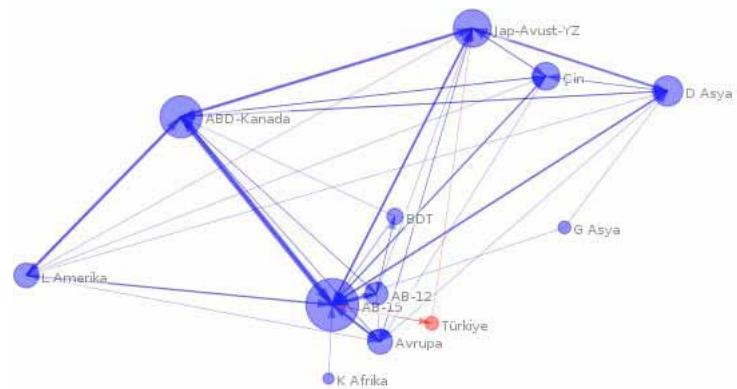


Sekil 6.5a. Makina üretim zincirinde dönüşüm, makina, 1994-2001

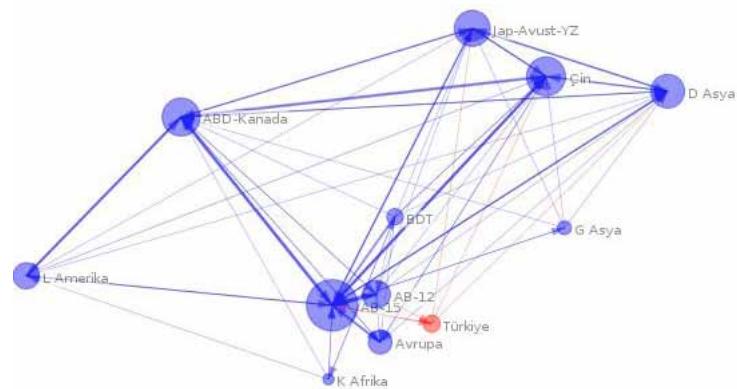
1994



2001

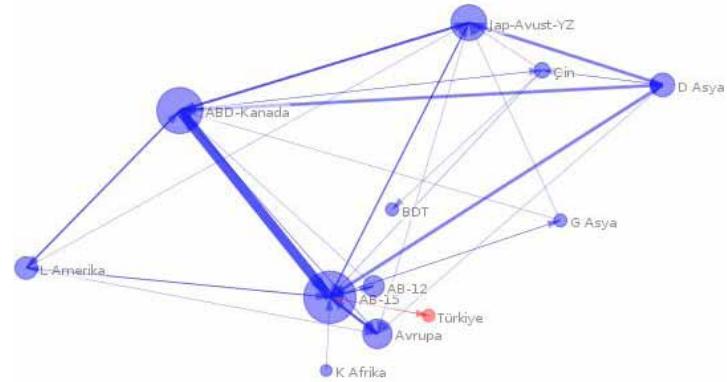


2009

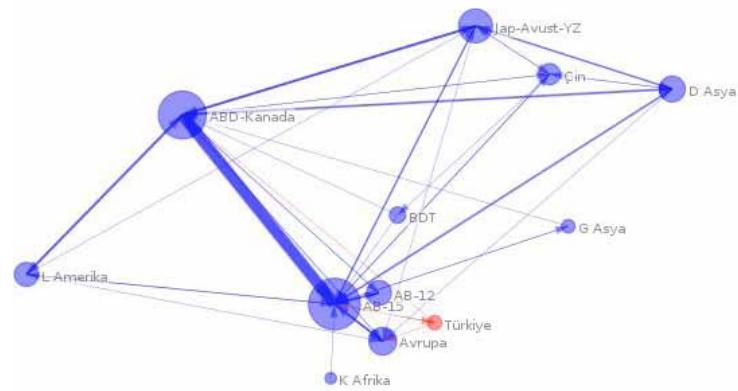


Sekil 6.5b. Makina üretim zincirinde dönüşüm, ana girdi (motor, türbin, vb), 1994-2001

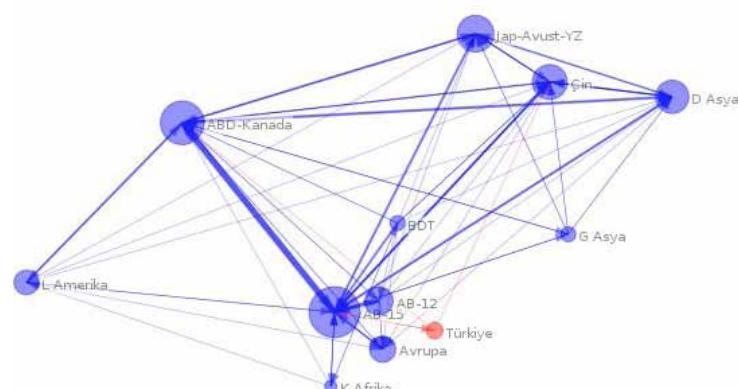
1994



2001

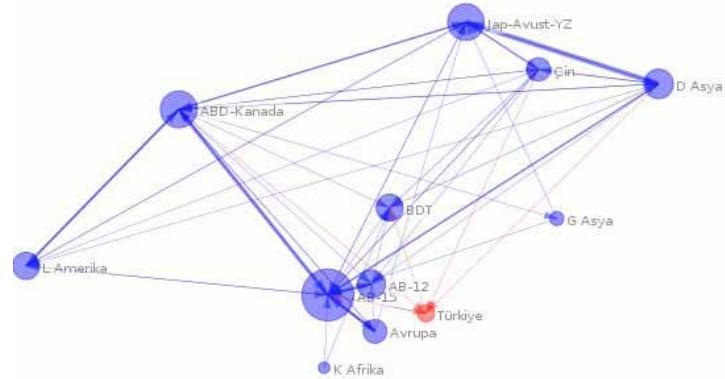


2009

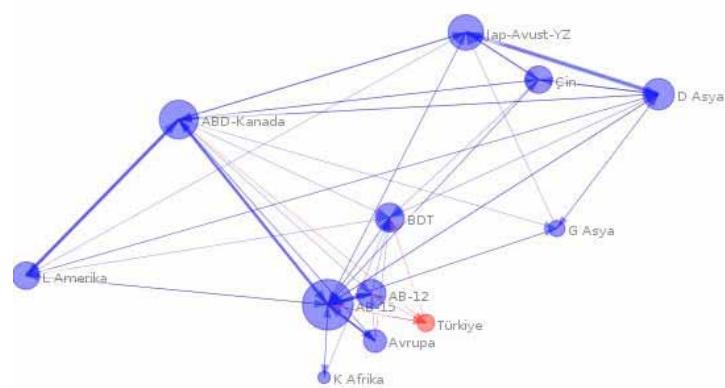


Şekil 6.5c. Makina üretim zincirinde dönüşüm, standart girdi, 1994-2001

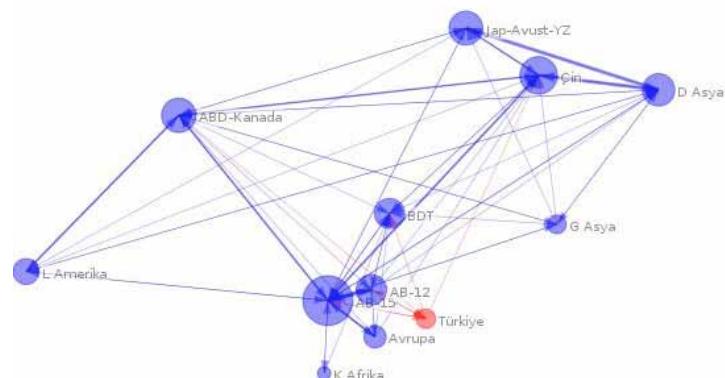
1994



2001

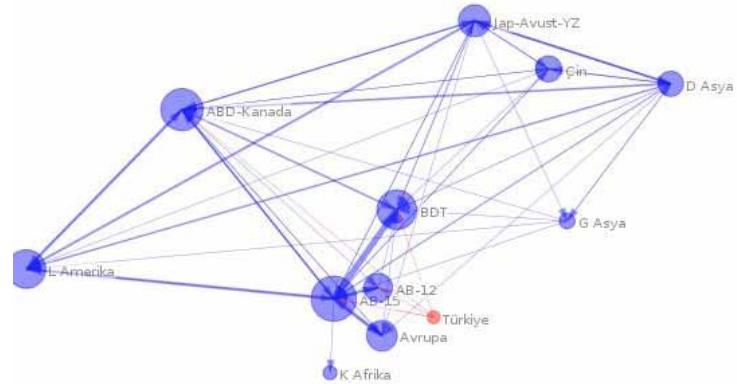


2009

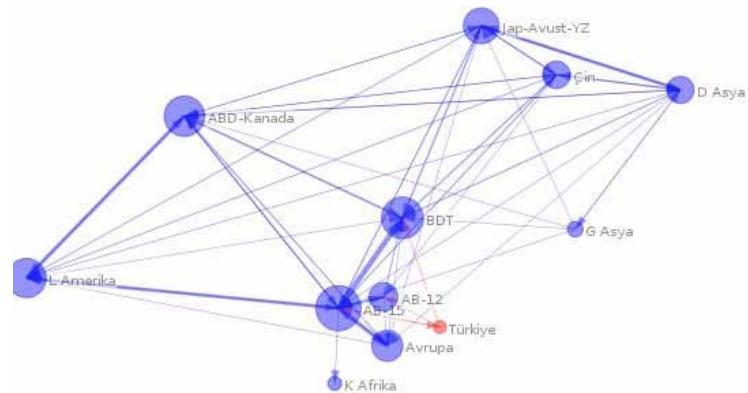


Sekil 6.5d. Makina üretim zincirinde dönüşüm, metal hammadde, 1994-2001

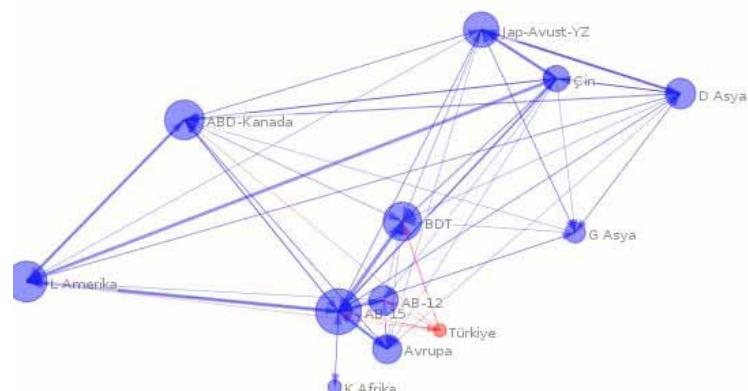
1994



2001



2009



ISBN: 978-9944-405-77-5

TUSİAD 

AŞEV
ASSOCIATION
OF
MANUFACTURERS
OF
TURKEY



Uluslararası Üretim Zincirlerinde Dönüşüm ve Türkiye'nin Konumu